

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ ANA DALI

KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEM ANTİK
YUNAN UYGARLIĞI'NDA ÇOCUK EĞİTİMİ

İlker Kerem BAYRAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üy. Deniz SEVMEN

KONYA 2025

**Bu çalışma, 25.06.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Arkeoloji
Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Programında Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.**

**Savunma
Tez Jürisi**

**Dr. Öğr. Üyesi Deniz SEVMEN
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi**

**Dr. Öğr. Üyesi Zafer KORKMAZ
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi**

**Dr. Öğr. Üyesi Cahit KARAKÖK
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi**

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Antik Yunan Dünyası'nda çocuk eğitiminin Klasik ve Hellenistik Dönemler'deki gelişimini incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu dönemlerde eğitim, yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp bireyin toplumsal, ahlaki ve kültürel yönlerden şekillenmesini de hedefleyen çok yönlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, dönemin eğitim kurumları, eğitici figürleri, uygulama biçimleri ve eğitimin toplumla kurduğu ilişkiler çeşitli kaynaklar ışığında değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde yazılı Antik metinlerin yanı sıra Arkeolojik veriler, İkonografik eserler ve Modern Akademik Literatür bir araya getirilerek çok disiplinli bir yaklaşım benimsenmiştir. Klasik Dönem'de Şehir Devletleri'nin etkisiyle şekillenen eğitim sistemleri ile Hellenistik Dönem'de ortaya çıkan yeni yönelimler karşılaştırmalı olarak ele alınmış, bu farklılaşmaların toplumsal yapılar üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Bu tez sürecinde bilgi ve deneyimleriyle yolumu aydınlatan değerli danışman hocama, akademik destek sağlayan tüm hocalarıma ve bu süreçte bana katkı sunan meslektaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarım boyunca bana ilham kaynağı olan eserlere ve kaynaklara erişimime katkıda bulunan kurumlara da minnettarlığımı sunarım.

Çalışmamın, Antik Yunan eğitim anlayışına dair yürütülen araştırmalara katkı sağlaması ve benzer konularda yapılacak yeni çalışmalara bir zemin oluşturması en büyük temennimdir.

İlker Kerem Bayrak

Selçuk Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi – Arkeoloji Anabilim Dalı

Haziran 2025



T.C.
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı – Soyadı	İlker Kerem BAYRAK
	Öğrenci No	224203012002
	Anabilim Dalı	Arkeoloji
	Bilim Dalı	Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Deniz SEVMEN

Tezin Adı	Klasik ve Hellenistik Dönem Antik Yunan Uygarlığı'nda Çocuk Eğitimi
-----------	---

ÖZET

Antik Yunan Uygarlığı'nda çocuk eğitimi, Klasik ve Hellenistik Dönemler de farklılaşan siyasi, toplumsal ve kültürel yapıların etkisiyle biçimlenmiştir. Klasik Dönem'de (MÖ. 5.–4. Yüzyıl), eğitim daha çok devletin ideolojik ve siyasi beklentilerine hizmet ederken, Hellenistik Dönem'de (MÖ. 4.–1. Yüzyıl), bireysel gelişime ve entelektüel üretime odaklanan bir yapıya dönüşmüştür.

Atina'da eğitim; demokrasi, özgür yurttaşlık ve felsefi düşüncenin gelişimi için düzenlenmiş, Müzik, Retorik ve Beden eğitimiyle desteklenmiştir. Çocuklar *Grammatistes*, *Kitharistes* ve *Paidotribes* eşliğinde çok yönlü bir formasyon almıştır. Sparta ise eğitimi, askerî güç ve kolektif disiplin temelli olarak kurgulamış, erkekler kadar kadınlara da fiziksel eğitim vererek toplumun askeri karakterini güçlendirmiştir.

Hellenistik Dönem'de ise eğitim, Büyük İskender'in fetihleriyle birlikte Yunan Kültürü'nün geniş coğrafyalara yayılması sonucu daha bireyci ve bilimsel temellere dayanan bir içeriğe bürünmüştür. Platon'un Akademisi ve Aristoteles'in Lykeion'u gibi kurumsallaşmış yapılar Felsefe, Mantık, Doğa bilimleri ve edebiyatın merkezleri haline gelmiştir. Kadın eğitimi sınırlı olmakla birlikte aristokrat sınıflarda nispeten daha erişilebilir hale gelmiştir.

Sonuç olarak, Klasik Dönem eēitim anlayışı kolektif yurttaşlık görevlerine odaklanırken, Hellenistik Dönem'de bireyin entelektüel donanımı ön plana çıkmıştır. Bu deēişim, Yunan Dünyası'nın politik dönüşümleri kadar kültürel etkileşimlerinin de bir yansımasıdır.

Anahtar kelimeler: Antik Yunan, Klasik Dönem, Hellenistik Dönem, Gymnasion, Agoge, Filozof.





T.C.
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı – Soyadı	İlker Kerem BAYRAK
	Öğrenci No	224203012002
	Anabilim Dalı	Arkeoloji
	Bilim Dalı	Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Deniz SEVMEN

Tezin Adı	Children's Education in Ancient Greek Civilization during the Classical and Hellenistic Periods
-----------	---

SUMMARY

Child education in Ancient Greece underwent significant transformations between the Classical (5th–4th century BCE) and Hellenistic (4th–1st century BCE) periods, shaped by evolving political, social, and cultural structures. While education in the Classical era primarily served the ideological and civic needs of the state, the Hellenistic period saw a shift toward individual intellectual development and broader cultural engagement.

In Athens, education was designed to promote democratic citizenship, critical thinking, and philosophical inquiry. Boys received a well-rounded education through instructors such as the *Grammatistes* (literacy), *Kitharistes* (music), and *Paidotribes* (physical education). In contrast, Sparta's education system was military-oriented, emphasizing physical strength, endurance, and communal discipline. Both boys and girls underwent physical training to reinforce the city-state's martial values.

During the Hellenistic period, the expansion of Greek culture under Alexander the Great's conquests led to the diversification and institutionalization of education. Philosophical schools such as Plato's Academy and Aristotle's Lyceum became centers of intellectual activity, emphasizing logic, science, literature, and rhetoric. Although

still limited, female education became more accessible, especially among the aristocracy, with some women gaining prominence as philosophers and intellectuals.

In conclusion, Classical Greek education prioritized collective civic responsibility, while the Hellenistic approach promoted individual intellectual cultivation. This pedagogical evolution reflects not only political transformations but also the intercultural exchanges that defined the Hellenistic world.

Keywords: Ancient Greece, Classical Period, Hellenistic Period, Gymnasion, Agoge, Philosopher



İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
SUMMARY	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
GÖRSEL İÇERİKLERE AİT İÇİNDEKİLER	XIII
TABLOLARA AİT İÇİNDEKİLER.....	XVIII
GİRİŞ	1
1. ATİNA VE SPARTA’NIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI	3
2. KLASİK DÖNEM YUNAN TOPLUMU’NDA KADIN, EVLİLİK VE ÇOCUK.....	9
2.1. KADIN.....	9
2.1.1. Artemis Brauronia Kültü.....	12
2.1.2. Artemis Ephesia Kültü	14
2.1.3. Ünlü Kadınlardan Bahsedilen Mitoslar.....	14
2.1.3.1. Atalante.....	14
2.1.3.2. Psykhe ve Eros	15
2.1.3.3. Argonautlar, Altın Post, İason ve Medea.....	16
2.1.4. Heteralar	17
2.1.4.1. Heteralar’ın Eğitimi.....	17
2.2. EVLİLİK VE ÇOCUK.....	19
2.2.1. Nothos “Νόθος” ve Toplumdaki Konumu.....	25
2.2.2. Gnēsios “Γνήσιος” ve Toplumdaki Konumu.....	26
2.2.3. İstenmeyen Çocuklar ve Tıbbi Küretaj	29
2.2.4. Çocuğun Bakımı	31
2.2.4.1. Çocuğun Beslenmesi ve Bakıcılar.....	32
2.2.4.1.1. Bakıcılar, Sütanneler ve Hemşireler	34
2.2.4.2. Tuvalet Eğitimi	36

3. KLASİK DÖNEM ANTİK YUNAN TOPLUMU'NDA ÇOCUĞUN EĞİTİMİ.....	37
3.1. HOMEROS VE HESİODOS'UN METİNLERİ'NDE EĞİTİM KONUSU.....	39
3.2. ANTİK YUNAN ALFABESİ'NİN ORTAYA ÇIKISI VE GELİŞİMİ	45
3.2.1. Yazı Araç ve Gereçleri	53
3.2.1.1. Yazı Yüzeyleri ve Malzemeler.....	53
3.2.1.1.1. Papirüs (Papyrus).....	53
3.2.1.1.2. Parşömen (Parchment).....	54
3.2.1.1.3. Mumlu Tabletler (Wax Tablets)	54
3.2.1.1.4. Ostrakonlar (Ostraca).....	55
3.2.1.2. Yazı Araçları	55
3.2.1.2.1. Stylus (Yazma Ucu)	55
3.2.1.2.2. Reed Kalem (Kalamus).....	55
3.2.1.2.3. Mürekkep Kapları	55
3.3. KÜTÜPHANELER'İN ORTAYA ÇIKIŞI	56
3.4. ANTİK YUNAN UYGARLIĞI'NDA FORMAL EĞİTİM SİSTEMİ	57
3.4.1. Didaskaleion'un (Okul) Ortaya Çıkışı	57
3.4.2. Didaskaleion (İlkokul)	60
3.4.3. Mousike/Kitharistes (Müzik ve Kültür) Eğitimi	64
3.4.3.1. Lyra (Λύρα) – Lir	67
3.4.3.2. Kithara (Κιθάρα)	67
3.4.3.3. Aulos (Αὐλός).....	67
3.4.3.4. Tympanon – Davul / Tef.....	68
3.4.3.5. Kymbala (Zil / Çalpara) ve Kreşendo Çalgılar.....	68
3.4.3.6. Syrinks (Σύριγξ) – Pan Flüt.....	68
3.4.3.7. Salpinx (Σάλπιγξ) – Antik Boru	68
3.4.3.8. Hydraulis (Ὑδραυλίσ) – Su Orgu	69
3.4.3.9. Chelus (Χέλυς) – Kaplumbağa Kabuklu Lir.....	69
3.4.4. Gymnastik (Beden Eğitimi)	70
3.4.4.1. Gymnastik Derslerinde Öğretilen Spor Dalları	71

3.4.4.1.1.	Koşu (Dromos- Δρόμος)	72
3.4.4.1.2.	Güreş (Pale- Πάλη)	72
3.4.4.1.3.	Pentatlon (Πεντάθλον)	73
3.4.4.1.4.	Pankration	73
3.4.4.1.4.1.	Pankration'un Teknik ve Tarihsel Gelişimi	74
3.4.4.1.4.1.1.	Antik Yunan Oyunlarında Verilen Çelenkler ve Anlamları.....	76
3.4.4.1.4.1.1.1.	Olympia Oyunları – Zeytin Dalı Tacı (Kotinos).....	76
3.4.4.1.4.1.1.2.	Delphi'deki Pythian Oyunları – Defne Dalı Tacı.....	77
3.4.4.1.4.1.1.3.	Nemea Oyunları – Yaban Kerevizi Tacı	77
3.4.4.1.4.1.1.4.	Isthmian Oyunları – Çam Dalı Tacı	77
3.4.4.1.5.	Disk Atma (Diskos – Δίσκος).....	78
3.4.4.1.6.	Cirit Atma (Akon- ἄκων)	78
3.4.4.2.	Gymnastik Eğitimin Mekânsal Alanları	79
3.4.4.2.1.	Palestra ve Gymnasion (Merkezi Kurumlar)	80
3.4.4.2.1.1.	Palestra: Temel Beden Eğitimi Alanı.....	80
3.4.4.2.1.2.	Gymnasion: İleri Seviye Beden ve Ruh Eğitimi Alanı	80
3.4.4.2.1.2.1.	Antik Yunan'da Homoerotik Kültür ve Eğitim Ortamları.....	81
3.4.4.2.2.	Agon Alanları – Stadia ve Hippodromoi.....	83
3.4.4.2.2.1.	Stadion “Στάδιον”	83
3.4.4.2.2.2.	Hippodromos “ἵππόδρομος”	84
3.4.4.2.3.	Kutsal Alanlar ve Panhellenik Merkezler	84
3.4.4.2.4.	Açık Alanlar ve Kırsal Eğitim Mekânları	84
3.4.4.2.5.	Antik Yunan'da Gymnasion/Palestra Günlük Ders Programı.....	85
3.4.5.	Retorik/ Felsefe Eğitimi (Yüksek Eğitim)	86

3.4.5.1.	Yurttaşlık Odaklı Askerî Eğitim.....	88
3.4.5.2.	Retorik (Hitabet) Eğitimi.....	89
3.4.5.2.1.	Retorik Eğitimin İçeriği	90
3.4.5.2.1.1.	Progymnasmata (Προγυμνάσματα): Hazırlık	
Alıştırmaları.....		90
3.4.5.2.1.1.1.	Fable (Mitos).....	90
3.4.5.2.1.1.2.	Narratio (Anlatı).....	90
3.4.5.2.1.1.3.	Chreia (Aforizma Açıklaması)	90
3.4.5.2.1.1.4.	Proverbium (Atasözü Yorumu)	90
3.4.5.2.1.1.5.	Confirmation / Refutation (Doğrulama / Çürütme)	
.....		90
3.4.5.2.1.1.6.	Comparatio (Karşılaştırma).....	90
3.4.5.2.1.1.7.	Ethopoia (Karakter Taklidi)	90
3.4.5.2.1.1.8.	Ekphrasis (Betimleme).....	91
3.4.5.2.1.1.9.	Enkomion ve Psogos (Övgü ve Yergi)	91
3.4.5.2.1.1.10.	Thesis (Görüş Savunması)	
.....		91
3.4.5.2.1.1.11.	Nomos (Yasa Savunusu veya Eleştirisi)	
.....		91
3.4.5.2.1.2.	Declamatio (Declamasyon)	91
3.4.5.2.1.2.1.	Suasoria (Tavsiyede bulunma)	91
3.4.5.2.1.2.2.	Controversia (Hukuki Tartışma).....	91
3.4.5.3.	Felsefe Eğitimi.....	92
3.4.5.3.1.	Pre-Sokratikler Dönemi (MÖ. 6.–5. Yüzyıl)	92
3.4.5.3.2.	Sofist Dönem (MÖ. 5. Yüzyıl).....	93
3.4.5.3.3.	Sokrates (MÖ. 469–399).....	93
3.4.5.3.4.	Ksenophon (MÖ. 430 – 354)	94
3.4.5.3.5.	Platon (MÖ. 427–347)	95
3.4.5.3.5.1.	Platon'un Akademia'sı (Ἀκαδημία).....	95
3.4.5.3.6.	Aristoteles (MÖ. 384 – M.Ö. 322).....	96
3.4.5.3.6.1.	Aristoteles'in Lykeion'u (Λύκειον).....	96

4. KLASİK DÖNEM SPARTA KENT DEVLETİ'NDE ÇOCUK EĞİTİMİ	100
4.1. SPARTA'DA KIZ ÇOCUKLARI'NIN EĞİTİMİ	101
4.2. SPARTA'DA ERKEK ÇOCUKLARI'NIN EĞİTİMİ.....	103
4.2.1. Paides Dönemi (ἀγωγή)	103
4.2.2. Paidiskoi Dönemi (Παιδίσκοι)	104
4.2.3. Hebontes Dönemi (ἑβοντες)	106
4.2.3.1. Krypteia Eğitimi	107
4.2.4. Neoi Dönemi (Νέοι).....	108
5. HELLENİSTİK DÖNEM'DE EĞİTİME GETİRİLEN YENİLİKLER	112
5.1. HELLENİSTİK DÖNEM'DE SPARTA'DA EĞİTİM	112
5.2. HELLENİSTİK DÖNEM'DE ATİNA'DA EĞİTİM.....	114
5.3. HELLENİSTİK DÖNEM'DE EĞİTİM KURUMLARI, KADIN VE ERKEKLER'İN ENTELEKTÜEL YERİ VE FELSEFE'NİN YAŞAM BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ..	115
5.3.1. Hellenistik Dönem'in Kadın Entelektüelleri.....	116
5.3.1.1. Hypatia (Hipatiya)	116
5.3.1.2. II. Arsinoe	117
5.3.1.3. VII. Kleopatra	117
5.3.1.4. Tegea'lı Anyte.....	118
5.3.1.5. Efsanevi Figür Agnodike.....	118
5.3.1.6. Cyrene'li Arete	118
5.3.2. Hellenistik Dönem'in Erkek Entelektüelleri.....	119
5.3.2.1. Bilim, Matematik ve Astronomi Alanı	119
5.3.2.1.1. Öklid (Euclid).....	119
5.3.2.1.2. Arşimet (Archimedes).....	120
5.3.2.1.3. Eratosthenes	120
5.3.2.1.4. Hipparchos	120
5.3.2.2. Felsefe Alanı	120
5.3.2.2.1. Kıbrıslı Zenon	120

5.3.2.2.2.	Epikuros	120
5.3.2.2.3.	Arkesilaos	121
5.3.2.3.	Retorik ve Dilbilgisi Alanı.....	121
5.3.2.3.1.	Kallimakhos	121
5.3.2.3.2.	Theokritos	121
5.3.2.3.3.	Apollonios Rhodios	121
5.3.3.	Hellenistik Dönemde Felsefe'nin Yaşam Biçimine Dönüşmesi	122
SONUÇ		124
GÖRSELLER.....		126
GÖRSELLERE AİT KAYNAKÇA		217
KAYNAKÇA		225

GÖRSEL İÇERİKLERE AİT İÇİNDEKİLER

Şekil 1. Pers İmparatorluğu'nun Yunanistan'a yönelik seferlerini ve Yunan Şehir Devletleri'nin savunma stratejilerini göstermektedir.....	126
Şekil 2. Bu harita, MÖ. 5. Yüzyıl'da Klasik Dönem Yunan Dünyası'nın politik coğrafyasını gösterir.	127
Şekil 3. Mermer büst, Atinalı devlet adamı Perikles'in Roma Dönemi'ne ait bir kopyasıdır.	128
Şekil 4. MÖ. 447–432 yılları arasında inşa edilen bu yapı, tanrıça Athena'ya adanmış olup Dor düzeninde tasarlanmıştır.	129
Şekil 5. Bu mermer büst, MÖ. 5. Yüzyıl'da yaşamış olan Miletli Aspasia'nın Roma dönemine ait bir kopyasıdır.	130
Şekil 6. Bu harita, Peloponez Savaşı sırasında Yunanistan, Anadolu ve Sicilya'yı göstermektedir.	131
Şekil 7. Bu harita, Makedon Krallığı'nın II. Philip döneminden itibaren Kıta Yunanistan'da kazandığı toprakları ve Büyük İskender dönemindeki genişlemeyi göstermektedir.	132
Şekil 8. Bu figürin, ince detaylarla işlenmiş keten bir <i>Chiton</i> ve ince bir <i>Himation</i> (Pelerin) giymiş bir Antik Dönem Yunan kadını tasvir eder.	133
Şekil 9. Penelope, gündüz boyunca ördüğü kumaşı, gece gizlice sökerek Odysseus'un dönüşünü beklemeyi sürdüren sadakat timsali figür olarak tasvir edilmiştir.....	134
Şekil 10. <i>Parthenon</i> 'un doğu frizinde yer alan ve <i>Peplos Sunusu</i> olarak bilinen sahne, <i>Panathenaia</i> şenliklerinin doruk noktasını temsil eder.	135
Şekil 11. Bu Skyphos (iki kulplu içki kabı), Penelope'nin dokuma tezgâhında çalışırken oğluyla olan etkileşimini tasvir eder.	136
Şekil 12. Antik Yunan ev planlarında <i>Andron</i> (erkekler bölümü) ve <i>Gynaikonitis</i> (kadınlar bölümü) gibi cinsiyete dayalı mekânsal ayrımlar önemli bir yer tutar.....	137
Şekil 13. Artemis, sırtı olmayan bir tahtta otururken, kucağında bir çocuk tutmaktadır.	138
Şekil 14. Artemis, kanatlı olarak tasvir edilmiş ve iki yanında bir panter ile bir geyiği boyunlarından tutarken gösterilmiştir.	139

Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17, Şekil 18 Bu baş, Artemis <i>Brauronia</i> 'nın Akropolis'teki kutsal alanında bulunan bir kült heykeline aittir.	140
Şekil 19. Bu heykel, Artemis <i>Brauronia</i> 'nın ayı ile olan bağlantısını simgeler.	141
Şekil 20. Bu heykel, Artemis'in Anadolu'daki Bereket tanrıçası kimliğini yansıtan özgün bir tasvirdir.	142
Şekil 21. Bu tür Kylixler'de, <i>Heteralar</i> genellikle <i>Symposion</i> (içki toplantısı) sahnelerinde erkeklerle birlikte tasvir edilmiştir.	143
Şekil 22. Bu heykel, yaşlı ve sarhoş bir kadını tasvir eder.	144
Şekil 23. Leaena, Tiran Hipparchos'a karşı düzenlenen suikastın ardından işkenceye rağmen sır vermeyen bir <i>Haetera</i> dır.	144
Şekil 24, Şekil 25. <i>Loutrophoros</i> , düğün öncesi gelinin kutsal banyosunda kullanılan uzun boyunlu bir kaptır.	145
Şekil 26, Şekil 27. Bu <i>Lekythos</i> , bilinen en erken ve en eksiksiz Attik düğün betimlemelerinden biridir.	146
Şekil 28. Bu Hydria, dört at tarafından çekilen bir arabada gelin ve damadı gösterir.	147
Şekil 29. <i>Dipylon</i> Amfora (MÖ. 760–750). Bu Amfora, kadın mezarlarını işaretlemek için kullanılmıştır.	148
Şekil 30. Bu Amfora, Athena'nın doğumunu ve Eileithyia'nın bu doğuma eşlik edişini betimler.	149
Şekil 31. Bu Amfora, Athena'nın Zeus'un başından doğumunu betimler. ...	150
Şekil 32. Bu Chous, <i>Anthesteria</i> şenliğinin ikinci günü olan <i>Choes</i> 'te çocuklara verilen küçük şarap testilerinden biridir.	151
Şekil 33, Şekil 34. Apulian Kalyx Krater (MÖ. 330–320) Bu Krater, Sophokles'in kayıp oyunu Thyestes at Sikyon'dan bir sahneyi betimler.	152
Şekil 35, Şekil 36. Attik Kırmızı Figür Kylix (MÖ 470–460).	153
Şekil 37, Şekil 38. Magas'ın elinden çıkan Apollon <i>Karneios</i> 'un başının bulunduğu Kyrene Didrahmisi.	154
Şekil 39, Şekil 40. <i>Silphium</i> bitkisi ile Kyrene Tetradrakhmisi.	154
Şekil 41. Hydria (Su Testisi), MÖ. 5. Yüzyıl ortası.	155

Şekil 42. Bu heykel grubu, Truva rahibi Laokoon'un ve iki oğlunun deniz yılanları tarafından saldırıya uğradığı dramatik bir sahneyi betimler.	156
Şekil 43. Bu Hellenistik figürin, yaşlı bir dadının ya da büyükanne figürünün bir bebeği özenle kucağında tuttuğu sahneyi betimler.	157
Şekil 44. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bir mezar rölyefi, oturan bir annenin yanında bir bakıcı veya yakın akrabasının bebeği tuttuğu bir sahneyi gösterir.	158
Şekil 45. MÖ. 6. Yüzyıl'a ait bu Kıbrıs heykelinde, anne figürü kucağında çocuğuyla birlikte tasvir edilir.	159
Şekil 46. New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nde sergilenen bu <i>Terrakotta</i> biberon.	160
Şekil 47. Güney İtalya'nın Campania bölgesine ait olan bu <i>Terrakotta</i> biberon.	160
Şekil 48. Seramikten yapılmış bir biberon. Üzerinde “iç, sakın düşürme” yazmaktadır.	161
Şekil 49. Üzerinde, annesine bebeğini uzatmakta olan bir dadıyı gösteren sahnenin yer aldığı bir Hydria.	161
Şekil 50. <i>Terrakotta</i> Figürin.	162
Şekil 51. Tuvalet eğitimi üzerine vazo resmi ve canlandırma örnek.	163
Şekil 52. Tekerlekli At Figürü.	164
Şekil 53. Hareketli Eklemlili Bebek.	164
Şekil 54. Çıngırak (<i>Seistron</i>).	165
Şekil 55. Bu Amphora'da, Akhilleus ve Aias, zırhlarını giymiş halde, mızraklarını ellerinde tutarak bir masa oyunu oynarken betimlenmiştir.	165
Şekil 56. Attik Kırmızı Figürlü Kylix.	166
Şekil 57. <i>Kheiron</i> , bir elinde küçük Akhilleus'u, diğerinde ise bir tavşan postu taşıyan bir dal tutmaktadır.	167
Şekil 58. <i>Kheiron</i> 'un bir <i>Satirle</i> birlikte tasvir edildiği kırmızı figürlü Bell-Krater.	168
Şekil 59. Apulian Kırmızı Figürlü Volütlü Krater (MÖ. 4. Yüzyıl).	169
Şekil 60, Şekil 61. Phaistos Diski, 3 Temmuz 1908'de İtalyan Arkeolog Luigi Pernier tarafından Girit adasındaki Phaistos Sarayı'nda bulunmuştur.	170

Şekil 62. Dipylon Oinochoe Yazıtı.....	171
Şekil 63. Ostrakon.....	172
Şekil 64. Ani'nin <i>Papirüs</i> 'ü, MÖ. 13. Yüzyıl'da yaşamış bir yazıcı olan Ani'ye ait olup, Ölüler Kitabı'nın en zengin resimli ve tam metinlerinden biridir.....	172
Şekil 65. Bergama'da bulunan ve Antik Dönem'de yazım amacıyla kullanılan orijinal bir Parşömen örneği.....	173
Şekil 66. Bu mumlu yazı tabletleri, Antik Dönem'de yazı yazmak ve kayıt tutmak amacıyla kullanılan araçlardandır.	174
Şekil 67. Antik Roma Demir Stylus.....	175
Şekil 68. Bu kamış kalem örneği, Antik Dönemler'de yazı yazmak için kullanılan araçların günümüzdeki benzeridir.	176
Şekil 69. Antik yazım araçlarından oluşan bu örnek set, kamış kalemler ve mürekkep kabı ile sunulmuştur.	177
Şekil 70. İkonografik bir temsile dayanarak stilize edilmiş bir sahne.	178
Şekil 71. <i>Kithara</i> Çalan Genç.	179
Şekil 72. Attik Kırmızı Figürlü Bell Krater.....	180
Şekil 73. Bu, Antik Yunan Dönemi'ne ait bir <i>Syrinx</i> 'in modern rekonstrüksiyonu dur.....	181
Şekil 74. Figür: Bir <i>Hoplite</i> (zırhlı piyade askeri) tasvir edilmiştir.	182
Şekil 75. 1992 yılında Yunanistan'ın Dion kentinde yapılan kazılarda, MÖ. 1. Yüzyıl'a tarihlenen bir <i>Hydraulis</i> keşfedilmiştir.	183
Şekil 76. Attik beyaz zeminli Kylix (iç yüzey sahnesi).	184
Şekil 77. Panathenaik Ödül Amphorası.	185
Şekil 78, Şekil 79. Hydria.....	186
Şekil 80, Şekil 81, Şekil 82. MÖ. 5. Yüzyıl'a tarihlenen bu siyah figürlü Kylix (şarap soğutma kabı), <i>Pentatlon</i> antrenmanlarını betimlemektedir.	189
Şekil 83, Şekil 84. Pseudo-Panathenaik Amphora.....	191
Şekil 85. Zeytin Dalı Çelengi (Kotinos).	192
Şekil 86. Defne Dalı Çelengi (Daphne).	192
Şekil 87. Yaban Kerevizi (Selinon).....	193
Şekil 88. Çam Dalı Çelengi (Pitys).....	193

Şekil 89, Şekil 90. Diskobolos, Antik Yunan heykeltıraşı Myron tarafından MÖ. 460–450 yılları arasında bronzdan yapılmış bir heykeldir.	195
Şekil 91. Pentatletleri Betimleyen Psykter.	197
Şekil 92, Şekil 93. Toplumsal-Siyasi Katman: Aristogeiton ve Harmodios.	199
Şekil 94, Şekil 95, Şekil 96, Şekil 97. Mitolojik-İlahi Katman: Zeus ve Ganymedes.	203
Şekil 98. Apoxyomenos heykeli.	205
Şekil 99. Bu bronz Strigilis, MÖ. 5.–4. Yüzyıl’a tarihlenmekte olup, New York’taki Metropolitan Sanat Müzesi’nin koleksiyonunda yer almaktadır.	206
Şekil 100. Chigi Vazosu (MÖ.650–640).	207
Şekil 101. Togatus Barberini (Atalarının Büstlerini Taşıyan Patrici) Tarih: MÖ. 1. Yüzyıl sonları.	208
Şekil 102. Augustus of Prima Porta.	210
Şekil 103. Macmillan Aryballosu (MÖ. 640).	211
Şekil 104. Sokrates Büstü.	212
Şekil 105. Ksenophon'a ait bir büst.	214
Şekil 106. Platon'un MÖ. 350–340 yıllarına tarihlenen orijinal bir Yunan heykelinin MS. 1. Yüzyıl’da yapılmış Roma kopyasıdır.	215
Şekil 107. Bu mermer büst, MÖ. 330 civarında heykeltıraş Lysippos tarafından yapılan bronz bir orijinalin MS 1. Yüzyıl’da Roma döneminde yapılmış bir kopyasıdır.	216

TABLOLARA AİT İÇİNDEKİLER

Tablo 1. Antik Yunan Alfabeti.	48
Tablo 2. Antik Yunan Eğitim Sistemi.	63
Tablo 3. Yaş Ayrımı ve Pedagojik Gerekçeler.	81
Tablo 4. Yaşlara Göre Eğitim Aşamaları ve İçerikleri.	86
Tablo 5. Başlıca Felsefe Okulları.....	98
Tablo 6. Spartalı Kimliği.	110
Tablo 7. Antik Dönem Felsefi Okulları.	114
Tablo 8. Hellenistik Dönem Eğitim Kurumları.	115



GİRİŞ

Antik Yunan'da çocuk eğitimi, toplumun sosyal ve kültürel yapısını yansıtan önemli bir alan olmuştur. Hem Klasik hem de Hellenistik Dönem'de, eğitim anlayışı ve uygulamaları, Yunan dünyasının felsefi, toplumsal ve politik yapısına paralel olarak şekillenmiştir. Bu dönemlerde yalnızca bireylerin entelektüel gelişimine değil, aynı zamanda ahlaki ve fiziksel eğitimlerine de büyük önem verilmiştir (Ünal, 2024, s. 1341).

Klasik Dönem, özellikle Atina'da, eğitim anlayışının şekillendiği bir dönemdir. Bu dönemde çocuk eğitimi, aile içinden başlayıp, toplumun ihtiyaçlarına yönelik gelişen bir sistem haline gelir (Ünal, 2024, s. 1342).

Antik Yunan Toplumu'nda eğitim, öncelikle aile içinde başlar. Çocuklar, erken yaşlarda ebeveynlerinden temel ahlaki ve sosyal değerleri öğrenirlerdi. Bu dönemde aile, çocukları topluma hazırlamak için büyük bir sorumluluk taşır. Ailelerin eğitim anlayışında en çok dikkat ettikleri alan, çocuğun ahlaki ve fiziksel gelişimiydi. Aile, çocuğun yalnızca akademik bilgisiyle değil, karakteriyle de ilgilenirdi (Arslan, 2014, s. 10).

Klasik Dönem'de, eğitim genellikle erkek çocukları için geçerliydi. Kızlar ise çoğunlukla evde eğitim alır, geleneksel rollerine uygun şekilde yetiştirilirdi. Okulda, çocuklar önce temel okuma, yazma ve aritmetik gibi dersler alırlardı (Deighton, 2000, s. 22).

Ancak asıl vurgu, fiziksel eğitim üzerindiydi. Çocuklar, vücutlarını güçlendirmek için spor ve Atletizm'le ilgilenirlerdi. Bu eğitim, sadece bedensel sağlığı değil, aynı zamanda ahlaki gelişimi de hedeflerdi (Dalkılıç, 2020, s. 77).

Özellikle Sparta'da eğitim, fiziksel güç ve savaş becerilerine odaklanırken, Atina'da daha entelektüel bir eğitim anlayışı hâkimdi. Atina'da eğitim, Felsefe, Müzik ve Matematik gibi dersleri de içeriyordu (Ünal, 2024, s. 1341).

Antik Yunan'da eğitim, aynı zamanda bireyleri toplumla uyumlu hale getirme amacı güderdi. Bu nedenle eğitimde, çocuğun toplumsal sorumlulukları ve bireysel ahlaki değerleri öğrenmesi önemliydi. Atina'daki çocuklar, hem özgür bireyler olarak gelişmeye teşvik edilir, hem de toplumla uyumlu birer vatandaş olmaları hedeflenirdi (Cevizci, 2016, s. 44-45). Bu noktada, felsefi düşünürler, eğitimde ahlaki ve entelektüel değerlere büyük vurgu yapmışlardır. Örneğin, Platon ve Aristoteles,

eğitimde bireyin ahlaki gelişimine yönelik düşüncelerini geliştirmiştir (Arslan, 2014, s. 32-33).

Büyük İskender'in fetihleri sonrasında, Antik Yunan Dünyası geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Hellenistik Dönem'e geçilmiştir. Bu dönemde, eğitim anlayışı önemli değişiklikler göstermiştir (Errington, 2020, s. 91).

Hellenistik Dönem'de, eğitim anlayışı daha evrensel bir hale gelmiştir. Antik Yunan Kültürü'nün yayılmasıyla birlikte, eğitim sadece Atina ve Sparta gibi şehirlerle sınırlı kalmaz, Mısır, Mezopotamya ve diğer Hellenistik bölgelerde de benzer eğitim anlayışları gelişmiştir (Tekin, 2016, s. 50-51).

Bu dönemde eğitim, halkın daha geniş kesimlerine hitap etmeye başlamıştır. Özellikle Şehir Devletleri'nin dışında, daha fazla çocuğa eğitim imkânı sağlanmıştır. Hellenistik Dönem'de, bilimsel ve felsefi eğitim ön plana çıkmıştır. Özellikle *Matematik*, *Astronomi*, *Tıp*, *Retorik* (Hitabet sanatı) ve *Felsefe* gibi alanlarda eğitim veren okullar yaygınlaşmıştır. Bu dönemde eğitim, bireylerin entelektüel gelişimlerini teşvik etmeye yöneliktir (Blanck, 1999, s. 46).

Edebiyat, Bilim ve Felsefe alanlarında önemli düşünürler ve okullar ortaya çıkmıştır. Örneğin, İskenderiye'deki Müzeler, bilimsel araştırmaların yapıldığı önemli merkezlerden biri olmuştur. Felsefe okulları, çocukların sadece bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda doğru düşünme ve sorgulama becerilerini kazanmalarını amaçlamıştır (Cevizci, 2000, s. 43).

Hellenistik Dönem'de, eğitim daha demokratik bir hal almıştır. Artık daha fazla çocuk, özellikle köle olmayan ve serbest doğmuş çocuklar, eğitim alabilecek durumda olmuştur. Ancak, kadınların eğitimi hala sınırlıydı. Kız çocukları, genellikle ev işlerine odaklanarak büyütülürdü. Fakat bazı bölgelerde, özellikle üst sınıflara ait kız çocukları, entelektüel eğitim alma fırsatına sahip olabilirdi (Akalin, 2003, s. 18).

Hellenistik Dönem'de, öğretmenlik mesleği daha profesyonel bir hale gelmiştir. Eğitimciler, kendi okullarını kurarak eğitim vermeye başlamışlardır. Bu dönemde, eğitim materyalleri ve yöntemleri de gelişmiştir (Errington, 2020, s. 104-106).

Klasik ve Hellenistik Dönem'de, Antik Yunan Uygarlığı'nda çocuk eğitimi toplumsal, ahlaki, fiziksel ve entellektüel gelişimi hedefleyen kapsamlı bir süreçti. Klasik Dönem'de eğitim, daha çok aristokrat sınıf ve erkek çocuklarına yönelikken,

Hellenistik Dönem’de daha geniş halk kesimlerine ulaşan ve daha bilimsel temellere dayanan bir eğitim anlayışı benimsenmiştir (Coşgun, 2011, s. 81-84).

Her iki dönemde de çocuk eğitimi, bireylerin toplumla uyum içinde yaşaması için önemli bir araç olarak görülmüş, ahlaki değerlerin kazandırılması, entellektüel gelişim ve fiziksel eğitim arasındaki dengeye büyük bir önem verilmiştir.

1. ATİNA VE SPARTA’NIN SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

Kıta Yunanistan Klasik Dönem olarak adlandırılan MÖ. 480-323 yılları arasında yaşanan 200 yıllık döneme, MÖ. 500 yılı civarında perslerin Anadolu topraklarını işgali ile İon ayaklanmasının başı çektiği Pers-Yunan savaşları gölgesi altında girmiştir (Bonnard, 2011, s. 75-76). Yapılan savaşlar sonucunda (Maraton¹, Thermopylae², Artemision,³ Salamis,⁴ Platea⁵ ve Mykale⁶ savaşları) Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu topraklarındaki pers istilası sona ermiştir (Mansel, 2004, s. 214). (Şekil 1)

¹ Maraton Muharebesi; MÖ. 490 yılında Pers İmparator’luğu ve Yunan Şehir Devleti Atina arasında gerçekleşen önemli bir çatışmadır. Pers Kralı I. Darius’un Yunan şehirlerini boyun eğdirmek amacıyla başlattığı seferin bir parçası olan bu savaş, Atina’nın zaferiyle sonuçlanmış ve Yunan direnişinin simgesi haline gelmiştir. (Mansel, 2004, s. 210)

² Thermopylae Muharebesi; Pers Kralı I. Xerxes’in ordusuna karşı Yunan Şehir Devletleri’nin birleşik güçleri tarafından verilen destansı bir savunma savaşıdır. Savaş sonunda Yunan güçleri mağlup olmuşlardır. MÖ. 480 yılında gerçekleşen bu muharebe, dar bir geçitte, Kral Leonidas’ın liderliğindeki 300 Spartalı askerin ve onların birkaç bin müttefikinin kahramanca direnişiyle tanınır. (Mansel, 2004, s. 211)

³ Artemision Muharebesi; Pers-Yunan Savaşları’nın önemli deniz çatışmalarından biridir. MÖ. 480 yılında gerçekleşen bu muharebe, Pers İmparatoru Xerxes’in Yunan Şehir Devletleri’ni işgal planının bir parçası olarak stratejik bir öneme sahipti. Artemisium Boğazı’nda yapılan deniz savaşı, aynı dönemde karada gerçekleşen Thermopylae Muharebesi ile paralel olarak yürütüldü. Savaş sonunda Yunan güçleri mağlup olmuşlar fakat Pers ilerlemesi yavaşlatılmıştır. (Mansel, 2004, s. 211)

⁴ Salamis Savaşı; MÖ. 480 yılında Yunan-Pers Savaşları sırasında gerçekleşen ve denizcilik tarihinde önemli bir yere sahip olan bir deniz savaşıdır. Atina’nın önderliğindeki Yunan Şehir Devletleri ile Pers İmparator’luğu arasında, Salamis Adası yakınlarında meydana gelmiştir. Savaşın sonucu, Yunanlılar için büyük bir zafer olmuş ve Pers İmparatorluğu’nun Yunanistan’ı fethetme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. (Mansel, 2004, s. 212)

⁵ Platea Savaşı; Pers-Yunan savaşlarının son büyük muharebesi olarak tarihteki yerini almıştır. MÖ. 479 yılında gerçekleşen bu savaş, Yunan Şehir Devletleri’nin Pers istilasına karşı birleştiği ve zafer kazandığı önemli bir dönüm noktasıdır. Yunan orduları, Spartalı komutan Pausanias’ın liderliğinde, Pers kuvvetlerini Platea ovasında kuşatıp yok etmiştir. Bu zafer, Yunanların özgürlüğünü güvence altına almış ve Pers İmparatorluğu’nun batı yayılcılığını durdurmuştur. (Mansel, 2004, s. 212)

⁶ Mykale Savaşı; MÖ. 479 yılında Mykale Dağı eteklerinde, Yunan müttefik kuvvetleri ile Pers İmparatorluğu’na bağlı birlikler karşı karşıya geldi. Sonuç olarak, Yunanlar zafer kazanarak Perslerin Ege Denizi’ndeki üstünlüğünü sona erdirdiler ve Anadolu’daki Yunan Şehir Devletleri’nin bağımsızlığını güvence altına aldılar. (Mansel, 2004, s. 214)

Klasik Dönem’de (MÖ. 480-323) Atina ve Sparta, Antik Yunan'ın en önemli ve en güçlü şehir devletlerinden ikisiydi. Her ikisinin de siyasi ve sosyal yapıları çok farklıydı (Ağaoğulları, 2009, s. 111). (Şekil 2)

Perikles Dönemi (MÖ. 461- MÖ. 429) Antik Atina’nın en parlak dönemlerinden birinin lideri olarak kabul edilir. Onun liderliği altında Atina, kültürel, siyasi ve askerî açıdan zirveye ulaştı. (Ksenophon, 1999, s. 78-79) Bu dönem, genellikle *Altın Çağ* veya *Perikles Çağı* olarak anılır (Mansel, 2004, s. 220). (Şekil 3)

Bu dönemde Atina’da Perikles, yoksul vatandaşların da siyasi görevlerde bulunabilmesi için kamu görevlerine maaş bağladı. Bu, geniş halk kitlelerinin siyasete katılımını sağladı. MÖ. 451’de çıkardığı yasayla yalnızca anne ve baba tarafından Atinalı olanların vatandaş sayılacağını ilan etti. Bu yasa, Atina vatandaşlığını daha ayrıcalıklı hâle getirdi (Bonnard, 2011, s. 48). Devletin işleyişine etki ederken aynı zamanda da Perikles, *Akropolis*’teki görkemli *Parthenon* Tapınağı başta olmak üzere pek çok mimari projeyi başlattı. (Şekil 4) Bu yapılar Atina’nın gücünün ve kültürel üstünlüğünün simgesi oldu. (Plutarkos, 2024, s. 81) Perikles, sanatçıları, heykeltıraşları ve yazarları destekledi. Sophokles, Euripides, Aiskhülos gibi büyük Tragedya yazarları bu dönemde eserler verdi (Herodotos, 2006, s. 224). Dönemin önemli düşünürlerinden biri olan Sokrates ve Perikles'in eşi olarak bilinen Aspasia⁷, Atina’nın entelektüel atmosferini zenginleştirdi (Plutarkos, 2024, s. 84). (Şekil 5)

Perikles'in liderliğinde Atina, Sparta ile Şehir Devletleri’nin barındırdıkları güç ve farklılıklardan dolayı uzun süren bir savaşa girdi. MÖ. 431-404 yılları arasında *Peloponnessos Savaşı* yaşandı. Perikles, savaşın başlarında stratejik olarak halkı şehir surlarının içine çekerek deniz yoluyla ikmal yapma planı izledi. Ancak, MÖ. 429’da Atina’da çıkan veba salgını sırasında kendisi de hastalanarak hayatını kaybetti (Thukydides, 2023, s. 41). (Şekil 6)

Perikles’in ölümüyle Atina’nın askeri gücü zamanla azalsa da onun döneminde kurulan demokratik değerler, sanat, mimari ve felsefe, Batı medeniyetinin temellerini oluşturdu. Atina, Perikles sayesinde tarihte *Demokrasinin Beşiği* olarak anıldı (Plutarkos, 2024, s. 88).

⁷ Farklı kaynaklarda Perikles'in eşi olarak bilinen Aspasia olarak verilmiş olsa da eşit derecede farklı kaynaklarda da Aspasia’nın bir *Hetera* olduğundan da bahsedilir. Burada eşi olarak bahsedilecek fakat *Heteralar* konusunda da Aspasia’dan bahsedilmiştir. (Bkz. (Herodotos, 2006, s. 226) (Croix, 2014, s. 281)

Perikles hem bir devlet adamı hem de bir vizyoner olarak tarihe geçti ve onun liderliği, insanlık tarihinde bir *Altın Çağ* örneği olarak kabul edildi (Bonnard, 2011, s. 48).

Savaş MÖ. 449'da *Kallias Barışı*'nın yapılması sayesinde Sparta'nın zaferiyle sonuçlanmış fakat bu zafer Kıta Yunanistan topraklarına kesin bir sakinlik ve barış getirmemiş aksine yaşanan ekonomik ve insan kayıplarından dolayı Makedon İmparatorluğu'nun Atina ve çevresine daha kolay nüfuz etmesine neden olmuştur (Bonnard, 2011, s. 80). (Şekil 7)

Klasik Dönem de Atina, Antik Yunan'da en bilinen demokratik sistemlerden birine sahipti. MÖ. 5. Yüzyılda, özellikle Perikles'in yönetimi altında Atina'da Halk mahkemeleri *Heliaia*⁸ ve Halk konseyi *Boule*⁹ ile yasaları ve önemli devlet işlerini tartışmak için toplandığı *Ekklesia* adı verilen bir halk meclisi oluşturdu. Burada, her erkek Atinalı vatandaşının oy hakkı vardı ve bu mecliste yönetimle ilgili kararlar alınırdı (Aristoteles, 2021, s. 23).

Atina'da idari görevler, *Arkon* adı verilen görevliler tarafından yürütülüyordu. Ayrıca, *Strategoslar* adı verilen askeri liderler, askeri alanda yüksek otoriteye sahipti. Atina'da vatandaşlık, yalnızca doğrudan Atina'da doğan erkekler için geçerliydi (Croix, 2014, s. 226). Kadınlar, yabancılar *Metekler* ve köleler, siyasetten dışlanmıştı (Ağaoğulları, 2009, s. 79).

Atina'nın toplumu, temelde 3 ana sınıfa ayrılıyordu:

- Vatandaşlar: Atinalı erkekler, özgür ve toprak sahibi bireylerdi (Karatağ, 2013, s. 186).
- *Metekler* (Yabancılar): Atina'da yaşayan, ancak vatandaş olmayan insanlar. Çoğunlukla ticaretle uğraşıyorlardı ve kölelerle benzer haklardan mahrumdular (Croix, 2014, s. 230).
- Köleler: Çoğunluğu savaşlardan elde edilen esirlerdi. Hem ev işlerinde hem de tarımda çalışıyorlardı (Karatağ, 2013, s. 86).

⁸ *Heliaia*, “*Ἡλιαία*”, Antik Atina'da demokratik yargı sisteminin temelini oluşturan, halktan oluşan büyük bir mahkeme sistemi. (Zimmermann, 2017, s. 52)

⁹ *Boule*, “*Βουλή*” Antik Atina demokrasisinin temel kurumsal yapılarından biri olan halk meclisiydi. Hem yasama sürecinde hem de devlet işlerinin yönetiminde önemli bir rol oynardı. (Zimmermann, 2017, s. 52)

Atina ekonomisi her ne kadar tarıma dayalı olarak görülse de kısmen de ticarete dayalı olarak da şekillenmiştir. Ekonomik yaşam incir, zeytin, şarap ve yapılan çanak-çömleklerin deniz aşırı topraklara ticareti ile gelir elde etmektedir (İplikçioğlu, 2007, s. 150).

Sparta'da yönetim, krallığın başında iki kralın bulunduğu Diarşik ve Militarist bir sistemle şekillenmişti. Biri *Agiad* diğeri *Eurypontid* Hanedanı'ndan gelmekteydi. Görevleri, savaşta orduyu komuta etmek, dini törenleri yönetmek ve adaletin korunmasına katkıda bulunmaktı. Ancak her yetkileri sınırsız değildi. Özellikle siyasi ve hukuki alanda ciddi kısıtlamalar vardı (Özdemir, 2007, s. 380). Sparta' nın en önemli yasama organı olan *Gerusia*, 28 üyeden oluşan bir kuruldan ibaretti (Özdemir, 2007, s. 381). Bu kurul, Spartalı yaşlılardan seçiliyordu ve önemli devlet işlerini tartışır ve kararlar alırdı. Bu meclisin önerilerin evet/hayır oyu ile onay ya da ret veren *Apella* adında bir halk meclisleri vardı. Bu meclise 30 yaş üstü tüm erkek *Spartiatesler* katılabilirlerdi (Adomeit, 2004, s. 70). *Eforlar/ Ephoroi* beş kişilik bir yönetim organıydı ve devletin günlük işleyişini denetlerlerdi. Bu kişiler, krallar dahil olmak üzere herkese karşı hesap verebilirlerdi (Özdemir, 2007, s. 372). Sparta'da kadınlar, Atina'dan daha fazla özgürlüğe sahipti (Adomeit, 2004, s. 44).

Sparta'da toplum daha hiyerarşik bir yapıya sahipti:

- *Homoioi/Spartiates*: Tam vatandaşlar, askerî eğitim almış ve savaşçı olarak kabul edilen erkeklerdir. Sadece bunlar tam haklara sahipti (Croix, 2014, s. 222).
- *Perioikos*: Sparta'ya bağlı olan ancak tam vatandaşlık haklarına sahip olmayan, köylü ve zanaatkarlar sınıfıdır. Genellikle tarım ve ticaretle uğraşırlardı (Cartwright, 2013, s. 2-3).
- *Helotlar*: Sparta'nın köle sınıfıdır. Çoğunluğu *Messenler*, yani yerel halktan esir alınan bireylerden oluşur ve Spartalılar için tarımsal üretimi sağlamak zorundaydılar. *Helotlar*, çok kötü şartlar altında yaşarlardı ve isyanlar düzenleyebilirlerdi (Croix, 2014, s. 230).

Atina, Demokrasi ve bireysel özgürlükler açısından daha açık bir toplumken, Sparta ise disiplinli, askerî odaklı ve Monarşi, Oligarşi ve sınırlı Demokratik yapıya sahipti (Yılmazcan, 2017, s. 122). Atina'da kadınlar daha kısıtlı haklara sahipken, Sparta'da kadınlar toplumsal hayatta daha fazla özgürlüğe sahipti. Atina'da

vatandaşlık, geniş bir halk kitlesine sunulmuşken, Sparta'da çok dar bir elit grup yönetimi elinde tutuyordu (Aron, 1992, s. 44).

Her iki devlet de farklı felsefi ve toplumsal değerler benimsemiş olup, Antik Yunan'ın farklı yönlerini temsil eden önemli Şehir Devletleri'ydi (Arslan, 2014, s. 18).

Hellenistik Dönem'de (MÖ.323-30) ise Atina ve Sparta, Klasik Yunan'daki eski güçlerini kaybetmiş, siyasi ve sosyal yapıları büyük ölçüde değişmişti (Errington, 2020, s. 111).

Atina, Makedon İmparatorluğu'nun etkisi altına girdi. Makedonya'nın Hellenistik krallarından olan Antigonos'un yönettiği bölgede, Atina'nın bağımsızlığı önemli ölçüde zayıflamıştı. Atina, bu dönemde sıkça iç çatışmalar ve dış müdahalelerle karşı karşıya kaldı (Errington, 2020, s. 113-114). Atina, kısa süreli bağımsızlığını kazanmış olsa da genelde Hellenistik krallıklar (Ptolemaioslar, Seleukoslar vb.) ve Makedon Hanedanlığı'nın siyasi baskıları altında kaldı. Atina, bağımsızlık mücadelesi verirken Makedonya ve diğer Hellenistik güçlerle sık sık çatışmalara girdi (Freeman, 2021, s. 251).

Atina'da Halk Demokrasi'si önemli ölçüde zayıflamış, yerini daha çok Oligarşik yönetim biçimlerine bırakmıştır (Tekin, 2016, s. 126). Hellenistik Dönem'de, özellikle dış etkenlerin etkisiyle, Atina'daki demokratik kurumlar zayıflamış ve yerini birkaç zengin sınıfın yönetimi almıştır. Atina'da siyasi rejimler, zaman zaman farklı yöneticiler tarafından belirlenmişti. Hellenistik Dönemin başlarında Atina'da iç savaşlar ve hükümet değişiklikleri sıkça yaşandı. Ancak, demokrasinin temel unsurlarına hala saygı gösterilse de şehirde etkili olan liderlerin sayısı ve güçleri giderek daralmıştır (Aron, 1992, s. 56).

Atina'da, Demokratik Dönem'de olduğu gibi, vatandaşlık hala önemli bir sosyal ayırım noktasıydı. Ancak Hellenistik Dönem'de, Atina'daki vatandaşlık sayısı giderek azalmıştı. Özellikle ekonomik daralma ve siyasi istikrarsızlık, vatandaşlık hakları için giderek daha fazla sınırlamalara yol açtı (Aron, 1992, s. 59-60). *Metekler* (yabancılar) ve köleler, Atina toplumunda düşük sosyal statüde yer almaya devam etti. Atina'da Metekler hala ticaretle uğraşıyor ve belirli haklar için başvurabiliyorlardı, ancak kölelerin durumu değişmeden kalmıştı. Hellenistik Dönem'de Atina'da kölelik daha da yaygınlaşmıştı (Bakirezer, 2008, s. 24-26).

Atina'da kadınların toplumsal statüsü çok fazla değişmemiştir. Hellenistik Dönem'de, kadınlar hala ev işlerine odaklı bir rol üstleniyorlardı ve kamusal hayatta genellikle yer almıyorlardı. Ancak, bazı dönemin önemli kadın figürleri, özellikle kültürel ve dini alanlarda, daha görünür olabiliyordu (İşbilen, 2018, s. 98). (Şekil 8)

Hellenistik Dönem'de Sparta, Klasik Dönem'deki askeri gücünü kaybetmişti ve Hellenistik Dönem'de bağımsızlık mücadelesi veren bir Şehir Devleti haline gelmişti (Errington, 2020, s. 112). MÖ. 371'de *Leuctra* Savaşı'nda Thebai tarafından ağır bir yenilgiye uğramış, böylece Spartalı'ların askeri üstünlükleri sona ermişti. Bu yenilgi sonrası Sparta, eski ihtişamından uzaklaşmıştı (Ksenophon, 1999, s. 81).

Sparta, Hellenistik Dönem'de dış baskılara maruz kaldı. Makedonya Krallığı'nın etkisi altına girdi ve kısa süreli olarak Makedonya'ya bağlı bir devlet olmuştur. Sparta, zaman zaman, özellikle Seleukos ve Ptolemaioslar gibi Hellenistik Krallıklardan destek arayarak, bağımsızlık mücadelesini sürdürmeye çalışmıştır (Errington, 2020, s. 120).

Sparta'daki yönetsel yapı, Klasik Dönem'deki gibi Oligarşik olmaya devam etti. Ancak, Sparta'daki iki krallık yönetimi zayıflamış ve yerini daha karmaşık yönetim şekillerine bırakmıştı. Sparta'nın yerel yönetimi hala bir miktar elit sınıf tarafından yönlendirilse de dış faktörler (Hellenistik Krallıklar) Sparta'nın bağımsızlığını tehdit etmeye devam etmişlerdir (Aron, 1992, s. 70-72).

Hellenistik Dönem'de, eski askeri sınıf olan *Homoioi* sayısı azalmış ve zengin sınıflar Sparta'nın yönetiminde giderek daha fazla etkin olmaya başlamıştır. Bu dönemde, eski Spartalılar için askeri eğitimler ve sıkı disiplinler terk edilmiştir. Yine de Sparta'da hala askeri sınıf, toplumu şekillendiren önemli bir güç olmaya devam etti (Özdemir, 2007, s. 380). *Helotlar*, yani köleler, Sparta'nın en düşük sınıfını oluşturmaya devam etti. Helotlar, özellikle tarım işlerinde ve günlük işlerde çalışmaya devam ettiler. Perioikoslar, Sparta'nın yarı özgür köylü sınıfı, toplumsal yapıda önemli bir rol oynamaya devam etti (Yılmazcan, 2017, s. 125).

Hellenistik Dönem'de, Sparta'daki kadınların sosyal durumu çok fazla değişmemiştir. Kadınlar, özellikle askeri bakımdan güçlü bir toplumda daha fazla özgürlüğe sahipti, ancak Hellenistik Dönem'de daha fazla dış etkiye maruz kalmışlardı. Sparta'da kadınlar hala miras hakkına sahipti ve toplumda belirli bir

özgürlüğe sahiptiler, ancak Hellenistik Dönem'in sonlarına doğru bu durum da sarsılmaya başlamıştır (Akalın, 2003, s. 40).

Hellenistik Dönem'de Atina ve Sparta, Klasik Dönem'deki güçlerinden çok uzakta kalmışlardı. Atina, Makedonya'nın etkisi altında kalmış, demokrasi ve özgürlükler zayıflamış, sosyal yapısı daha elit ve sınırlı bir hale gelmiştir (Errington, 2020, s. 120). Sparta, eski askeri gücünü kaybetmiş, sosyal yapısındaki askeri disiplin ve elit yönetim etkisini korusa da dış baskılar ve iç zorluklar karşısında eski gücüne ulaşamamıştır (Croix, 2014, s. 311).

2. KLASİK DÖNEM YUNAN TOPLUMU'NDA KADIN, EVLİLİK VE ÇOCUK

2.1. KADIN

Antik Yunan Toplumu'nda evlilik ve aile kurumunun yapısına bakmadan önce aileyi oluşturan bireylerin toplum içerisindeki yeri hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Yukarıda Atina ve Sparta'da özgür ve köle grubu altında yaşamlarına devam eden erkekler hakkında bilgi vermiştik. Bu başlık altında da kız çocuklarına ve kadınların statüsüne değinilecektir.

Antik Yunan Toplumu'nda kadınların yeri, Şehir Devletleri'ne göre farklılık göstermekteydi. Genel olarak, kadınlar toplumsal yaşamda sınırlı haklara sahipken, erkekler toplumun ve devletin yönetiminde daha aktif rol oynamaktaydılar. Ancak farklı şehir devletlerinin kadınlara verdiği haklar ve sosyal statü, önemli farklılıklar arz etmektedir (Karaaslan, 2016, s. 160-163).

Atina'da kız çocukları genellikle evde kalır, annelerinden ev işleri, dikiş ve yemek yapma gibi beceriler öğrenirdi. Eğitim açısından erkek çocuklarına kıyasla çok sınırlı imkânlarla sahiptiler ve genellikle okuma-yazma öğrenmeleri bile nadirdi (Külahlı, 2022, s. 61-63). Kız çocuklarının temel eğitimi, onları iyi bir eş ve anne olarak yetiştirmek üzerine odaklanırdı. Atinalı kadınlar, eğitim almak konusunda da çok sınırlı imkânlarla sahipti. Sadece zengin ve soylu ailelerin kızları temel eğitim alabilirdi. Bunun dışında, kadınların eğitim görmesi ve sosyal hayata katılması çok nadirdi (Karaaslan, 2016, s. 165).

Kadınlar, Atina'da sosyal hayatta büyük ölçüde ev içi rollerle sınırlıydı. Toplumsal yaşamda kadınların yerleri çok dar olup Kamusal yaşamda yer almaları

neredeyse imkânsızdı ve erkeklerin gözetimi altında bulunurlardı. Kısaca devlet işlerinde veya siyasette yer almazlardı (Akalin, 2003, s. 22).

Antik Yunan Toplumu'nda bir kızın öğrenmesi gereken en asli unsur el işidir. Hesiodos'un Theogonia'sında da bahsettiği gibi Prometheus ve insanlığa ceza olarak gönderilen Epimetheus'un karısı Pandora'ya dokumacılık ve el işleri yetisi Tanrıça Athena tarafından bahşedilmiştir (Hesiodos, 2020, s. 241). Birçok mitte de el işi yapan kadınlar betimlenmeye devam edilmektedir. Bunlardan birkaçına değinecek olursak taliplilerine vereceği cevabın süresini uzatmak için Odysseus'un karısı Penelope ilmekleri sabah dokuyup gece sökmekte ve hep dokuma tezgâhı başında anlatılmakta, Tanrıça Athena'ya meydan okuyan ve sonra bir örümcek olmakla cezalandırılan Arakne bunlardan bazılarıdır (Berens, 2021, s. 324-325). (Şekil 9)

El işi eğitiminin yanı sıra kızlara kendi evlerindeki hizmetçileri nasıl yöneteceklerine dair hesap ve okuma-yazma eğitimi de verilmekteydi. Ve kızlar sorumlu oldukları ev sınırları dışına çok az çıkmaktadırlar. Burada şimdiye kadar anlatılan eğitimlerden çoğu zengin ailelerin kızlarına verilen eğitimlerdir (Akalin, 2003, s. 33-36). Fakir aile kızları ise zaten küçük yaşlardan itibaren tarlalarda ve işliklerde çalışmaya başladıklarında dolayı okuma ve yazma öğrenemeseler de zengin aile kızlarından daha şanslı sayılmaktadırlar (Deighton, 2000, s. 84).

Kadınlar sadece festival dönemlerinde evlerden çıkmakta daha çok da Athena adına düzenlenen festivallerde daha rahat olmaktadır. Bunlardan birisi de dört yılda bir olarak düzenlenen *Athena Parthenos* adına yapılan *Büyük Panathenaia Oyunları* adı verilen yarışlarda seçilen dört kız tarafından *Athena Parthenos*'a adak, hediye veya sunu yapılacak olan *Peplos*'u yapma görevi verilmekteydi (Berens, 2021, s. 108). *Atina Akropolis*'inde bulunan *Parthenon* Tapınağı'nın *Kompozit Mimari*'ye sahip doğu frizi'nde yapılan *Peplos*, bir *Arkhon* ve bir kız tarafından tanrıça Athena'ya adak olarak sunulması betimlenmiştir (Bonnard, 2011, s. 251). (Şekil 10)

Evlilikte ise kadınlar, kocalarına tabi olur ve onların kontrolü altında yaşardı. Koca'nın vefat etmesi durumunda bu kontrol ya da vesayet durumu evin en büyük erkek çocuğuna geçmekteydi (Külahlı, 2023, s. 746-748). Bu durum Homeros'un İlyada destanında Odysseus'un karısı Penelope'nin durumunda açıkça ortaya koyulmuştur. Metinde Odysseus'un savaştan dönmemesi ile Penelope'nin talipleri Telemakhos'un başına dert olmuş, talipleri ile konuşmaya çalışan Penelope'yi

Telemakhos azarlayarak odasına dokuma tezgahının başına göndermiştir. Ve annesini taliplerine verip-vermeme kararı da Telemakhos'un ait olduğu açıkça belirtilmiştir (Homeros, 2020, s. 245). (Şekil 11)

Antik Yunan evlerinde de bir nevi haremlik-selamlık uygulaması bulunmaktaydı. Bu evlerde evin hanımına, kadına ait olan ve *Gynaikonitis* denen kısımlar evin ya pencerelerin çok az olduğu dip kısımlara ya da üst katlara inşa edilmekteydi (Akalın, 2003, s. 44). Erkeklerin oturduğu *Andron*¹⁰ denen kısımlar ise hemen giriş kapısının yanına yapılırken eve gelen misafirlerin evin hanımı ile karşılaşmamasına özen verilerek inşa edilmekteydi. *Andronlar* gayet şatafatlı olmalarına kıyasla *Gynaikonitisler* sade ve basittir (Akalın, 2003, s. 24-26). (Şekil 12)

Bu yaşam tarzı içinde kadınların evden kısa süreliğine dışarıya çıkmalarına olanak sağlayan bir diğer durum da hamam ve anne-baba ziyaretleridir. Ki bu ziyaretlere ve hamamlara da *Gynaikonomos* adı verilen kadın sorumlu, görevli tarafından eşlik edilmektedir (İşbilen, 2018, s. 88).

Sparta'da durum ne kadar aynı olsa da kız çocukları ve kadınların durumu Atina'ya göre biraz daha farklıydı. Spartalı kızlar, çocukluktan itibaren fiziksel olarak güçlü ve sağlıklı olmaları amacıyla spor yapmaya teşvik edilirdi. Onlar da erkekler gibi askeri eğitime katılır ve fiziksel eğitim alırlardı. Bu eğitimler, gelecekte sağlıklı ve güçlü askerler doğurmaları için gerekli görülürdü (Özdemir, 2007, s. 382).

Ayrıca, Spartalı kızlar miras hakkına sahip olabilir ve ekonomik alanda daha bağımsız yetiştirilebilirdi. Eğitim açısından ise, okuma-yazma gibi temel yeteneklere sahip olmaları beklenirdi. Anlaşılacağı üzere Sparta'da kızlar ve kadınlar, Atina'dan daha fazla özgürlüğe sahipti. Ancak yine de ev işlerine ve ailelerine bakım vermekle sorumluydular (İşbilen, 2018, s. 96). Spartalı kadınlar, toplumsal hayatta daha aktif rol alsalar da askeri ve politik kararlar üzerinde etkili değillerdi.

Hellenistik Dönem'de, kadınların toplumsal statüsü büyük ölçüde değişmemiştir. Kadınlar Atina'da hala ev işlerine odaklı bir rol üstleniyorlardı ve kamusal hayatta genellikle yer almıyorlardı (Cartwright, 2013, s. 2). Ancak, bazı

¹⁰ *Andron* terimi karşımıza daha çok mimari bir terim olan odaları tarif etmek üzere karşımıza çıkar. Bilinen *Andronlar* arasında en ünlü ve mimarisi ile birçok bilgi veren Batı Anadolu'da Labraunda Kutsal Alanı'nda bulunan Mousollos ve kardeşi İdrieus adına yapılan *Andron* A-B yapıları ile Oikos Rahip Evi yapılarında görülmektedir. (Karatağ, 2013, s. 41) (Grimal, 2018, s. 451)

dönemin önemli kadın figürleri, özellikle kültürel ve dini alanlarda, daha görünür olabiliyordu (Adam, 2021, s. 137).

Sparta'da kadınlar, Hellenistik Dönem'de de daha fazla özgürlüğe sahip olmaya devam etmiştir. Ancak, dış baskılar ve iç zorluklar nedeniyle, toplumdaki rolleri de etkilenmiştir (Freeman, 2021, s. 472). Kadınlar, miras haklarına sahip olmaya devam etmişler ve toplumsal yapıda belirli bir özgürlükleri olmuştur. Ancak, Hellenistik Dönemin sonlarına doğru bu durum sarsılmaya başlamıştır (Errington, 2020, s. 211).

Yukarıda anlatılanların dışında Antik Dönem Yunan toplumda erkek bireylere verilen önem daha fazla olarak lanse edilmiş olsa da kız ve kadınlara verilen eğitim ve toplumdaki statü farkları anlatıldığı kadar basite indirgenmiş değildir.

Burada Zeus ve Titan Leto'nun çocuğu olan bakire tanrıça Artemis devreye girmektedir. Bu yönüyle tanrıça, Antik kaynaklarda *Kourotrophos* yani hamile kadınların, bebeklerin ve çocukların koruyucusu olarak tanımlanmaktadır (Grimal, 2007, s. 288). (Şekil 13) Mezopotamya ve Anadolu kaynaklı olduğu düşünülen tanrıça Artemis, Hellen Politeizmi'nde *Potnia Theron*, yani Hayvanlar Hâkimi ya da Vahşi Hayvanların Efendisi olarak tanınmaktadır (Grimal, 2018, s. 296). (Şekil 14) Antik Yunan Politeizmi'nde tanrıça Artemis'e atfedilen birçok kült bulunmaktadır (Latacz, 2016, s. 164). Bunlardan biri Kıta Yunanistan'daki tapınılan en ünlü yerlerden biri Attika'daki Brauron'daki *Artemis Brauronia* ile Batı Anadolu topraklarında Ephesos'ta bulunan Anadolu Artemis'i *Artemis Ephesia*'dir (Akalın, 2003, s. 43-44).

Kadınlara verilen eğitimin önemi sadece kültler ile değil çeşitli mitler ile de vurgulanmıştır. Erkekler ile ava katılıp av müsabakası kazanan tek kadın kahraman olan Atalante'den, Eros'a olan aşkından *Tartaros*'a inen, Persefone'den güzellik iksiri alan Psykhe'den, Eurypides'in Medea Tragedyası'nda Altın Post görevinde İason'a büyü güçleri ile yardım eden Kolkisli Medea gibi mitolojide birçok güçlü kadından da bahsedilmektedir (Latacz, 2016, s. 8-12).

2.1.1. Artemis Brauronia Kültü

Artemis Brauronia, özellikle Attika bölgesinde, özellikle Brauron'da (Günümüzde Vravrona, Yunanistan) tapınılan bir Artemis kültüdür. Bu kült, kadınların ve çocukların koruyucusu olarak Artemis'e odaklanır ve özellikle genç kızların ritüellerle yetişkinliğe hazırlanmasını içermektedir (Blanck, 1999, s. 106). (Şekil 15)

Genç kızlar, Artemis'e hizmet etmek için tapınağa getirilir ve ayılar “*ἀρκτοι/arktoi*” olarak bilinen özel bir ritüele katılırlardı. Bu ritüelde, safran rengi kıyafetler giyerek belirli danslar yapar ve ayı rolünü oynarlardı. Bu tören kız çocuklarının evlilik öncesi bir tür arınma töreni olarak görülürdü (Deighton, 2000, s. 294). (Şekil 19)

Brauron'daki tapınak, Artemis'in doğurganlık, doğum ve çocukları koruma yönüne adanmıştır. Küçük çocukların kıyafetleri, Artemis'e şükran olarak sunulurdu. Özellikle doğum sırasında hayatını kaybeden kadınlara ait giysiler sunulurdu. Brauron'daki Artemis kültü, doğum ve kadın sağlığıyla yakından ilişkilendirilmiştir (Freeman, 2021, s. 210-213).

Artemis Brauronia Kültü Antik Yunan Mitolojisinde anlatılan Kallisto Miti ile ilişkilendirilmiştir. Bunlardan Hesiodos'un anlatımında;

Kallisto, Arkadya Kralı Lykaon'un kızıydı. Artemis'in takipçilerinden biri olarak tanınırdı ve tıpkı diğer avcılar gibi bakire kalacağına yemin etmişti. Güzelliğiyle dikkat çeken Kallisto, Zeus'un ilgisini çekti ve mitolojideki birçok hikâyede olduğu gibi, Zeus'un Kallisto'ya olan arzusu trajik bir olaylar zincirini başlattı (Hesiodos, 2020, s. 64).

Zeus, Kallisto'ya âşık oldu ancak onun Artemis'e verdiği bekâret yeminini biliyordu. Kallisto'yu kandırmak için Artemis'in kılığına girdi ve güvenini kazandı. Sonrasında kimliğini açığa çıkararak Kallisto ile birlikte oldu. Kallisto, Zeus'tan hamile kaldı ancak bu gerçeği uzun süre sakladı. Bir gün Artemis ve avcıları nehirde yıkanırken, Kallisto'nun hamile olduğu ortaya çıktı (Grimal, 2018, s. 416). Bu esnada Zeus Kallisto'yu Artemis'in gazabından korumak için ayı'ya dönüştürdü. Öfkelenen Artemis ayı'ya dönüşen Kallisto'yu öfkeli okları ile vurduğu esnada Kallisto oğlu Arkas'ı doğurdu. Mitin sonunda Kallisto öldü ve Zeus onu büyük ayı takım yıldızı olarak gökyüzüne çıkardı, oğlu Arkas ise Artemis Kültü'ne yaraşır bir avcı oldu. Bundan dolayı *Artemis Brauronia Kültü* genç kızların ve doğum yapacak kadınların kültü olarak kutlanmaktadır (Grimal, 2007, s. 450).

Artemis Brauronia Kültü, aynı zamanda hasat zamanında bereketi artırmak amacıyla da önemi bir rol oynardı. Köylüler ve çiftçiler, tanrıçaya adaklar sunarak tarlalarının verimli olmasını ve bol ürün almayı umarlardı. Bu ritüeller, toplulukların

bir araya geldiği ve sosyal bağların güçlendiği zamanlar olarak da önem taşırdı (Bonnard, 2012, s. 162).

2.1.2. Artemis Ephesia Kültü

Artemis Ephesia, Artemis'in bir başka önemli kültüdür ve özellikle Efes şehrinde tapınılan bir biçimdir (Külahlı, 2023, s. 1). Efes, Antik Dünya'da önemli bir ticaret ve kültür merkezi olup, *Artemis Ephesia*'nın tapınağı, dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilirdi. Bu tapınak, Antik Dünya'nın en büyük ve en zengin tapınaklarından biriydi (Mierop, 2006, s. 77-80).

Artemis Ephesia Kültü, tanrıçanın doğurganlık, doğa ve vahşi yaşamın koruyucusu olarak saygı gördüğü bir ibadet biçimiydi. Efesliler, *Artemis Ephesia*'ya zengin adaklar sunar ve onun koruyuculuğunu talep ederlerdi. Tapınağa sunulan adaklar arasında kıymetli mücevherler, heykeller ve diğer değerli eşyalar bulunurdu (Grimal, 2018, s. 362).

Artemis Ephesia'nın heykeli, diğer Artemis heykellerinden oldukça farklıydı. Heykel, tanrıçanın çok sayıda göğüsle tasvir edildiği bir biçimdeydi ve bu, onun doğurganlık ve bereket tanrıçası olarak rolünü simgeliyordu (Herodotos, 2006, s. 482). Efes'teki tapınak, *Artemis Ephesia*'yı onurlandıran büyük festivallere ve ritüellere ev sahipliği yapardı. Bu festivaller, şehirde yaşayan halk için önemli sosyal etkinliklerdi ve aynı zamanda ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı zamanlar olarak da dikkat çekerd (Bonnard, 2004, s. 75). (Şekil 20)

Artemis Brauronia ve *Artemis Ephesia* Kültleri, Antik Yunan Dünyası'nda kadınların ve toplumların doğurganlık, bereket ve doğa ile olan ilişkilerini ifade eden önemli ibadet biçimleridir. Bu kültler, Antik Dünya'nın dini ve sosyal yapısının anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.3. Ünlü Kadınlardan Bahseden Mitoslar

2.1.3.1. Atalante

Atalante, Yunan Mitolojisi'nde cesareti, hızı ve bağımsızlığıyla tanınan efsanevi bir avcı ve kahramandır. Genellikle Artemis'e adanmış bir bakire savaşçı olarak tasvir edilir ve birçok önemli mitolojik olayda rol alır. Özellikle Avcılar, atletler ve özgür ruhlu kadınlar için ilham kaynağı olmuştur (Grimal, 2018, s. 82).

Boeotia'lı Kral Schoeneus'un kızı olan Atalante babasının bir erkek çocuk istemesine rağmen kız doğunca dağa terk edildi.¹¹ Artemis'in koruması altına giren Atalante, bir dişi ayı tarafından emzirildi ve sonrasında avcılar tarafından büyütüldü. Ormanda vahşi bir yaşam sürdü, okçuluk ve avcılıkta ustalaştı, Artemis'in sadık bir takipçisi oldu (Zimmermann, 2017, s. 76). Kalydon yaban domuzu avın'da Oinone Kralı Oineus, Artemis'i onurlandırmayı unuttuğu için tanrıça, Kalydon bölgesine dev bir yaban domuzu gönderdi. Yunan Mitolojisi'nin en ünlü kahramanları (Meleagros, Theseus, İason, Peleus vb.) bu domuzu avlamak için toplandı. Atalante, bu av partisine katılan tek kadın kahramandı. Av sırasında ilk oku atan ve domuzu yaralayan kişi Atalante oldu. Prens Meleagros, Atalante'ye olan hayranlığından dolayı domuzun postunu ona hediye etmiştir (Latacz, 2016, s. 73).

2.1.3.2.Psykhe ve Eros

Psykhe ve Eros Mit'i, Antik Yunan Mitolojisi'nin en dokunaklı ve romantik hikayelerinden biridir. Psykhe, güzelliği ile ünlü bir ölümlü prenses olarak tanıtılır. O kadar güzeldir ki, insanlar onu tanrıça Afrodite ile kıyaslar hale gelir. Bu durum, Afrodite'yi kızdırır ve oğlu Eros'tan Psykhe'yi cezalandırmasını ister. Eros, annesinin isteğini yerine getirmek için yola çıkar ancak Psykhe'yi gördüğünde ona âşık olur ve kendi oklarından biri ile kendini vurur (McNamara, 2023, s. 12).

Eros, Psykhe'yi gizlice korumaya başlar ve onu geceleri ziyaret eder. Ancak, Eros'un bir şartı vardır; Psykhe onun yüzünü görmemelidir. Psykhe başlangıçta bu duruma razı olur ve gece yarısı gelen gizemli aşığına karşı karşılık verir. Ancak, Psykhe'nin kız kardeşleri onun Eros'un kimliğini öğrenmesi için onu ikna ederler (Grimal, 2007, s. 519).

Psykhe, Eros'un kimliğini öğrenmek için bir gece gizlice bir lamba yakar ve onu seyreder. Ancak, bir damla sıcak yağ Eros'un üzerine düşer ve Eros uyanarak Psykhe'den kaçır. Eros'un kaybı üzerine büyük bir pişmanlık duyan Psykhe, onu bulmak ve tekrar kazanmak için zor bir yolculuğa çıkar (McNamara, 2023, s. 33).

Psykhe, Afrodite'in karşısına çıkar ve Eros'u geri kazanmak için ona sadakatle hizmet edeceğine söz verir. Afrodite, Psykhe'ye gerçekleştirilmesi neredeyse imkânsız

¹¹ Bu durum ilerleyen kısımda Yunan Toplumu'nda ekonomik zorluklar ya da istenmeyen çocukların terk edilme şekli olarak anlatılacaktır. (Bkz.24) (Croix, 2014, s. 279)

olan dört görev verir. Ama bu görevlerden Yeraltı dünyasına inip¹², Persephone'nin güzellik iksirini getirmeyi daha önce hiçbir kadın yapmamıştır. Aşkı için yeraltı dünyasına inen Psykhe iksiri getirmiş ve Eros ile *Olympos*'ta yerini almıştır (McNamara, 2023, s. 54-59).

2.1.3.3.Argonoutlar, Altın Post, İason ve Medea

İason'un macerası, tahtını kaybeden babası İason'un yerine, hakkı olan İolkos Krallığı'nı geri almak istemesiyle başlar. İolkos Kralı Pelias, İason'un bir gün gelip tahtı ondan alacağından korkuyordu. İason büyüdüğünde tahtını geri istemeye geldiğinde, Pelias ona “*Eğer tahtı istiyorsan, Kolkhis'e git ve Altın Post'u bana getir*” dedi (Berens, 2021, s. 211). Altın Post, Kolkhis'te (günümüz Gürcistan bölgesi) tanrı Ares'in kutsal koruluğunda saklanan büyümlü bir koç postuydu. İason, en güçlü kahramanlardan oluşan bir mürettebat topladı ve *Argo* adlı büyük bir gemi inşa ettirdi. Bu yüzden mürettebata *Argonotlar* (Argo'nun denizcileri) adı verildi (Grimal, 2018, s. 102).

Argonotlar, Yunan Mitolojisi'nin en güçlü kahramanlarından oluşuyordu: Herakles, Orpheus, Kastor ve Polydeukes,¹³ Zetes ve Kalais,¹⁴ Peleus, Telamon ve kadın kahraman Atalante¹⁵ ile efsanevi Argo gemisine binerek büyük bir maceraya atıldılar. Argonotlar sonunda Kolkhis'e ulaştı ve Kral Aietes'ten Altın Post'u istediler. Ancak kral, bunu almak için İason'a zorlu görevler verdi (Berens, 2021, s. 213-214). İason, Kral Aietes'in kızı Medeia'nın (Medea) yardımıyla bu görevleri başardı. Medeia, tanrıça Hekate'nin rahibesi, güçlü bir büyücüydü (Euripides, 2014, s. 3). Kral Aietes peşlerine düşünce, Medeia onu durdurmak için kardeşi Apsyrtos'u öldürerek parçalarını denize attı. Böylece Aietes, oğlunun bedenini toplamak için durmak zorunda kaldı ve İason, Medea ve *Argonotlar* kaçmayı başardı (Grimal, 2018, s. 347).

¹² Antik Yunan Mitolojisi'nde birçok kahraman Yeraltı Dünyası'na inmiştir. Bunların en ünlüleri; Herakles'in on iki işinde Kerberos'un getirilmesinde Herakles, İthaki'ye ulaşmaya çalışan Odysseus'un kâhin Teiresias'ile konuşması, karısı Eurydike'yi getirmeye çalışan ozan Orpheus, çılgın işler peşinde olan Theseus bunlardan birkaçıdır. (Grimal, 2018, s. 532)

¹³ Dioskurlar; Yunan Mitolojisi'nde önemli bir yere sahip olan Kastor ve Polydeukes (Romalılarda Castor ve Pollux olarak bilinir.) isimli ikiz kardeşlerdir. Tanrıların tanrısı Zeus ile ölümlü bir kadın olan Sparta Kraliçesi Leda'nın oğullarıdır. Dioskurlar, kahramanlıkları ve kardeşlik bağlarıyla ünlüdürler. (Grimal, 2007, s. 352)

¹⁴ Boreadlar, Boreadai olarak da Kuzey rüzgârı tanrısı Boreas ve Orithyia'nın çocuklarıdır. (Grimal, 2007, s. 174)

¹⁵ (Bkz, s.2.1.3.1 Atalante)

Bu ve benzeri içinde güçlü ve kahraman kadınların olduğu mitler Antik Yunan Politeizmi'nde sayısız şekilde eşsizlikte bulunmaktadır (Berens, 2021, s. 29). Sadece bu metinlerden de kadınlara verilen önem sadece ev işlerine, dokumacılığa ve çocuk bakımından sorumlu olmak olarak gösterilse de kadınların hayatta görevleri sadece bu işlerle sınırlı kalmamış, aldıkları eğitimin kültür ile sistematize edildiği, mitik efsaneler ile de desteklendiği görülmektedir.

Kadınlara verilen eğitimin öneminde toplumsal statü farkında sadece mitolojik kaynaklara değinmek yeterli olmayacaktır. Antik Yunan toplumsal sınıflanmasında *Hetera* adı verilen günümüzde Metres olarak adlandırılan fakat günümüzdeki adlandırmasından daha farklı içerikte olan aldıkları eğitimler ile toplum içerisinde fark yaratan kadınlarda bulunmaktadır (Karaaslan, 2016, s. 167). *Heteralar* üst ve elit sınıfa hitap ederken orta sınıfa hitap eden hayat kadınları da bulunmaktadır. Bu kadınlara *Pornia* adı verilmektedir. Bu kadınların çalışmalarına devletin hoşgörü ile davrandığı dikkati çekmektedir (Reinsberg, 1989, s. 85). Bu kadınların görevleri arasında arkadaşlık ettikleri erkekler ile çeşitli şöenlere katılmak gibi görevleri vardı. Hatta Demosthenes bir sözünde “*iyi bakılmamız için nikâhsız kadınlarımız, bize yasal çocuklar vermeleri için de eşlerimiz vardır.*” Demiştir (Bonnard, 2004, s. 52). Bu durum Atina toplumunun daha çok ataerkil ve erkeklere yönelik yaşam biçimini ortaya koymaktadır.

2.1.4. Heteralar

Antik Yunan *Heteralar*'ı, dönemin önemli bir sosyal sınıfını oluşturuyordu. *Heteralar*, yalnızca fiziksel çekicilikleriyle değil, aynı zamanda eğitimleri ve entelektüel birikimleriyle de öne çıkarlardı (Grimal, 2007, s. 264). Onlar, sıradan kadınlardan farklı olarak toplum içinde özgürce dolaşabilir, erkeklerle aynı ortamlarda bulunabilir ve genellikle sanatsal ve felsefi sohbetlerin başlıca katılımcıları olurlardı (Takmer, 2001-2002, s. 100).

2.1.4.1.Heteralar'ın Eğitimi

Heteralar, özellikle Atina gibi büyük şehirlerde, dönemin en seçkin eğitimiyle yetiştirilirdi (Karaaslan, 2016, s. 169). Eğitimleri genellikle şunları kapsardı;

Dönemin önemli felsefi tartışmalarına katılabilmeleri için konuşma sanatı *Retorik* eğitimi alırlardı. *Sofistler*’den ders alarak etkili bir şekilde tartışma ve ikna kabiliyeti geliştirirlerdi (Reinsberg, 1989, s. 99).

Homeros’un destanları gibi klasik metinleri ezberler, şiir ve edebiyat alanında bilgi sahibi olurlardı. Şiir okumaları ve doğaçlama şiir yazma becerileriyle de dikkat çekerlerdi (Platon, 1998, s. 52).

Bazı *Heteralar* dönemin önemli filozoflarından ders alırdı. Örneğin, ünlü *Hetera* Aspasia, Sokrates ve Perikles gibi dönemin önemli figürleriyle felsefi tartışmalara katılırdı (Plutarkos, 2024, s. 84).

Toplumsal üst sınıfla etkileşimde bulunmaları gerektiği için sofra adabı, zarif konuşma biçimleri ve sosyal davranış kuralları konusunda eğitim alırlardı (Platon, 1998, s. 60).

*Lir*¹⁶ veya *Kithara*¹⁷ gibi çalgıları çalmayı öğrenirlerdi. Aynı zamanda çeşitli dans türlerinde ustalaşırlardı, bu da *Symposion*¹⁸ gibi toplantılarda önemli bir eğlence kaynağı olmalarını sağlardı (Reinsberg, 1989, s. 120-125). (Şekil 21)

Anlaşılabileceği üzere *Heteralar*, Antik Yunan Toplumu’nda sıradan kadınlardan daha fazla özgürlüğe sahipti. Yasal olarak evlenmeleri genellikle mümkün olmasa da siyasi ve entelektüel çevrelerde büyük etkiye sahip olabilirlerdi. Bazıları önemli devlet adamlarının ve filozofların danışmanı konumundaydı (Reinsberg, 1989, s. 112). (Şekil 22)

¹⁶ *Lir*, Antik Yunan ve diğer eski medeniyetlerde kullanılan, telli bir çalgıdır. Küçük, taşınabilir ve genellikle ahşap bir gövdeye sahip olan *Lir*, özellikle Antik Yunan Müziği, Mitolojisi ve Kültürü’nde önemli bir yer tutar. Hermes ve Apollon: Yunan Mitolojisi’ne göre, tanrı Hermes, bir kaplumbağa kabuğu ve koyun bağırsağından ilk *Lir*’i yapmıştır. Daha sonra bu çalgıyı Müzik tanrısı Apollon’a hediye etmiştir. Bu yüzden *Lir*, özellikle Apollon’la özdeşleşmiştir ve sanat, müzik ve uyumun sembolü haline gelmiştir. (Grimal, 2018, s. 225) (Karatağ, 2013, s. 253)

¹⁷ *Kithara*, “*Κίθαρα*”, Antik Yunan’da özellikle profesyonel müzisyenler ve ozanlar tarafından kullanılan bir telli çalgıdır. *Lir* ile benzerdir ancak daha büyük ve gelişmiş bir versiyonu olarak kabul edilir. Genellikle konserlerde, festivallerde ve dini törenlerde çalınırdı. (Karatağ, 2013, s. 244)

¹⁸ *Symposion*, “*Συμπόσιον*”, Antik Yunan’da özellikle aristokrat erkeklerin şarap içerek entelektüel sohbetler yaptığı, müzik dinlediği ve eğlendiği özel toplantılara verilen isimdir. Kelime anlamı birlikte içmek olan *Symposion*, sadece bir içki şöleni değil, aynı zamanda felsefi tartışmaların, sanatın ve sosyal bağların güçlendiği bir etkinlikti. *Symposion*’lar genellikle özel konutlarda (Andron-erkekler için özel oda) düzenlenirdi ve iki ana bölüme ayrılırdı:

1. *Deipnon*, “*Δείπνον*”; Yemek Aşaması, Önce davetliler bir akşam yemeği yerdi. Yemek sırasında genellikle hafif sohbetler edilir, müzik çalınmazdı.

2. *Symposion*; Şarap ve Sohbet Aşaması, Yemekten sonra asıl eğlence başlardı. *Krater* “*κρατήρ*” adı verilen büyük bir şarap kâsesi içinde şarap, su ile karıştırılarak sunulurdu. Şarap içme oranını (metron- ölçülülük) belirleyen bir *Symposiarch* (şenliğin lideri) seçilirdi.

Şarap içilirken, felsefi ve sanatsal tartışmalar yapılır, müzik dinlenir, şiirler okunur ve oyunlar oynanırdı. (Platon, 1998, s. 3-6) (Karatağ, 2013, s. 300)

Antik Yunan Toplumu'nda kadınlara verilen sosyal statü ve eğitimin önemi sadece mitlerde değil *Heteralar* gibi sosyal statülerde de topluma yansıtılmıştır. Fakat Antik Yunan Toplumu'nda çocuğun sosyal statüsünün korunması için kadının statüsü her ne olursa olsun kadının yasal olarak hür bir vatandaş olan erkek ile nikahlı olması gerekmektedir (Karaaslan, 2016, s. 168-169). Toplumda gayr-ı meşru doğan çocukların statüsünden ilerleyen başlıkta bahsedilecektir. Kadının sosyal statüsü ile eğitimine evlilik ve çocuk başlığı altında da anlatılmaya devam edilecektir. Çünkü Antik Yunan Toplumu'nda kadının kocası tarafından da eğitildiğine inanılmakta ve bu durum çeşitli eserlerde de karşımıza çıkmaktadır. (Şekil 23)

2.2. EVLİLİK VE ÇOCUK

Antik Yunan Toplumu'nda doğurganlık her zaman bereketle özdeşleştirilmiş ve büyük saygı görmüştür. Eşine çocuk verebilen kadınlar toplumda sevilip sayılmış, kısır olanlar ise hoş karşılanmamıştır. Çocuk sahibi olmanın koşulu olarak görülen evlilik, Yunanlılar tarafından kutsal sayılmış ve aile bağlarını güçlendirmiştir (Akalin, 2003, s. 20-21). Genellikle 10-15 yaşları arasında evlendirilen kızlar bu döneme kadar uzattıkları saçlarından bir bukle keserek Artemis tapınağına kıyafetleri ile adak olarak sunmaktadırlar. Ayrıca evlenme çağındaki kızların okur-yazar olmaları yaşıt oldukları rakipleri arasında bir ayrıcalık olarak görülmekteydi (Takmer, 2001-2002, s. 28-30). (Şekil 24)

Ayrıca Perikles tarafından MÖ. 451 yılında çıkarılan Vatandaşlık kanununda evlilik çeşitli yasalar ile kanuni bir çerçeveye içine alınmıştır. Bu vatandaşlık yasasının içeriği Atina vatandaşlarının kimlerden oluştuğundan başlamış, vasilik, çeyiz, boşanma durumuna kadar kapsayıcılığı bulunmaktadır (Martin, 2024, s. 140-143).

MÖ.451 de çıkarılan Vatandaşlık Yasa'sı kanunlarında açıkça *Atina Polisi*'nde evlilik Atinalı vatandaşlar arasında olduğu vurgulanmıştır. Evlilik bir ritüel olarak erkek ve kadın arasında *Engyesis* adı verilen bir antlaşmanın günümüzdeki gibi hukuki bir işlem olarak değerlendirilmiş ve tanıklar önünde gerçekleşmesine karar verilmiştir. Evlilik yemini esnasında evlenecek olan erkek yani damat ile gelin ve gelinin vasisi olan *Kyros* ile *Drahoma* adı verilen gelinin çeyizleri bulunur ve yemin sonrası evlilik gerçekleşmiş olurdu (Kaya, 2023, s. 38-40). (Şekil 26)

Boşanma ise erkeğin topluma boşanmayı ibrazı ile gerçekleşirdi. Eğer kadın kocasının evlilik müessesesine olan ihaneti ile boşanmayı isterse kendi ailesinden en yaşlı yaşayan kim varsa onun aracılığı ile Kent mahkemesine başvuruda bulunması gerekmekteydi. Kamusal alanda kadına yer verilmediğinden kadınlar evlenme ve boşanma durumlarında vasi olarak bir erkeğe ihtiyaç duymaktadır (Freeman, 2021, s. 397).

Evlilik müessesesine olan ihanet eğer kadın tarafından yapılmış ise erkek boşanmayı topluma ibraz eder ve kadına süs amaçlı takı takma, gösterişli giyinme ve dini uygulamalara katılma haklarından mahrumiyeti içeren katı cezalar verilerek toplum içerisinde damgalanmaktadır (Adam, 2021, s. 246).

Boşanmadan sonra mal taksiminde kadın sadece kendi getirdiği çeyizi *Drahoma* sahiplenmekte koca evinden herhangi bir mal talep edememektedir (Akalin, 2003, s. 47). Bu durum yine her alakalı konuda vurguladığımız gibi kadının kamusal alanda yerinin olmamasından kaynaklanmakta ve koca öldüğü zamanda kocası tarafından en yaşlı erkeğin yoksa oğlunun vesayeti altına girdiğini daha önce de vurgulamıştık.

Bu konu altında erkeğin ölümünden sonra müris'in mirasının veraset durumuna da değinmek kadının her hâlükârda toplum içerisinde yok sayıldığının daha da anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Mirasın varisi içerisinde eş olan kadın asla bulunmaz miras müris'in ailesi içerisindeki en büyük erkeğe ya da murisin hiç aile bireyi yoksa eş olan kadının ailesindeki en yaşlı erkeğe miras geçmektedir. Kısaca antik Yunan kamusal alanında kadınlar hane sınırları hariç her alanda yok sayılmış ve kişisel mal edinmesinin dahi önüne geçilecek kanunlar çıkarılmıştır (Martin, 2024, s. 245-247).

Evlilik konusunda kadının yaşı ve çeşitli konulara değindikten sonra erkeğin evlenme yaşı da Perikles'ten daha önce yaşamış olan kanun koyucu Solon tarafından belirlenmiştir. Solon Kanunları'nda kadınları ilgilendiren kanunlar bulunmaktadır (Bonnard, 2011, s. 93-96).

Erkeklerin evlenme yaşı olarak genel-geçer olarak 30 yaş olsa da Solon kanunlarında 28-35 yaş olarak önerilmektedir. Solon kanunlarında kadınlar her ne kadar bir bahis konusu olduklarını söylemiş olsak da Solon kanunlarında kadınlara değil vasisi olan erkeklere; kocalarına, babalarına, erkek kardeşlerine, oğullarına

seslenmektedir. Solon kadınları erkekler arasında bir sürtüşme ve anlaşmazlık nedeni olarak görmektedir (Bonnard, 2011, s. 106-108).

Solon kanunlarından önce kadınlar cenaze törenlerine *Prothesis ve Ekphora*¹⁹ katılabilmekte, bu ritüellerde ritüel sonuna kadar kalıp yüzlerini çizecek, kıyafetlerini yırtacak ve yerlerde sürünecek durumlarda bulunmaktadırlar. Solon çıkardığı kanunlar ile bu duruma son vererek kadınların eşlerinin cenazelerine katılma süresini kısıtlamıştır (Akçay, 2020 , s. 68-70). Eğer bu durumu konunun geneli ile yorumlayacak olursak kadınların hane içinden çıkma sebeplerinden birisi daha engellenmiş olarak yorumlanabilir. (şekil 29)

Evlilik müessesesinde kadın daha ocuk denecek yaşta evlendirildiği için (10-15 yaş) eğitimi evlilikten sonra da kocası (28-35 yaş) tarafından devam ettirildiği düşüncesi Xenophon'un Oeconomicus adlı Sokratik bir diyalekt içeren eserinde Ischomachus'un Sokrates ile olan diyalogunda görürüz (Copleston, 1997, s. 68-70). Diyalogda Sokrates; *"Ischomachus, ya sen kendin karını olması gerektiği gibi bir kadın haline getirdin, ya da o kendi, sen onu karın olarak anne ve babasından aldığında, vazifelerini nasıl yürüteceğini biliyordu."* Ischomachus cevap verir: *"Ben onu karım olarak aldığımda, o ne biliyordu, Sokrates? Bana geldiğinde 15 yaşında bile değildi ve ben gelecek yıllarda onu dikkatlice gözetimim altında tuttum, bu yüzden olabildiği kadar az gördü, duydu ve konuştu. Bana geldiğinde nasıl yn dokuyacağını, pelerin yapacağını ve eğirme işini kölelere nasıl dağıtacağını bilmek için yeterli olduğunu düşünmüyorsun değil mi? Ve ayrıca, onun arzularını bu kontrolle çok iyi eğittim."* (Ksenophon, 2020, s. 61-62). Demiştir.

Pomeroy, *"Xenophon'un aslında Beşinci Yüzyıl'dan Dördüncü Yüzyıl'a geçiş büyük ölçüde toplumsal kaygılardan kişisel çıkar kaygılarına doğru bir kaymaydı. Ev içi alanın önemine dair bu genel toplumsal kabul, Oeconomicus'un evlilik ilişkileri ve ev yönetimi incelemesinde temsil edilmektedir."* (Pomeroy, 1994, s.

¹⁹ *Prothesis ve Ekphora*, Antik Yunan cenaze törenlerinin iki temel aşamasıdır.

1.*Prothesis*, "πρόθεσις": Bu aşamada, vefat eden kişinin bedeni evinde bir sedir üzerine yerleştirilir ve ziyarete açılır. Aile yeleri ve yas tutanlar, ölünün etrafında toplanarak ağıtlar yakar ve yas tutarlardı. Bu ritüel, ölünün onurlandırılması ve yakınlarının vedalaşması için önemli bir fırsattı.

2.*Ekphora* "ἐκφορά": *Prothesis*'in ardından gelen bu aşamada, cenaze alayı düzenlenirdi. Ölünün bedeni, genellikle şafak vakti, evden mezarlığa taşınırdı. Bu süreçte aile yeleri, arkadaşlar, komşular, müzisyenler ve profesyonel ağıtılar "*Praeficae*" cenaze alayına katılırdı. Alay sırasında müzik eşliğinde ağıtlar yakılır ve ölü, son istirahatgahına götürülürdü.

Bu iki aşama, Antik Yunan Toplumu'nda ölünün onurlandırılması ve toplumsal yas sürecinin bir parçası olarak büyük önem taşırdı. (Karatağ, 2013, s. 69) (Grimal, 2007, s. 524-525)

89). Pomeroy'un yorumunda, Xenophon'un bir eşi sadece bir üreme aracından daha fazlası olarak gördüğünü savunur. Bu, bir eşin gerekli sayıda çocuğu doğurduktan sonra esasen bir tüketici olarak görüldüğü kadın düşmanı Atinalı evlilik ideallerine aykırıdır. Oeconomicus'ta, Ischomachus evlenir evlenmez karısını ev yönetimine dahil eder ve hatta evi yönetmesi için ona güvenir. Mülk olarak gördüğü varlıkları saklamaz, aksine bunları onunla paylaşır. Evliliğini, kendisinin ve karısının başarısında eşit paylara sahip olduğu bir al-ver ilişkisi olarak görür (Ksenophon, 2020, s. 89-92).

Ischomachus gibi insani değerleri yüksek olan bireyler ise dönemin genel-geçer kanunlarına, toplumsal normlara aykırı olarak eşine dengi olarak davranmış ve çeşitli eserlerde kendilerine yer bulmuştur.

Dönemin Antik yazarlarından Hesiodos ise Solon gibi erkeğin 30 yaşında, kadının ise ergenliğe girişinden beş yıl sonra evlenmesinin uygun olduğunu İşler ve Günler eserinde belirtmektedir. Hesiodos İşler ve Günler eserinde kadını Solon gibi erkekler arasında anlaşmazlık ve sürtüşme nedeni ve evlenecek olan erkeklere de kız oğlan kız, yakın ve tandık çevreden olmasını bu şekilde kadını doğru yola sokulabilecek bir nesne olarak görmüştür (Hesiodos, 2020, s. 87-88). Eserinde kadından şöyle bahseder;

*“Ve Zeus... böylesine güzel bir belayı yaratınca
...ölümsüz tanılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını,
Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında
O kadın dediklerimizin belalı soyu,
O ölümlü insanların baş belası,
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl ki arı oğullarının sığındığı yerde
Hep beslerse verimli bal arıları
İşi gücü kötülük olan yaban arılarını.
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek*

*Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler.
İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri,
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.
Her kim ki sakınır evlenmekten
Kadın derdi sarmamak için başına,
Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
Buna karşılık bahtında evlenme olan da
Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;
Hele üstelik çılgının biriyse karısı
Ömrü boyunca kahr çekip canından bezer,*

Devasız dertlere düşmüş gibi olur...” (Hesiodos, 2020, s. 89-93(585-611))

diyerek kadın hakkında övgü ve yergiyle karışık olarak bahsetmiş olsa da metnin tamamı yorumlandığında kadının toplum içerisindeki yerinin doldurulamayacağından bahsetmiştir.

Atina’da durum böyle iken diğer araştırma konumuz olan Sparta’da ise erkekler militarist bir toplumun nüvesi olduklarından geç evlenme söz konusudur. Sparta’da Helotlar ve Perioikoslar dışında erkekler ve kadınlar tarım, ev işleri, el işi olan dokumacılıkla ilgilenmezlerdi. Sparta’nın yasa koyucusu olan Lykurgos dokumacılık ve el işi görevinin köleler tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Sparta’da kadınların görevi sağlıklı, güçlü, devletine sadık, iradeli, ileride iyi bir savaşçı olabilecek erkek çocuklar doğurmak ve büyütmek olarak belirlenmiştir (Plutharkhos, 2010, s. 44-48).

Hatta kadınların da duygusal olarak katı olmaları konusunda öğütler bulunmakta bunlar; tek başına bırakılan, ölüme terk edilen engelli bebekler ile savaşta ölen çocuklarının ardından yas tutma hakları ellerinde alınmış ve üzülmeye haklarının olmadığı öğütlenmektedir (Cartwright, 2013, s. 1).

Kadınların eğitimi kadın konusunda da anlattığımız gibi kadınlar Sparta'da erkekler ile eğitim almaktadırlar. Sparta Kıta Yunanistan toprakları üzerinde kadınlara eğitim veren tek Kent Devleti olma konumunu hiçbir zaman elinde kaybetmemiştir. Kız çocukları da militarist devlet yapısına uygun olarak bütün mitleri öğrenmiş, çeşitli marşları ezberlemiş, felsefi konular hakkında görüş belirtmiş, erkeklerin yaptıkları sporları (İleride eğitim konusunda daha detaylı olarak anlatılacaktır.) yapmışlardır (Ünal, 2024, s. 1356).

Kadınların Sparta'da tek görevleri militarist bireyler yetiştirmek olduğu ve bunu bir şeref ve namus görevi olarak kabul ettikleri ve bu konuda çok katı duyulara sahip oldukları Plutarkhos tarafından Damatria adlı kadının savaştan kaçan korkak ve beceriksiz olduğu için öldürdüğünü anlatır ve devamında; *“yasaları çiğnediği için annesi onu öldürdü; çünkü o bir Sparta kadını idi.”* (Plutarkhos, 2010, s. 312) Der.

Bu cesur Spartalı kadınlar, Yunan Tarihi'nde hiç görülmemiş ölçüde bir ün kazanmayı hak etmişlerdir. Yine Plutarkhos'un söylediği üzere bir Spartalı kadın, savaşta esir edilip köle olarak satıldığında, sahibinin *“görevlerin hakkında ne biliyorsun. Ne yapacaksın”* sorusu üzerine basitçe *“özgürlüğümü kazanacağım”* diye cevap vermiştir (Plutarkhos, 2010, s. 463). Bu arada *Olimpiyat Oyunları*'nda erkeklerle at yarışına katılan ilk kadınların da Spartalı olduklarını belirtelim. MÖ. 396 yılındaki Olimpiyatlarda başarılı olan bir Spartalı kadın şunları söyler: *“Benim babam ve erkek kardeşlerim Sparta'nın krallarıdır. Ben, Cynisca, arabamı süren çevik atlarımla zaferi kazandım ve bu noktaya geldim. Altını çizmek istiyorum ki ben tüm Yunanistan'da kendi tacını kazanmış tek kadınıam.”* (Freeman, 2021, s. 465-467) .

Araştırma konumuz içerisindeki iki Kent Devleti'nde, Atina ve Sparta'da kadınların eğitim, evlilik, sosyal statü ve boşanma durumlarına da değindikten sonra kanunen evliliğin onay alması ile erkek ve kadın tarafından kurulan aile kurumundan devam edeceğiz.

Atina'ya efsanevi Kral Kekrops tarafından getirilen aile kurumunun güçlenmesiyle *Ataerkil* düzen sağlamlaştırmış ve resmi evlilikler sonucunda doğan çocuklar aile bağlarını daha da kuvvetlendirmiştir (Freeman, 2021, s. 264).

Doğum her zaman ev ortamında olmaktadır. Doğumda en önemli kişilerden biri de *Maia* adı verilen bu işte tecrübe edinmiş kişilerdir. Doğum esnasında dini ritüellere her zaman yer verilmekte ve doğum Zeus ile Hera'nın kızı olan Doğum tanrıçası Eileithia'nın koruması altında yapılmaktadır. Daha sonra Zeus ve Leto'nun ikizlerinden Artemis'e de yukarıda bahsedilen *Brauronia* ve *Ephesos* kültlerinde olduğu gibi doğum yapan kadının kıyafetleri sunularak ve çeşitli armağanlarda bulunularak öfkesi dindirilmeye çalışılmaktadır (Mutlu, 2024, s. 453). (Şekil 30, Şekil 31)

Antik Yunan Toplumu, ailenin ve çocukların düzenli bir yapıda yetişmesini oldukça önemserdi. Bu noktada, bir babanın mirasını devredebilmesi için, çocuğun nikâhlı eşinden olması şarttı (Erdemir, 2012, s. 89-92). MÖ. 451 de Perikles tarafında çıkarılan kanunlarda meşru çocukların "*Γνήσιος*", *Gnēsios* ve evlilik dışı doğan çocukların "*Νόθος*" *Nothos* toplumdaki statüsü devlet tarafından belirlenmiştir (Herodotos, 2006, s. 273-275).

Örneğin Atinalı erkeklerin, *Hetera* dedikleri metreslerden olan çocuklar ne mirastan hak alabilmekte ne de vatandaş sayılmaktaydılar. Bu durum hem erkek çocuklar hem de aile yapısının korunması açısından büyük önem taşırdı (Kaya, 2023, s. 30). Antik Yunan Toplumu'nda sadece *Heteralar*'dan değil her ne sebeple olursa olsun evlilik dışı doğan çocuklara "*Νόθος*", *Nothos* denirdi. *Nothoslar*'ın sosyal statü farkları devlet tarafından çıkarılan kanunlar ile belirlenmiştir (Reinsberg, 1989, s. 110-112).

2.2.1. *Nothos* "*Νόθος*" ve Toplumdaki Konumu

Antik Yunan'da evlilik dışı doğan çocuklara "*Νόθος*", *Nothos* denirdi. Bu terim hem biyolojik hem de hukuki bir statüyü ifade ederdi. *Nothos*, genellikle bir Yunan babanın, ancak Yunan vatandaşı olmayan bir anneden veya bir köleden doğan çocuğunu tanımlamak için kullanılırdı (Martin, 2024, s. 88).

Nothoslar, genellikle tam vatandaşlık haklarından mahrum bırakılırdı. Atina'da, MÖ. 451'de Perikles'in çıkardığı yasaya göre, yalnızca her iki ebeveyni de

Atinalı olan çocuklar vatandaş sayılırdı. Resmi olarak tanınmadıklarında miras hakları olmazdı, ancak bazı durumlarda babalarının vasiyetiyle miras alabilirlerdi (Herodotos, 2006, s. 300).

Tam vatandaş olmadıkları için genellikle kamu görevlerinden ve önemli askerî hizmetlerden dışlanırlardı. Ancak bazı şehirlerde, özellikle savaş zamanlarında asker olarak görev yapmalarına izin verilirdi. Bazı *Nothoslar*, özellikle yetenekleri ve servetleri sayesinde toplumda önemli konumlara gelebilirlerdi. Hatta bazıları, babalarının nüfuzuyla siyasi veya askeri kariyer yapma şansı bulurdu (Croix, 2014, s. 412).

Bu kavram, Antik Yunan Toplumu'nun aile, vatandaşlık ve soya dayalı sosyal düzenini anlamak açısından önemli bir göstergedir.

2.2.2. Gnēsios “Γνήσιος” ve Toplumdaki Konumu

Antik Yunan'da yasal olarak evlilikten doğan çocuklara “Γνήσιος”, *Gnēsios* denirdi. Bu terim, özellikle yasal veya meşru anlamında kullanılırdı ve bir çocuğun, yasal olarak evlenmiş iki Yunan vatandaşının çocuğu olduğunu ifade ederdi (Martin, 2024, s. 72).

Özellikle Atina gibi şehirlerde, yalnızca her iki ebeveyni de vatandaş olan *Gnēsios* çocuklar tam vatandaş sayılırdı. *Gnēsios* çocuklar, babalarının mirasını yasal olarak alma hakkına sahipti (Deighton, 2000, s. 200). Yalnızca tam vatandaşlar orduya katılabilir, Halk meclisinde oy kullanabilir ve kamu görevlerinde bulunabilirdi (Erdemir, 2012, s. 32). Aile soyunu sürdürme ve atalarının dini görevlerini yerine getirme hakkı yalnızca *Gnēsios* çocuklara aitti (Platon, 2021, s. 48).

Bu kavram, Antik Yunan Toplumu'nda soyun, vatandaşlığın ve mirasın önemini vurgulayan temel bir hukuki terimdi. Özellikle Atina'da, MÖ. 451'de Perikles tarafından çıkarılan yasa ile yalnızca hem anne hem baba tarafından Atinalı olan çocukların vatandaş sayılması, *Gnēsios* statüsünü daha da önemli hale getirmiştir (Martin, 2024, s. 42-44).

Dönemin Antik Yunan düşünürleri de bu konuda eserlerinde sıkça bahsetmektedir; Antik Yunan düşünürlerinden Aristoteles, aile yapısının önemini vurgulayan düşünceleriyle dikkat çeker. Aristoteles, ailenin olmadığı bir toplumun her türlü şefkat ve sevgiden yoksun kalacağını belirterek aile ve çocuğun önemine değinir:

“Aile kurmak zorunludur. Çünkü aile doğal bir kurumdur” (Aristoteles, 2021, s. 40) der. Hatta Atina mahkemesinde görülen bir dava kaydında erkek şöyle der; “çocuğumuz olduğunda ona güvenmeye başladım, aramızda bir bağ olduğuna inanarak her şeyimin yönetimini ona bıraktım” (Adomeit, 2004, s. 72). Çocuğu önemseyen Aristoteles, onun aile ekonomisine katkısından da bahseder. Atinalı düşünürün bu konudaki görüşleri şöyledir: “Evlilikte, aile çocuk sahibi olduğunda, çok kişi çalışacak ve kazanç da ona göre artacaktır.” (Aristoteles, 2021, s. 41). Hesiodos ise öğütlerini düzerken:

“Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan.

Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.

Sen yaşlanıp ölünce oğlun yerini tutar.

Ama çocuğun çok olursa Zeus’un yardımı da bol olur.

Çok kişi iş görür. Ona göre de artar kazancın” (Hesiodos, 2020, s. 9).

Antik yazarların bu ifadelerinden de yola çıkarak Antik Yunan Toplumu’nda çocuk eğer meşru bir şekilde hayata gelmiş ise ve baba tarafından da kabul görmüşse doğumun belirtisi olarak kapıya bebek erkek ise bir zeytin dalı, kız ise bir yün çilesi asılarak tüm topluma dünyaya gelen yeni bir bireyin doğumu müjdelenmekteydi (Freeman, 2021, s. 300).

Bebek doğduktan beş gün sonra, aile tarafından bir seremoni düzenlenir ve geleneklere uygun çeşitli ritüeller gerçekleştirilir. Bu tören, *Amphidromia*²⁰ olarak adlandırılır (Adam, 2021, s. 172-173). Törende baba, bebeği kollarında tutarak ocağın etrafında döner. Aile üyeleri ve yakınlar ise bu sırada bebeğe *Optéria* denilen hediyeler getirirler. Bu hediyeler genellikle tılsımlar veya oyuncaklardan oluşur (Bener, 2016, s. 98-99).

Onuncu gün yapılan isim verme töreni, çocuğun ailenin resmi ve toplumsal bir üyesi olarak kabul edilmesinin kritik bir adımıydı. Özellikle erkek çocukların baba tarafından büyükbabasının ismini alması, soya bağlılık ve aile mirasının korunmasını vurguluyordu. Bu uygulama, nesiller arası bağları kuvvetlendirirken, bireyin aile içindeki yerini de yasal olarak pekiştiriyordu (Coşğun, 2011, s. 132). *Apaturi Bayramı*

²⁰ Ocağın etrafında dönme, ailenin sıcaklığını ve birliğini sembolize ederken; hediye getirme geleneği, bebeğin hayatının bereketli ve korunaklı geçmesini sağlamayı amaçlıyordu. *Amphidromia* töreni, çocuğun hem ailenin hem de toplumun bir parçası olarak kabul edilmesi açısından büyük anlam taşıyordu. (Adam, 2021, s. 172)

²¹'nin üçüncü günü kurban kesilmesi, çocuğun dini ve toplumsal kabulünü sembolize eden bir başka önemli aşamaydı. Bu, yalnızca ailenin içindeki değil, aynı zamanda Tanrılar ve toplum nezdinde de çocuğun yerini sağlamlaştırıyordu. Ayrıca, çocuğun yasal statüsünün ve doğumunun resmen kayıtlara geçirilmesi, aile bağlarını hukuki olarak da koruma altına alıyordu (Adomeit, 2004, s. 86).

Apaturi bayramı gibi bir başka şenlik olan *Anthesteria şenliği*²² üç yaşına giren çocukların ilk defa kutladıkları ve hayatlarında ikinci bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Cennet, 2007, s. 100-104). Bu şenlik kutlanma şartları bakımından Şarap tanrısı Dionysos onuruna düzenlenmiş olsa da şenliğin ikinci gün olan *Choes*²³ "*Xoai*" gününde üç yaş sınırını dolduran çocuklara çeşitli oyuncaklar ile içi şarap dolu olan *Choes* adı verilen şarap testileri verilmektedir. Aileler bu testileri saklar, çocuğun

²¹ *Apaturi* Bayramı, Antik Yunan'da her yıl Ekim ayında kutlanan önemli bir dini ve sosyal bayramdır. Bu bayram, Atina ve çevresindeki *Deme* topluluklarında büyük bir coşkuyla gerçekleştirilirdi. Üç gün süren kutlamalar boyunca, demeler boyu gelenekler ve ritüellerle dolu etkinlikler düzenlerdi. Bayramın ilk günü, *Dorpeia* olarak bilinir ve *Deme*'ler arasında dayanışmayı pekiştiren ziyafetlerle kutlanırdı. İkinci gün, *Anarrhysis* adı verilen kurban törenleri yapılır, kurban edilen hayvanların kanı tanrılara sunulurdu. Bayramın en önemli kısmı ise üçüncü gün gerçekleşirdi. Bugün de *Kureotis* adı verilen törende doğumları kayıt altına alınmamış çocukların isimleri kaydedilir ve çocuğun aile ve deme topluluğu tarafından kabulü resmî olarak onaylanırdı. Çocuk, topluluğun bir üyesi olarak tanıtılır ve bu, çocuğun toplum içinde yasal bir statüye kavuşmasını sağlardı. Bu ritüel, sadece çocuğun ailesi için değil, tüm *Deme* topluluğu için büyük bir anlam taşırdı ve topluluk bağlarının güçlenmesine katkıda bulunurdu. (Freeman, 2021, s. 312-313)

²² *Anthesteria* Şenlikleri, Antik Yunan'da Dionysos onuruna düzenlenen en önemli festivallerden biridir. Özellikle Atina'da kutlanan bu şenlik, baharın gelişini, şarap mevsiminin başlamasını ve ölümle bağlantılı ritüelleri içeriyordu. Şenlikler, Antik Yunan takvimine göre *Antesterion* ayının 11-13. günlerinde (yaklaşık Şubat-Mart aylarında) üç gün boyunca kutlanırdı.

1. *Pithoigia* "*Πιθοίγια*"; Şarap Küpleri Günü, Yeni şarap fiçilerinin "*Pithoi*" açıldığı gündü. Halk, şarap tanrısı Dionysos'a adaklar sunarak şenliklere başlardı. Tapınaklar ve evler süslenir, Dionysos'un Atina'ya gelişi kutsanırdı.

2. *Choes* "*Xoai*"; Şarap Testileri Günü, Halk şarap testileriyle içki yarışmaları düzenlerdi. Dionysos'un rahibesi, tanrıyla kutsal evlilik ritüeli "*Hieros Gamos*" gerçekleştirirdi. Gün boyunca herkes maskeler takar, kimliklerini gizlerdi. Ölülerin dünyaya döndüğüne inanılan bugün, aynı zamanda ruhlara yiyecek sunulurdu.

3. *Chytroi* "*Χύτροι*"; Ölülere Adak Günü, Ölülerin ruhlarını yatıştırmak için kaynatılmış tahıllarla yapılan kurban yemekleri sunulurdu. *Khaires* (Ölü Ruhlar) serbest bırakılır, insanlar "Dışarı! *Khaires* dışarı!" diyerek kötü ruhları uzaklaştırırdı. Festivalin sonunda, ruhların Hades'e geri döndüğüne inanılır ve yaşam normale dönerdi. (Grimal, 2018, s. 51) (Altunay, 2023, s. 120-123)

²³ *Choes* "*Xoai*", Antik Yunan'da özellikle *Anthesteria* şenliklerinde kullanılan şarap testileri için kullanılan bir terimdir. *Choes* "*Xoai*", şenliklerin ikinci gününe adını vermiştir ve bu kaplar, törenlerde ve özel kutlamalarda önemli bir rol oynamıştır. Küçük, yuvarlak gövdeli, geniş ağızlı ve tek kulplu bir şarap kabıdır. Genellikle 3 yaşındaki çocuklar için özel olarak yapılan mini versiyonları da bulunurdu. Seramikten yapılırdı ve üzeri Kırmızı Figür Tekniği ile süslenirdi. Çoğu zaman çocuk figürleri, Dionysos, *Satirler*, maskeli figürler ve şarap temaları işlenirdi. Büyüklüğü değişken olup, yetişkinler için yapılanlar daha büyük, çocuklar için yapılanlar daha küçüktü. (Akkurnaz, 2016, s. 96-97)

büyümesini ve topluma dahil olmasını simgeleyen bir hatıra olarak tutardı (Erleten, 2018, s. 83-86). (Şekil 32)

Anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere testilerdeki şarap içmek için değil, törensel bir anlam taşıyordu. Sadece üç yaşını dolduran çocukların katılmasının nedeni olarak bu yaş, çocuğun artık bebeklikten çıktığı ve topluma kabul edildiği bir dönem olarak görülürdü. Çeşitli şenlikler veya ritüeller ile çocuk ilk olarak aileye daha sonra da topluma tanıtılarak yeni birey töresel normlarda toplumda yerini alıyordu (Yücel, 2015, s. 158-160).

Resmi kayıtlara kanuni olarak baba adı ve soy, *Demos* belirtilmesi, toplumsal kimlik oluşturma bir başka boyutuydu. Bu uygulama, bireyin kökenini ve toplumsal bağlamını açıkça ortaya koyuyor, dolayısıyla yalnızca aile yapısını değil, aynı zamanda o dönemin sosyal düzenini ve işleyişini de yansıtıyordu. Bu ritüeller ve uygulamalar, sadece dini inançların değil, aynı zamanda sosyal ve hukuki düzenin bir parçasıydı (Aristoteles, 2021, s. 43).

Antik Yunan Toplumu'nda bebeklerin bakımı ve ailelerin onlara karşı tutumu, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında şekillenmiştir. Yiyecek ve maddi imkânların yetersizliği, ailenin nüfusunun fazla olması gibi nedenlerle istenmeyen çocuklar, genellikle farklı yollarla aileden uzaklaştırılırdı (Erdemir, 2012, s. 645).

2.2.3. İstenmeyen Çocuklar ve Tıbbi Küretaj

Bu durum, çocuğun herkesin görebileceği bir alana bırakılması *Exposure/Expositio*²⁴ ya da tamamen terk edilmesi şeklinde gerçekleşirdi. Çocukların terk edilmesi, özellikle toplumun ataeril yapısı nedeniyle, genelde babanın kararı doğrultusunda olurdu. Kadınların bu konudaki fikirleri çoğu zaman göz ardı edilirdi (Erdemir, 2012, s. 646).

Bu uygulama, ekonomik baskılar kadar, toplumsal beklentiler ve cinsiyet rolleriyle de ilişkilidir. Örneğin, erkek çocuklar genellikle kız çocuklarına kıyasla daha fazla tercih edilirdi, çünkü erkeklerin soyun devamını sağladığına ve ailenin ekonomik gücüne katkıda bulunacağına inanılırdı. Bu tür uygulamalar, Antik Yunan toplumunun

²⁴ Antik Çağlar'da, *Exposition* (Latince *Expositus*, maruz bırakılmış kelimesinden) bebeklerin vahşi bir yerde Hipotermi, açlık, hayvan saldırısı nedeniyle ölmeleri veya köle tüccarları veya çocuk sahibi olamayanlar tarafından toplanmaları için bırakıldığı bir bebek öldürme veya çocuk terk etme yöntemi idi. (Croix, 2014, s. 279)

sosyal yapısının ve değer yargılarının bir yansıması olarak görülebilir (Ünal, 2024, s. 1343-1344). (Şekil 33, Şekil 35)

Antik tarihçiler, bu şekilde ölüme terk edilen çocukların tam sayısını belirleyemese de en çok etkilenen gruplar hakkında genel bir fikir birliği vardır. Terk edilen bebeklerin büyük bir kısmını kız çocukları, köle ailelerin bebekleri, zihinsel veya fiziksel engelli doğanlar, evlilik dışı çocuklar ve ailelerin ekonomik yükünü artırdığı düşünülenler oluştururdu (Childe, 2007, s. 95-97). Bu bebekler genellikle kalabalık meydanlara ya da ıssız yerlere bırakılırdı. Kalabalık alanlarda bırakılan çocukların bazıları, başka aileler tarafından alınıp büyütülme şansına sahip olabilirdi. Ancak bu durum sıkça karşılaşılan bir durum değildi; çoğu terk edilen çocuk, hayatta kalamayarak yaşamını yitirirdi (Erdemir, 2012, s. 645).

Antik Yunan Toplumu'nda istenmeyen gebeliklerden kurtulmanın bir diğer yolu kürtajdı. Ancak dönemin tıbbi ve teknolojik koşulları göz önüne alındığında, bu girişim hem anne hem de bebek için oldukça tehlikeliydi. Tıbbi etik açısından *Küretaj* konusundaki görüşler, dönemin filozofları ve hekimleri arasında farklılık göstermekteydi (Coşgun, 2011, s. 104-108).

Hipokrat Yemini, *Küretaj*'ı genel anlamda yasaklayan bir ilke içerir. Buna göre, bir hekimin *Küretaj* amacıyla kadına zararlı bir madde vermesi kabul edilemezdi (Erdemir A. D., 2022, s. 51-52). Ancak, dönemin ünlü hekimlerinden biri olan Efesli Soranos, annenin hayatının tehlikede olduğu durumlarda *Küretaj*'ı haklı bir tıbbi müdahale olarak görmüştür (Atari, 2023, s. 55-60).

Aristoteles ise bu konuda daha esnek bir yaklaşım sergiler. Ona göre; “*cenin henüz anne karnında tam olarak gelişmeden ve yaşam belirtileri göstermeden önce Küretaj yapılabilir.*” (Aristoteles, 2014, s. 40). Demıştır. Aristoteles'in bu görüşü, ceninin canlı kabul edilmesi için belirli bir gelişim aşamasına ulaşması gerektiği fikrine dayanır (Erdemir, 2012, s. 647).

Atinalılar, *Küretaj*'ı genel olarak kabul etmemekle birlikte, bazı istisnai durumlarda bu eylemi suç olarak görmemişlerdir. Ancak, toplumun genelinde kürtaj uygulamaları hem ahlaki hem de yasal açıdan tartışmalı bir konuydu. *Küretaj*'ın yaygın bir yöntem olup olmadığı, ailelerin sosyal ve ekonomik durumuna, dini ve ahlaki değerlere göre değişiklik gösterebilirdi (Freeman, 2021, s. 281).

İstenmeyen gebelikler için sadece *Küretaj* kullanılmamaktaydı. Antik Yunan Tıbbı'nda bitkilerden de yararlanılmaktaydı. Bu konuda yardımı alınan en önemli bitki *Silphium* olarak adlandırılan ve yetiştiği Kyrene şehrinin en önemli ekonomik kazanç ile ihracat ürünü olduğundan yoğun talep nedeniyle belki de insan eliyle gerçekleşen ilk biyolojik soykırıma uğrayan bitki olarak kabul edilebilir (Gezgin, 2022, s. 277).

Silphium Tıbbi alanda, doğum kontrolü, mide rahatsızlıkları, ağrı kesici ve antiseptik olarak, Mutfakta, sos yapımında, etlerin ve sebzelerin lezzetlendirilmesinde baharat olarak, Dini ve Ritüel alanında, aşk iksiri (tohumlarının kalp şekli hasebiyle Aphrodite ile de ilişkilidir.), kutsal armağan, İktisadi açıdan da Kyrene şehrinin en önemli ihraç ürünüydü. Hatta paraların üzerine bile bastırılmıştır. Bundan dolayı günümüzde Tıbbi bitkileri araştıran bilim dalına Tıbbi ve Aromatik Bitkiler adı verilmiştir (Gezgin, 2022, s. 280). (Şekil 37, Şekil 39)

Kürtaj uygulaması her ne kadar istisnai bir durum olsa da istenmeyen ve gayri meşru bebeklerin terk edilmesi, sadece Antik Yunan'da değil, farklı dönemlerde ve kültürlerde de görülen bir uygulamaydı. Bu durum, dönemin sosyal, ekonomik ve ahlaki değerlerinin yanı sıra kadın ve çocuk haklarının ne denli sınırlı olduğunun da bir göstergesidir.

2.2.4. Çocukun Bakımı

Klasik Dönem Antik Yunan Toplumu'nda aile, çocukların ilk eğitimini üstlenen en önemli kurumdu (Jenkins, 1993, s. 1). Ebeveynler, özellikle de babalar, çocuklarına temel ahlaki ve sosyal değerleri öğretmekle sorumluydular. Çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerinden sorumlu olan ebeveynler, aynı zamanda toplumun temel değerlerini ve geleneklerini aktararak onların toplumla uyumlu bireyler olarak yetişmelerini sağlardı (Adam, 2021, s. 199).

Ebeveynlerin çocuk eğitimindeki rolleri sadece bilgi aktarımıyla sınırlı değildi; aynı zamanda çocuklarına örnek olarak onların karakter gelişiminde de önemli rol oynarlardı. Ebeveynlerin davranışları, çocuklar için bir model teşkil ederdi ve bu nedenle ebeveynlerin etik ve ahlaki değerleri, çocuklarının karakter gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahipti (Ünal, 2024, s. 1345-1346).

Klasik Dönem’de ebeveynlerin çocuk eğitimindeki bu rolleri, Antik Yunan Toplumu’nun temel yapı taşlarından birini oluşturuyordu ve geleceğin vatandaşlarını şekillendirmede kritik bir öneme sahipti (Aristoteles, 2021, s. 49).

Antik Yunan’da babalar, çocuklarının ilk öğretmenleriydi (Coşgun, 2011, s. 110). Çocuklarına cesaret, dürüstlük, adalet ve sorumluluk gibi erdemleri öğretirlerdi. Aynı zamanda babalar, çocuklarına savaş sanatlarını, atletik becerileri ve stratejik düşünmeyi de öğretirlerdi. Baba figürü, çocuklar için bir otorite ve rehberdi. Erkek çocuklar için babaları, yaşamlarının her alanında örnek alacakları bir figürdü (Mutluay, 2007, s. 48-50). (Şekil 41, Şekil 42)

Klasik Dönem’de kadının, özellikle çocuk eğitimindeki rolü, toplumsal bir saygınlık kazanmıştır. Çocukların fiziksel bakımı ve davranış eğitimi, dönemin aile yapısında büyük önem taşıyan görevler olarak öne çıkmıştır (Ünal, 2024, s. 1344). Bu görevlerin en önemli taşıyıcıları, anneler ve onların başlıca yardımcıları olan hemşireler, sütanneler ve bakıcılarıdır (Akalin, 2003, s. 40).

2.2.4.1.Çocuğun Beslenmesi ve Bakıcılar

Anneler, çocuğun doğumundan itibaren bebek bakımı konusunda birincil sorumluluğa sahipken, *Oikos*²⁵ içindeki yaşça büyük kadınlar da bu süreçte etkin bir rol oynamışlardır. Bu durum, kadınların yalnızca aile içindeki önemini değil, aynı zamanda çocukların gelecekteki yurttaşlık rollerini şekillendirme konusundaki etkilerini de ortaya koyar (Akalin, 2003, s. 46). (Şekil 43, Şekil 44)

Özellikle yurttaş sınıfına mensup kadınların, çocuklarına yeterli eğitimi ve bakımı sağlamak için sütannelere duyduğu ihtiyacın arttığı bilinmektedir. Bu durum, Klasik Dönem Toplumu’nda sosyal sınıflar arasındaki ilişkileri de gözler önüne serer (İşbilen, 2018, s. 100-101).

Çocuğun sağlıklı büyümesi ve toplumun ideal bireyleri olarak yetişmesi, kadınların, özellikle annelerin toplumdaki değerini daha da artırmıştır (Külahlı, 2022, s. 410). Antik Yunan’da çocukların beslenmesi, doğumdan itibaren dikkatle izlenirdi. Bebekler genellikle anne sütüyle beslenir ve emzirme süresi uzun tutulurdu. Anne sütü,

²⁵ *Oikos/οἶκος* kelimesi, Antik Yunan’da birkaç anlam taşıyan önemli bir terimdir ve genellikle ev, aile veya ev halkı anlamında kullanılır. Ancak, bu terim sadece bireysel bir ev birimini değil, aynı zamanda bir aile birliği ve evin ekonomik işleyişi gibi geniş bir kavramı da ifade ederdi. *Oikos*, Yunan Toplumu’nun temel yapı taşıydı ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli işlevlere sahipti. (Grimal, 2018, s. 512)

çocuğun güçlü ve sağlıklı olmasını sağlamak için en iyi besin kaynağı olarak görülürdü (Mutlu, 2024, s. 442). Aristoteles bu konuda “*çocuk kendi anası tarafından beslenmelidir. Ona en uygun gıda anne sütüdür.*” (Aristoteles, 2021, s. 67). Demiştir. Eğer anne sütü yetersiz kalırsa veya anne emziremezse, çocuklar sütanneleri tarafından emzirilirdi (Külahlı, 2022, s. 408-410). (Şekil 45)

Anne sütü döneminden sonra, çocukların beslenmesi yavaş yavaş katı gıdalara geçiş yapardı. Bu süreçte, tahıllar, meyveler, sebzeler, balık ve et gibi besinler diyeteklenirdi. Bu besinler, çocuğun ihtiyaç duyduğu vitamin ve mineralleri sağlamak için dengeli bir şekilde sunulurdu. Ayrıca, zeytinyağı ve bal, beslenme rejiminin önemli bir parçasıydı (Mutlu, 2024, s. 444). Çocuğun beslenmesinde gıdaların çocuğa uygun araçlar ile verilmesi gerekmektedir. Antik Yunan Kültürü’nde bunun için *Teracotta* biberon örnekleri de bulunmaktadır. İngiltere British Museum’da bulunan bir *Teracotta* biberon örneğinde üzerinde delikli gözeneklerin bulunduğu bir ibrik ile üzerinde “*iç, sakın düşürme*” yazısı dikkat çekmektedir (Jenkins, 1993, s. 14). (Şekil 46, Şekil 47, Şekil 48)

Besleme konusu üzerine Antik Yunan Kültürü’nün en eski kaynağı olan Homeros’un *İlyada*’sında da bir örnek bulunmaktadır. Akhilleus tarafından öldürülen Troya prensi Hektor’un karısı ağıtlar içindeyken yanında duran oğluna seslenişinde;

“*Astyanaks, babasının kucağında bir zamanlar, ilikle, koyun yağıyla beslenen bir çocuk. Eskiden oyunlarını bitirirdi o, uykuya dalar, yumuşak bir döşekte, en güzel yemeklerle dolardı gönlü kolları arasında sütannesinin. Truvalıların Astyanaks dediği bu çocuğu, şimdi babasından yoksun, bekler nice acılar*” (Homeros, 2020, s. XXII., 500–505) dönemin kraliyet ailesine mensup bir çocuğun beslenmesinde de bahsedilmiştir. Çocuk her ne kadar Anadolu’lu olsa da eser bir Yunan eseri olduğundan tüm toplumu da kapsamaktadır (Latacz, 2001, s. 52).

Antik Yunan’da çocuk eğitimi ve beslenme, birbirini tamamlayan ve çocuğun sağlıklı bir birey olarak yetişmesini sağlayan iki önemli unsurdur. Doğru ve dengeli beslenme alışkanlıkları, çocuğun fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine katkıda bulunurdu (Akarsu, 1982, s. 125). Antik Yunan Toplumu’nda bu bilinçle hareket eden aileler ve eğitimciler, çocukların geleceğe en iyi şekilde hazırlanmasını sağlardı. Bu anlayış, günümüzde de çocuk eğitimi ve beslenmesinde örnek alınması gereken değerli bir miras olarak karşımıza çıkmaktadır (Mutlu, 2024, s. 443-445).

2.2.4.1.1. Bakıcılar, Sütanneler ve Hemşireler

Atina'da okul öncesi dönemde sütannelik hem fiziksel hem de ahlaki nitelikleriyle dikkat çeken, saygın bir meslek olarak görülmüştür (Külahlı, 2022, s. 85). Sütannelerin, çocukların bakım ve beslenmesinde üstlendikleri bu önemli rol, belirli standartlara uygun olmalarını gerektiriyordu. Bu kadınların 20 ile 40 yaşları arasında olması, en az 2-3 doğum yapmış ve sağlıklı bir bedene sahip olması beklenirdi (Külahlı, 2022, s. 414). Fiziksel niteliklerinin yanı sıra, sütannelerin karakter özellikleri de önemliydi. Alçakgönüllü, sempatik, iyi huylu, temiz ve Yunan kimliğine sahip olmaları, tercih edilmelerindeki temel unsurlardı. Bu özelliklerin, çocuğun hem fiziksel hem de ruhsal gelişiminde olumlu bir etki bırakacağı düşünülüyordu (Blanck, 1999, s. 54). (Şekil 49)

Sütanneler, çoğunlukla ekonomik gücü yerinde olan aileler tarafından kiralanmış ya da satın alınan kölelerdi (Yılmazcan, 2017, s. 129). Görevleri sadece çocuğu emzirmekle sınırlı kalmıyor, aynı zamanda çocuğun tüm ihtiyaçlarını karşılamak ve genel bakımını üstlenmek gibi geniş bir sorumluluğu kapsıyordu. Bu kadınlar, çocukların hayatında sevgi dolu bir figür haline gelmişler ve pek çok çocuk tarafından derin bir sevgiyle hatırlanmışlardır. Sütannelik mesleği, toplumsal yapının çocuk eğitimi ve bakımına verdiği önemi yansıtan bir göstergedir (Külahlı, 2022, s. 95-99).

Yunan Edebiyatı'nda sütanneler ve bakıcılar, çocuk bakıcılığı ve eğitimindeki önemli rollerini vurgulayan karakterler olarak sıkça karşımıza çıkar. Bu metinlerde, onların çocuklara karşı duyduğu sevgi, şefkat ve özveri ön plana çıkarılarak, toplumsal yapıda bu rollerin ne kadar değerli olduğu gösterilmektedir (Kaya, 2023, s. 27-28).

Euripides'in Medea adlı eserinde, Medea'nın köle olan bakıcısı, yalnızca Medea'ya değil, onun çocuklarına da derin bir ilgi ve bağlılık göstermektedir (Euripides, 2014, s. 12-13). Oyunun birçok sahnesinde, bu bakıcının ailenin bir nevi manevi dayanağı olduğu anlaşılır. Karakterin, trajedi boyunca sergilediği sadakat ve dikkat, sütannelerin ve bakıcıların aile içindeki değerini ve önemini yansıtır (Latacz, 2016, s. 88).

Benzer şekilde, Aiskhylos'un Oresteia üçlemesinde yer alan Kilissa, çocuk bakımı ve sevgisi açısından bir başka çarpıcı örnektir (Aiskhülos, 2010, s. 14-16).

Miken Kralı Agamemnon'un oğlu Orestes'in bakıcısı olan Kilissa, onun büyüme sürecinde çektiği zorluklardan bahsederken aynı zamanda bundan ne kadar büyük bir keyif aldığını da dile getirir. Bu anlatılar, sadece fiziksel bakım değil, aynı zamanda manevi bağlılık ve sevginin de çocuk yetiştirme sürecinin önemli bir parçası olduğunu ortaya koyar (Latacz, 2016, s. 92-94).

Bu tür edebi eserler, sütannelerin ve bakıcıların yalnızca birer yardımcı değil, aynı zamanda çocukların hayatında derin izler bırakan, sevgi dolu rehberler olduklarını gözler önüne sermektedir (Külahlı, 2022, s. 416).

Spartalı kadınlar, özellikle çocuk bakıcılığı ve eğitimi konusunda Yunan dünyasında övgüyle anılan ve tercih edilen figürler olmuşlardır. Çocuk yetiştirme konusundaki yetkinlikleri ve disiplinli yaklaşımları, onları diğer toplumlara göre daha saygın ve gözde bakıcılar haline getirmiştir (Külahlı, 2022, s. 84-88). Spartalı bakıcılar, genellikle *Helotlar* Sparta'daki köle sınıfı ya da *Perioikos*, Sparta'da yaşayan özgür ama tam vatandaş olmayan grup sınıflarından seçilirdi (Coşgun, 2011, s. 109-112).

Spartalı kadınlar, çocuk yetiştirirken gösterdikleri mutluluk, işlerine duydukları memnuniyet ve sakin yaklaşımlarıyla tanınırlardı. Bu özellikler, onların sadece fiziksel bakım değil, aynı zamanda çocukların karakterini şekillendirmede de etkili olmalarını sağladı. Sparta'nın eğitim anlayışı gereği, her iki cinsiyetteki çocuklar korkusuz, barışçıl ve mütevazı bireyler olarak yetiştirilirdi. Bu bağlamda Spartalı bakıcılar, çocukların nazlanmalarına izin vermeyen katı bir yemek düzeni ve disiplinli bir yaklaşım benimsemiştir (Ünal, 2024, s. 1346).

Spartalı bakıcılar, çocukların fiziksel ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda onları sevecen bir disiplinde eğitmişlerdir. Bu eğitim anlayışı, çocukların karanlık veya yalnızlık gibi durumlara karşı korkusuz olmalarını sağlamış ve onları emsallerinden farklı kılmıştır (Cartwright, 2013, s. 20-24). Bu tür bir eğitimi tam anlamıyla verebilmek, ancak Sparta'nın kendine has eğitim sistemini bilen kadınlar tarafından mümkün olmuştur. Bu durum, Spartalı kadınların Yunan dünyasında çocuk bakımı konusunda neden daha çok tercih edildiklerini açıklamaktadır (Erdemir, 2012, s. 649).

Sparta'nın katı ama sevgi dolu disiplini, sadece çocuklar üzerinde değil, Spartalı kadınların toplumsal algısı üzerinde de derin bir iz bırakmıştır (Külahlı, 2022, s. 92). Bu disiplin sayesinde güçlü, temiz ve sağlıklı bireyler yetişmiştir.

Çocuğun bakımında ve eğitiminde anne ile yardımcıları olan bakıcılar, sütanneler ve hemşireler kadar evin yaşça en büyük kadın figürü olan ninenin de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Ninenin, tecrübeli bir anne olarak çocuğun bakım ve eğitimi üzerindeki etkisi hem toplumsal hem de aile içi geleneklerin bir yansımasıdır. Arkaik Çağ öncesinden itibaren ninenin çocuk eğitimindeki önemi, kuşaklar boyunca süregelen bir uygulama olarak dikkat çeker (Külahlı, 2022, s. 95). (Şekil 50)

Arkeolojik ve Sanatsal buluntular, bu rolün somut izlerini taşır. Özellikle çocuk tasvirlerinin bulunduğu mezar taşlarında, çocukların genellikle bir yetişkin figürle birlikte betimlendiği görülmektedir (Jenkins, 1993, s. 10). Kundakta resmedilen çocukların yanında duran yetişkinlerin, büyük olasılıkla ninesi olduğu düşünülmektedir. Bu semboller, ninenin çocuğun bakımına ve eğitimine aktif bir şekilde katıldığını ve bu rolün toplumsal hafızada değerli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Külahlı, 2022, s. 88-92).

Bu durum Antik Yunan Kültürü'nde bugün de görüldüğü üzere aile büyük aile olarak tanımlanmaktaydı. Yani çocuk, anne ve babanın oluşturduğu küçük(çekirdek) aile terimi büyük anne ve baba ile geniş bir aile olarak yaşamaktaydılar.

Nineler, yalnızca fiziksel bakımda değil, aynı zamanda tecrübeleriyle aile değerlerini ve kültürel mirası aktarmakta da önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda, ninenin eğitimdeki etkisinin ve değerinin Arkaik Çağ öncesine kadar uzandığı ve sonraki dönemlerde de devam ettiği söylenebilir. Ninenin çocuk eğitimindeki bu sürekliliği, aile içindeki bilgeliğin ve deneyimin aktarılmasında oynadığı kilit rolü gözler önüne sermektedir (Deighton, 2000, s. 32).

Burada eğitim konusuna geçmeden tüm Antik Yunan Toplumu'nda bu yaşlardan itibaren verilen ve ortak olan tuvalet eğitime değinilecektir.

2.2.4.2.Tuvalet Eğitimi

Bakıcılar tarafından karşılanan temel fiziksel ihtiyaçlardan bir diğeri ise temizliğe verilen önemden dolayı çocukların tuvalet eğitimidir (Deighton, 2000, s. 30). Bu genel eğitim süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Çocukların temizlik ve hijyen alışkanlıkları kazanmaları hem sağlık hem de toplumsal kurallar açısından büyük önem taşırdı (Jenkins, 1993, s. 6). Tuvalet eğitimi, genellikle çocuğun yürüme ve

konusma becerilerinin gelişmesiyle başladı. Antik Yunan Toplumu'nda, çocukların temiz ve düzenli olmaları beklenirdi ve bu eğitim, özellikle anneler ve bakıcılar tarafından titizlikle yürütülürdü (Akarsu, 1982, s. 130).

Tuvalet eğitiminde kullanılan başlıca yöntemlerden biri, çocuğun düzenli aralıklarla belirli noktalara götürülerek bu alışkanlığın kazandırılmasıydı. Çocukların bez yerine, erken yaşlardan itibaren lazımlık benzeri araçlar kullanmaları teşvik edilirdi (Blanck, 1999, s. 59-60). Ayrıca, çocukların tuvalet ihtiyaçlarını ifade etmeleri için belirli işaretler ve kelimeler öğretildiği bilinmektedir. Temizlik ve hijyen kurallarına uyulması konusunda da çocuklar sürekli gözetim altında tutulurdu (Külahlı, 2022, s. 417). (Şekil 51)

Antik Yunan'da tuvalet eğitimi, aynı zamanda çocuklara belirli bir disiplin ve özdenetim kazandırmanın bir yolu olarak görülürdü (Erdemir, 2012, s. 650). Bu eğitimin amacı, çocukların yalnızca fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak değil, aynı zamanda toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerini sağlamaktı. Bu bağlamda tuvalet eğitimi, çocukların genel eğitimlerinde önemli bir basamağı oluşturuyordu (Akarsu, 1982, s. 132).

3. KLASİK DÖNEM ANTİK YUNAN TOPLUMU'NDA ÇOCUĞUN EĞİTİMİ

Altı yaşına kadar çocuğun eğitiminden anne ve yardımcıları sorumludur. Bu eğitimde daha çok hikayeler ve masallar eşliğinde Yunan Mitolojisi ve Yunan Kültürü'nü öğrenmekle geçmektedir (Erdemir, 2012, s. 212). Çocuğa anne tarafından verilen eğitim her durumu vazolar üzerinde resmeden Yunan Vazoculuğu'ndan konuları arasında yer bulmuş ve birçok örneğe de sahip olmuştur. Bu vazo resimlerinden çocuk ve anne arasındaki ilişkiden tutun da ev eşyalarına ve çocuk oyuncaklarına kadar birçok nesne hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz (Akkurnaz, 2016, s. 124).

Çocukların oyuncakları arasında *Teracotta* bebekler ile bez ve ahşaptan yapılmış fakat günümüze ulaşmayan bebekler yer almaktadır. Teracotta ve ahşaptan yapılan bebekler uzuvları bir çivi ya da metal ile tutturularak birleştirilmişlerdir. Bunların yanı sıra tekerlekli araçlar, toplar, daireler, hayvan veya çeşitli şekillerde

yapılmış çingıraklar, küçük şekilli hayvanlar ile salıncaklarda bu oyuncaklar arasında kendilerine yer bulmuşlardır (Bener, 2016, s. 215-217). (Şekil 52, Şekil 53, Şekil 54)

Vazolar üzerindeki resimlere bakarak daire çevirme ile beyaz ve siyah taşlar ile oynanan dama oyunu çok revaçta olan oyunlar arasında yer almaktadır (Mutluay, 2007, s. 157). Aristoteles'in çocuk oyunları ve içerikleri hakkında eserlerinde birkaç fikir bulunmaktadır. Bunlar; *"eğitim bakanları denilen hükümet memurları çocuklara söylenecek hikâye ve masalları gözden geçirmelidir. Çünkü bunlar çocukları daha sonraları hayata hazırlayacaktır. Oyunlar daha ziyade hayatlarında daha sonra gerçeğini yapacakları işlerin birer taklidi olmalıdır."* (Aristoteles, 2014, s. 88). Demıştır. (Şekil 55)

Aristoteles'in bu fikirlerini de göz önünde bulundurarak çocukların oyunları çocukları gerçekten de hem geleceğe hazırlamakta hem de cinsiyetlerinin getirisi olan görevlere de çocukları hazırlıyordu. Çocuk büyürken kendine örnek olarak kızlar anne, teyze, hala, gibi ailedeki kadınları örnek alırken erkek çocuğu ise baba, amca, dayı gibi erkek bireyleri örnek almaktadır (Ünal, 2024, s. 1354).

İlk satırda bahsettiğimiz üzere çocuk altı yaşına kadar erkek-kız fark etmeksizin anne yanında kalırken altı yaşından itibaren erkek çocuklar artık erkeklerin oldukları ortamlara yönelmekte kızlar ise anne yanında dokuma ve kendi evlerini yönetmek için gerekli eğitimleri almaktadırlar (Jenkins, 1993, s. 48).

Platon eserinde eğitim hakkındaki düşüncelerini sıralarken kadının görevinin evi çekip-çevirmek olduğunu vurgulamış daha sonra kadın eğitiminin de göz ardı edilmemesi gerektiğini toplumun ve devletine bağlı bireylerin yetiştirilmesinde bu şekilde daha iyi seviyelere ulaşılabilceğini söylemiştir (Platon, 2021, s. 59).

Bu kısımda artık aile ve toplum tarafından kabul edilmiş ve saygı gören bir *Demos*'a kayıtlı olan çocuğun konumuzdaki kent devletleri olan Atina ve Sparta'da aldıkları eğitime değinilecektir. Fakat Kent Devletleri'ndeki farklılardan önce eğitimin, Antik Yunan Toplumu'nun en eski kaynağı olan Homeros'un ve Hesiodos'un görüşlerine yer verilerek başlığın ana konuya devam edilecektir.

3.1. HOMEROS VE HESİODOS'UN METİNLERİ'NDE EĞİTİM KONUSU

Antik Yunan'da çocuk eğitimi, bireyin hem ahlaki hem de fiziksel gelişimini kapsayan bir süreçti. Homeros ve Hesiodos'un eserleri, Erken Yunan Toplumu'nda çocuk yetiştirme anlayışını ve eğitim sistemini anlamamıza yardımcı olan önemli kaynaklardır (Latacz, 2001, s. 74). Antik Devirler'de Yunanlar okul gibi düzenli bir eğitim kurumuna sahip olmadıkları için genellikle toplum tarafından beğenilen kişileri ile doğayı ve diğer canlıların birbirlerine davranışlarını inceleyerek ve saygın olanları taklit etmeye çalışmışlardır (Akarsu, 1982, s. 157).

Homeros'un İlyada ve Odysseia eserleri sadece Antik Dönem'de yaşanmış bir savaş olan Troya savaşının hazırlık ve sonuçlarını anlatmaktan ziyade Antik Yunan Kültürü hakkında zengin bilgilerde öne sürmektedir. Bunlar toplum içerisinde kabul edilen normlar, arkadaşlık ilişkileri, savaş teknikleri, eğitim, soy bilgileri, mitolojik bilgiler vb. gibi birçok bilgiler yer almaktadır (Latacz, 2001, s. 2). İşte Antik Dönem'de okul gibi düzenli eğitim kurumları olmadığından Homeros ve *Rhetorlar* tarafından bu destanlar sayesinde toplumun eğitimine de katkıda bulunmuştur. Avrupa okullarında halen bu eserler öğrencilere kaynak olarak okutulmaktadır (Arslan, 2014, s. 48).

Homeros'un eserlerinde eğitim konusunda en çok değer verilen ve anlatılan içerik spor konusudur. Savaşçıların Aulis limanında Akhilleus'u beklerken yaptıkları müsabakalar, savaş esnasında uzak mesafelere kargı atabilen savaşçıların övgüler ile anlatılması, Akhilleus'un Patroklos öldükten sonra yaptığı cenaze yarışları, Skherie'de Odysseus için verilen bir *Symposium*'da yapılan spor müsabakalarına ve yapılan spor dallarına ait bilgilere sahip olmanın ne denli önemli olduğuna ve bu sporlarda başarılı olan erkeklere verilen ün ve onurun toplum katında ne denli değerli olduğuna kral Alkinoos'un bir diyalogunda rastlamaktayız (Latacz, 2001, s. 74-76). Diyalogda; “*konuğumuz isterim yurduna döndüğünde, anlatsın dostlarına üstün olduğumuzu oyunlarda, anlatsın ne üstün olduğumuzu yumruk dövüşünde, güreşte, atlamada, koşuda ne üstün olduğumuzu*” der (Homeros, 2020, s. VIII., 95–105). Bu yarışmaların devletlerin gücünü göstermekte ne kadar önemli olduğu da vurgulanır. Alkinoos'un oğlu ise Odysseus'a söyle der; “*Bir adam için, yaşlandıkça en büyük ün, elleri ayaklarıyla kazandığı başarıdır yarışmada, haydi dene kendini sende*” (Homeros, 2020, s. VIII., 145–155). Yine Odysseia'da Penelope'nin taliplerinin güçlerini

gösterebilmek için ve seçim konusunda Penelope'yi etkilemek için yaptıkları kargı, disk, araba yarışları gibi müsabakalar buna örnek olarak verilebilir (Latacz, 2001, s. 77).

Eserlerin genel içeriğine bakıldığında da Homeros her zaman Antik Yunan Dünyası'ndaki asil aileler ve onların çocuklarından bahseder. Hatta daha da abartıya kaçarak Olympos'lu tanrıların savaşın kaderine yön vermek için bu asil aile çocuklarının akrabaları ve kendileri kılığında kişiselleştirmesini dahi yapar. Ama her bireyi iyi kargı atan, iyi araba süren, hızlı koşan, güçlü ve ideal vücuda sahip, kahramanca savaşan bireyler olarak tarif etmektedir. Bu anlatıların yapılabilmesi için savaşçıların her zaman spor ile iç içe oldukları anlaşılmaktadır (Bonnard, 2011, s. 91-93).

İlerleyen dönemlerde Hellenistik Dönem ile *Polis* yapısı bozulacak ve bireyler kahramanlardan örnek aldıkları bu spor ile iç içe yaşamı unutacaklar ve hayatlarına MÖ. 1.-2. Yüzyıllar'da yaşamış Decimus Junius Juvenalis adlı Romalı bir şairin yazdığı *Satireler* ya da *Satirae* eseri ile Latince şu sözler girecektir; “*Mens sana in corpore sano*” anlamı “*Sağlıklı bir bedende sağlıklı bir zihin bulunur.*” (Mutluay, 2007, s. 55). Dur. İnsan yaşamında bu döneme kadar çoğu zaman şan, zenginlik, güç ve uzun ömür gibi şeyler dilerler. Oysa bunlar gelip geçicidir. Asıl istenmesi gereken sağlam bir beden ve sağlam bir akıldır. Yani Juvenalis, bu cümlede, insan mutluluğu, dışsal zenginliklerde değil, beden ve ruh sağlığının uyumunda aranmalıdır. Diye öğüt verir (Dalkılıç, 2020, s. 48). İlerleyen konularda polis kavramı Antik Yunan Düşünde yok olunca meydana gelen olaylarda bu durum hatırlatılınca kadar mevcut konumuza devam edelim.

Anlatılar arasında eğitimin sadece spor ile olmadığı Antik Yunan Dünyası'nda *Paidagogos* olarak adlandırılan eğitimciler de yer verilmektedir (Jenkins, 1993, s. 6). (Şekil 56) Bu Akhilleus'un eğitimcisi baba ocağından kaçarak Peleus'a sığınan Phoiniks tam olarak bu tarife uymaktadır. Phoiniks Akhilleus'u övdüğü bir satırda “*canım gibi sevdim yetiştirdim seni*” demektedir. Bu sevgi karşılıklı olarak Akhilleus'ta Phoiniks'e “*yaşlı babam*” demiştir. Aralarındaki bu güven duygusu o kadar kuvvetlidir ki akhilleus patroklos anısına yapılacak olan cenaze töreni ve yarışlarının düzenlenme yetkisini Phoiniks'e vermiştir (Homeros, 2020, s. VII. 99-102).

Paidagogos denince akla sadece insanlar gelmemelidir. Okuyan insanlara çeşitli dersler ve bilgiler sağlayan Antik Yunan Mitolojisi'nde yer alan ve yetiştirdiği savaşçılar ile tarihin kaderini değiştiren *Paidagogos Kentaur Kheiron*'a burada yer vermek gerekir (Berens, 2021, s. 157).

Kheiron Antik Yunan Mitolojisi'nde, bir *Kentaur* yani yarı insan, yarı at varlık olarak betimlenir. Ancak diğer *Kentaur* türdeşlerinden çok farklı bir karaktere sahiptir. Bu karakteri bilgelik, erdemlilik ve şifacılık figürü ile ortaya çıkar (Grimal, 2018, s. 347). *Kheiron*, Klasik Yunan mitolojisinin en bilgili eğitmenlerinden biri ve ahlaki açıdan en saf mitolojik varlıklarından biri olarak kabul edilir. Bu durum sadece anlatılan karakteristik özellikler nedeni ile değil anne ve babası olan Kronos (Zaman tanrısı) ve Philyria'dan (Okeanos'un kızı, bir deniz perisi) da kaynaklanmaktadır (Berens, 2021, s. 160).

Bu köken *Kheiron*'u diğer *Kentaur*'lardan ayırır. Diğer *Kentaur*lar genellikle şiddetli, öfke dolu, alkolik ve kontrolsüz varlıklardır. *Kheiron* ise tanrısal-soylu bir doğaya sahiptir: Bilgelik, sabır ve şefkatle doludur. Kısaca, *Kheiron*, *Kentaur*ların en insanî olanıdır (Grimal, 2018, s. 97). *Kheiron* usta olduğu, Tıp ve Şifa sanatları, Müzik ve Lir çalma, Savaş Sanatı ve Silah kullanma, Ahlak ve Erdem eğitimi konularında Herakles, Akhilleus, Asklepios, İason, Actaeon ve Patroklos'u eğitmiştir. Eğittiği bu öğrencilerinin yaptıkları işler göz önüne alındığında *Kheiron* Kahramanların eğitmeni olarak Antik Dünya'nın merkezinde yer alır (Berens, 2021, s. 163). (Şekil 57, Şekil 58)

Tekrar yaşayan insanlara dönersek Aristokrat aile çocuklarına bakan *Paidagogoslar* genel olarak asil ailelerin sonradan mal varlığını kaybetmiş veya çeşitli borçlar nedeni ile köleleştirilmiş çocuklarından oluşmaktaydılar. Bu çocuklar kendi aldıkları görgü kuralları ve toplumsal normları yetiştirdikleri çocukların günlük aktivitelerine canlı bir şekilde yansıtarak belleklerinde kalıcı olmaktadır. Zaten *Paidagogoslar* yaşadıkları aile içerisinde bireyler tarafından saygı ile karşılanmakta ve hürmet edilmektedir (Erol, 2007, s. 250-252).

Bu *Paidagogoslar* aynı zamanda aile tarafından da korunmaktadır ve bunlara örnek olarak Yunan-Pers savaşının kaderini değiştirebilecek olan önemli bir belge teslim edilen Atinalı ünlü Amiral Themistokles'in çocuklarına bakan Sikinnos örnek verilebilir (Jenkins, 1993, s. 11). Homeros'un *Odyssseia*'sında ise Telemakhos'a bakan

para ile satın alınan köle-dadı olan Euriykleia ile Odysseus'u o bakımsız yırtık-pırtık kıyafetler içerisinde tanınmaz halde iken hiç kimse tarafından tanınmayan fakat tek tanıyan kendi dadısından da bahsedilir. Fakat Odysseus dadısını tanıdığını fark ettirirse onu ölümle tehdit etmesi ise hepsinin her zaman saygı görmekten mahrum kaldığını da göstermektedir (Homer, 2020, s. V. 110-112).

Homer, destanlarında aktörler çoğunlukla erkeklerden oluşmakta bu da dönemin *Ataerki* yapısı ile bağdaşmaktadır. Eserler de kadınlara ait öğrenile bilinen tek şey ise kadınların bolca dokuma tezgâhı başında olduklarıdır (Latacz, 2001, s. 48). Ancak bu erkek egemen dünyada erkeklere yüklenen ahlaki değerler aynı zamanda kadınlardan da beklenmektedir. Eserler yazılı hale gelinceye kadar kulaktan kulağa, bireyden bireye aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ahlaki değerler erkeklerin her zaman kahramanca ve onurlu olarak yaşamasını öğütlerken kadınlarında nasıl onurlu yaşaması gerektiğini gösterir bize (Akarsu, 1982, s. 89-90).

Eserde kadınların ahlaki değerlere verdiği önemden iyi ve kötü olarak anlatılmaktadır. Örneğin Odysseus'un karısı Penelope'nin taliplerini nasıl alt ettiğine dair ve kocasına olan sadakatinden sıkça bahsedilmektedir. Odysseus yeraltı dünyasına indiğinde karısı Klytaimnestra ve aşığı tarafından öldürülen Agamemnon ile diyalogunda Agamemnon; *ne sağlam düşünen kadınmış Penelopeia kız oğlan kız vardı kocasına ne de sağdık kalmış, yok olmayacak erdeminin şanı hiçbir vakit, ölümsüz Tanrılar uslu, akıllı Penelopeia'nın şerefine destanlar dizdirecek yeryüzündeki insanlara. Ne tuzaklar kurdu Tyndareos'un kızı, tam tersine, nasıl öldürdü kız oğlan kız vardı kocasını, ne korkunç bir destan olacak insanlar arasında onun, bir lekedir o gelecekteki tek mil kadınlara, en iyi, en saygın kadınlara bile bir leke" der* (Homer, 2020, s. XXIV., 190–205). Buradan anlaşıldığı üzere "Uslu, akıllı Penelopeia" ile devamında karısı Klytaimnestra'ya yaptığı vurgu ile karşılaştırma yaparak antik Yunan düşünde ideal, ahlaki normlar çerçevesinde iyi bir eş olmanın nasıl olduğuna değinmiştir (Akalin, 2003, s. 20).

Homer'un eserleri Klasik Dönem ve devamı boyunca Antik Yunan Dünyası'nda gençlere bir kaynak olarak okutulmuş, kulaktan kulağa aktararak toplumun şekillenmesine yardımcı olmuştur (Adam, 2021, s. 73).

Homeros'un eserlerinden bahsettikten sonra diğerk Antik yazar Hesiodos'un Theogonia (Tanrıların Doğuşu) ve İşler ve Günler eserlerinde anlatılan eğitim konularına bakalım.

Boiotia'lı olan Hesiodos Hurri ve Hitit mitolojisindeki Kumarbi destanı gibi topluma tanrıların soy bilgilerini dine mensup insanlara anlatmaktadır. Bu özelliğı ile ve harcadığı düş çabasının niteliğinden dolayı birçok felsefi esere de konu edinilmiştir.

Bu özelliğı ile yaşadığı dönem olan MÖ. 540-480 yıllarında dönemin filozofu Herakleitos tarafından çoğunluğun öğretmeni olarak belirtilmiştir. Hatta Herakleitos Fragmanlar adlı eserinde şöyle der; *“çoğunluğun öğretmeni olan ve çok bildiğini söyleyen Hesiodos gece ile gündüzün ne olduğunu bilmezdi. Gece ile gündüz birdir”* ve devamında da ekler; *“her günün doğasının bir ve aynı olduğunu anlamadığından bazı günlere iyi, bazı günlere kötü demiştir”* bu anlatımıyla Herakleitos Hesiodos'un bilim ve mantık çerçevesinden uzak olduğunu ifade ederek hem sitemini hemde kinaye ile kınamasını yapar (Herakleitos, 2019, s. 57-58, 105-106).

Hesiodos eserlerinde hem topluma bilgi verme çabası içinde iken aslında arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı bozuk olan Perses'e öğütler vermektir. Bazı bilim insanları tarafından bu esere Perses'in Eğitimi adı da verilmektedir. Hesiodos düşüncelerini kardeşine bazen katı ve uyarıcı bazende güzellikle beyan etmektedir. Homerost'un eserlerindeki aristokrat sınıfın kahramanlık, ün ve şöhrat gibi yüksek insani değerlere bakışla Hesiodos daha günlük ve yaşama dair bilgiler vermeye çalışmıştır. Örneğin varislerin miras bölüşmesine kadar, evlenilecek olan kadının özelliklerine kadar vurguda bulunur (Hesiodos, 2020, s. 255-257).

Eserde sadece bu bilgiler dışında Homerostaki gibi spor müsabakalarına da yer verilmiş hatta Hesiodos kendi yarışmacı kılığında dır. Paragrafta Hesiodost'a Homerost gibi Helikon Musa'larına sunduğu şükranlardan sonra denizcilik faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler ile Khalkis'te Amphidamas'ın yarışlarında iki kulplu üç ayak kazandığını anlatır. Paragrafta şöyle der; *“Oradan da Khalkis'e gitmiştim, Yiğit Amphidamas'ın yarışlarına katılmaya: Birçok ödülleri koymuştu kahraman oğulları. Herkes bilir benim orada bir yığitlemeyle birinci gelip, İki kulplu bir uçayak kazandığımı. Helikon Musa'larına sunmuştum onu, Onların beni günün birinde, ozanlık yollarına düşürdükleri yere”* (Hesiodos, 2020, s. 650-660).

Theogonia’da da bir spor müsabakası vardır burada tanrıça Hekate’nin dünyevi başarı ile şan ve şöhret ile de bağlantılı olduğunu gösterirken gençlerin erdemleri ve güçlülüklerinden bahsederken hemde onları büyüten ve eğiten ailelere övgülerde bulunur.²⁶ Eserde şöyle der; “*insanlar arasındaki yarışmalarda, Tanrısal gücüyle işe karışır, zaferi kazanan alır güzel ödülü ve şeref kazandırır yakınlarına*” Hesiodos bireyin başarısını sadece kendisine atfetmez toplum içerisinde hemen hemen herkesin bir aileye mensup olduğunu belirterek başarıları aileye de atfeder. Ve kardeşi Perses’e öğütleri gibi ahlaki değerleri de sık sık vurgular. Buna örnek olarak işler ve günlerde ahlaki olarak alt seviyelerde olan Gümüş Çağ insanların durumundan şöyle bahseder; “*Ölçü nedir bilmiyordu coşkunlukları. Ölümsüzleri saymıyor, tapınaklara gitmiyorlardı, oysa uygar insanların yasasıydı bu. Kronosoğlu Zeus kızdı onlara, gömdü toprağa bu saygısız yaratıkları*” (Hesiodos, 2020, s. 125-140).

Hesiodos için toplumun yaşamında ve eğitiminde en önemli olan şey ahlaki değerlerdir. Bu değerler ileride okullarda en çok işlenecek konular arasında yer almıştır. Hatta dönemin filozoflarının düşünce yapısını dahi etkilemiştir. Ve bu konu filozofların uğraştıkları başlıca konu haline gelmiştir (George, 1988, s. 88-89).

Her eserin içeriğinde değindiğimiz gibi bura da Hesiodos’un kadın hakkındaki düşüncelerine de yer vermeliyiz. Kadın konusuna ilk olarak Zeus’un Pandora’yı yaratmasında ona Athena tarafından verilen dokumacılık yeteneklerinden bahseder ve şöyle der; “*Athena, sen de ona el işlerini öğret, dedi. Renk renk kumaşlar dokumasını öğret*” (Hesiodos, 2020, s. 60-65). Buradan yola çıkarak Hesiodos ve Homeros’un kadın hakkındaki bakış açısı aynıdır. Sparta kadınları hariç Antik Yunan Dünyası’ndaki kadınların Homeros kısmında da anlattığımız gibi en önemli işleri el işi ve dokumacılıktan ibarettir. Zaten Hesiodos kadını insanlığın başına gönderilmiş bir bela ve doğuşundan itibaren kötü olmakla suçlamaktadır (Akalın, 2003, s. 48).

Her iki Antik Dönem yazarı da bu anlattıklarını bir eğitmen ve bilgin edası ile topluma aktarırlar ve bunu yaparken de her ikisinin eserleri de Helikon Musaları olarak adlandırılan Zeus ile bellek tanrıçası titan Mnemosyne’nin kızlarına hatırlatmaları için

²⁶ Hesiodos’un Hekate’ye verdiği önem, daha sonraki Yunan Mitolojisi’ndeki algısından biraz farklıdır. Orta ve Geç Antik Çağ’da Hekate daha çok Kara Büyü ve Yeraltı Dünyası ile ilişkilendirilmişken, Hesiodos onu zafer, şeref ve koruma gibi olumlu yönleriyle de ele alır. (Hesiodos, 2020, s. 48)

atıfta bulunarak anlatılarının kendilerine ait değil tanrılardan geldiğini iddia ederler (George, 1988, s. 67-77). (Şekil 59)

Burada anlatılanlardan da yola çıkarak Antik Yunan Toplumu'nda eğitimin şekillenmesinde Homeros ve Hesiodos'un eserlerinin yadırganamaz bir etkiye neden olduklarına değinmek konuyu anlamada daha da etkili olmaktadır.

3.2. ANTİK YUNAN ALFABESİ'NİN ORTAYA ÇIKISI VE GELİŞİMİ

Antik Yunan Toplumu'ndan önce Girit'te yaşayan Minos, *Minoan* Uygarlığı (MÖ.1800 – MÖ.1450) tarafından kullanılan 80-90 farklı işaret içeren hiyeroglif yapıda yani sembol tabanlı büyük ölçüde hececi olarak yazılan daha çok ticaret, dini ve yönetim alanlarında yazılan alfabetik olmayan bir yazı sistemidir (Pulhan, 2003, s. 109). Lineer A yazısı, genellikle taş, seramik, mühürler ve başka nesneler üzerine yazılmıştır. Özellikle Girit, *Thera* (Santorini) ve Rodos gibi bölgelerde bu yazıyı içeren taş tabletler ve diğer eserler bulunmuştur (Demiriş, 2007, s. 40). Lineer A yazı tipinin en ünlü buluntusu Girit Adası'nın Phaistos antik kentinde bulunan *Phaistos Diski*²⁷'dir (Karatağ, 2013, s. 211). (Şekil 60) Lineer A'nın tam olarak çözilememiş olması, tarihsel bir gizem olarak kalmaktadır. Dilinin *Minoan* dili olduğu düşünülse de bu dilin benzerliği olan başka bir dil bulunmamaktadır. Bu nedenle, sadece tahminler ve hipotezler üzerinden çözülmeye çalışılmaktadır (Mansel, 2004, s. 241). *Minoan* Uygarlığı, yaklaşık MÖ.1450'de yavaş bir çöküş yaşamış nedeni halen belli olmasa da araştırmacılar *Thera* (Santorini) yanardağının patlaması ve sonrasında bozulan düzenin Mikenler tarafından işgal edilmesi olarak kabul ederler ve bu süreçte Lineer A'nın kullanımı azalmıştır. Bunun yerine Lineer B yazı sistemi, *Miken*-Yunan kültürünün etkisiyle daha yaygın hale gelmiştir (Childe, 2007, s. 25).

Lineer B, Antik Yunan'dan önceki *Miken*-Yunan Uygarlığı'na ait bir yazı sistemidir. Bu yazı sistemi, MÖ.1450 – MÖ.1200 yılları arasında, *Mikenler* tarafından Girit ve Yunan anakarasında kullanılmıştır. Lineer B, Lineer A'nın evriminden sonra gelişmiş ve Antik Yunan alfabesinin temellerine katkı sağlamıştır (Tekin, 2016, s. 109). Lineer B, hececi bir yazı sistemi olup, ünlü ve ünsüz harflerden oluşur. Ancak,

²⁷ Phaistos Diski, Girit Adası'nın Phaistos Antik Kenti'nde 1908 yılında keşfedilen ve tarihsel olarak en ilginç arkeolojik buluntulardan biri olan bir disk şeklindeki nesnedir. Minoan Uygarlığı'na ait olduğu düşünülen bu disk, üzerinde gizemli bir yazı sistemi bulunan tek nesne olarak tanınır ve hala çözilememiştir. (Ermiş, 2002, s. 99)

alfabetik bir sistem değildir. Lineer B, Eski Yunan dilinin bir formu olan *Miken-Yunan Dili*'ni temsil eder. Lineer B, yaklaşık 87 temel sembol ve bazı yazım varyasyonları içerir (Demiriş, 2007, s. 12). Lineer B, çoğunlukla yönetim ve ticaretle ilgili yazı olarak kullanılmıştır. *Miken* krallıklarında resmî belgeler, vergi kayıtları, malzeme envanterleri ve yönetsel belgeler gibi işler için yazılmıştır. Lineer B, uzun süre çözülmemiş bir yazı sistemi olarak kalmıştır (Ağaoğulları, 2009, s. 16). Ancak, 1950'lerde Michael Ventris ve John Chadwick tarafından çözülmüştür (Demiriş, 2007, s. 14). *Miken-Yunan Uygarlığı*, MÖ.1600 – MÖ.1100 yılları arasında Yunanistan'da büyük bir güçtü. Lineer B yazısı, *Miken* krallıklarının yönetimi için kritik bir rol oynamış ve o dönemdeki toplumsal yapı hakkında önemli bilgiler sunmuştur (Childe, 2007, s. 44).

Miken Uygarlığı, çeşitli nedenler ile MÖ. 1200 de *Deniz Aşırı Kavimler*'in istilasına ile MÖ. 1200 civarında büyük bir çöküş yaşamış ve bu çöküş, Yunan tarihinin önemli bir dönüşüm noktası olmuştur (Mierop, 2006, s. 58). Bu *Deniz Aşırı istilacılar* sadece *Miken* Uygarlığını değil aynı zamanda Mısır ve Hitit Uygarlıkları'nı da tehdit eder ve dönemin yazıtlarında isimlerinden bahsedilir. *Miken* Uygarlığı'nın çöküşüyle, Yunanistan'da büyük bir kültürel gerileme yaşanmıştır (Mansel, 2004, s. 100). Bu döneme *Karanlık Çağ*, *Dark Ages* adı verilir. Bu dönemde yazılı belgeler azalmış, şehirleşme gerilemiş ve genel olarak ekonomik ve kültürel yaşam durma noktasına gelmiştir (Freeman, 2021, s. 214).

İstilacılar, *Miken* uygarlığının çöküşünden sonra, Yunanistan'da yeni bir kültürel uyanış başlamıştır. Demokratik sistemler ve Şehir-Devletler *Poleis-Polis* MÖ. 8. Yüzyıl'da ortaya çıkmış, bu da Klasik Yunan Uygarlığı'na giden yolu açmıştır (Adomeit, 2004, s. 4-6).

Çeşitli kültürel birikimin üzerine kurulan Antik Yunan alfabesi, Batı dünyasının yazı sistemleri üzerindeki büyük etkisiyle dikkat çeken önemli bir kültürel ve dilsel devrimdir (Cennet, 2007, s. 29). İlk ortaya çıkışı MÖ. 9. Yüzyıl'a dayanan bu alfabe, Fenike alfabesinden esinlenerek geliştirilmiş ve zamanla Avrupa alfabelerinin temelini oluşturmuştur. Antik Yunanlılar yazı ile Mezopotamya, Mısır ve Anadolu uygarlıklarından daha sonra tanışmışlardır (Demiriş, 2007, s. 32).

Antik Yunan Uygarlığı'nın Fenike alfabesi ile tanışması her şeyden önce ticaret etkisi ile olmuştur. Deniz aşırı ticaretler değiş-tokuş edilen mallar ve malların üzerinde

yazan stok kontrol yazıları sayesinde uygarlıklar yazı ile tanışmışlardır (Cennet, 2007, s. 36). Zaten yazının Anadolu'ya gelmesi de *Asur Ticaret Kolonileri Dönemi*'nde başlamıştır (Mierop, 2006, s. 11). Akdeniz coğrafyasındaki çeşitli uygarlıklar arasındaki bu ticaret ağı ünlü Usta Zanaatkar ve Mucit *Daidalos*²⁸un hikayesinde daha anlaşılır ve hikayeci bir biçimde anlatılır. Yazının Kıta Yunanistan'a gelişine dair bir başka mitolojik hikâyede ise Thebai kentinin efsanevi kurucu Kralı Kadmos'un²⁹ Kıta Yunanistan'a alfabeyi getirdiğine inanılır (Grimal, 2018, s. 240).

Yunan alfabesi, Fenike alfabesinin şekil ve harf sıralamasını büyük ölçüde korumuştur. Ancak Yunanlılar, bu harflerin bir kısmını ünlü harfler olarak kullanmış ve böylece daha fonetik bir alfabe oluşturmuşlardır. Yunan alfabesinin en önemli yeniliği, ünlü harflerin sisteme dahil edilmesidir. Bu yenilik, yazının okunabilirliğini artırmış ve dili daha doğru yansıtmıştır (Demiriş, 2007, s. 44). Bu düzenlemenin de mitolojik bir hikayesi bulunur. Hikâyenin rollerinde ünlü İthaka kralı Odysseus ile bilge ve akıllı temsil eden Palamedes³⁰ bulunur (Grimal, 2018, s. 519).

²⁸ Daidalos, Yunan Mitolojisi'nde efsanevi bir zanaatkar, mucit ve mimar olarak bilinir. Antik Yunan Dünyası'nda ustalığın ve yaratıcılığın sembolü olarak kabul edilir. Daidalos, Atina'da doğmuş ve Atina Kralı Erechteus'un soyundan geldiği söylenir. Yeteneği ve zanaatkarlığı ile ünlüdür. Daidalos'un yanında Perdiks (ya da Talos) adında bir çırac yetişir. Perdiks, Daidalos'tan bile daha yetenekli hale gelince, Daidalos onu kıskanmaya başlar. Kıskançlıkla Gözünü Karartan Daidalos, Perdiks'i Atina Akropolü'nden aşağı iterek öldürmek ister. Ancak tanrıça Athena, Perdiks'i bir bıldırcına dönüştürerek onu kurtarır. Bu cinayet nedeniyle Daidalos, Atina'dan sürgün edilir. Daidalos, sürgünden sonra Girit Adası'na kaçar ve burada Kral Minos'un himayesine girer. Minotaurus'un hapsi için Labirentos'u inşa eder. Kral Minos, Daidalos'un Labirent'in sırlarını başkalarına söylemesini önlemek için onu ve oğlu İkarus'u hapsedirir. Balmumu'ndan kanatlar ile Girit'ten kaçan Daidalos oğlunun denize düşüp ölmesi ile Sicilya'ya kaçar ve burada Kral Kokalos'un himayesine girer. Bu kaçış olayının sonu ise belirsizdir fakat farklı kaynaklarda şöyle de anlatılır; kimi kaynaklar hayatının sonuna kadar Sicilya'da yaşadığını söyler kimi kaynaklar ise Atina'ya gelerek Atina zanaatkarlığı ve mimarlık mirası ile özdeşleştiğini söylemektedir. (Grimal, 2018, s. 263)

²⁹ Yunan Mitolojisi'nde, Kadmos adlı bir figür, Yunan alfabesini bulan kişi olarak anılır. Kadmos, Fenike Kralı Agenor'un oğludur ve Thebai kentini kuran efsanevi kahramandır. Rivayete göre Kadmos, Fenike'den Yunanistan'a gelerek alfabeyi getirmiş ve Yunanlılara öğretmiştir. Bu nedenle, bazı kaynaklar Yunan alfabesinin icadını Kadmos'a atfeder. (Grimal, 2007, s. 413)

³⁰ Palamedes, Yunan Mitolojisi'nde zekâsı, bilgeliği ve icatları ile tanınan ünlü bir kahramandır. Palamedes, özellikle zekâ ve yenilik konusunda öne çıkar. Bazı kaynaklar, Yunan alfabesinin birkaç harfini icat ettiğini öne sürer. Harf sıralaması ve bazı gramer kurallarını oluşturduğu söylenir. Sayı sistemlerini düzenleyerek hesaplama yöntemleri geliştirdiği anlatılır. Astronomik hesaplamalar yaparak yıldızları izlemeyi kolaylaştırmıştır. Ay takvimi ve yılın bölünmesi ile ilgili çalışmalar yaptığı söylenir. Satranç benzeri bir oyun icat ettiği rivayet edilir. Zar ve masa oyunlarını ilk bulan kişi olduğuna dair hikâyeler de vardır. Troya Savaşı başlamadan önce, Odysseus savaşa katılmamak için deli numarası yaparak tarlada öküzle birlikte çift sürüyordu. Palamedes, Odysseus'un hilesini anladı ve bebeği Telemakhos'u öküzlerin önüne koyarak onu yakalattı. Odysseus, böylece delilik numarasını bırakmak zorunda kaldı ve savaşa katıldı. Bu olaydan sonra Odysseus, Palamedes'e karşı derin bir kin beslemeye başladı. Odysseus, intikam almak için Palamedes'i hain gibi gösterecek bir tuzak kurdu: Troya Kralı Priamos'tan geliyormuş gibi görünen bir mektup yazdı. Mektupta, Palamedes'in Troya ile iş birliği yaptığı yazılıydı. Mektubu çadıra sakladı ve altınlarla birlikte bulmalarını sağladı. Yunan komutanları mektubu bulunca Palamedes'in hain olduğuna inandılar. Bazı

Antik Yunan alfabesi ise şöyledir;

Tablo 1. Antik Yunan Alfabeti.

Harfler Büyük/Küçük	Adı	Ses Değeri
A/ α	Alfa	A
B/ β	Beta	B
Γ/ γ	Gamma	G
Δ/ δ	Delta	D
E/ ε	Epsilon	E
Z/ ζ	Zeta	Z
H/ η	Eta	Ē
Θ/ θ	Theta	Th
I/ ι	Iota	I
K/ κ	Kappa	K
Λ/ λ	Lambda	L
M/ μ	Mu	M
N/ ν	Nu	N
Ξ/ ξ	Xi	Ks
O/ ο	Omikron	O
Π/ π	Pi	P
P/ ρ	Rho	R
Σ/ σ	Sigma	S
T/ τ	Tau	T
Υ/ υ	Üpsilon	U/Y
Φ/ φ	Phi	Ph
X/ χ	Chi	Kh
Ψ/ ψ	Psi	Ps
Ω /ω	Omega	O (Uzun)

Kaynak: (Demiriş, 2007, s. 53)

anlatılarda Palamedes'in taşlanarak öldürüldüğü, Bazılarında ise kuyuya atılıp boğulduğu anlatılır. (Grimal, 2018, s. 519)

Antik Yunan alfabesi, başlangıçta Anıt yazıtları, Mezar taşları ve Resmî belgelerde kullanılmıştır. Dönemlere göre harflerin kullanımı ise şöyledir (Dinçer, 2016, s. 932);

1. Klasik Dönem (MÖ.5.-4. Yüzyıllar): Alfabe genellikle büyük harflerle, *Majüskül* kullanılmıştır (Dinçer, 2016, s. 932).
2. Helenistik Dönem (MÖ.4.-MS. 4. Yüzyıl): Küçük harfler, *Minüskül* gelişmeye başlamıştır (Demiriş, 2007, s. 90).
3. Bizans Dönemi: Harflerin biçiminde bazı değişiklikler olmuş, el yazısı stilleri, *Manuskritler* ile sürekli yazı, *Scriptura Continua* gelişmiştir (Dinçer, 2016, s. 935).

Yukarıda verilen alfabe listesinde harflerin küçük hallerine de yer verilmiştir. Küçük harflerin gelişimi Hellenistik Dönem’de başlamasından dolayı burada belirtilmiştir.

Bu konuda sadece mitolojik hikayeler değil dönemin Antik yazarlarından da önemli fikirler bulunur. Ünlü tarihçi Herodotos Tarih kitabında; “*Fenikeliler Yunanistan’a pek çok bilgi getirmişler ve özellikle de yazıyı sokmuşlardır ki, ben Yunanlıların bunu daha önce tanıdıklarını sanmıyorum; başlangıçta bütün Fenike’de kullanılan harflerdi, sonra zamanla bu işaretlerin okunuşları gibi biçimleri de değişmiştir. O zamanlar bunların çevresindeki ülkelerin çoğunda yaşayanlar İonialıydılar; bunlar Fenike alfabesini almışlar ve biraz değiştirerek kullanmışlardır ve Fenike yazısı adını korumakta sakınca görmemişlerdir ki zaten doğrusu da buydu, çünkü bu harfleri Yunanistan’a Fenikeliler getirmişlerdi*” der (Herodotos, 2006, s. XV. 58).

Sami dil ailesinden olan Fenikece’nin konuşulduğu topraklar bugün Suriye, Lübnan ve İsrail topraklarının bulunduğu *Levant* bölgesindeydi (Mierop, 2006, s. 84). MÖ. 2. Bin yılda bugünkü Suriye’nin Lazkiye kenti yakınlarında bulunun Antik kent Ugarit’de geliştirilen eski hece sistemlerinden farklı bir alfabede ve her harfin bir sese denk geldiği bir yazı sistemi oluşturulmuştur (Freeman, 2021, s. 386). En erken Yunan yazı biçimiyle olan benzerlikler ve Ugarit Krallığı’nın da istilacı *Deniz Kavimleri* tarafından MÖ. 1200’lerde yıkılması ile burada da yeni uygarlıkların kurulması benzerlikleri Yunanlıların yazıyı Fenikelilerden aldıklarını doğrular niteliktedir (İplikçioğlu, 2007, s. 44).

Arkaik Dönem (MÖ.750-480) boyunca alınan bu yazı sistemi Antik Yunan Dünyası'na yerleşmiş ve Yunan Alfabesi üzerinde birçok bölgesel farklılıklar ortaya çıkmıştır (Demiriş, 2007, s. 40). Bunlar;

1. İyonya Alfabesi: Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda kullanılmıştır.
2. Attika Alfabesi: Atina ve çevresinde kullanılmıştır.
3. Dor Alfabesi: Mora Yarımadası ve bazı adalarda kullanılmıştır.

Bu farklılıklar, MÖ.403 yılında Atina'da bu çeşitler içinde en gelişmiş ve en eski olan Khios (Sakız), Halikarnassos (Bodrum), Samos (Sisam), Phokaia (Foça) civarında kullanılan İyonya alfabesinin standart alfabe olarak kabul edilmesiyle ortadan kalkmaya başlamıştır (Pulhan, 2003, s. 109). Bu standartlaşma, özellikle büyük Atina İmparatorluğu Dönemi'nde tüm Yunan Dünyası'na yayılmıştır. Homeros'un İlyada ve Odysseia destanları, Hesiodos'un Theogonia ile İşler ve Günleri, Herodotos'un Tarih'i de İon Alfabesi ile yazılmış eserlerdir (Bonnard, 2011, s. 56).

Antik Yunanca'nın üç farklı Alfabesi bulunurken belli başlı dört ana lehçesi de bulunur. Bunlar (Demiriş, 2007, s. 72);

1. İyon Lehçesi, *İonik*³¹
2. Attika Lehçesi³²
3. Dor Lehçesi³³

³¹ Batı Anadolu kıyıları ve Ege adaları (özellikle İyonya bölgesi) yumuşak ve akıcı bir yapıya sahip olan bu lehçede ünlülerin uzun kullanımı yaygındır. Ve "H" sesi yerine yumuşak nefes işareti kullanılır. (Günümüz Ege lehçesi gibi) bu lehçeden çıkan önemli eserler ise Homeros'un İlyada ve Odysseia Destanları ile Herodotos'un Tarih'i dir. Klasik Yunanca'nın temelini oluşturur ve Attika lehçesiyle yakından ilişkilidir. (Demiriş, 2007, s. 73)

³² Kullanım alanı Atina ve çevresidir. Özellikleri İyon lehçesine çok benzer, ancak bazı telaffuz ve kelime farklılıkları vardır. Gramer açısından zengin çekim sistemine sahiptir. Daha zarif ve edebi kabul edilir. Önemli Yazarları ise Platon, Aristoteles, Euripides, Sophokles dir. MÖ. 5. ve 4. yüzyıllar'da Atina'nın kültürel ve politik gücü sayesinde Klasik Yunanca olarak kabul görmüştür. Helenistik dönemde tüm Yunan Dünyası'nda ortak dil olan Koini Grekçesi'nin (Koini/Koinή Helenistik Dönemde Attik Dialekt'ten sonra gelişen ve Yunanistan dışındaki bölgelerde de kullanılan, bu sebeple sadece Yunanlar'ın değil Yunan olmayanların da kullandıkları bir halk lehçesi. Aynı zamanda Romalıların Yunan Toplumu'yla anlaşmak için kullandığı lehçedir.) temelini oluşturmuştur. (Errington, 2020, s. 63)

³³ Kullanım Alanı Mora Yarımadası (Sparta), Girit, Rodos ve Güney İtalya kolonileridir. Özellikleri: Sert ve ağır bir telaffuza sahiptir. "A" sesi yerine "O" sesi kullanımı yaygındır. Gramerde bazı eski özellikler korunduğu için arkaik sayılır. Önemli Kullanım Alanları: Sparta şiirleri ve Pindaros'un Odes'i, Koro şiirlerinde sıkça kullanılır. Lirik şiirlerde ve dinsel metinlerde tercih edilmiştir. (Freeman, 2021, s. 51)

4. Aiol Lehçesi³⁴

Ayrıca daha küçük lehçeler de bulunur.³⁵ Ancak ana gruplar bunlardır.

Yazının Kıta Yunanistan'a ticaret faaliyetleri sonrasında geldiği kabul edilmiş olsa da bu durum halen kesinlik kazanmış değildir. Alfabenin *Levant* topraklarından geldiği anlattıklarımız üzerine Fenikeliler'den alındığı kuşku götürmez bir gerçektir (Demiriş, 2007, s. 93). Kabul edilen Antik Yunan alfabesinin tarihi kabaca MÖ. 9. Yüzyıl olarak araştırmacılar tarafından onaylanmıştır. Homeros'un *İlyada*'sında ve *Bellerophon*tes Miti'nde³⁶ yazılan bir mektupta Kıta Yunanistan ve Batı Anadolu toprakları arasında bir yazı ve alfabe birliğinin olduğunu ortaya koyar. Yazılan mektup şöyledir; "...Gönderdi onu *Lykia*'ya, eline uğursuz işaretler verdi, üst üste katlanan bir levhaya, yazdı bir sürü ölüm yazıları, kaynatasına göstermesini buyurdu" (Homeros, 2020, s. VI., 165–170). Bu metinden yola çıkarak yazı Fenike ticaret kolonileri ile Yunan kolonilerinin etkileşime en yakın oldukları topraklarda olduklarını ortaya koyar. Bu topraklar Kıbrıs ve Girit olarak ota çıkılmaktadır. Fakat bu öneride kesinliğini kazanamamıştır. Çünkü bilimsel araştırmalar ve arkeolojik kazılar neticesinde herhangi bir bulgu bulunmamaktadır (Latacz, 2001, s. 60).

Antik Yunan Dünyası'na yazının gelişi ve gelişimi sonrasında yazı belli bir döneme kadar aristokrat sınıfın elinde bir mülkiyet olarak kalmıştır (Pulhan, 2003, s. 109). Yazı öncelikle tüccarlar, din adamları ve soylular tarafından kullanılıyordu. Daha sonraları ise Ticaret kayıtları, tapınak envanterleri ve soylu ailelerin geçmişlerini

³⁴ Kullanım Alanı Tesalya, Boeotia ve Lesbos Adasıdır. Özellikleri Gramer yapısı diğer lehçelere göre daha arkaiktir. Bazı ünsüz değişimleri ve ünlü türemeleri sık görülür. Önemli Yazarları Sappho ve Alkaios gibi lirik şairlerdir Özellikle Lirik Şiir'de kullanılmıştır. (Mansel, 2004, s. 222)

³⁵ Diğer Küçük Lehçeler;

- Arkado-Kıbrıs Lehçesi: Orta Yunanistan ve Kıbrıs'ta konuşulmuştur.
- Pamfilya Lehçesi: Antalya civarında kullanılmış bir lehçedir.
- Koini (Ortak Yunanca): Helenistik Dönem'de tüm Yunan Dünyası'nda ortak dil haline gelmiştir ve Attika lehçesine dayanır. (Demiriş, 2007, s. 80) (Pulhan, 2003, s. 109)

³⁶ Bellerophon

kaydetmek için kullanıldı (Freeman, 2021, s. 217). Yazının elit kesimin elinde bir mülkiyet olarak kalmasının diğer nedenleri ise, eğitim ve erişim eksikliğinden kaynaklanmakta, okuma yazma öğrenmek zor ve zaman alıcı ve eğitim, genellikle sadece soylu erkeklere açıktı (Adam, 2021, s. 91). Ekonomik ve sosyal yapı, halkın büyük bir kısmı tarım ve zanaat ile uğraşıyordu, bu yüzden yazıya ihtiyaç duymuyorlar ve eğitim, ekonomik olarak güçlü ailelerin ayrıcalığıydı (Bonnard, 2011, s. 68). Sözlü geleneklerin gücü, Yunan kültürü, uzun bir süre boyunca sözlü gelenek üzerine kuruluydu. Homeros Destanları gibi eserler, *Rhapsodoslar* (Ozanlar) tarafından sözlü olarak aktarılıyordu. Sözlü kültür, yazının yaygınlaşmasını bir süre geciktirdi (Latacz, 2001, s. 57).

Yazının yaygınlaşması Arkaik ve Klasik Dönem’de MÖ. 8. Ve 4. Yüzyıllar arasında oldu (Childe, 2007, s. 42). Kent Devletleri’nin gelişmesi ve güçlenmesiyle birlikte yazı daha geniş kesimde kullanılmaya başlanırken, özellikle Atina gibi demokratik kamusal yapıların olduğu yerlerde yazılı belgelerin kullanılması bir zorunluluk haline gelmiştir (Adomeit, 2004, s. 37). Drakhon, Solon, Kleisthenes ve Perikles gibi kanun koyucuların yasaları yazıya dökmesiyle eğitim belirli sınırlar içerisinde çerçeveye alınarak bu hukuki düzenlemelerin herkes tarafından ulaşılabilir hale gelmesine neden oldu (Ağaoğulları, 2009, s. 83). Bu dönemlerde özellikle Euripides, Aiskhylos, Sophokles gibi Antik yazarların tiyatro oyunlarının ve edebi eserlerinin yazıya geçirilmesi ile edebi yazı stili daha fazla insanın ilgisini çekti (Bonnard, 2011, s. 31).

Yaygınlaşan yazı ile önemli işler kayıt altına alınmaya başlanmıştır bunlardan bazıları ise şunlardır;

1. MÖ. 8. Yüzyıl’a ait vazolarda bile ressamın figürlerinin yanında yazdığı açıklamalara ve ismine rastlanmaktadır. (Şekil 62)
2. Atina *Agorası*’nda yapılan kazılarda, MÖ. 8. Yüzyıla ve sonraki döneme ait olup, üzerleri yazılı çok sayıda seramik parçası bulunmuştur. Bunların bir kısmı *Ostrakon*³⁷ dedikleri ve *Ostrakismos*³⁷ adı verdikleri meclislerde kullandıkları *Teracotta* oy pusulaları olmalıdır. (Şekil 63)

³⁷ *Ostrakismos*, Atina’da bir kişinin aşırı güç kazandığı veya diktatörleşme eğilimleri gösterdiği düşünüldüğünde, halk tarafından o kişiyi toplumdan dışlama amacı taşır. Yani, kişi ya da grup toplumda büyük bir tehdit oluşturduğunda, demokrasinin korunması amacıyla bu kişi belirli bir süreliğine Atina’dan sürgün edilirdi. Bu uygulama, halkın doğrudan katılımıyla gerçekleştirilen bir halk oylamasıydı. Her yıl düzenli olarak yapılırdı. Atina halkı, oy verme hakkına sahip vatandaşlar (yetişkin

3. MÖ. 776 yılında *Olimpiyatlar*'ın bağlanmasıyla galipler listeleri de yazılmaya bağlanmıştır.
4. MÖ. 775 yılında *Ephoroi/ Eforlar* listeleri.
5. MÖ. 683/2'de Attika *Arkhon* listeleri.
6. MÖ. 535/4'te *Eponim*³⁸ listeleriyle karşılaşmaktayız.

Hellenistik Dönem'de ise *Koini Grekçesi*'nin Makedon İmparatorluğu ve Büyük İskender'in fetihleri ile ortak dil haline gelmesi neticesinde üç büyük kıtada (Avrupa, Asya, Afrika) kullanılması, eğitim kurumlarının da aynı oranda artmasıyla yazı daha geniş kitlelere ulaşabilir hale geldi (Errington, 2020, s. 77). Alfabe ve okuma yazmayı öğrenen Antik Yunan Uygarlığı yazıyı mevcut olan çeşitli araçlar ve gereçler ile kayıt altına almışlardır (Bonnard, 2011, s. 62).

3.2.1. Yazı Araç ve Gereçleri

Antik Yunan'da yazı kültürü hem edebi üretimin hem de idari ve günlük hayatın gelişmesinde kilit bir rol oynadı. Bu süreçte yazarlar, bilgiyi kaydetmek ve iletmek amacıyla çeşitli araç ve gereçler kullanmışlardır (Pulhan, 2003, s. 109).

3.2.1.1. Yazı Yüzeyleri ve Malzemeler

3.2.1.1.1. Papirüs (Papyrus)

Nil Nehri'nin coğrafyasında yetişen *Papirüs* bitkisinin saplarından elde edilirdi. Mısır'dan Yunan Dünyası'na geçen bu malzeme, ince katmanlar halinde

erkekler) arasında yapılan bir oylama ile, kimin sürgün edileceğine karar verirdi. Oylama için, seramik parçaları (*Ostrakon*) kullanılırdı. Vatandaşlar, adını yazdıkları *Ostrakon* parçalarını kutulara atarak oylarını verirdi. Eğer bir kişi, bin oy alırsa, o kişi 10 yıl boyunca Atina'dan sürgün edilirdi. Ancak, sürgün edilen kişi mal varlığını kaybetmezdi ve sürgün süresi sona erdiğinde geri dönebilirdi. MÖ. 417'de, *Ostrakismos* uygulaması sona erdi. Atina halkı, bu uygulamanın çoğu zaman kötüye kullanıldığını ve kişisel çıkarlar için uygulandığını fark etti. Bunun ardından, uygulamanın sona erdiği kabul edilir. Önemli örnekler; Aristides (Adil Aristides) ile Atinalı ünlü Amiral Themistokles dir. *Ostrakismos* uygulaması genellikle kişilerin politik tehdit oluşturmaları üzerine yapılırken, *Petalismos* adlı uygulama ise biraz daha sosyal ve kişisel düşmanlıklara dayalıydı. *Ostrakismos*, daha çok bir kişinin halk arasında popüler olması ve fazla güç elde etmesi durumunda devreye girerken, *Petalismos* ise halkın bireysel düşmanlıkları sonucu daha küçük çaplı uygulamalara sahipti. *Petalismos* Atina'da taş parçaları (*Petaloi*) ile yapılırken Sicilya'daki Yunan kenti Syrakusai'de ise zeytin ağacı yapraklarına yazılmaktaydı. (Cartledge, 2013, s. 48-49) (Grimal, 2018, s. 231)

³⁸ *Eponim* listeleri, Antik Yunan ve Roma'da, belirli bir yılın hükümdarları, yöneticileri ya da önemli şahsiyetlerinin adlarının kaydedildiği, tarihlerinin belirlendiği listelerdir. "*Eponim*" kelimesi, bir yılın veya dönemin adını alan kişi anlamına gelir. Bu tür listeler, özellikle Antik Şehir Devletleri'nde önemli bir yer tutmuş ve çoğunlukla yılların, hükümetin ya da devletin liderlerinin isimleriyle ilişkilendirilmiştir. (Adomeit, 2004, s. 88) (Grimal, 2018, s. 100)

yerleştirilip preslenerek yaprak hâline getirilirdi (Vallejo, 2023, s. 12). Özellikle edebi eserler, resmî belgeler ve felsefi metinler için tercih edilen bir materyaldir. Hafifliği, taşınabilirliği ve yazıya uygun yüzeyi sayesinde uzun metinlerin kaydedilmesinde kullanılmıştır (Dinçer, 2016, s. 935). (Şekil 64)

3.2.1.1.2. Parşömen (Parchment)

Parşömen'in üretimi, özellikle Bergama'da geliştirilen deri işleme teknikleriyle ilişkilendirilir (Fischer, 2023, s. 11). Bu şehir, Antik Dünya'da *Papirüs*'e alternatif olarak dayanıklı bir yazı yüzeyi elde etme konusunda önemli bir yere sahipti. *Parşömen*, Latince *Charta Pergamena* ifadesinden türemiştir. Bu ifade, *Bergama Kâğıdı* veya *Pergamene Kâğıdı* anlamında kullanılmaktaydı ve zamanla diğer dillere de geçerek *Parşömen* kelimesi evrensel bir terim haline gelmiştir (Pirson, 2025, s. 58).

Parşömen, genellikle koyun, keçi veya inek gibi hayvanların derilerinin, tüylerinden arındırılması, kireçli suda bekletilip temizlenmesi, ardından gergin bir şekilde kurutulması ve özel aletlerle düzeltilip parlatılması yoluyla elde edilir. Bu işlem, derinin dayanıklı ve uzun ömürlü bir yazı yüzeyine dönüşmesini sağlar (Yıldız, 2000, s. 14). (Şekil 65) *Parşömen*, özellikle uzun ömürlü belgeler, edebi eserler, dini metinler ve resmî dokümanlarda tercih edilmiştir. *Papirüs*'e kıyasla daha dayanıklı olması, zaman içinde metinlerin korunmasında büyük avantaj sağlamıştır. Aynı zamanda, *Codex* (yani modern kitap formatının öncülü) şeklinde toplanması, bilginin organize edilmesi ve taşınmasında yeni olanaklar yaratmıştır (Vallejo, 2023, s. 22).

Papirüs, özellikle Mısır ve çevresinde yaygın iken, Bergama ve çevresi gibi yerlerde *Parşömen*'in geliştirilmesi, coğrafi kısıtlamalar ve üretim zorlukları göz önüne alındığında önemli bir alternatif sundu. Bu durum, bilginin daha geniş alanlara ve çeşitli toplumlara aktarılmasını desteklemiştir (Pirson, 2025, s. 59). *Parşömen* kullanımı, edebi metinlerin ve resmî belgelerin güvenle muhafaza edilmesine olanak tanıyarak, Antik ve Orta Çağ kültürlerinde bilgi birikiminin gelecek nesillere aktarılmasında kritik bir rol oynamıştır (Fischer, 2023, s. 18).

3.2.1.1.3. Mumlu Tabletler (Wax Tablets)

Ahşap çerçeveler içerisine yerleştirilen yumuşak balmumuna benzer malzeme üzerine, sivri uçlu bir alet *Stylus* yardımıyla yazı yazılırdı (Yıldız, 2000, s. 28). Kalıcı

olmayan notlar, kısa kayıtlar ve geçici iletişim için idealdi; hata yapıldığında balmumu ısıtılarak kolayca silinebilirdi. Özellikle *Didaskaleion*'larda (Okul) çocukların ilk yazı ve hesap yeteneklerini öğrenmeleri amacıyla sıklıkla kullanılmıştır (Ermiş, 2002, s. 19). (Şekil 66)

3.2.1.1.4. Ostrakonlar (Ostraca)

Kırık seramik parçaları olan *Ostraka* bazen kısa notlar, oy pusulaları ya da anlık düşüncelerin kaydedilmesinde kullanılmıştır (Taş, 2015, s. 146). Özellikle Atina'da vatandaşların oy kullanmalarında *Ostrakismos* önemli yer tutan, anonim oy pusulası işlevi görmüştür (Adomeit, 2004, s. 127). (Şekil 63)

3.2.1.2. Yazı Araçları

3.2.1.2.1. Stylus (Yazma Ucu)

Genellikle metal, kemik veya sivri uçlu taştan yapılan *Stylus*, mumlu tabletler üzerinde kesik ve çizgi oluşturmak amacıyla kullanılırdı. *Stylus*, yazıyı geçici olarak kaydetmek için ideal bir araç olup, yanlışlıkla yazılan ifadelerin kolaylıkla silinmesine olanak tanıyordu (Ermiş, 2002, s. 25). (Şekil 67)

3.2.1.2.2. Reed Kalem (Kalamus)

Bitkisel malzemeden (genellikle kamış veya bambu benzeri bitkiler) yapılan *Reed kalem*, *Papirüs* veya *Parşömen* yüzeyinde yazı yazmak için tercih edilirdi (Vallejo, 2023, s. 30). Bu kalemler, genellikle siyah renkli mürekkep (özellikle karbon bazlı mürekkep) ile kullanılarak kalıcı yazıların oluşturulmasına olanak sağlamıştır (Fischer, 2023, s. 20). (Şekil 68)

3.2.1.2.3. Mürekkep Kapları

Mürekkep, yazma işleminin olmazsa olmazıydı. Genellikle seramik veya camdan yapılmış küçük kaplar içerisinde saklanırdı. Mürekkebin yoğunluğu, kalemin ucuyla buluştuğunda okunaklı ve dağılmayan yazılar ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde ayarlanırdı (Ermiş, 2002, s. 56). (Şekil 69)

Antik Yunan'da yazı araçlarının kullanımı, sadece saray ve akademik çevrelerde kalmayıp, toplumun daha geniş kesimlerine yayılmasına da zemin hazırladı

(Fischer, 2023, s. 19). Yazılı belgeler, yasal ve idari işlemlerin temelini oluşturur; bu da toplumdaki düzenin sağlanmasında yazı araçlarının ne kadar kritik rol oynadığını gösterir (Pulhan, 2003, s. 109). *Papirüs* ve *Parşömen* gibi malzemeler sayesinde, Homeros'un destanları, *Tragedya* ve *Komedyalar*, Felsefi metinler gibi eserler nesiller boyu aktarılmıştır (Latacz, 2001, s. 46).

Yazılı eserler, el yazması olarak kopyalanır, bu sebeple kopyalama atölyelerinde sıkça kullanılan materyallerin düzenli şekilde muhafaza edilmesi büyük önem taşırdı. Antik Yunan'da, özellikle büyük şehirlerde; yazılı bilgilerin derlendiği, çoğu zaman *Papirüs* ruloların saklandığı kütüphaneler kurulmaktaydı (Vallejo, 2023, s. 52). *Didaskaleion*'larda (Okul) çocuklar, yazı araçlarını kullanarak temel eğitim alırlardı. Bu mekanlarda, öğretmenler hem *Didaskalos* hem de *Grammatistes* olarak, öğrencilere Dil, Edebiyat ve Hesap becerilerini kazandırmaya çalışırdı (Fischer, 2023, s. 44).

3.3. KÜTÜPHANELER'İN ORTAYA ÇIKIŞI

Mevcut ve yeni kayda alınan edebi eserlerin yukarıda bahsedilen araç ve gereçler ile yazılı hale getirilmesi bu eserlerin saklanacağı bir yer ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır (Weduwen, 2023, s. 22). Klasik Dönem'deki (MÖ. 5. ve 4. Yüzyıl) kütüphaneler ise önceki döneme oranla daha zengindir. Bu dönem kütüphaneleri içinde Eukleides'in, Euthydemus'un, Euripides'in, Demosthenes'in ve Speusippos'un özel kütüphanelerini, ayrıca Platon, Aristoteles (Lykeion'da), Theophrastos, Neleus, Straton gibi Filozof ve Felsefe okullarına ait kütüphaneler sayılabilir (Weduwen, 2023, s. 28-32). Hellenistik Dönem kütüphaneleri ise oldukça zengindir. İskenderiye başta olmak üzere, Ephesos ve Pergamon Kütüphaneleri en büyükleridir. Bu dönemde Pergamon Kütüphanesi'nde toplam 200.000 cilt kitap bulunduğu belirtilir (Pirson, 2025, s. 56). Bu kütüphanelerden günümüze kadar sağlam yapıda ulaşanı olmasa da Antik yazarlar tarafından aktarılan kütüphaneler ise şunlardır (Cevizci, 2016, s. 72):

1. İskenderiye Kütüphanesi (MÖ. 3. Yüzyıl)³⁹

³⁹ Mısır/İskenderiye'de bulunan bu kütüphane Büyük İskender'in haleflerinden Ptolemaios I. Soter ve oğlu Ptolemaios II. Philadelphos tarafından kurulmuştur. Özellik olarak; Dünyanın en büyük ve en ünlü Antik kütüphanesiydi ve 500.000 ile 700.000 arasında *Parşömen* ruloya ev sahipliği yapıyordu. *Matematik, Felsefe, Astronomi, Tıp* ve diğer bilimlerle ilgili çok sayıda eser barındırıyordu. Eratosthenes, Kallimakhos, Arkhimedes gibi bilim insanları burada çalışmıştır. Yangınlar ve savaşlar

2. Bergama Kütüphanesi (MÖ. 2. Yüzyıl)⁴⁰
3. Atina Kütüphanesi⁴¹
4. Rodos ve Kos Kütüphaneleri⁴²
5. Delos Kütüphanesi⁴³ dir.

Örnek verilen bilgiler ve Hellenistik Dönem kütüphaneleri ile MÖ. 5. Yüzyıl'da Yunan Toplumu'nun birçok kesiminin okuma-yazma bildiğini ortaya koymaktadır (Fischer, 2023, s. 38).

3.4. ANTİK YUNAN UYGARLIĞI'NDA FORMAL EĞİTİM SİSTEMİ

3.4.1. Didaskaleion'un (Okul) Ortaya Çıkışı

Antik Yunan Dünyası'nda organize bir eğitim kurumunun varlığına dair ilk bilgiyi Herodotos Tarih adlı eserinde vermektedir. Eserde *Lade* Savaşı (MÖ.494) öncesinde bir okulun yıkıldığından ve ölen çocuklardan bahseder. Herodotos şöyle der; “Bir okul, içerisinde ders görmekte olan çocukların başına yıkılmıştı; yüz yirmi çocuktan yalnız biri kurtulmuştu” diye anlatır (Herodotos, 2006, s. VI., 26).

Pausanias ise Hellas'ın Betimlemesi ya da Yunanistan'ın Tanıtımı adlı eserinde *Olimpiyat* Oyunları'nda galibiyeti kabul edilmeyen Boksör Kleomenes'in büyük bir öfkeye kapıldığı ve memleketi Astypalaia'da bir okul binasının sütununu yıkarak yapıyı çökerttiği aktarılmaktadır. Bu trajik olayda, çöken binanın altında 60 çocuğun hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Pausanias, 2024, s. 52. VI. 6.9.6.).

nedeniyle büyük kısmı yok oldu (Jül Sezar'ın MÖ. 48'deki kuşatması ve sonraki dönemlerdeki tahribatlar). (Cevizci, 2000, s. 42)

⁴⁰ Anadolu'da Pergamon kentinde bulunmaktadır. Kuruluşunda bütün Pergamon krallarının etkisi olsa da özellikle II. Eumenes'in etkisi daha fazladır. Özellikle olarak; Yaklaşık 200.000 cilt *Parşömen* rulo içeriyordu. *Parşömen* kağıdının (*Pergamina*) icadıyla ünlüdür. İskenderiye Kütüphanesi'ne rakip olarak görülmüştür. Roma İmparatoru Marcus Antonius, kütüphanedeki eserleri Kleopatra'ya hediye etmiştir. İskenderiye Kütüphanesi'nin koleksiyonunu tamamlamak için kullanılmıştır. (Yıldız, 2000, s. 69)

⁴¹ Kıta Yunanistan/Atina'da bulunmaktadır. Başlangıçta çeşitli *Filozoflar* ile *Sofistler*'in eserleri bulunmaktadır. İçerisinde kurulan Platon'un *Akademi*'si, Aristoteles'in *Lykaon*'u bulunmaktaydı. Bu okullar aynı zamanda öğrenim merkezleri ve küçük kütüphanelerdi. (Cevizci, 2016, s. 69)

⁴² Her iki adada bulunan iki kütüphaneden bahsedilmektedir. Adaların yakınlıkları nedeniyle berber yazılmıştır. Kullanım alanı ve içerikleri farklıdır. Rodos: Ünlü Rodos Okulu, Felsefe ve Retorik metinleriyle bilinir. Kos: Tıp alanında önemli bir merkezdi ve Hipokrat Okulu'na bağlıydı. Tıp, felsefe ve bilimsel eserler içeriyordu. (Arslan, 2014, s. 44) (Atari, 2023, s. 59)

⁴³ Delos adasında bulunan kütüphanede ise Küçük bir kütüphane olmasına rağmen, adanın dinsel ve ticari önemi nedeniyle çeşitli belgeler ve kutsal metinler barındırıyordu. (Adam, 2021, s. 84)

Ayrıca bu dönemde eserler veren *Tragedya* yazarlarından Aiskhylos ile Sophokles'in eserlerinde okuma-yazma temalarına ait betimlemeler bulunur. Aiskhylos, Adalet tanrıçası Dike'nin Zeus'un yazı tahtasına insanların işlediği suçları kaydettiğini ve bu, yazının adaletin sağlanmasında bir araç olarak kullanıldığını gösterir. Aiskhylos'un eserlerinde tanrıların adaleti sağlama sürecinde kayıt tutma gibi sembolik ifadeler görmek mümkündür (Latacz, 2016, s. 46). Sophokles'in bir fragmanında, Truva Seferi öncesinde bir Aka Kralı, elindeki yazılı metne bakarak herkesin yeminine sadık kalıp kalmadığını kontrol eder. Bu, yazılı metinlerin ant içme ve düzen sağlama aracı olarak kullanıldığını ortaya koyar. Ayrıca Trakhisli Kadınlar adlı *Tragedyası*'nda, Herakles, karısı Deianeira'ya bir vasiyetname bırakır. Bu da yazının, kişinin ölümünden sonra bile mirasını ve son isteklerini iletme işlevini vurgular (Latacz, 2016, s. 47-49).

Herodotos'un Tarih esrinde İskitler kısmında annesi Yunan olan Kral Sykles'in annesinden Yunanca okuma ve yazma öğrenmesiyle Yunan kültüründen nasıl etkilendiğini anlatır. Herodotos şöyle der; *"Anasından Yunan dilini ve edebiyatını öğrenen Kral Sykles yerli gelenekleri beğenmiyordu. Görmüş olduğu eğitim gereği daha çok Yunanistan'la ilgili şeylere yakınlık duyuyordu. Hatta Borystheneslilerin kentine gittiği zaman Skyles, askerleri dış mahallede bırakır, kendisi kaleye gider, kapıları kapattırır, üstündeki İskit kıyafetlerini çıkarır, Yunanlılar gibi giyinir, bununla çıkar, yanına ne koruma askeri ne de bir kimse alır, agoraya gider dolaşırdı. Burada tam bir Yunanlı gibi yaşar, Tanrılara Yunan göreneğine göre kurbanlar sunardı."* (Herodotos, 2006, s. IV., 78.) Hatta devamında İskitli Anakhsarsis'in görevli olarak Yunan okullarında öğrenci olduğundan da bahseder. Ama bu durumu Herodotos yalanlar Herodotos, Anakhsarsis'in Yunan Kültürü'ne olan ilgisini ve bilgeliğini kabul eder ve onu kültürel bir köprü olarak tasvir eder. Her ne kadar Anakhsarsis'in durumu yalanlansa da Herodotos okul yapısının varlığını yalanlamaz (Herodotos, 2006, s. IV., 77.). Buradan yola çıkarak bahsi geçen dönem olan MÖ.6. Yüzyıl'ın sonu ile MÖ. 5. Yüzyıl'ın başlarında Antik Yunan Dünyası ve yakın çevresinde kadınların da dahil olmak üzere geniş bir kitlenin okuma-yazma bilgisi olduğunu ortaya koymaktadır (George, 1988, s. 88).

Antik Yunan Toplumu'nda eğitim-öğretime dair bilgi veren önemli görsel kaynaklardan biri de vazo resimleridir. Yazılı kaynakların dışında, bu tür sanatsal eserler dönemin günlük yaşamına, toplumsal yapısına ve değerlerine ışık tutar.

Duris Vazosu, bu bağlamda oldukça önemli bir örnektir. MÖ. 5. Yüzyıl'a tarihlenen bu vazo, *Kırmızı Figür Tekniği*'yle yapılmış olup, Berlin'deki Staatliche Museen koleksiyonunda yer almaktadır. *Duris* (ya da *Douris*), dönemin tanınmış vazo ressamlarından biridir ve özellikle eğitim sahnelerini işlediği eserleriyle bilinir (Boardman, 2002, s. 47). (Şekil 56)

Bu vazoda, bir öğretmen ve öğrenciler arasında geçen bir sahne betimlenmiştir. Genellikle:

- Bir *Kithara* çalan öğrenci,
- Onu dikkatle izleyen bir öğretmen ya da müzik hocası,
- Ve yazı tahtasına benzer bir nesneyle okuma-yazma eğitimi alan başka bir öğrenci görülür (Boardman, 2002, s. 47).

Bu tür betimlemeler, Antik Yunan'da *Paideia*⁴⁴ adı verilen eğitim sistemine dair ipuçları sunar. Çocukların hem entelektüel hem fiziksel olarak eğitildiği bu sistemde müzik, beden eğitimi ve edebiyat önemli yer tutardı (Blanck, 1999, s. 84).

MÖ. 3. Yüzyıl'ın Birinci Yarısı'nda yaşadığı düşünülen Kos'lu Herodas, yazdığı bir Mimos'unda okuldan, ailesinin Şikâyet ettiği tembel bir öğrenciden ve okul harcından bahseder: “*Aşık kemikleri yetmedi ona, Lampriskos, şimdi durum daha da felaket. Öğretmenin kapısı nerde diye soracak olsan, önce bir düşünür. Nannakos gibi ağlasam bile, ayın gamlı otuzunu, okul harcını sorar. Haydutların, kaçakların dadandığı kumarhane nerde desen hemen gösterir yerini. Her ay balmumu sürdüğüm zavallı tablet, öylece durur ay boyu duvara dayalı karyolanın ayağında. Ara sıra Hades'e bakar gibi, bir şeyler karalar, sonra siler hepsini*” (Herodas, 2016, s. 3., Öğretmen, 5-20). *Anne, oğlundan dert yanarken “dedim kendi kendime okumayı öğreteceğine neden eşek otlatmayı öğretmedin şu oğlana”* (Herodas, 2016, s. 3., Öğretmen, 25-30). “*Babasıyla ben ne zaman bir söylevi ezberden okumasını istesek, tıpkı bir çocuktan ister gibi, testinin deliğine ağzını dayamışçasına: Avcı...Apollon...*

⁴⁴*Paideia*, “*Παιδεία*”, ise çocuğun eğitilmesi, ama aynı zamanda kültürlenmesi anlamına gelir. (Boardman, 2002, s. 48) (Jenkins, 1993, s. 11)

der boğuk sesiyle. Seni biçare ederim okuma yazması olmayan ninen bile okur bunu ezberinden” (Herodas, 2016, s. 3., Öğretmen, 30 – 35).

Herodas bu Mimos’unda Antik Yunan Toplumu’nda eğitimin hem bireysel hem toplumsal algısını oldukça canlı ve hicivli bir dille yansıtıyor. Eserde ayrıca o dönemde eğitimle ilgili iki temel unsura ışık tutar (Knox, 2014, s. 48). Bunlar:

- Ailelerin beklentisi: Annenin çocuğunun eğitimsizliğinden, tembelliğinden, harcanan emekten ve paradan duyduğu hayal kırıklığı, dönemin orta sınıf ailelerinin çocukları için duyduğu eğitim kaygısını yansıtır. Eğitimin yalnızca entelektüel değil, ekonomik bir yük olduğu da açıkça belirtilir (Knox, 2014, s. 50).
- Okul hayatı ve disiplini: Çocuğun ilgisizliği, eğitime dair motivasyon eksikliği ve kumarhaneleri okula tercih etmesi, dönemsel disiplin anlayışı ve eğitim kurumlarının karşılaştığı sorunlar açısından oldukça çarpıcıdır (Knox, 2014, s. 56).

Antik Yunan Dünya’sında yazının kullanımının yaygınlaşması düzenli yani formal eğitim ve öğretim kurumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumu yine Antik yazarların eserlerinden öğrenmekteyiz (Coşğun, 2011, s. 56). Aristoteles, Politika adlı eserinde ideal toplum ve iyi vatandaş yetiştirme sürecini ele alırken, eğitim sistemine de önemli vurgu yapar. Aristoteles’e göre çocuklar, altı ya da yedi yaşlarına geldiklerinde eğitim hayatlarına, yani *Didaskaleion*⁴⁵ adı verilen İlkokul düzeyindeki eğitime başlarlar. Bu, erken yaşlardan itibaren düzenli bir eğitim almanın, bireyin toplumsal ve ahlaki gelişimi için ne kadar kritik olduğuna işaret eder (Aristoteles, 2013, s. 69).

3.4.2. Didaskaleion (İlkokul)

Yunanca *Didasko*, “Διδάσκω” fiilinden türetilmiştir (Çelgin, 2024, s. 55). Öğretmek anlamına gelen *Didasko*’nun uygulama alanına ise *Didaskaleion* yani derslik, okul ya da öğretmenlik kurumu adı verilmektedir (Coşğun, 2011, s. 69). Antik Yunan’da modern anlamda büyük okul binaları olmasa da *Didaskaleia* (Çoğulu) farklı

⁴⁵ *Didaskaleion* “Διδασκαλεῖον”, Antik Yunan Dünyası’nda özellikle eğitim ve öğretim amacı taşıyan bir kurum veya öğretmen okulu anlamına gelir. Kökeni, *Didaskalos* “Διδάσκαλος = Öğretmen” sözcüğünden türemiştir. Kelime, farklı dönemlerde ve şehirlerde biraz değişen kullanımlara sahip olsa da genel olarak örgütlü bir eğitim merkezi anlamını korumuştur. (Ünal, 2024, s. 1345)

yaş ve beceri seviyesindeki çocuklara eğitim vermek için kullanılan yerlerdi. Çocuklar bu okula genellikle 6-12 yaşları arasında gitmektedirler (Demiriş, 2007, s. 40). Eğitimin odağında *Didaskalos* (Öğretmen) yer alır. Öğrenciler evlerinden ya da şehirden bu kişinin verdiği derslere katılmak üzere gelir. Genellikle bir evin bir bölümü, açık bir alan ya da küçük bir oda. Devlet tarafından inşa edilmiş resmî okullardan çok, özel eğitim alanlarıydı (Platon, 2021, s. 44). Yazı yazma, okuma, edebiyat, müzik ve bazen aritmetik gibi temel konular öğretilirdi. Daha üst seviyedeki öğrenciler için Retorik ve Felsefe eğitimi veren okullar da bu kategoriye girer. Küçük çocukların eğitim gördüğü daha temel düzeydeki okullar da bu terimle anılır (Marrou, 1964, s. 24).

Didaskaleion'lar, *Paideia* anlayışının hayata geçtiği yerlerdi. Yani, ideal yurttaşın zihinsel, ahlaki ve estetik olarak eğitilmesi burada başlardı. Özellikle Atina gibi şehirlerde bu kurumlar, demokratik toplumun yeniden üretildiği yerler haline gelmişti (Aristoteles, 2021, s. 48).

Didaskaleion'larda eğitim ilk olarak *Grammatistes*⁴⁶ adı verilen Gramer öğretmenleri tarafından alfabe ve yazının öğretilmesi ile başlar (Demiriş, 2007, s. 40).

Burada akla takılan *Didaskalos* kavramı genel anlamda öğretmenliği ifade ederken, *Grammatistes* daha özelleşmiş olarak Dil, Edebiyat ve Yazı eğitimi veren öğretmenleri tanımlar. İkisinin görev alanı arasında örtüşme olsa da odaklandıkları eğitim içeriği farklılık göstermektedir. Bu nedenle, *Didaskalos* ve *Grammatistes* terimleri farklı işlevlere sahip olmakla birlikte, bazı durumlarda aynı kişi her iki rolü de üstlenebilmekteydi (Marrou, 1964, s. 54).

İlk aşamada, *Grammatistes* adı verilen İlkokul öğretmeni, çocuğun elinden tutarak harfleri onunla yazar. Bu yöntem, el hareketinin ve kalemin kontrolünün hissedilmesi açısından önemli; çocuğun motor becerilerini geliştirirken, harf formunun doğru öğrenilmesini sağlar (Fischer, 2023, s. 61). Öğretmen, çocuğa doğrudan rehberlik ederek yazının temel özelliklerini (örneğin, harflerin şekli, basınç ve çizgi sürekliliği) deneyimlemesini sağlar. Bu yöntem, yazının mekanik yönlerini

⁴⁶ *Grammatistes*, Yunanca *Gramma* (Γράμμα; harf, yazı) sözcüğünden türetilmiştir. Çocuklara okuma, yazma, şiir ve klasik metinlerin yorumlanması gibi konularda temel eğitim veren öğretmenlerdir. Bu öğretim, dilin yapısını, gramer kurallarını ve edebi metinlerin incelenmesini kapsar. (Çelgin, 2024, s. 55)

öğrenirken, aynı zamanda estetik ve duyuşal bir algı geliştirme şansı da sunar (Marrou, 1964, s. 56).

Bir diğler yöntemde, öğretmen balmumu ile kaplanmamış bir ahşap yazı tahtasına harfleri kazır. Bu uygulamanın temel amacı, harflerin sabit ve net hatlarını sağlam bir şekilde ortaya koymaktır. Öğrenci, öğretmenin kazdığı harflerin üzerinden tığ kalemi (muhtemelen keskin ucu olan ve detaylı çalışmaya uygun bir yazı aracı) ile geçer. Bu süreç, çocuğun doğru biçim için duyuş geliştirmesine, yani harfin ideal formunu ve o formun yazının akıcılığı içerisindeki yerini hissetmesine yardımcı olur (Ermiş, 2002, s. 71). Bu temel alıştırmalardan sonra öğrenci, öğrendiği harfleri birleştirerek olası tüm heceleri kurmaya başlar. Bu aşama, dilin yapısal olarak kavranmasında, hece ve kelime oluşumunun içselleştirilmesinde kritik bir adımdır (Demiriş, 2007, s. 40).

İlk olarak harfleri, sonra heceleri ve daha sonra da zor sözcüklerin yazımını kademeli olarak öğrenip pekiştiren öğrenciler dilin yapı taşlarını öğrenerek öğrenme sürecini temellendirirler (Ozansoy, 2002, s. 44). Böylece çocuk, okumanın temelini oluşturan parçaları parça parça öğrenir.

İlk okuma dersleri, tek tek harflerin fonetik değlerlerinin tanıtılmasıyla başlar. Harflerin ses ve biçimleri doğru şekilde öğrenildikten sonra hecelere geçilir (Walden, 2022, s. 25). Harflerden oluşan heceler, çocukların kelime yapısını daha iyi kavramasına yardımcı olur. Hecelerin ardından daha zor sözcükler ve cümleler üzerinde çalışılır, böylece okuma becerileri kademeli olarak geliştirilir (Marrou, 1964, s. 54). Okuma dersleri temelinde sağlam bir Dil bilgisi ve okuma yeteneği geliştikten sonra, öğrenciler daha kapsamlı metinlere yönlendirilir. Bu bağlamda özellikle Homeros, Euripides, Menandros, Demosthenes, Hypereides ve Isokrates gibi yazarların eserleri Antik Yunan Edebiyatı ve Retoriği'nin temel taşları olarak görülür (Adomeit, 2004, s. 78).

Öğrenciler sadece okuma becerilerini geliştirmekle kalmaz; aynı zamanda bu metinleri ezberleyerek dilsel ve kültürel mirası içselleştirirler. Ezberleme, bilgi ve kültür aktarımında büyük rol oynayan bir yöntemdir (Coşgun, 2011, s. 87). Kapsamlı metinlere yönelme, öğrencilerin entelektüel gelişiminin ve toplumun ortak kültürel değlerini benimsemelerinin temelini oluşturur. Bu sayede hem dil becerileri

pekiştirilir hem de felsefi, edebi ve retorik düşünceye dair derin bir anlayış gelişir (Walden, 2022, s. 32).

Eğitimin sistemli yapısı ve kademeli öğrenme süreci öğrencinin temelden başlayıp daha karmaşık yapıların öğrenilmesine doğru kademeli bir şekilde ilerler. Bu yöntem, öğrencinin bilgi ve becerilerini sindirerek ilerlemesini sağlar (Aristoteles, 2021, s. 46).

Antik Yunan Eğitimi'nde, yazmayı öğrenme süreciyle başlayan çocuklar, öncelikle bireysel harf ve hece bilgisini edindikten sonra, daha sofistike okuma becerileriyle tanışır (Walden, 2022, s. 32). Bu kademeli yaklaşım sayesinde, öğrenci Homeros, Euripides, Menandros, Demosthenes, Hypereides, Isokrates gibi büyük yazarların eserlerine ulaşarak hem edebi hem de kültürel bir birikime sahip olur. Eğitim sürecinin bu sistematik yapısı, Antik düşünürlerin ideal vatandaş anlayışını destekleyen temel taşlardan biridir (Copleston, 1997, s. 25).

Dionysios Thraks, MÖ. 190-70 yılları arasında yaşadığı varsayılan ve İskenderiye geleneğinin etkili temsilcilerinden biri olarak bilinir. Onun gramer anlayışı, dil ve edebi sanatın yapıtaşlarını altı ana bölümde toplar. Bunlar; *“İlki, aksana göre düzgün okuma; ikincisi, var olan edebi türlerin tanımlanması; üçüncüsü, deyim ve konuların açığa kavuşturulması; dördüncüsü, kelimelerin doğru anlamlarının ortaya çıkarılması; beşincisi, dildeki benzerliklerin sistemleştirilmesi; altıncısı da bu sanattaki her şeyin en güzeli olan şiirin eleştirisidir”* der (Thraks, 2017, s. 1., 1–10).

Çocuklar okuma-yazma öğrenimini tamamladıktan sonra *Kitharistes*'e veya *Mousike* Eğitimi'ne, sonra *Gymnastik* (Beden Eğitimi) için *Gymnasion* ya da *Palaistra* ya ve son olarak da *Retorik* Eğitimi ile eğitim hayatları biter ve yetişkin olarak devam ederlerdi (Dalkılıç, 2020, s. 44). Bu paragrafı şema haline getirecek olursak şöyle olur;

Tablo 2. Antik Yunan Eğitim Sistemi.

Antik Yunan Eğitim Sistemi			
6 yaş	12 yaş	14-16 yaş	18 yaş ve sonrası
Didaskaleion (İlkokul)	Mousike/Kitharistes (Müzik ve Kültür)	Gymnastik (Beden Eğitimi)	Retorik / Felsefe (Yüksek Eğitim)
- Harf öğrenimi	- Lir & Kithara	- Güreş	- Hitabet

-Okuma/yazma	- Şiir ve ezber	-Koşu, Disk	- Felsefe
- Homeros vb.	- Ritim ve uyum	- Cirit	- Mantık, siyaset
- Aritmetik	- Ahlaki gelişim	-Jimnastik	-Sofist ve filozoflar

Kaynak: (Dalkılıç, 2020, s. 44)

Yukarıda anlatılan formel eğitim sisteminin Klasik Dönem’de yaygınlaşması ile yazı öncesi döneme ait sözlü eserler ile yeni yazılıp kayıt altına alınan Eserler Arkaik Dönem sonu ile Klasik Dönem boyunca oluşturulan kütüphaneler içerisinde koruma altına alınarak muhafaza edilmiştir (Weduwen, 2023, s. 49).

3.4.3. Mousike/Kitharistes (Müzik ve Kültür) Eğitimi

Antik Yunan Uygarlığı’nda *Mousike* sadece müzik anlamına gelmezdi. Bu kelime, Dokuz Musa, *Mousai* tarafından korunduğuna inanılan tüm sanatsal ve entelektüel disiplinleri (Örn. örneğin, *Kalliope* (Epik şiir), *Erato* (Lirik şiir), *Terpsichore* (Dans), *Euterpe* (Müzik)) kapsardı (Erdemli, 2015, s. 17). (Şekil 59) Bu alanlar arasında; Müzik, Şiir, Dans, Retorik (Hitabet), Felsefe gibi sanat ve düşünce alanları yer alırdı (Marrou, 1964, s. 67). *Mousike* eğitimi, bireyin ruhsal, zihinsel ve ahlaki gelişimini hedefler. Platon’a göre, doğru müzikle yetişmiş bir birey, *Logos* (Akıl) ve *Ethos* (Ahlak) açısından dengeli olur. Bu bağlamda, *Mousike* eğitimi sadece sanat değil, devletin ve bireyin eğitimsel ve siyasal ideolojisinin temel taşı olarak savunmaktadır (Platon, 1998, s. 48). Hatta tam olarak şöyle der; “*Mousike, kişinin karakterini şekillendirir ve ruhunun doğru bir biçimde gelişmesine olanak tanır. Onun doğru bir şekilde eğitilmesi, kişinin iyi bir yurttaş olmasında temel bir rol oynar.*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 401d).

Bu eğitim esnasında Öğrenciler, Homeros’un destanları gibi eserleri ezberleyip şarkı söylemeyi öğrenirdi. Özellikle *Lir* ve *Kithara* (bir tür büyük *Lir*) çalmak önemliydi. *Mousike*, bireyin ruhunu ve karakterini geliştiren bir eğitim olarak görülürdü (Walden, 2022, s. 66). Platon ve Aristoteles’e göre müzik, ahlaki eğitimde temel bir araçtı. Aristoteles, Politika eserinde şöyle anlatır; “*Müzik, insanın ruhunu şekillendirir. Müzik, doğru ve yanlış arasındaki farkı öğreten bir araçtır ve bireylerin ahlaki eğitimi için kritik öneme sahiptir*” (Aristoteles, 2013, s. Kitap VIII, 1340b). Müzik eğitimi, gençleri hem vatandaşlık hem de sosyal yaşam için hazırlar, onları dengeli bireyler haline getirirdi (Aristoteles, 2014, s. 31). Homerik destanlar ilk

yazıldıkları dönemden beri Epik şiir halinde oldukları için halka *Rhapsodoslar*⁴⁷, *Rhabdos*⁴⁸ değneğine dayanarak destanı şiirsel şarkı biçiminde okurlardı (Adam, 2021, s. 87).

Mousike eğitimi Antik Yunan'da sadece estetik veya entelektüel gelişim için değil, dini amaçlarla da kullanılmıştır. Hatta bu yönü Homerik destanlarda da oldukça belirgindir. Antik Yunan'da Müzik ve Şiir, tanrılara saygı göstermenin ve ibadet etmenin temel yollarından biriydi (Adam, 2021, s. 96). Tapınaklarda veya festivallerde okunan ilahi türündeki şiirler (Örn. *Paian*'lar: Apollon'a adanmış ilahiler), hem dini ibadet hem de toplumun birlik duygusunu pekiştiriyordu. Özellikle Apollon, müziğin ve sanatların tanrısıydı. Ona adanan şarkılar ve *Kithara* eşliğindeki ezgiler, dini törenlerin vazgeçilmez bir parçasıydı (Coşgun, 2011, s. 54).

Mousike eğitimi almış kişiler, *Panathenaia* gibi büyük dini festivallerde yarışmalara katılırdı. Bu yarışmalar, sadece sanatsal değil, tanrılara bir adak ve bağlılık gösterisi olarak görülürdü. Delphi'deki Apollon Tapınağı hem müziğin dini bir merkezidir hem de *Kitharistes*'lerin şarkılarla tanrıyı onurlandığı kutsal bir mekandır (Ünal, 2024, s. 1344). Müzik, dini ritüellerde yalnızca eğlence değil, ruhsal, duygusal arınma ve tanrılarla bağ kurma *Katharsis* aracıydı. Platon ve Aristoteles, müziğin ahlaki etkisinin yanı sıra, ibadetin ruhu yüceltme işlevini vurgulamışlardır. Bu yönüyle müzik yalnızca bireysel bir sanat eğitimi değil, tanrılarla iletişim kurma, ibadet etme ve kutsal ritüelleri gerçekleştirme aracıydı. Bu yönüyle müzik hem kültürel hem de dini kimliğin ayrılmaz bir parçasıydı (Adam, 2021, s. 72). Aristoteles, *Politika*'da ayrı ayrı şöyle der; “Müzik, insanların duygularını canlandırır ve onları daha derin bir anlayışa yönlendirir. Bu, özellikle kolektif ibadetlerde güçlü bir etkiye sahiptir” (Aristoteles, 2013, s. 1449b). Ve devam eder; “*Dithyramboslar, bir halkın toplumsal duygularını açığa çıkarır ve aynı zamanda bireyleri içsel arınma sürecine sokar*” (Aristoteles, 2013, s. 1453b).

⁴⁷ *Rhapsodos* “*ῥαψωδός*”, çoğulu *Rhapsodoi*), Antik Yunan'da *Epik* şiirleri ezberden ve dramatik bir şekilde okuyan, anlatan profesyonel sanatçılardır. (Deighton, 2000, s. 81)

⁴⁸ Yunan ozanların şiir ya da destan okuma yarışları sırasında ellerinde tuttıkları değnek. Her yarışmacı kendine ayrılan bölümü okuyup bitirdiğinde, bir sonraki yarışmacı değneği alır, okumayı sürdürürdü. Değneğin elden ele geçmesi gerçekte sürekli bir ezginin bölümlerini belirliyordu. Nitekim şarkı düzeni anlamına gelen *Rapsod* (*Rhapsoidos*) deyimini bu kelimedenden kaynaklanıyordu. (Karatağ, 2013, s. 86)

Sadece Apollon adına değil Dionysos adına yazılan *Dithyramboslar*⁴⁹ *Mousike*'nin dini amaçlarla kullanımının en önemli bir diğer örneklerinden biridir. Bu ilahiler, Antik Yunan'da hem dini ibadet hem de müzikal/şiiirsel ifade biçimi olarak büyük önem taşımıştır (Erleten, 2018, s. 78-80). Konumuzun ilerleyen kısmı olan Hellenistik Dönem'de bu iki tanrının (Apollon ve Dionysos) tüm eserlerde ve Klasik Dönem'in *İdealizmi*'nin bırakılarak Hellenistik Dönem'in *Realizmi*'nde daha fazla yer almaları *Mousike* eğitimine Hellenistik Dönem'de daha fazla önem verilmesine neden olmuştur (Altunay, 2023, s. 61).

Dithyramboslar, *Mousike* eğitiminin ürünüdür: müzik (özellikle “*Aulos*”⁵⁰ veya *Kithara* eşliğinde), şiir ve dans bir arada kullanılırdı. Katılımcılar, genç yaşta *Mousike* eğitimi almış kişilerden oluşurdu; bu gösteriler aynı zamanda eğitimin bir sınavı gibiydi (Adam, 2021, s. 109). *Dithyramboslar* zamanla dramatik yapı kazandı ve bu dönüşüm, Yunan trajedisinin doğuşuna temel oluşturdu. Yani dini amaçla başlayan bu *Mousike* uygulaması, Tiyatro sanatının doğmasına da zemin hazırladı (Zimmermann, 2017, s. 214). Dionysos'un şerefine düzenlenen festivallerde (özellikle *Dionysia*), *Dithyramboslar* ibadet şekli olarak sunulurdu. Halkın kolektif bir şekilde tanrıyla bağlantı kurmasını sağlar, coşku ve vecd haliyle transa geçme gibi dini deneyimlere olanak tanırırdı (Altunay, 2023, s. 83).

Mousike eğitimi alan öğrenciler arasında bazıları, *Kithara* adı verilen telli bir çalgıya yönelir ve zamanla *Kitharistes* olarak adlandırılan profesyonel müzisyenler haline gelirdi (Walden, 2022, s. 54). Platon'da bunu şöyle destekler; “*Eğitimde, kithara çalmanın, ahlaki gelişim ve toplumda başarılı olmanın temelini oluşturduğuna inanılır. Gençler, sadece fiziksel değil, ruhsal olarak da eğitilmelidir*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 400d). Aristoteles de müzik ve eğitimin toplumsal rolüne değinirken şöyle der: “*Müzik eğitimi, sadece estetik ve teknik bilgi sağlamaz; aynı zamanda kişinin karakterini inşa eder ve toplumsal düzene hizmet eder*” (Aristoteles, 2013, s. Kitap VIII, 1341b). *Kithara*, klasik *Lir* den daha karmaşık ve büyük bir enstrümandı. *Kitharistesler*, müzik festivallerinde, tiyatrolarda ve dini törenlerde performanslar sergilerdi. *Kitharistes*'ler, genellikle *Gymnasionlar* da ya da özel konservatuvarlarda aristokrat sınıf çocuklarına müzik eğitimi verirdi. Bu sanatçılar yalnızca çalgı çalmakla

⁴⁹ *Dithyrambos*, tanrı Dionysos'a adanmış, koroyla söylenen *Lirik* ve *Dramatik* bir ilahi türüdür. (Cennet, 2007, s. 108)

⁵⁰ (Bkz.3.4.3.3)

kalmaz, aynı zamanda şiir eşliğinde duyguları, hikâyeleri ve tanrılara duyulan saygıyı yansıtan önemli figürlerdi (Adam, 2021, s. 98).

Mousike eğitimi içerisinde bahsedilen kültür eğitimi ise Homerik Destanların Apollon ve Dionysos başta olmak üzere diğer tanrı ve tanrıçalara da adanan ilahilerin şiirsel bir şarkı halinde *Rhapsodoslar* tarafından halka okunması Kıta Yunanistan, Batı Anadolu ve *Magna Graecia*⁵¹ da bir kültür birliği oluşturmuştur (Ağaoğulları, 2009, s. 153).

Müziğin eğitim sistemi içinde yer alması ve dini törenlerde yaygın olarak kullanılmasına rağmen Antik Yunan enstrümanları, şaşırtıcı olarak sayıca azdır (Demirgen, 2016, s. 618). Kullanılan aletler şöyle sıralanabilir;

3.4.3.1. Lyra (Λύρα) – Lir

En yaygın telli çalgılardan biriydi. Özellikle eğitilmiş gençler tarafından kullanılırdı. Ahşap bir çerçeveye bağlı 7 ila 9 tel arasında değişen sayıda tele sahipti. Apollon'un çalgısı olarak görülürdü, bu yüzden genellikle soylu ve ölçülü müziği temsil ederdi. *Mousike* eğitiminin ilk aşamasında genç erkeklere *Lir* çalmayı öğrenmek zorunluydu (Demirgen, 2016, s. 625). (Şekil 70)

3.4.3.2. Kithara (Κίθάρα)

Lir'in daha gelişmiş ve profesyonel versiyonuydu. *Kitharistes* adı verilen müzik ustaları tarafından çalınırdı. Büyük dini törenlerde, tiyatrolarda ve festival yarışmalarında kullanılırdı. Hem müzikal virtüözlük hem de gösterişli performanslar için tercih edilirdi (Adam, 2021, s. 108). (Şekil 71)

3.4.3.3. Aulos (Αὐλός)

Çift borulu nefesli bir çalgıydı (bir tür *Antik Obua*). Genellikle kadınlar ya da profesyonel müzisyenler tarafından çalınırdı. Ritüelistik ve coşkulu müziklerde, özellikle Dionysos'a adanan törenlerde kullanılırdı. *Dithyramboslar*, genellikle *Aulos*

⁵¹ *Magna Graecia*, Latince: Büyük Yunanistan, Antik Çağ'da, özellikle MÖ. 8.–5. yüzyıl'lar arasında Güney İtalya kıyılarına ve Sicilya'nın doğu-batı bölgelerine yerleşen Yunan Kolonileri'ni tanımlamak için kullanılan ifadedir. Antik Yunanlar burayı *Megále Hellás* “Μεγάλη Ἑλλάς” olarak adlandırırlardı. Roma Dönemi'nde bu ifade Latinceleşerek, *Magna Graecia* halini aldı. (Mansel, 2004, s. 328)

eşliğinde söylenirdi. Apollon'un karşıtı olarak kabul edilen Dionysos'un algısıydı, daha çılgın, duygusal ve ritmik müziğı simgelerdi (Erleten, 2018, s. 83). (Şekil 70

3.4.3.4.Tympanon – Davul / Tef

Özellikle kadınlar tarafından dini ayinlerde kullanılırdı. *Bakhalar* (Dionysos'un kadın takipçileri) tarafından ritmik danslar eşliğinde alınırdı. Coşku, vecd ve trans hâlini besleyen bir ritim aracıydı (Cennet, 2007, s. 91). (Şekil 72)

3.4.3.5.Kymbala (Zil / alpara) ve Kreşendo algılar

El zilleri, ritmik vurmali algılar olarak dini danslarda kullanılırdı. Özellikle Dionysos ve Kybele gibi tanrılar için yapılan törenlerde yer alırdı (Cennet, 2007, s. 110). (Şekil 26, Şekil 33)

3.4.3.6.Syrinks (Σόρυξ) – Pan Flüt

Syrinks, günümüzde Pan Flüt olarak bildiğimiz nefesli bir çalgıdır. Yan yana dizilmiş farklı uzunluktaki kamış borularından oluşur. Her borunun uzunluğu farklı nota verir. Bu algı, oban tanrısı Pan ile özdeşleştirilmiştir (Berens, 2021, s. 127). *Syrinks* adlı bir Peri, Pan'dan kaçarken sazlığa dönüşür; Pan da bu sazlardan Flüt'ünü yapar (Grimal, 2007, s. 345). Bu yüzden doğayla ve *Pastoral* yaşamla ilişkilendirilir. Genellikle kırsal alanlarda, doğa temalı müziklerde ve obanlar tarafından alınırdı. Daha çok kişisel ya da dinsel vecd amaçlı kullanılırdı, konser ya da yarışma algısı değildi (Altunay, 2023, s. 58). Platon *Syrinks*'i “doğanın sesini duymanın bir aracı” olarak tanımlar; “*Syrinks, doğa ile insanların ruhu arasındaki bir köprüdür*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 400d). (Şekil 73)

3.4.3.7.Salpinx (Σάλπιξ) – Antik Boru

Salpinx, uzun metal borudan oluşan bir nefesli üflemeli çalgıdır, bugünkü *Trompet*'in atası sayılabilir. Ucunda genellikle bir hayvan boynuzu biçimli ağızlık olurdu. Askeri ve kamusal alanlarda kullanılırdı. Özellikle savaşlarda komut vermek, dikkat çekmek, törenlerde duyuru yapmak gibi işlevleri vardı. Müzikal bir estetikten çok, ses gücü ve etki ön plandaydı (Adomeit, 2004, s. 127). Bazı *Panathenaia* Festivalleri'nde *Salpinx* yarışmaları bile düzenlenirdi. En yüksek ve en net sesi çıkaran kişi ödüllendirilirdi (Sevik, 2022, s. 46). Aristoteles askeri ve toplumsal düzeni

anlatırken, *Salpinx*'in sesinin bir otoriteleri simgelediğini belirtir; “*Salpinx, bir komut aracı olarak kullanılır. Onun sesi, toplumsal düzenin ve disiplinin bir simgesidir*” (Platon, 2021, s. Kitap VIII, 1340a). (Şekil 74)

3.4.3.8. *Hydraulis* (Ὑδραυλῖς) – Su Orgu

Tarihin bilinen ilk klavyeli çalgısıdır. Modern *Orgun* atasıdır. Borulara hava üfleme için su basıncı kullanılırdı (*Hydro* = su, *Aulos* = boru → Su borulu çalgı) (Karatağ, 2013, s. 89). Hava, suyla dengelenmiş bir hazneye gönderilir. Bu hava, tuşlarla kontrol edilen borulardan geçerek ses çıkarır (Demirgen, 2016, s. 619). Genellikle büyük gösterilerde, tiyatrolarda ve zengin ziyafetlerde çalınırdı. Çok etkileyici bir ses gücüne sahipti, bu yüzden gösterişli ve gösteri amaçlı müziklerde kullanılırdı (Sevik, 2022, s. 92). Vitruvius, *Hydraulis*'in mühendislik harikalarından biri olduğunu ve görsel ile işitsel bir deneyimi aynı anda sunduğunu belirtir: “*Hydraulis hem bir mühendislik harikası hem de bir sanat eseridir. Onun kullanımı, antik tiyatrolarda izleyiciyi büyülemek için idealdir*” (Vitruvius, 2023, s. Kitap V, 4. Bölüm). (Şekil 75)

3.4.3.9. *Chelus* (Χέλυσ) – Kaplumbağa Kabuklu Lir

Antik Yunan'da kullanılan *Chelus* ilk *Lir* türlerinden biridir. Adını Yunanca kaplumbağa anlamına gelen *Chelone* kelimesinden alır. Bu çalgı, gerçek bir kaplumbağa kabuğunun içi oyularak, üzerine bağlanan tellerle yapılırdı (Demirgen, 2016, s. 619). Mitolojiye göre, *Chelus* çalgısını ilk kez tanrı Hermes icat etmiştir. Henüz bir bebekken bir kaplumbağa kabuğunu alır, üzerine bağırsak telleri gerer ve ilk liri yapar. Bu lirle müzik çalıp Apollon'u etkiler, hatta daha sonra Apollon'a armağan eder. Bu olay hem müziğin hem de ticaretin tanrısı olan Hermes'in sanat ve zekânın simgesi olarak görülmesine yol açar (Berens, 2021, s. 73).

Bir kaplumbağa kabuğu rezonans kutusu olarak kullanılır. Üzerine iki dikey çubuk (Kol) ve bunların üstüne yatay bir parça (*Yoke*) eklenir. Bu yapının üzerine 3 ila 7 tel (bağırsaktan yapılmış) gerilir. Eller, bir *Mızrap* (*Plektrum*) ile çalınırdı (Bener, 2016, s. 184). Eğitimde, özellikle çocuklara müzik öğretiminde kullanılırdı. Zamanla gelişmiş *Lir* ve *Kithara* türleri ortaya çıksa da *Chelus* daha çok ilkel ve mitolojik bir sembol olarak kaldı. Dini törenlerde ya da Apollon Kültü'ne bağlı ritüellerde zaman

zaman sembolik olarak kullanıldığı düşünülür. Aynı zamanda yenilikçilik ve buluşçuluğun (Hermes) simgesidir (Freeman, 2021, s. 327). Pausanias *Chelus* hakkında şöyle der; “*Chelus, doğanın kendisinden türetilmiş bir çalgıdır ve ilk müzik, doğanın doğrudan bir yansımasıdır*” (Pausanias, 2024, s. 10.17.1) .(Şekil 76)

Her çalgının kendine özgü bir sembolizmi vardı:

- *Lir ve Kithara*: Ölçülülük, düzen, tanrı Apollon’u çağırıştırır.
- *Aulos ve Tympanon*: tutku, coşku, tanrı Dionysos’u çağırıştırır (Walden, 2022, s. 78).

Bu durumu Platon’da destekler; “*Kithara çalanlar, düzen ve uyum içinde olmalıdırlar. Aulos çalanlar ise, daha coşkulu, duygusal ve heyecanlı karakterlere sahiptir*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 401c).

3.4.4. Gymnastik (Beden Eğitimi)

Antik Yunan’da beden eğitimi, yalnızca fiziksel sağlık ve atletik başarı ile değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal gelişimle de bağlantılıydı (Dalkılıç, 2020, s. 28). Bu bağlamda, *Paidotribes* “*Παιδοτρίβης*” terimi, gençlerin bedensel eğitimiyle ilgilenen uzman eğitmenleri tanımlar. *Paidotribes*, *Gymnasionlar* da verilen eğitimde anahtar bir figür olup, gençlerin fiziksel ve moral gelişiminden sorumluydu. Bu eğitim, *Gymnastik* adı verilen bir dizi aktivite ve öğretimi içerir (Walden, 2022, s. 82).

Paidotribes, *Gymnasion* (Spor okulu) gibi eğitim kurumlarında, gençlerin atletik becerilerini geliştiren ve onları sağlıklı, güçlü ve ahlaki olarak erdemli bireyler olarak yetiştiren eğitmenlerdi. Bu figür, yalnızca Atletizm eğitimi değil, aynı zamanda bireysel karakterin inşa edilmesinde önemli bir yer tutuyordu (Sevik, 2022, s. 34). *Gymnasionlar* da verilen eğitim, sadece fiziki değil, aynı zamanda felsefi ve etik bir boyut da taşırdı (Mutluay, 2007, s. 93). Platon, Devlet adlı eserinde, beden eğitiminin zihinsel ve ahlaki gelişimle paralel olarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır; “*Bedensel eğitim, insanların fiziksel yeteneklerini geliştirirken aynı zamanda onları doğru ahlaki davranışlara yönlendirir*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 404b).

Gymnastik terimi, Antik Yunan’da yalnızca fiziksel egzersiz değil, aynı zamanda bedensel gelişimin tüm yönlerini kapsayan bir eğitimi ifade ederdi (Dalkılıç, 2020, s. 36). *Paidotribes* tarafından verilen bu ders, gençlerin fiziksel sağlığını, güç ve dayanıklılığını artırmayı, aynı zamanda onları toplumun beklediği ahlaki ve toplumsal

normlara uygun bireyler olarak yetiştirmeyi hedeflerdi (Coşğun, 2011, s. 62). *Gymnastik* derslerinde, *Güreş*, *Koşu*, *Diskos Atma*, *Pentatlon* gibi sporlar yer alır ve bu eğitimler, gençlerin savaşçı, lider ve toplumsal sorumluluk taşıyan bireyler olarak yetiştirmelerini sağlardı (Mutluay, 2007, s. 98).

Gymnasion, sadece spor yapma alanı değil, aynı zamanda felsefi ve kültürel eğitim için de bir merkezdi. Burada, gençler bedensel egzersizlerin yanı sıra felsefi tartışmalar, toplumsal etik ve erdem hakkında da eğitim alırlardı (Sevik, 2022, s. 45). Antik Yunan'da bedensel eğitim, toplumun genel yapısının güçlendirilmesine ve bireylerin daha mükemmel, güçlü ve ahlaklı olmalarına katkı sağlardı (Aristoteles, 2013, s. 50). Herodotos, bedensel eğitimin toplumsal başarıyla nasıl ilişkili olduğunu şu şekilde ifade eder; “*Yunanlar, eğitimde sadece zihin değil, beden de eğitilmelidir. Bir kişi, sadece bilgisiyle değil, kuvvetiyle de tanınmalıdır*” (Herodotos, 2006, s. Kitap VII, 208).

Antik Yunan'daki beden eğitimi, sadece fiziksel gelişim değil, aynı zamanda ahlaki gelişimi de amaçlıyordu (Akarsu, 1982, s. 116). Platon, *Devlet* adlı eserinde bedensel eğitim ve moral gelişim arasındaki bağlantıyı şöyle kurar; “*Bedensel eğitim, vücut sağlığı ve ruhsal dengeyi sağlar. Vücut ile ruh arasındaki uyum, bireyi toplumda başarılı ve erdemli bir birey yapar*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 404b). Bu anlayışa göre, bedensel eğitim, toplumun en güçlü ve ahlaki açıdan en sağlıklı üyelerini yetiştirmeyi hedeflerdi. *Paidotribes*'in görevi sadece gençlerin atletik becerilerini geliştirmek değil, onları toplumsal sorumluluk taşıyan ve erdemli bireyler olarak da şekillendirmektir (Sevik, 2022, s. 65).

3.4.4.1. Gymnastik Derslerinde Öğretilen Spor Dalları

Gymnastik, bir eğitim disiplini olarak yalnızca atletik beceriler kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun ideallerine uygun bireyler yetiştirme amacı taşırdı. Antik Yunan'da *Gymnasionlar*, bedensel eğitimin temel kurumlarıydı ve burada verilen *Gymnastik* eğitim, yalnızca fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda toplumsal ahlak, disiplin ve zihinsel gelişimi de kapsayan bir programdı (Dalkılıç, 2020, s. 56). *Gymnastik* eğitimi, *Güreş*, *Koşu*, *Pentatlon*, *Disk Atma* gibi çeşitli spor dallarını içeriyordu. Bu sporlar hem bireylerin fiziksel güçlerini hem de stratejik düşünme,

koordinasyon ve denge gibi becerilerini geliştirmeyi amaçlıyordu (Marrou, 1964, s. 68). *Gymnasionlar* da verilen *Gymnastik* eğitimi genellikle şu spor dallarını içerirdi:

3.4.4.1.1. Koşu (Dromos- Δρόμος)

Koşu, *Gymnasionlar* da verilen eğitimin temel unsurlarından biriydi. Antik Yunan'da, fiziksel dayanıklılık ve hız geliştirme amacı güdülerek yapılan bu spor, bireylerin zihinsel odaklanma ve disiplin gibi becerilerini de geliştirmelerine olanak tanıyordu (Walden, 2022, s. 78). (Şekil 77)

Koşu Türleri:

- *Stadion*: Bu, tek bir düz mesafeyi kapsayan kısa mesafe koşusuydu. Antik Yunan'daki en eski ve en prestijli yarışlardan biriydi, özellikle *Olympia Olimpiyatları*'nda, bir *Stadion Koşusu* düzenlenirdi. Koşu mesafesi genellikle 192 metre civarındaydı (Şinoforoğlu, 2015, s. 45).
- *Diaulos*: İki uzunlukta koşu anlamına gelir ve *Stadion*'un iki katı mesafeyi kapsayan bir koşudur. Hem hız hem de dayanıklılık gerektiren bir koşu türüdür (Herodotos, 2006, s. 98).
- *Dolichos*: Uzun mesafe koşusudur ve daha fazla dayanıklılık gerektirir. Bu yarış, yaklaşık 24 *Stadion*'luk (yaklaşık 4,8 km) mesafeyi kapsıyordu (Coşgun, 2011, s. 72).

Koşu, fiziksel gelişimin yanı sıra, yarışmanın oluşturduğu rekabetçi ortamda zihinsel strateji geliştirme becerisini de artırıyordu (Dalkılıç, 2020, s. 73). Platon, bedensel eğitimle birlikte zihin eğitimini de vurgulayarak, koşu gibi aktivitelerin karakter gelişimine katkı sağladığını belirtir; “*Bedensel eğitim, sadece vücudu güçlendirmez, aynı zamanda zihni de doğru şekilde yönlendirir*” (Platon, 2021, s. Kitap III, 404b).

3.4.4.1.2. Güreş (Pale- Πάλη)

Güreş, Antik Yunan'daki en yaygın ve prestijli sporlardan biriydi ve *gymnasionlarda* özellikle öğretilen bir diğer önemli disiplindi. *Güreş*, fiziksel güç, denge, strateji ve dayanıklılık gerektiren bir spor olarak, aynı zamanda bireylerin ahlaki ve zihinsel gelişimlerini destekliyordu (Dalkılıç, 2020, s. 80). (Şekil 78)

Güreşin Özellikleri:

- *Güreş*, düşmanın altına alınması veya yenilmesi üzerine kuruluydu. Bu, fiziksel strateji geliştirmeyi ve düşünme hızını artırmayı sağlayan bir beceriydi (Şinoforoğlu, 2015, s. 62).
- *Olimpiyat oyunları* da dahil olmak üzere, birçok spor yarışmasında güreş yer alıyordu ve yüksek prestije sahipti. *Güreş*'in çeşitli stilleri bulunuyordu, ancak temel amaç, rakibi yerle bir etmektir (Marrou, 1964, s. 82).

Güreş'in öğretimi, cesaret, zaferin ve yenilginin kabul edilmesi gibi ahlaki değerleri de içeriyordu. *Güreş*'in, Platon'un Devlet adlı eserinde, bedensel eğitim ve ahlaki eğitimin birleşimi olarak vurgulandığını söyleyebiliriz (Platon, 2021, s. 57).

3.4.4.1.3. Pentatlon (Πεντάθλον)

Pentatlon, Antik Yunan'daki en önemli çok disiplinli spor yarışmalarından biriydi. Genellikle, beş farklı spor dalından oluşan bu yarışma, katılımcıların çok yönlü yeteneklerini test etmek amacıyla düzenlenirdi. *Pentatlon*, *Olimpiyat Oyunları*'nda önemli bir yer tutuyordu (Şinoforoğlu, 2015, s. 75). (Şekil 80)

Pentatlon'un Spor Dalları (Dalkılıç, 2020, s. 96):

- *Koşu*: Yine stadion mesafesiyle, kısa mesafe koşusunun yapılması.
- *Disk Atma*, *Diskos*: Atletin denge ve güç becerilerini test eden bir etkinlikti.
- *Uzun Atlama*: Uzun mesafeye zıplama, hız ve güç gerektiriyordu.
- *Akon* (Cirit Atma): Koordinasyon ve hız gerektiren bir diğer önemli etkinlikti.
- *Pale* (Güreş): Pentatlon yarışmasında sonuncu etkinlik olarak, fiziksel gücün test edilmesi idi.

Pentatlon, fiziksel dayanıklılık, strateji ve çok yönlülük gerektiren bir sınav olarak, *Olympia Olimpiyatları*'nda ilk altı sıradaki sporcular tarafından en prestijli ödüllerle taçlandırılırdı (Coşgun, 2011, s. 106). Bu yarışma, Platon'un ideal eğitim anlayışına yakın olarak, beden ve ruhun dengeli bir şekilde gelişmesini amaçlıyordu. (Platon, 2021, s. 55)

3.4.4.1.4. Pankration

MÖ. 7. Yüzyıl'da Yunanistan'da doğmuş ve özellikle *Antik Olimpiyat Oyunları*'nın (MÖ. 648'den itibaren) önemli bir dalı olmuştur. *Pankration* kelimesi,

Yunanca *Pan* (tümü) ve *Kratos* (güç) sözcüklerinden gelir; yani tüm güç anlamındadır (Dalkılıç, 2020, s. 146).

Bu spor, *Güreş* ve *Boks* tekniklerini serbest bir biçimde birleştirir. Sadece ısırma ve göz oymak yasaktı; onun dışında hemen her türlü darbe, kilitleme ve boğma serbestti. *Pankration*, savaşçıların hem fiziksel dayanıklılığını hem de stratejik zekâsını sınanan bir müsabaka türüydü (Sevik, 2022, s. 153). Özellikle Herakles ve Theseus gibi Mitolojik kahramanların da *Pankration* ustası olarak tasvir edilmesi, bu sporun kültürel prestijini gösterir. *Pankration*, yalnızca bir spor değil, aynı zamanda Antik Yunan'da savaşçı eğitiminde kullanılan ciddi bir dövüş sistemi olarak da işlev görmüştür (Dalkılıç, 2020, s. 150). (Şekil 83)

3.4.4.1.4.1. *Pankration*'un Teknik ve Tarihsel Gelişimi

Pankration, adı gibi katılımcının tüm gücünü kullanmasını ister ve Antik metinler *Pankration*'u ne tamamen *Güreş* ne de tamamen *Boks* diye tanımlar (Şinofoğlu, 2015, s. 122). Bu sporda kurallar ve yasa dışı hamleler serbestti. Yumruk, tekme, boğma, kilitleme, yere yatırma gibi hareketler tamamen serbestti (Sevik, 2022, s. 156). Sadece iki yasak vardı. Bunlar, *Dakryein* (göz oyma) ve *Daknein* (ısırma) (Şinofoğlu, 2015, s. 124). Rakibin pes etmesi (parmakla işaret ederek teslim olması) veya bilincini kaybetmesi, maçın sonu anlamına gelirdi. Bu sporun çeşitli teknikleri de vardı. Bunlar (Sevik, 2022, s. 156);

- *Anapale*: Yer güreşi teknikleri.
- *Kampson*: Rakibi kilitleyip eklemlerini zorlamak.
- *Trigmos*: Rakibin eklemlerini kırma.
- *Plexmos*: Nefes kesmek, boğmak.

Oyun esnasında *Pankrationcu*'nun amacı rakibinin nefesini kesmek, kırıcı bir hamle ile etkisiz hale getirmek ve yere düşürüp kontrol etmektir. Bir *Pankratiast*, kas gücünden çok teknik ustalığa güvenirdi. Bu spor, kaba kuvvetle değil, akıllı ve akıcı **dövüş** yeteneğiyle kazanılırdı (Dalkılıç, 2020, s. 152).

Pankration, özellikle savaş eğitimi içinde çok önemli ve Sparta'da ve diğer savaşçı toplumlarda *Pankration* bilgisi, askerlerin ölümcül dövüş becerileri kazanması için zorunluydu. Antik Yunan halkı *Pankration*'cuyu hem fiziksel kahraman hem de bir tür ruh ustası gibi görürlerdi: çünkü bu spor dayanıklılığı, sabrı, korkusuzluğu ve

stratejiyi aynı anda sınırdı (Şinoforoğlu, 2015, s. 126). Roma İmparator'luğu döneminde *Pankration*, *Pancratium* adıyla devam etti. Ancak zamanla, gösteri amacıyla yapılan *Pankration* müsabakaları daha vahşi ve kanlı hale geldi. Orijinal Yunan *Pankration*'u, Roma Dönemi'ndeki Gladyatör dövüşleri kadar vahşi değildi; daha çok ustalık ve kontrollü güç sergileme sanatıydı (Dalkılıç, 2020, s. 153).

Pankration, Sparta'da zorunlu askerî eğitim, *Agoge* içinde önemli bir yer tutuyordu. Spartalılar *Pankration*'u daha çok gerçek savaş hazırlığı gibi çalışıyorlardı; yani ölümüne bir dayanıklılık ve taktik oyunu olarak görüyorlardı (Dikyol, 2016, s. 134). Atina'da ise *Pankration* sportif ve sanatsal bir etkinlikti. Özellikle *Panathenaia* gibi büyük festivallerde *Pankration* müsabakaları düzenleniyordu. Atinalılar *Pankration*'u beden estetiği, zihin disiplini ve kültürel prestij aracı olarak geliştirdiler. Atina'da *Pankration*'u kazanan bir genç, neredeyse bir kahraman gibi saygı görürdü. Ünlü Atinalı *Pankratiastlar*, zafer anıtlarına ve oymalarına konu olmuştur (Kaygısız, 2023, s. 6). Korinthos, Rhodos, Delphi, Argos gibi şehirlerde de *Pankration* çok popülerdi. Özellikle Delphi'deki *Pythian Oyunları* ve *Nemea Oyunları* gibi bölgesel festivallerde *Pankration* dalı önemliydi (Dalkılıç, 2020, s. 156).

Sparta *Pankration*'u gerçek bir ölüm kalım mücadelesi gibi görürdü. Kaybeden ölebilir, kazanan yaşar. Felsefesi hakimdi (Dikyol, 2016, s. 134). Atina ise *Pankration*'u bir tür *Aretē* (*Αρετή*) yani mükemmellik sanatı olarak yaşardı. Bedensel zarafetle ruhun kudretini birleştiren kişi, gerçek kahramandır. Anlayışı vardı. Bu nedenle bir Spartalı *Pankratiast*, bir vuruşta iş bitirme odaklıyken, bir Atinalı *Pankratiast*, rakibi estetik ve teknik bir ustalıkla alt etme peşindeydi (Dalkılıç, 2020, s. 156).

Theseus ve Herakles gibi efsanevi *Pankration* Ustalarının yanı sıra Arrichion adında Phigialı MÖ. 6. Yüzyıl'da yaşayan o dönem *Pankration* sporunda ölüpte kazanan efsanevi bir kahraman da vardır (Sevik, 2022, s. 156). Olay şu şekilde aktarılır; *Olimpiyat Oyunları*'nda *Pankration* finaline çıkmıştı. Rakibi, onu çok sert bir boğma kilidine (bir tür *Strangulasyon*) aldı. Arrichion'un nefesi kesilmeye başladı, bilinci bulanıklaşıyordu. Fakat son bir hamleyle, tam o anda rakibinin ayağını kırdı. Rakibi, şiddetli acı yüzünden pes işareti verdi (*Paradidonai* — el kaldırdı). Hakemler, pes eden rakibi gördüklerinde Arrichion'u kazanan ilan ettiler. Fakat farkına varamadıkları bir şey vardı, Arrichion o sırada zaten ölmüştü. Boğulma sırasında

hayatını kaybetmişti. Yani bedenlen ölü, ama ruhen galip olmuştu. Arrichion'un cesedi, altın zırhlar içinde büyük bir törenle memleketine götürüldü. Onun adına heykeller dikildi. Ve tarihe, Ölüp kazanan adam olarak geçti (Pausanias, 2025, s. 12, 40.1.). Arrichion'un zaferi, Antik Yunan'da kahramanca erdem (*Arete*) anlayışının zirvesiydi. Ölüm pahasına bile olsa onurla kazanmak, hayatın değerinden daha kutsal sayılıyordu. Bu olay, *Pankration*'un bir spor olmanın çok ötesinde, bir hayat felsefesi olduğunu gösterir (Sevik, 2022, s. 157).

Özellikle *Pentatlon* ve *Pankration* spor dalına zorluğundan dolayı kazananlarına *Olimpiyatlar*'da Zeytin dalından yapılmış bir taç, Delphi'de *Pythian Oyunları*'nda Defne yaprağı tacı, *Nemea Oyunları*'nda, Yaban kerevizi yaprağından taç, Korinthos'ta *Isthmia Oyunları*'nda Çam ağacı yaprağından taç verilirdi (Gezgin, 2022, s. 48-54).

Bu ödüller sadece bitki taçlarıydı. Maddi bir ödül verilmezdi. Çünkü amaç, şöhret, onur ve ebedî hatırlanmak idi, yani ölümsüz bir zafer (Kaygısız, 2023, s. 12).

3.4.4.1.4.1.1. Antik Yunan Oyunlarında Verilen Çelenkler ve Anlamları

3.4.4.1.4.1.1.1.Olympia Oyunları – Zeytin Dalı Tacı (Kotinos)

Kotinos adı verilen bu çelenk, zeytin dalından yapılırdı. Antik Yunan'da, özellikle *Olympia Olimpiyatları*'nda ve diğer önemli spor yarışmalarında kazananlara verilen bu çelenk, zaferin sembolüydü (Freeman, 2021, s. 327). *Pentatlon* gibi çok disiplinli yarışmaları kazanan atletler, *Kotinos* adı verilen zeytin dalı çelengiyle onurlandırılırdı (Bonnard, 2011, s. 82).

Zeytin dalı hem barış hem de zaferin sembolüydü. Zeus, Olympia'daki tapınakta kutsal kabul edilen *Altis* ormanında yer alan Kutsal yabanî zeytin ağacını (*olivea silvestris*) korurdu. Bu nedenle, zafer çelengi olan *Kotinos*, sadece fiziksel başarıyı değil, aynı zamanda tanrısal onuru simgeliyordu (Bener, 2016, s. 157). Zeytin dalı çelenkleri, güç ve kudretin yanı sıra, kazananların toplumsal prestijini artıran, tanrıların ve halkın saygısını kazandıran ödüllerdi. Şampiyon, Zeus'un kutsamasına erişmiş sayılırdı. Zeytin, tanrıların ağacı kabul edilirdi (Croix, 2014, s. 254). (Şekil 85)

3.4.4.1.4.1.1.2.Delphi'deki Pythian Oyunları – Defne Dalı Tacı

Defne ağacından (*Laurus nobilis*) yapılmış, Apollon (Sanat, kehanet ve ışığın tanrısı) onuruna, saflık, kehanet gücü, şiir ve müziğin ilhamı sembolize edilerek yapılmış bir taç verilirdi. Defne dalları, Apollon'un kutsal korusundan toplanırdı (özellikle Tempe Vadisi'nden gelen defneler kutsal sayılırdı). Kazanan, Apollon'un ruhsal ışığını bedeninde taşıyan bir kahramana dönüşürdü (Gezgin, 2022, s. 49-50). (Şekil 86)

3.4.4.1.4.1.1.3.Nemea Oyunları – Yaban Kerevizi Tacı

Yaban kerevizi'nden (*Apium graveolens*) yapılmış, Zeus (özellikle çocuk Zeus'u koruyan kült burada güçlüydü.) onuruna, ölüm, yas, yeniden doğuş, direniş sembolize edilerek yapılan taç verilmekteydi (Gezgin, 2022, s. 51-52). Yaban kerevizleri Nemea'nın kutsal alanlarında özel olarak yetiştirilirdi. Bu çelenk, kahramanca bir yaşam ve ölümün döngüsüne boyun eğmeden mücadele etmeyi temsil ederdi. Yaban kerevizi, aynı zamanda Antik Yunan mezarlarında da kullanılırdı; bu yüzden Nemea şampiyonu, ölüm korkusunu aşmış bir kahraman sayılırdı (Kaygısız, 2023, s. 23). (Şekil 87)

3.4.4.1.4.1.1.4.Isthmian Oyunları – Çam Dalı Tacı

Çam ağacı dalından (*Pinus*) yapılmış, (başlangıçta selvi dalları da kullanılmıştır.) Poseidon (Denizler ve depremler tanrısı) onuruna, Dayanıklılık, sadakat, doğanın vahşi gücü sembolize edilerek yapılan taç verilmekte ve Taç'ta Korinthos yakınlarındaki Isthmia kutsal alanında büyüyen çamlar kullanılırdı. Kazanan, Poseidon'un dalgalar gibi amansız gücünü temsil ederdi. Çam ağacı hem dayanıklıdır hem de uzun ömürlüdür; bu yüzden bu çelenk, ölümsüz mücadele ruhu anlamı taşırdı (Kaygısız, 2023, s. 24). (Şekil 88)

Bütün bu çelenklerin ortak mesajı ise zafer, yalnızca beden değil; ruhun, aklın ve doğa yasalarına uyumun bir ödülüdür. Antik Yunan'da bir çelengi taşımak, tanrıların onayını almış olmak demektir. O çelenk, insanın ölümlü sınırlarını aşarak daha yüksek bir varoluşa yaklaştığının işaretiydi (Şinoforoğlu, 2015, s. 105).

Olimpiyatlar ve diğer büyük spor yarışmalarında kazanan atletler, sadece zafer tacı ile ödüllendirilmekle kalmaz, aynı zamanda çeşitli ödüller ve hediyeler de

alırlardı. Bu ödüller genellikle toplumsal prestiji artıran ve kazananların gelişen kariyerlerine katkı sağlayan ödüllerdi. Kazananlara sunulan diğer ödüller şunlar olabilir (Kaygısız, 2023, s. 30):

- Altın ve gümüş ödüller: Zengin Şehir Devletleri, kazananlara genellikle değerli metalden yapılmış ödüller verirdi (Dalkılıç, 2020, s. 76).
- Para ödülleri: Kazananlara, özellikle *Olympia* gibi prestijli etkinliklerde, para ödülleri veya hediyeler verilebilirdi. Bu ödüller genellikle kazananların şehri tarafından sağlanırdı. Yani, Resmî ödül kutsal taç *Kotinos* → Şehir ödülü şöhret, servet, ölümsüzlüktü (Şinoforoğlu, 2015, s. 80).
- Büste yapılacak övgü: Kazananların şehrine heykelleri yapılır ve bu heykeller, şehirlerin ana meydanlarına veya tapınaklarına yerleştirilirdi. Bu ödüller, zaferin kalıcı bir hatırası olarak kabul edilirdi (Kaygısız, 2023, s. 49).

3.4.4.1.5. Disk Atma (Diskos – Δίσκος)

Disk atma, güç, denge ve koordinasyon gerektiren bir spor dalıydı. Antik Yunan'da, özellikle Olimpiyatlar gibi prestijli yarışmalarda önemli bir yer tutuyordu. Disk, taş veya bronzdan yapılmış bir nesne olup, sporcuların güçlerini test etmeleri için kullanılan bir araçtı (Sevik, 2022, s. 79). (Şekil 89)

Disk Atma Eğitimi ve Becerileri:

- *Disk atma*, atletin teknik bilgisi ve beden gücü ile doğrudan ilişkiliydi (Coşğun, 2011, s. 108).
- Eğitim sürecinde, fırlatma tekniği, dengeleme ve vücut koordinasyonu üzerinde durulurdu. Başarılı bir disk atma, atletin güç ve zarif hareket arasında denge kurmasını gerektiriyordu (Plinius, 1848, s. 79).

Disk atma, güç ve estetik arasındaki dengeyi öğretmesi bakımından, Antik Yunan eğitim sisteminin beden ve ruhu birleştiren felsefesiyle uyumlu bir spor dalıydı (Dalkılıç, 2020, s. 79).

3.4.4.1.6. Cirit Atma (Akon- Ἀκων)

Cirit atma, Antik Yunan'daki bir diğer önemli spor dalıydı ve özellikle güç, doğru hedefleme ve koordinasyon gerektiriyordu. *Cirit* olarak bilinen silah, tahtadan

yapılmış uzun bir sopadır ve bu sopanın doğru hedefe atılması beklenirdi (Şinoforoğlu, 2015, s. 85). (Şekil 91)

Cirit Atmanın Özellikleri:

- *Akon*, hız ve mükemmel hedefleme becerisi gerektiren bir etkinlikti. Bu spor, sporcuların koordinasyon ve odaklanma yeteneklerini test ederdi (Sevik, 2022, s. 99).
- Atılan *Cirit*, rakibin belirli bir hedefe ulaşması için doğru teknikle fırlatılmalıydı (Dalkılıç, 2020, s. 95).

Gymnasionlar da verilen *Gymnastik* eğitimi, fiziksel güç ve strateji gerektiren spor dallarıyla, Antik Yunan toplumunun bedensel ve ahlaki ideallerini öğretmeyi amaçlıyordu (Sevik, 2022, s. 108). *Koşu*, *Güreş*, *Pentatlon*, *Disk atma* ve *Cirit atma* gibi disiplinler, gençlerin fiziksel dayanıklılıklarını, savaşçı ruhlarını ve toplumsal sorumluluklarını geliştirirken, aynı zamanda erdemli bireyler olarak yetişmelerini sağlıyordu (Akarsu, 1982, s. 106). Bu spor dalları, sadece beden eğitimi değil, aynı zamanda toplumda güçlü, stratejik düşünen ve ahlaki değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesine olanak tanıyordu (Dalkılıç, 2020, s. 110).

3.4.4.2. Gymnastik Eğitimin Mekânsal Alanları

Antik Yunan'da eğitim sistemi, bireyin bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimini eş zamanlı olarak hedefleyen bir yapıya sahiptir. Bu sistemin merkezinde *Paideia*⁵² ideali yer alır ve bu ideali gerçekleştirmeye hizmet eden mekânlar arasında en önemlileri *Gymnasion* ve *Palestra*'dır (Walden, 2022, s. 127). Her iki yapı da bireyin toplumun beklentilerine uygun olarak biçimlendirilmesini sağlayan çok katmanlı işlevler üstlenmiştir. *Gymnastik* eğitim, yalnızca *Gymnasion* ve *Palestra* ile sınırlı değildi; bu iki kurum başlıca ve merkezi eğitim mekânları olsa da farklı sosyal, dini ve sportif bağlamlarda da beden eğitimi faaliyetlerine sahne olan çeşitli alanlar bulunmaktaydı (Dalkılıç, 2020, s. 72).

⁵² (Bkz.44)

3.4.4.2.1. Palestra ve Gymnasion (Merkezi Kurumlar)

3.4.4.2.1.1. Palestra: Temel Beden Eğitimi Alanı

Palestra, “Παλαίστρα” kelime anlamı *Güreş Alanı*’dır (Çelgin, 2024, s. 56). Öncelikle genç erkek çocuklara *Pále* (*Güreş*), *Pygme* (*Boks*), *Pankreas* gibi disiplinlerde eğitim veren fiziksel alanlardı. *Palestralar*, MÖ 6. Yüzyıldan itibaren kent merkezlerinde kurulan, genç erkeklerin *Güreş* ve yakın dövüş eğitimi aldığı fiziksel alanlardı (Walden, 2022, s. 127). Genellikle küçük yaş grubuna (7–14) yönelik temel beden eğitimi sunulurdu ve *Gymnasion*’dan yaş ve amaç bakımından ayrılırdı. Tipik bir *Palestra* genellikle *Peristylos* (dört tarafı sütunlu bir avlu), *Apodyterion* (soyunma odaları), *Aleipterion* (yağlama odaları), banyo ve lavabo alanları ile güreş sahası içerirdi. Bazılarında *Korykeion* adı verilen kum torbalarının olduğu bölümler de bulunurdu (Vitruvius, 2023, s. 92).

3.4.4.2.1.2. Gymnasion: İleri Seviye Beden ve Ruh Eğitimi Alanı

Gymnasionlar başlangıçta açık hava idman alanları iken, zamanla genişletilerek *Ephebik* eğitimin verildiği komplekslere dönüştü (Marrou, 1964, s. 107). Özellikle 14 yaş üzeri genç erkekler *Epheboi* burada eğitim alırdı. İçerdikleri alanlar: *Xystos* (kapalı yürüyüş yolu), *Paradromis* (Açık idman yolu), *Palestra*, Kütüphane, *Ephebeion* (derslikler), *Stoalar* ve Banyo bölümleri, bu yapıların hepsi *Gymnasionu*, bir beden ve zihin akademisine dönüştürmüştür (Vitruvius, 2023, s. 100). *Palestralar* dan farklı olarak burada *Pentatlon* sporları (*Koşu*, *Cirit*, *Disk Atma*, *Güreş*, *Uzun atlama*) dışında, Felsefe, Müzik, Retorik ve Ahlak dersleri de verilirdi (Sevik, 2022, s. 112).

Erken dönemde ayrı olan *Palestra* ve *Gymnasion* yapıları, Klasik Dönem’den itibaren birbirine bağlanmış, Hellenistik Dönem’de ise neredeyse her *Gymnasion*’un içinde bir *Palestra* yer almıştır. *Gymnasionlar*, Hellenistik Dönem’de entelektüel merkezlere dönüşmüştür (Errington, 2020, s. 148).

Bu bütünleşme, eğitimin yaşlara göre sürekliliğini de göstermektedir.

Tablo 3. Yaş Ayrımı ve Pedagojik Gerekçeler.

Yaş Ayrımı ve Pedagojik Gerekçeler.		
Yaş Aralığı	Kurum	Eğitim İçeriği
12–16	<i>Palestra</i>	<i>Güreş, Boks, Beden disiplini, Karakter gelişimi</i>
16–20	<i>Gymnasion</i>	<i>Pentatlon, Retorik, Müzik, Felsefe, Vatandaşlık</i>

Kaynak: (Marrou, 1964, s. 88)

Bu yapı sayesinde fiziksel gelişim, ahlaki olgunluk ve entelektüel donanım yaşa göre planlanmış ve uyumlu hale getirilmiştir. Bu ayrımın bir diğer nedeni ise *Gymnasion* ve *Palestra* gibi erkeklerin yoğun bulunduğu eğitim ve beden terbiyesi kurumlarında *Homoerotik İlişkiler* hem var olmuş hem de zaman zaman tartışmalara neden olmuştur. Ancak bu ilişkiler her zaman sorun olarak görülmemiştir; aksine dönemin sosyal normları içinde belli ölçülerde kabul görmüştür (Yılmazcan, 2020, s. 46).

3.4.4.2.1.2.1. Antik Yunan'da Homoerotik Kültür ve Eğitim Ortamları

*Paiderastia*⁵³, yetişkin erkek, *Erastes*⁵³ ile ergen erkek, *Eromenos*⁵³ arasında kurulan öğretici ve duygusal ilişki biçimidir. Bu ilişki genellikle *Gymnasion* ve *Palestra* gibi mekânlarda gelişirdi; çünkü genç erkeklerin beden eğitimi sırasında çıplak olması, estetik ve erdem arayışına dayanan bir çekim yaratıyordu (Dalkılıç, 2020, s. 120). Platon'un Şölen (*Symposion*) ve Xenophon'un eserlerinde bu ilişkiler ahlaki, entelektüel ve estetik bağlamda ele alınmıştır. Platon, *Symposion* adlı eserinde aşkı ikiye ayırır: *Pandemos Eros* (bedensel ve geçici aşk) ve *Ouranios Eros* (ruhani, öğretici aşk). *Gymnasion* da gelişen *Paiderastia* ilişkisi genellikle ikincisine örnek olarak gösterilir (Platon, 1998, s. 72). (Şekil 92)

⁵³ *Paiderastia* “Παιδεραστία”, kelime anlamı olarak, *Pais* “Παῖς”, oğlan çocuğu, genç delikanlı *Erasthai* “ἐράσθαι”, âşık olmak, tutkuyla sevmek. Birlikte: Genç erkek sevgisi veya genç erkeklere duyulan tutkulu sevgi anlamına gelir. Bu terim, özellikle Klasik Dönem Atinas'nda ve diğer bazı Yunan Polisleri'nde, yetişkin bir erkek “ἐραστής”, *Erastes* ile ergenlik çağına gelmiş bir genç “ἐρώμενος”, *Eromenos* arasında kurulan resmî ve toplumca onaylanan bir eğitimsel-kişisel ilişki biçimini tanımlıyordu. (Çelgin, 2024, s. 352)

Palestra'da yaşça küçük erkeklerin bulunması, bu alanı ahlaki gözetim açısından daha dikkatli tasarlanmış bir yer haline getirmiş olabilir. Ailelerin ve toplumun küçük çocukların namusunu koruma yönündeki endişeleri, *Palestra* ortamlarının daha kapalı, denetimli ve eğitmen merkezli olmasını sağlamıştır (Mutluay, 2007, s. 157). Ergenlik dönemine ulaşmış bireylerin eğitim gördüğü *Gymnasionlar* da *Paidierastia* daha açık ve toplumsal olarak kabul görmüş biçimlerde yaşanabiliyordu. Buralarda öğretmenler, eğitmenler ve devlet memurları arasında bir hiyerarşi bulunurdu; bu da ilişkilerin daha normatif bir çerçevede ilerlemesini sağladı (Yılmazcan, 2020, s. 83).

Foucault'ya göre (The Use of Pleasure), Antik Yunan'da cinsellik mekânsal olarak disiplin altına alınmıştı. Bu da hem eğitim kurumlarının ayrımında hem de yaşlara göre yapılan sınıflandırmalarda görülebilir (Foucault, 2023, s. 49).

Bu nedenle:

- *Palestralar*, çocuk yaş grubuna hizmet ettikleri için daha sıkı denetim altındaydı (Yılmazcan, 2020, s. 90).
- *Gymnasionlar*, ergenlik çağındaki bireylerin eğitildiği yerler olduğundan *Homoerotik İlişkiler* daha sosyal kabul görür düzeyde yaşanabiliyordu (Yılmazcan, 2020, s. 93).

Michel Foucault ve Kenneth Dover gibi araştırmacılar, bu ilişkilerin cinsellikten çok erdem aktarımı temelinde kurgulandığını öne sürerken, bazı kaynaklar sosyal hiyerarşilerde bu ilişkilerin siyasi araçlara dönüşebileceğini belirtmiştir (Foucault, 2023, s. 58).

Bunlara örnek olarak; Atina'da bazı yasalar gençlerin korunmasını sağlamak amacıyla cinsel tacizi cezalandırıyordu. Örneğin Solon'un yasalarında genç erkeklerin namusunu korumaya yönelik hükümler bulunur. Özellikle felsefi çevrelerde, bedensel ilişkilere karşı eleştiriler yükselmiştir (Adomeit, 2004, s. 168). Platon'un geç dönem eserlerinde bedensel aşktan ziyade ruhsal birliktelik idealize edilir. Aischines ve Demosthenes gibi hatipler mahkemelerde yaptıkları savunmalarda, rakiplerinin genç erkeklerle uygunsuz ilişkiler yaşadıklarını söyleyerek onları itibarsızlaştırmaya çalışmıştır (Platon, 2020, s. 66). Bu da konunun bazen bir sorun olarak algılandığını göstermektedir. Bu örneklerde Antik kaynaklarda yer teşkil etmektedir.

Gymnasion ve *Palestra* ortamları, sadece fiziksel gelişim değil aynı zamanda toplumsal aidiyetin ve erkek kimliğinin inşa edildiği yerlerdi. *Homoerotik ilişkiler*, bu sistemin içinde yer almış ancak toplumsal dengeyi bozacak düzeye geldiğinde sorun olarak değerlendirilmiştir (Adomeit, 2004, s. 170). Modern anlamda *Eşcinsellik* kavramı ile Antik Yunan'daki *Paidierastia* ilişkisini özdeşleştirmek anakronik olabilir. Dönemin kültürel yapısı içinde bu ilişkiler çoğunlukla öğretici, erdemli ve sosyal kabul görmüş biçimlerde anlaşılmıştır (Yılmazcan, 2017, s. 92). (Şekil 94)

Hellenistik Dönem'de (MÖ. 323–31), özellikle büyük kentlerde (Athens, Delos, Pergamon, Alexandria), *Palestra* artık *Gymnasion* yapısının içinde veya ona bitişik olarak inşa edilirdi. Örnek: *Delos Gymnasion*'u hem *Palestra* hem de eğitim salonlarını içeren bir yapıdır (Vitruvius, 2023, s. 116). Bu bütünleşme, *Ephebos* adı verilen genç ergin erkeklerin hem beden hem de entelektüel eğitiminin tek bir merkezde yürütülmesine olanak tanımıştır (Coşgun, 2011, s. 81).

Sonuç olarak Erken Dönem, *Palestra* ve *Gymnasion* ayrıydı; *Palestra* daha çok çocuk eğitimi, *Gymnasion* ise genç ve yetişkin eğitimi için kullanılırdı. Klasik Dönem'den itibaren: Bu iki yapı işlevsel olarak birleşmeye başladı. Hellenistik Dönem ve sonrası, *Palestra*, *Gymnasion*'un bir bölümü haline geldi; eğitim mimarisi ve felsefesi bütüncül hale dönüştü (Walden, 2022, s. 120). Antik Yunan'da *Gymnastik* eğitimin verildiği mekânlar, yalnızca sportif faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar değil; aynı zamanda ideolojik, ahlaki ve sosyal mesajlar barındıran yerlerdi (Yılmazcan, 2020, s. 138). *Gymnasion* ve *Palestra* arasındaki işlevsel ve mimari farklar, yaş, pedagoji ve toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde şekillenmiş; zamanla birbiriyle bütünleşerek klasik eğitimin vazgeçilmez parçaları olmuştur. Bu kurumlar, Antik Yunan Toplumu'nun hem fiziksel hem zihinsel idealini mekâna yansıtan eşsiz yapılardır (Walden, 2022, s. 123).

3.4.4.2.2. Agon Alanları – Stadia ve Hippodromoi

3.4.4.2.2.1. Stadion “Στάδιον”

Atletizm yarışlarının yapıldığı uzun koşu pistleridir. Özellikle *Olimpik oyunlar* ve diğer *Panhellenik oyunlar* çerçevesinde, atletlerin fiziksel ve rekabetçi eğitimi burada sürdürülürdü. Eğitim sürecinin son aşamasında, sporcular burada hem yarışır hem de eğitici gözlemlerle değerlendirilirdi (Şinoforoğlu, 2015, s. 81).

3.4.4.2.2. Hippodromos “ἵππόδρομος”

Atlı ve araba yarışlarının yapıldığı geniş oval pistlerdi. Aristokrat gençlerin fiziksel cesaret, denge ve strateji eğitimi kapsamında kullanılırdı (Dalkılıç, 2020, s. 72).

3.4.4.2.3. Kutsal Alanlar ve Panhellenik Merkezler

Bu merkezlerdeki *Gymnasionlar*, yalnızca yarışmaya hazırlık değil, aynı zamanda dini bir arınma ve kutsal görev olarak da görülürdü. Beden eğitimi ile dinsel ibadet arasında bir bağ kurulurdu (Adam, 2021, s. 83). Egzersiz ve *Atletizm*, tanrılara adanmış eylemler olarak değerlendirilirdi (özellikle Zeus ve Apollo adına yapılan oyunlarda). Örnek; Olympia, Delphi, Nemea, Isthmia Kutsal Alanları (Bener, 2016, s. 97).

3.4.4.2.4. Açık Alanlar ve Kırsal Eğitim Mekânları

Periagogik Faaliyetler Özellikle Sparta’da çocuklar ve gençler açık arazilerde fiziksel sınavlardan geçirilirdi. Kırsal alanda yapılan bu beden eğitimleri aynı zamanda hayatta kalma, dayanıklılık ve savaş simülasyonu içeriyordu (Dalkılıç, 2020, s. 121). *Polis Çevresi ve Temenoslar*, Kent dışındaki *Temenos* denilen kutsal alan çevrelerinde yapılan eğitimler, çoğu zaman tanrılara adanmış yarışmalarla bütünleşirdi (Sevik, 2022, s. 99).

Antik Yunan beden eğitimi mekânları yalnızca fiziksel antrenman değil, aynı zamanda ahlaki, estetik ve dini gelişim yerleri olarak kurgulanmıştı. Mekânlar, bireyin *Kalokagathia* (güzellik ve iyilik) idealine ulaşmasını destekleyecek şekilde organize edilmiştir (Cevizci, 2016, s. 49).

Gymnasion ve *Palestralar*’da verilen tüm bu eğitim ve dersleri anlattıktan sonra Antik yazarlardan Philostratos’un, *Gymnastikos* “Γυμναστικός”, Xenophon’un *Symposium* ve *Cyropaedia* eserleri, Platon’un *Politika*’sında *Lysis* ve *Republic* kısımlarında ve Pausanias’ın *Hellas*’ın Tasviri (*Periegesis Hellados*) kitaplarında *Gymnasion* ve *Palestra*’ya eğitim almaya gelen bir genç Yunanlı’nın bir günlük ders programı aşağı yukarı çıkarılabilmektedir. Yeni konuya geçmeden kısaca bu ders programından da bahsetmek konuyu pekiştirmede gerekli olacaktır.

3.4.4.2.5. Antik Yunan'da Gymnasion/Palestra Günlük Ders Programı

Gnēsios bir genç Yunan erkek için gün güneş doğarken yani şafakta saat 05:00-06:00'da gençler *Gymnasion* ya da *Palestra*'da buluşurlar, vücutlarını yağlarlar (Zeytinyağı ile) ve hafif ısınma hareketleri yaparlar ve aktivite toplanma ve hazırlık evresi olarak adlandırılabilir (Philostratus, 2015, s. 5).

Sabah 06:00-09:00'da temel beden eğitimi aktivitesi olarak *Koşu (Stadion)*, *Disk atma*, *Cirit atma*, *Uzun atlama*. Bedeni ısıtmak ve güçlendirmek için temel idmanlar yapılırdı (Pausanias, 2025, s. 14).

Sabah ortası 09:00-11:00'da *Güreş*, *Boks* çalışmaları. İleri seviye öğrenciler *Palestra* kısmına geçer, *Pankration* eğitimi (kilitleme, vuruş, boğma teknikleri) alırlardı bu aktivite evresine Dövüş Sanatları Eğitim adı verilmekteydi (Philostratus, 2015, s. 6).

Öğle vakti 11:00-13:00'da Dinlenme ve Temizlik yapılır (Philostratus, 2015, s. 6). Bu evrede Hafif yemek (çoğunlukla meyve, ekmek, peynir). Ter ve yağ, *Strigilis* ile kazınarak beden temizlenir. Kısa bir mola verilirdi (Xenophon, 2000, s. 49). (Şekil 98, Şekil 99)

Öğleden sonra 13:00-15:00'da Zihin Eğitimi'ne başlanırdı (Platon, 2020, s. 22). Bu eğitim de Felsefe sohbetleri, ahlaki tartışmalar, Müzik veya Şiir dersleri. Özellikle Etik kavramlar, Erdem tartışmaları (*Areté*, *Sophrosyne*) yapılırdı (Ksenophon, 2007, s. 56).

İkinci vakti 15:00-17:00'da öğrenciler soğuma ve arınma aktivitesine katılırlardı (Platon, 2020, s. 23). Bu evrede Yavaş yürüyüş, esneme, soğuk su banyosu ile Bedensel ve zihinsel rahatlama yaparlardı (Platon, 2021, s. 41).

Akşam, güneş battıktan sonra saat 18:00 sonrası *Gymnasion* kapanır. Gençler evlerine dönerler. Akşamları bazen şiir akşamları, tartışmalar olurdu (özellikle eğitimli ailelerde) (Philostratus, 2015, s. 8).

Sabahları %70 fiziksel eğitim verilirken Akşamları %30 zihinsel eğitim verilirdi. Bütün gün ruh ve beden bütünlüğü korunmaya çalışılarak bütünlüğü oluşturan hiçbir etmen ihmal edilmezdi (Philostratus, 2015, s. 12). Özetle gün güneşle başlar, vücudu hazırlar, gün boyunca sabah beden çalıştırılır, öğleden sonra ruh ve akıl eğitilir, gün sonunda ise beden ve ruh arındırılarak ertesi gün alınacak eğitime hazırlık

yapılırdı (Platon, 2020, s. 25). *Gymnasion* ya da *Palestra* bir kas yapma merkezi değil, erdemli, ahlaklı, ölçülü bir insan yetiştirme merkezi olarak görülür ve yukarıda anlattığımız ve Tez'in genel konusunda her zaman vurguladığımız planlı ve sistematik eğitimin verildiği kolektif eğitim kuruluşları olarak görülürdü (Marrou, 1964, s. 57). Antik yazarlar verilen zaman dilimlerini saat olarak vermemiş vakit olarak vermişlerdir. Vakitlerin daha anlaşılır olması için günümüzde vakitlerin kabul edildiği ortalama saatler baz alınmıştır.

3.4.5. Retorik/ Felsefe Eğitimi (Yüksek Eğitim)

Antik Yunan'da eğitim, bireyin yaşına göre planlanmış, fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimi merkeze alan çok kademeli bir süreçti. Bu süreçte öğrenci zamanla Retorik ve Felsefe gibi ileri düzey disiplinlerle tanışırdı. Eğitim, yaşla birlikte artan bir ciddiyet ve derinlik kazanır, her yaş diliminde farklı öğretmen tipleri ve okullar devreye girerdi (Walden, 2022, s. 109). Bu süreci son kısmına geldiğimiz için şu şekilde bir tablo haline getirebiliriz:

Tablo 4. Yaşlara Göre Eğitim Aşamaları ve İçerikleri.

Yaşlara Göre Eğitim Aşamaları ve İçerikleri.				
Yaş Aralığı	Eğitim Düzeyi	Ders İçeriği	Öğretmen	Eğitim kurumu
7-12	İlk Eğitim <i>Grammatikē</i>	Okuma, Yazma, Aritmetik, Ezberleme	<i>Grammatisēs</i>	<i>Didaskaleion</i>
12-14	<i>Mousikē & Gymnastikē</i>	Müzik, <i>Kithara</i> , şiir, beden eğitimi (<i>Palestra</i>)	<i>Kitharistēs</i> , <i>Paidotribes</i>	<i>Palestra</i> / Ev
14-18	<i>Retorik</i> Temelleri & <i>Gymnasion</i> Eğitimi	Spor (<i>Pentatlon</i>), <i>Retorik</i> giriş, ahlaki tartışmalar	<i>Rhetor</i> , <i>Sophistēs</i>	<i>Gymnasion</i>

18-20	<i>Efebi</i> Dönemi	Askerî eğitim, kamu konuşmaları, yurttaşlık bilgisi	Gymnastēs, <i>Rhetor</i>	<i>Gymnasion</i> / <i>Agora</i>
20+	Felsefî ve Bilimsel Eğitim	Felsefe, mantık, doğa, siyaset, etik	<i>Philosophoi</i>	<i>Akademia</i> , <i>Lykeion</i>

Kaynak: (Walden, 2022, s. 109)

Tablodan da anlaşılacağı üzere 18 yaşına gelen genç bir Yunan erkeğinin bedeni artık savunmaya ve savaşmaya hazır hale gelmiştir. Bu nedenle bu dönemde artık Polis Devletleri’nde çocukluktan başlayan kademeli ve sistemli eğitimin bireyden beklentisi olan iyi ve ahlaklı bir vatandaş olması ve mevcut *Polis*’in devamlılığını ve korumasını sağlama görevini üstlenme sırası gelmiştir (Adomeit, 2004, s. 137). (Şekil 100) Hitabet ve Felsefe eğitimi içerisinde *Efeblik* eğitime değinilerek devam edilecektir. Çünkü Antik Yunan Kent Devletleri’nde *Gnēsios*’lar hem doğal vatandaş hem asker hemde siyasetçi olarak görülmektedir. Askeri eğitimin bu dönemde verilmesi Antik Yunan Kültürü’nde ulusa ve halka seslenmede ve savaşlarda askerler ile yapılan konuşma esnasında *Retorik* (Hitabet) sanatına verilen önemden kaynaklanmaktadır (Croix, 2014, s. 231). Bundan dolayı askerlik eğitimi bireyin gelişiminin son kısmında verilmektedir. Hellenistik Dönem’den sonra Roma Cumhuriyet Dönemi sanat akımında devlet adamlarının Portre, Büst ve Heykelleri’nde *Verism*⁵⁴(Şekil 101) adı verilen akım ve *Adlocutio*⁵⁵(Şekil 102) (söylev/sesleniş duruşu) etkili olacaktır (Özgan, 2013, s. 82).

⁵⁴ *Verism*, özellikle Roma sanatı bağlamında kullanılan bir terimdir. Gerçekçi, aşırı detaycı ve idealize etmeyen bir sanat anlayışını ifade eder. Kelime kökeni, Latince *Verus*, gerçek, hakiki, anlamına gelir. Özetle, *Verism*, güzellik ideallerinden çok, gerçeğin tüm sertliğiyle tasvir edilmesi sanatıdır. (Özgan, 2013, s. 52)

⁵⁵ *Adlocutio*, Antik Roma’da özellikle askeri ve kamusal bağlamlarda kullanılan bir terimdir. En basit haliyle: Bir liderin (özellikle bir imparatorun veya generalin) askerlerine ya da halka yaptığı resmî konuşma veya hitap anlamına gelir. Kelime kökeni: *Ad* = -e doğru, *Loqui* = konuşmak yani: Birine doğru konuşmak, resmî hitap. Anlamına gelir. (Özgan, 2013, s. 70)

3.4.5.1. Yurttaşlık Odaklı Askerî Eğitim

18 yaşında başlar, iki yıl süren *Efebos*'luk döneminde, *Efebeia* ile askerî ve yurttaşlık eğitimi verilir. Eğitim *Gymnasionlar*, Askerî eğitim bölgesi olan Piraeus ve çevresi (Atina'nın liman bölgesi), Sınır karakolları, kamusal meydanlar, eğitim kamp alanlarında yapılmaktaydı (Burckhardt, 2021, s. 28). (Şekil 103)

Verilen eğitimin içeriğinde ise; Silah kullanımı: Mızrak, kalkan, ok, kılıç, Yürüyüş ve düzen eğitimi, Strateji ve taktik dersleri, Yurttaşlık bilgisi: Yasa, mahkeme, kamu konuşmaları, Fiziksel dayanıklılık, *Gymnasion* antrenmanları, *Ephebeia Agones* (Askerî oyunlar ve yarışmalar) eğitimlerini içermekteydi (Adomeit, 2004, s. 176). Dönem Antik yazarlarından Aristoteles, gençlere önce fiziksel güç ve erdem, ardından düşünsel olgunluk kazandırılması gerektiğini söyler (Aristoteles, 2013, s. Bölüm VIII).

Genç Yunan erkekleri bu eğitimi çeşitli gözetmen, öğretmen ve komutanlardan almaktadırlar (Burckhardt, 2021, s. 44). Bunlar;

- *Sophonistes*: Gençlerin gözetmeni (Çelgin, 2024, s. 300).
- *Kosmetes*: *Gymnasion* sorumlusu (Çelgin, 2024, s. 245).
- *Didaskaloi*: Askerî teknikleri ve kamu konuşmalarını öğretenler (Burckhardt, 2021, s. 50).
- *Stratēgos* (komutan): Zaman zaman stratejik eğitim verir (Çelgin, 2024, s. 279).

Bu eğitimleri alan ve başarılı olan genç erkekler artık özgür bir Atina vatandaşı olarak sayılmaktadırlar. Diğer Kent Devletleri'nde ise bu eğitim sistematikliği Atina ve Sparta'daki gibi değildir. Fakat bazı Kent Devletleri hakkında spesifik olmasa da çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle Thebai, Korinthos, Delos ve Rodos'ta Genç erkekler belirli yaşa geldiklerinde şehri savunmakla yükümlü olduklarından temel askerî eğitimler alırlardı. Özellikle *Gymnasionlar*, bu eğitimlerin fiziksel altyapısını sağarlardı (Burckhardt, 2021, s. 81-85). Sparta Devleti'ne ait askeri eğitim bilgilerine Sparta'da eğitim konusu altında yer verilecektir.

Antik Yunan'da askerî eğitim, bireyin toplumla kurduğu ilişkinin bir parçasıydı. Sparta'da bu eğitim yaşam biçimiymişken, Atina'da bir yurttaşlık geçidi ve sorumluluk alanıydı (Adomeit, 2004, s. 177). Eğitim hem bedeni hem de zihni şekillendirmeyi amaçlıyordu ve genellikle *Gymnasion* gibi mekânlarla iç içeydi.

Eğitmenler yalnızca teknik bilgi aktaran kişiler değil, aynı zamanda ahlaki rol modellerdi (Burckhardt, 2021, s. 87).

3.4.5.2. Retorik (Hitabet) Eğitimi

Retorik “*ῥητορική / Rhetorica*”, dinleyiciyi ikna etmeyi amaçlayan sistematik konuşma sanatıdır (Çelgin, 2024, s. 234). Antik Çağ’da, özellikle Atina Demokrasisi’nde *Ekklesia* (halk meclisleri), *Dikasteria*⁵⁶ (mahkemeler) ve festivaller gibi kamusal ortamlarda konuşma yetisi, bireyin yurttaşlık vasfının temelidir. *Retorik*, yalnızca estetik bir konuşma biçimi değil, aynı zamanda siyasi, hukuki ve felsefi bir araç olarak değerlendirilmiştir (Marrou, 1964, s. 137).

Retorik eğitimi MÖ. 5. Yüzyıl’da *Sofistler* ile başlamıştır. Protagoras, Gorgias, Hippias ve Prodikos gibi *Sofistler*, *Retoriğ*’i bir *Techne* (sanat/teknik) olarak sistemleştiren ilk düşünürlerdir (Arslan, 2014, s. 20). *Retorik*, başlangıçta genç aristokrat erkeklere kamusal başarı kazandırmak için öğretilmiştir. Hatta Protagoras’ın ünlü sözü: “*İnsandır her şeyin ölçüsü.*” Diyerek *Retorik* eğitiminde *Sofistler*, dilin gücüyle gerçeği değil, inandırıcılığı aramışlardır (Dürüşken, 2018, s. 19). Ama Platon Gorgias ve Phaidros diyaloglarında *Sofist retoriğini*, gerçek bilgidен uzak, yanıltıcı bir sanatsal kandırma olarak görür. Ona göre ideal konuşma, hakikate hizmet eden felsefi bir söylem olmalıdır (Coşgun, 2011, s. 121).

MÖ. 4. Yüzyılda Aristoteles ile *Retorik* eğitimi üç temel dayanak üzerine oturtularak bilimleştirilir (Aristoteles, 2023, s. 24-26). Bu dayanaklar ise;

- *Ethos* (Etik Güvenilirlik): Konuşmacının karakteri, ahlaki duruşu, dinleyici nezdindeki itibarı.
- *Pathos* (Duygusal Etki): Dinleyicide duygusal bir yankı uyandırmak, öfke, acıma, sevinç gibi duygulara seslenmek.
- *Logos* (Mantıklı Argüman): Konuşmanın içerdiği mantıksal düzen, deliller, örnekler ve neden-sonuç ilişkileri.

Retorik, “*herhangi bir durumda ikna edici olanı bulma yetisi*” (Aristoteles, 2023, s. 28). Olarak tanımlanır.

⁵⁶ Klasik Dönem Atinası’nda (özellikle MÖ. 5.–4. Yüzyıl’lar) işleyen halk mahkemeleri sistemidir. Vatandaşlardan oluşan büyük jüri heyetlerinin adalet işlevi gördüğü demokratik yargı organları. (Adomeit, 2004, s. 19)

3.4.5.2.1. Retorik Eğitimin İçeriği

3.4.5.2.1.1. Progymnasmata (Προγυμνάσματα): Hazırlık Alıştırmaları

Bu egzersizler, öğrencinin yazılı ve sözlü anlatım becerilerini adım adım geliştirir. *Rhetor*’un ya da *Sophistēs*’in gözetiminde yapılır (Walden, 2022, s. 144).

3.4.5.2.1.1.1. Fable (Mitos)

Kısa, ahlaki ders içeren öyküler oluşturma ve anlatma (Örneğin Aisopos’tan esinlenerek) (Theodorakopoulos, 2018, s. 16).

3.4.5.2.1.1.2. Narratio (Anlatı)

Bir tarihi ya da kurgusal olayın açık ve düzenli biçimde anlatılması (Aristoteles, 2023, s. 30).

3.4.5.2.1.1.3. Chreia (Aforizma Açıklaması)

Ünlü bir söz ya da davranış üzerinden açıklayıcı ve yorumlayıcı bir metin yazma. (Dürüşken, 2018, s. 16) Örn: “Sokrates dedi ki: Kendini bil.”

3.4.5.2.1.1.4. Proverbium (Atasözü Yorumu)

Atasözü ya da özdeyiş üzerinden ders çıkarma ve konuşma geliştirme (Aristoteles, 2023, s. 32).

3.4.5.2.1.1.5. Confirmation / Refutation (Doğrulama / Çürütme)

Bir argümanı ya da hikâyeyi savunmak ya da çürütmek (Theodorakopoulos, 2018, s. 20).

3.4.5.2.1.1.6. Comparatio (Karşılaştırma)

İki kişi, olay ya da fikir arasında erdem, doğruluk ya da etki bakımından karşılaştırma. (Aristoteles, 2023, s. 32)

3.4.5.2.1.1.7. Ethopoiia (Karakter Taklidi)

Bir karakterin bakış açısından konuşma ya da mektup yazma. Örn: Sokrates, ölümünden önce halkına hitap ediyor (Dürüşken, 2018, s. 16).

3.4.5.2.1.1.8. Ekphrasis (Betimleme)

Bir insan, mekân, sanat eseri ya da savaş gibi sahnelerin ayrıntılı anlatımı. (Platon, 2020, s. 48)

3.4.5.2.1.1.9. Enkomion ve Psogos (Övgü ve Yergi)

Bir şahsiyetin ya da kavramın övülmesi ya da eleştirilmesi. Örn: Adaletin övgüsü, Savaşın yergisi (Aristoteles, 2023, s. 33).

3.4.5.2.1.1.10. Thesis (Görüş Savunması)

Tartışmalı bir konuda savunma yapmak (Dürüşken, 2018, s. 17). Örn: Zenginlik mi mutluluk getirir, erdem mi?

3.4.5.2.1.1.11. Nomos (Yasa Savunusu veya Eleştirisi)

Varsayımsal bir yasa üzerine, onun kabul edilip edilmemesi gerektiğine dair konuşma yazmak (Theodorakopoulos, 2018, s. 21).

3.4.5.2.1.2. Declamatio (Declamasyon)

Retorik eğitimin son ve en gelişmiş aşamasıdır. Öğrenci, karmaşık Hukuki, Politik ya da Etik konularda hazırlanmış kurgusal ama ciddi bir konuşma yapar (Dürüşken, 2018, s. 22).

İki Türü vardır (Aristoteles, 2023, s. 34-38). Bunlar:

3.4.5.2.1.2.1. Suasoria (Tavsiyede bulunma)

Tarihsel bir karakterin, zor bir karar öncesi danıştığı kişi olarak konuşmak (Theodorakopoulos, 2018, s. 30). Örn: İskender doğuya sefere çıkmalı mı?

3.4.5.2.1.2.2. Controversia (Hukuki Tartışma)

Kurgusal bir dava üzerinden savunma ya da suçlama konuşması yapmak (Dürüşken, 2018, s. 28). Örn: Oğlunu öldüren babanın davası.

Bu eğitimleri veren eğitimciler ise şunlardır;

- *Rhetor*: Kamusal konuşma ustası, öğrencileri topluluk önünde konuşmaya hazırlar (Çelgin, 2024, s. 333).
- *Sophistēs*: Bilgiyi ve hitabeti birleştirerek *Polis*'e hizmet edecek yurttaş yetiştirir (Arslan, 2014, s. 48).
- *Grammatisēs*: Hazırlayıcı öğretmen olarak öğrenciye metin ve dil disiplini kazandırır (Demiriş, 2007, s. 40).

Retorik eğitimin temel hedefi: Bireyi kamusal alanda etkili konuşabilecek bir yurttaş hâline getirmek, Mahkemede, mecliste ya da festivalde söz hakkı kullanabilir bir konuma taşımak, Toplumu erdemli fikirler aracılığıyla yönlendirebilecek liderler yetiştirmektir (Theodorakopoulos, 2018, s. 39). Ve Antik yazar Quintilianus şöyle der: “İyi bir insan, iyi konuşmayı öğrenmelidir. Çünkü kötü bir insanın sözü felaket getirir.” Çünkü Antik Yunan ve Roma’da iyi konuşma, kamusal hayata katılmanın ön koşuluydu. İlerleyen dönemde Roma Cumhuriyeti’nde, bir bireyin *Magistratus* (Yönetici) olabilmesi için *Retorik* eğitimi almış ve kamu önünde konuşmuş olması beklenirdi (Dürüşken, 2018, s. 53-57). *Retorik* eğitimi, Antik Çağ’da yalnızca bireysel bir beceri değil, aynı zamanda kültürel sermaye, politik araç ve etik bir sorumluluk olarak görülmüştür (Adomeit, 2004, s. 74). Aristokrat bir genç, *Gymnastikē* bedensel, *Mousikē* ile ruhsal, *Retorik*’le düşünsel ve toplumsal olgunluğa ulaşırdı.

3.4.5.3.Felsefe Eğitimi

Felsefe “*Φιλοσοφία*”, kelime anlamıyla: *Philos* (Sevgi) + *Sophia* (Bilgelik) → Bilgelik Sevgisi demektir (Çelgin, 2024, s. 116). Antik Yunan’da *Felsefe* eğitimi, bireyin, *Gnothi Seauton* (Kendini tanıması), *Physis* (Doğayı ve evreni anlaması), *Aretē* (Ahlaki erdem kazanması), ve toplumda adil bir birey olması amacıyla kurgulanmıştır (Kranz, 2014, s. 17). *Felsefe* eğitimi ilk olarak MÖ. 6-5. Yüzyıllar’da insanın doğayı anlaması ile yol almaya başlamıştır. Bu evreye *Pre-Sokratikler* Dönemi adı verilmektedir (Arslan, 2014, s. 10).

3.4.5.3.1. Pre-Sokratikler Dönemi (MÖ. 6.–5. Yüzyıl)

Bu dönemde insanlar evrenin varlığını ve doğayı anlamaya çalışmışlar ve kendilerinden önce insanlar tarafından yorumlanan doğa olaylarını mitolojiden ayırmak ve akıl yolu ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu dönemin temsilcileri arasında

Thales, Anaximandros, Anaximenes, Herakleitos, Parmenides, Empedokles, Demokritos, Pythagoras sayılabilir (Erdemli, 2015, s. 24-26).

Bu dönemde henüz kurumsallaşmış bir *Felsefe* eğitimi bulunmamakla birlikte, filozoflar öğrencilerini birebir yakın ilişki ile eğitirlerdi. Verilen eğitimin konuları arasında Felsefe, Doğa gözlemleri, Sayılar'ın yapısı, evrenin ilkeleri gibi konularla iç içeydi. Özellikle *Pythagoras Okulu* bir eğitim topluluğuydu (Arslan, 2014, s. 8).

3.4.5.3.2. Sofist Dönem (MÖ. 5. Yüzyıl)

Bu dönemin temel amacı genç aristokratları toplumsal yaşamda başarılı kılmak ve bu genç aristokratlara *Retorik*, Yasa bilgisi, Vatandaşlık ve Siyasal beceriler kazandırmaya çalışmaktı (Theodorakopoulos, 2018, s. 88). Bu dönemde *Sophistēs* (gezgin öğretmenler), ücret karşılığı eğitim vererek, öğrencilerine programlarında bulunan *Retorik*, *Argümantasyon*, *Hukuk*, *Etik* ve *Siyaset* alanlarında eğitimler vererek, pratik bir şekilde mecliste konuşma yapma, mahkemede savunma yapma ve halkı ikna etme becerilerini öne çıkartırlardı. Bu eğitim ücret karşılığı yapıldığından belirli bir alanı yoktu. Genellikle öğrencilerin evlerinde yapılmaktaydı (Erdemli, 2015, s. 46).

Bu dönemin temsilcileri arasında Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias bulunmaktadır. Yukarıda anlattığımız Retorik eğitimi bu dönemde işlenmeye ve uygulanmaya başlanmıştır. Bu eğitim tarzı ilerleyen dönemde Sokrates'in herkesin Felsefe'ye katılabileceği görüşü ile farklı boyut kazanmaktadır (Arslan, 2014, s. 32).

3.4.5.3.3. Sokrates (MÖ. 469–399)

Sokrates, Antik Yunan'ın ve tüm Batı *Felsefe* tarihinin en etkili figürlerinden biridir (Bonnard, 2012, s. 83). Yazılı hiçbir eseri bulunmamaktadır; hakkında bildiklerimizin çoğu öğrencisi Platon, çağdaşı Ksenophon ve hicivci Aristophanes'ten gelmektedir. Atinalı bir *Filozof*'tur ve *Felsefe*'yi sokaklara taşıyarak, herkesin düşünmesini ve sorgulamasını teşvik etmiştir. Sokrates, bilgeliğe uyanışın eğitimci olarak görülür (Ksenophon, 2022, s. 28). (Şekil 104)

Öğretisini amaçları arasında insan ruhunu, karakterini ve ahlaki değerlerini sorgulamak ile erdemi bilgi ile özdeşleştirmek bulunmaktadır. Eğitim yöntemi bir önceki dönem olan sofistler dönemi gibi belli bir alanda değil, ama para karşılığı da değildir. Öğrencilerine *Sokratik diyalog* denen soru-cevap ile bireyin kendi

çelişkilerini fark etmesini sağlar. Bir diğer yöntemi ise *Maiotik yöntem* (Doğurtma) dır. Bu yöntemde bilgiyi doğrudan vermez, bireyin kendi içinde keşfetmesini sağlar (Arslan, 2023, s. 40-44).

Eğitimin gerçekleştiği yer olarak herkesin felsefeye katılacağı inancına sahip olduğundan *Agora*, sokak ve meydanlarda yapılırdı. Bu eğitim Kamusal Felsefe olarakta benimsene bilinmektedir. Sokrates, MÖ. 399’da şu suçlamalarla yargılandı (Bonnard, 2012, s. 77):

- Gençleri yozlaştırmak,
- Devletin tanrılarına inanmamak (ve yeni tanrılar icat etmek).

Mahkemede kendisini savunduğu, fakat fikirlerinden vazgeçmediği söylenir. Ölüm cezasına çarptırıldı ve baldıran zehri içerek idam edildi (Arslan, 2023, s. 84).

Platon’un *Apologia* (Savunma), *Kriton* ve *Phaidon* adlı diyaloglarında bu süreç detaylı anlatılır (Bonnard, 2012, s. 80).

3.4.5.3.4. Ksenophon (MÖ. 430 – 354)

Ksenophon MÖ. 430-354 yılları arasında yaşamış atinalı yazar, asker, tarihçi, felsefi düşünür ve pratik bir yaşam rehberidir. Felsefi birikimini Sokrates’in öğrencisi olduğu dönemlerde edinmiştir. Sparta yanlısı görüşleri nedeniyle Atina’da zaman zaman dışlanmış. Hayatını uzun yıllar sürgünde ve savaşlarda olmak üzere aktif bir hayat sürmüştür (Erdemli, 2015, s. 37). (Şekil 105)

İlk eseri olan *Anabasis*’te kendi yaşadığı olaylar ile Pers İmparatorluğu’ndan Yunan paralı askerlerinin evine dönüş mücadelesini anlatır. Thukydides’in bıraktığı yerden başlayarak Peloponez Savaşı sonrası Yunan Tarihi’ni *Hellenika* eserinde devam ettirir. İdeal bir lider nasıl olmalıdır? Sorusunu işleyen yarı kurgu, yarı tarihsel bir eser olan *Küçük Kyros’un Eğitimi*’ni, *Cyroupaideia*’yı yazar. Diğer eserleri Sokrates’in Anıları (*Memorabilia*), *Oeconomicus*, *Hipparchikos* ve *Perihippikes* ile *Agesilaos* dur (Bonnard, 2012, s. 45).

Platon, Aristoteles gibi Sokrates’in öğrencisi olan Ksenophon Sokrates’in diğer takipçileri gibi savaşlar ve askerlik nedeniyle bir okul ve felsefi akım yaratmamıştır. Ksenophon sadece bir yazar değil hayatın doğrudan deneyimlerinden süzülen bir bilgelik kaynağı olarak görülmelidir (Erdemli, 2015, s. 39).

3.4.5.3.5. Platon (MÖ. 427–347)

Platon, “Πλάτων”, Antik Yunan Felsefesi’nin en etkili isimlerinden biridir. Sokrates’in öğrencisi, Aristoteles’in hocasıdır. Gerçek adı *Aristokles*’tir; *Platon* (geniş omuzlu) lakabıdır (Cevizci, 2016, s. 33). Hem *Metafizik* hem de *Epistemoloji*, *Siyaset*, *Etik* ve *Eğitim* gibi alanlarda Felsefi Düşünce’nin temellerini atanlardan biridir (Cevizci, 2000, s. 40). Platon, Atina’da *Akademeia* adlı ilk yüksek öğretim kurumunu kurmuştur. Burası, Antik Yunan’daki ilk sistemli *Felsefe Okulu*’dur ve yaklaşık 900 yıl ayakta kalmıştır. Bu okulda *Matematik*, *Astronomi*, *Diyalektik* ve *Ahlak Felsefe*’si gibi alanlar öğretilmiştir (Croix, 2014, s. 227).

3.4.5.3.5.1. Platon’un Akademia’sı (Ἀκαδημία)

MÖ. 387 yılında kurulan *Akademeia*, Atina’nın dışında, *Akademios* “Ἀκάδημος” adlı kutsal zeytinlik alanda Platon tarafından kurulmuştur. Kurumun adı, bölgenin adından gelir ve zamanla *Akademi* terimi tüm Batı eğitim sistemlerinin simgesi haline gelir (Kranz, 2014, s. 144). Kuruluş Amacı, Platon, Sokrates’in ölümünden sonra, onun mirasını yaşatmak ve devletin yönetimini felsefi temellere oturtacak bireyler yetiştirmek üzere bu kurumu kurar (Arslan, 2014, s. 213). (Şekil 104)

Platon’un eğitim anlayışı, bireyin ruhsal yapısına ve yaş gelişimine uygun şekilde kurgulanmıştır. Buna göre eğitim bedensel, müzikal, matematiksel ve felsefi aşamalardan oluşur. Eğitim yöntemleri iki şekildedir (Erdemli, 2015, s. 147). Bunlardan birincisi *Diyalektik* “Διαλεκτική” yöntemidir. Bu yöntemde Ruhun gözünü yukarı çevirmek, görünenden öze ulaşmak, Bilgiyi ezberletmek yerine, sorgulayarak kavratmayı amaçlar. Sokrates’ten aldığı yöntemdir (Kranz, 2014, s. 146). İkinci yöntemi ise *Matematiksel Arınma* yöntemidir. Bu yöntemde Sayıların ve oranların öğretimi, ruhu karışıklıktan temizlemek içindir, İdea dünyasına geçiş için matematiksel düzen ve oran bilgisi zorunludur (Arslan, 2014, s. 218).

Akademia’nın kapısında şöyle yazıldığı söylenir; “*Geometri bilmeyen bu kapıdan giremez*” (Cevizci, 2000, s. 138).

Akademia’da eğitim alan bazı önemli takipçileri ise, Speusippos (Platon’un yeğeni), Xenokrates, Arkesilaos (Şüpheli dönüşüm), Karnades (Orta Akademi, Septik yorumlar) dir. *Akademi* yalnızca *Felsefe* değil, aynı zamanda *Matematik*, *Astronomi*,

Müzik Teorisi gibi alanlarda da önde gelen araştırmalar yapmıştır (Arslan, 2014, s. 222).

Platon'un amacı yalnızca bireyi değil devleti dönüştürecek bilgi insanını yetiştirmektir. Eğitim; ruhun eğitimi, aklın inşası ve erdemin pratiğidir. En yetkin birey: *Filozof-Kral* — hem bilgeliği hem siyasi erdemi taşıyan lider. Devlet adlı eserinde Platon'un hayalindeki devlet, tamamen eğitim sistemi üzerine kuruludur (Platon, 2021, s. 56-60). *Felsefe*'yi bireysel uğraş olmaktan çıkarıp kamusal, örgütlü ve sistematik hale getirmiştir. Bugün kullandığımız *Akademi*, *Akademisyen*, *Akademik* gibi kelimelerin tümü, Platon'un kurduğu bu mekândan ilham alır (Cevizci, 2016, s. 218).

3.4.5.3.6. Aristoteles (MÖ. 384 – M.Ö. 322)

Makedonya'nın Stagira kentinde doğduğu için bazen *Stagirite* olarak da anılır. Genç yaşta Atina'ya giderek Platon'un *Akademisi*'ne katıldı. Yaklaşık 20 yıl burada kaldı (Childe, 2007, s. 315). Platon'un ölümünden sonra Atina'yı terk etti; Assos ve Midilli'de bulundu, ardından Makedonya'ya giderek genç Büyük İskender'in eğitmeni oldu. MÖ. 335'te Atina'ya dönerek *Lykeion* adlı kendi okulunu kurdu. Burada *Peripatetik* (yürüyerek ders anlatan) öğretim tarzını benimsedi. Siyasi sebeplerle Atina'yı terk etti ve kısa süre sonra öldü (Erdemli, 2015, s. 247). (Şekil 107)

3.4.5.3.6.1. Aristoteles'in Lykeion'u (Λύκειον)

MÖ. 335 yılında *Apollon Lykeios*'a⁵⁷ adanmış Kutsal Alan'ın yakınında Platon'un öğrencisi Aristoteles tarafından kurulmuştur. Kurum, adını bulunduğu bölgeden alır: *Lykeion*. Aristoteles, Platon'un Akademisi'nde 20 yıl öğrenim görmüş; hocasının “*İdealar Öğretisi*” ne eleştirel yaklaşarak kendi sistemini kurmuştur (Childe, 2007, s. 318).

⁵⁷ *Apollon Lykeios* Kültü Aristoteles'in *Lykeion*'u kurduğu Apollon için kutsal olan *Temenos*'un adıdır. *Lykeios* kültü kurtlarla ve ışık ile ilgilidir. Kurtlar ile olan kısım Apollon'un doğaüstü koruyucu ve kurtları uzaklaştıran bir figür olduğu düşünülür. Işık ile alakası ise Apollon'un ışık tanrısı yönüne gönderme yapılıdır. *Lykeion*'un bulunduğu yerde bir *Gymnasion* (spor ve eğitim alanı) vardı. Ve bu alandan da Apollon'un genç erkekleri, *Ephebos*'ları koruduğuna inanıldığı için inşa edildiğine inanılırdı. Ayrıca bir kutsal alan olduğundan Apollon *Lykeios*'a bir *Sunak* (*Bomos*) bulunuyordu. Aristoteles ve öğrencileri Apollon *Lykeios*'un koruması altında bilgi araştırıyorlardı, bu yüzden mekân seçimi sembolikti. (Berens, 2021, s. 68-69)

Aristoteles'e göre *Felsefe* “*Bütün var olanların nedenleri ve ilkelerini bilen bilimdir.*” Demiş ve verdiği eğitim amacını da insanın doğasını, toplum yapısını, varlık düzenini ve evreni gözlem ve akıl yürütme ile kavramak olarak belirtir (Bonnard, 2004, s. 94).

Aristoteles, *Felsefe*'yi üç ana kategoriye ayırır (Cevizci, 2016, s. 231):

- Teorik felsefe: Konusu *Metafizik, Fizik, Matematik, Teoloji*, amacı ise Bilgi için bilgidir (Arslan, 2014, s. 234).
- Pratik felsefe: Konusu *Etik, Politika, Ekonomi*, amacı ise doğru eylemdir (Erdemli, 2015, s. 198).
- Poetik Felsefe: Konusu *Retorik, Şiir, Estetik, Anlatı kuramı*, amacı ise Etkili ifade ve sanattır (Cevizci, 2016, s. 241).

Peripatetik Yöntem, “*Περὶπατητικὴ Σχολή*” Yürüyerek öğretenler anlamına gelir. Aristoteles, öğrencileriyle *Lykeion*'un *Portikaları*'nda yürüyerek ders işlerdi (Erdemli, 2015, s. 200). Amacı ise Düşünceyi bedensel hareketle dinamik hâle getirmektir. *Gözlem* ve *Kataloglama* yaparak da Aristoteles, canlıları, siyasal sistemleri, etik davranışları gözlemleyerek sınıflandırdı ve *Felsefe*'yi doğa bilimleriyle iç içe düşündü. Sokrates gibi eğitim herkes içindir görüşünü benimsememiş, öğrencilerinde zihinsel olgunluk ve felsefî disipline açıklık aramıştır (Bonnard, 2004, s. 211). Diğer filozoflardan farklı olarak Aristoteles'in öğrencileri günlük defter tutmaya, metin tartışmalarına katılmaya ve gözlem yolculuklarına eşlik etmeleri beklenirdi. Hellenistik Kral Büyük İskender de gençlik yıllarında Aristoteles'in öğrencileri arasındadır (Errington, 2020, s. 184).

Aristoteles'in *Etik* Anlayışında *Aretē* (Erdem) alışkanlıkla kazanılır. Ahlaklı olmak doğuştan gelmez; eğitimle oluşur. Erdem, iki uç arasında *Mesotes* (yani orta yoldur): Cesaret = korkaklık ile cılgın cesaretin ortasıdır. Cömertlik = Cimrilik ile savurganlığın ortasıdır (Cevizci, 2000, s. 244).

Lykeion yalnızca bir *Felsefe Okulu* değil, ilk sistematik araştırma enstitüsü olarak da kabul edilir. *Tarih, Siyaset bilimi, Zooloji, Meteoroloji* gibi alanlarda gözlem temelli araştırmalar yapılmıştır. Aristoteles, öğrencileriyle birlikte 158 farklı Şehir Devleti'nin Anayasası'nı derlemiştir (*Athenaion Politeia* bu çalışmalardan biridir) (Marrou, 1964, s. 157). *Felsefe*'yi ilk kez disiplinler arası bir yöntemle sunmuştur. Batı'da *Mantık, Bilimsel yöntem, Etik sistemi* gibi alanların doğrudan öncüsüdür.

Lykeion modeli hem üniversite sisteminin hem de bilim akademilerinin ilk örneklerinden biridir (Childe, 2007, s. 160).

Platon'un *Akademia* ile kurumsallaştırdığı yolu Aristoteles *Lykeion* ile Antik Dünya da bilginin en geniş anlamda sistemleştirildiği yer haline getirmiştir. Burada eğitimin amacı yalnızca bilgi edinmek değil, bilgiyi yaşamda kullanabilecek olgunluğa erişmektir. Aristoteles'in açtığı yol, binlerce yıl boyunca hem bilimin hem de ahlak felsefesinin en sağlam temel taşlarını oluşturmuştur (Cevizci, 2000, s. 250).

Burada anlatılan *Felsefe okulları* en bilinen ve günümüzde verdikleri eserler ve ortaya koydukları eserler ile takipçileri tarafından öğreticilerden alınan bilgiler ile tekrar tekrar yorumlanarak yeni felsefi akımlar ortaya çıkarmıştır. Mevcut anlattığımız okullar ile bu akımların öğreticilerinden aldıkları bilgiler ile ortaya çıkan okullar ve temel yaklaşımlarından bazıları şunlardır (Erdemli, 2015, s. 200);

Tablo 5. Başlıca Felsefe Okulları.

Başlıca Felsefe Okulları.			
Okul	Kurucusu	Yer	Temel Yaklaşım
<i>Akademia</i>	Platon	Atina	<i>İdealizm, İdealar öğretisi, Ahlaki erdem</i>
<i>Lykeion</i>	Aristoteles	Atina	Gözlem, <i>Mantık</i> , bilimsel yöntem
<i>Stoa Poikile</i>	Zenon	Atina	<i>Stoacılık</i> ; doğaya uygun yaşamak
<i>Cyrene Okulu</i>	Aristippos	Cyrene/ Libya	<i>Hedonizm</i> , Ani hazlar, <i>Erdem- İlk kadın Öğretmen (Bkz.5.3.1.6)</i>
<i>Kepos (Bahçe)</i>	Epikuros	Atina	Haz-acı dengesi, iç huzur
<i>Pirronistler</i>	Pyrrhon	Elis	Bilginin kesinliği yoktur; sürekli kuşku
<i>Kynikler</i>	Diogenes	Sinop- Atina	Doğaya dönüş, toplum eleştirisi, sadelik

Kaynak: (Erdemli, 2015, s. 200)

Efeblik eğitimini 20 yaşında tamamlayan bir Yunan genci bu yaştan itibaren de *Felsefe* eğitimine devam etmektedir. Platon'un *Akademia'sı* gibi okullarda bu eğitim 30 yaşlarına kadar sürebilirdi. Platon bu eğitimi şu şekilde desteklemektedir; "*felsefe eğitiminin gerçek amacı, devleti yönetebilecek nitelikte filozoflar yetiştirmektir*"

(Platon, 2021, s. 61). Kişi eğitimini tamamladıktan sonra Siyasi hayata atılabilir, (meclis, yargı, elçilik vb.), Öğretmen / *Filozof* olur (kendi okulunu kurabilir.) veya Özel hayatına döner ve eğitimini ruhsal rehber olarak taşır (Cevizci, 2000, s. 218). Epiktetos, öğrencilerine şöyle der: “*Artık düşünmeyi öğrendiniz, şimdi yaşama biçiminizi felsefeye uygun hâle getirin*” (Erdemli, 2015, s. 187). Yani felsefe eğitiminden sonra formel eğitim büyük ölçüde sona erer.

Ama Yunan kültüründe *Sophos* (bilge kişi) olmak, sürekli öğrenen biri olmayı gerektirir. Sokrates'in “*Hiçbir şey bilmediğimi biliyorum*” sözü, eğitimin bitimsizliğini sembolize eder (Bonnard, 2004, s. 251). Aristoteles, felsefe eğitiminin amacı olarak “*ruhun yetkinleşmesi*”ni gösterir. Bu ise ömür boyu süren bir uğraştır (Cevizci, 2000, s. 246). *Felsefe* eğitimi, biçimsel olarak sona erse de bireyin entelektüel ve ahlaki yaşamında ölümüne kadar süren bir rehberlik sistemine dönüşür. Bu yüzden Antik Yunan’da, gerçek anlamda eğitilmiş kişi, sürekli olarak sürekli sorgulayan, erdemli yaşayan ve Topluma katkı sunan birey olarak görülür. *Paideia* sadece gençlik eğitimi değil, bir ömürlük dönüşüm süreci olarak görülür (George, 1988, s. 178).

Bir zamanlar eğitimin Demokrasi’nin, Felsefe’nin, sanatın ve özgür yurttaşlığın başkenti olan Atina, zamanla dış savaşlar, iç karışıklıklar ve jeopolitik gerçekler karşısında yavaş yavaş çökmüş, sonunda Roma’nın hâkimiyeti altına girmiştir (Mansel, 2004, s. 254). MÖ. 431-404’te yapılan *Peloponez Savaşı* ile Atina, Sparta’ya yenilir. Demokrasi askıya alınır, *30 Tiran* denilen Spartalı yanlısı yönetim gelir. Bu, Atina’nın ilk kez politik ve moral gücünü yitirdiği andır. MÖ. 403–338’de demokrasi geri gelir, *Felsefe*, *Tiyatro* ve *Sanat* yeniden canlanır, Ancak Atina artık bir süper güç değil, kültürel bir merkez haline gelir (Ağaoğulları, 2009, s. 240).

MÖ. 338’de Makedonya Kralı II. Filip, Atina ve Thebai’yi *Khaironeia Savaşı*’nda yener. Atina artık bağımsız değil, Makedon hâkimiyetinde bir kenttir. Savaşın etkisiyle Atina’da Demokrasi kalır, ama dış politikada bağımsızlık sona erer. MÖ. 300–200 yıllarında yani Hellenistik Dönem’de Kültürel Merkez Ama Politik Kukla olarak hayatına devam eder. Bu dönemde *Stoacılık*, *Epikürcülük*, *Akademi* gibi okulların etkisi sürer. Ama Atina artık büyük ordulara, donanmaya ya da dış güce sahip değildir. Kent, Ptolemaioslar, Seleukoslar gibi Hellenistik Krallıklar’ın ideolojik oyun alanı hâline gelir (Errington, 2020, s. 216).

MÖ. 200–146 arasında Roma Yunanistan’a müdahale etmeye başlar. Bu baskıya ve müdahaleye Atina, bazen Roma yanlısı, bazen karşıtı tavır alarak denge politikası izler. Fakat MÖ. 146’da Korinthos, Roma tarafından yerle bir edilirken, Atina resmen bağımsızlığını kaybeder (Cartledge, 2013, s. 247).

MÖ. 88–86 arasında Atina, Mithridates⁵⁸ (Pontus kralı) ile ittifak yapar ve Roma’ya başkaldırır. Bu başkaldırı sonrası Roma *Konsül*’ü Lucius Cornelius Sulla, MÖ. 86 yılında Atina’yı kuşatır ve ele geçirir. Şehir yağmalanmaz ama duvarları yıkılır, limanları tahrip edilir ve Atina’nın askeri ve politik gücü resmen sona erer. Bu, Atina’nın Kent Devleti olarak fiilen ve hukuken yıkıldığı andır (Errington, 2020, s. 267).

Atina yıkıldı, ama ölmedi. Roma döneminde Felsefi okullar devam etti (Platon’un *Akademisi*, Aristoteles’in *Lykeion*’u), Atina, bir eğitim ve kültür merkezi olarak yaşamayı sürdürdü, Roma aristokratları buraya felsefe öğrenmeye geldiler. (Cicero, Hadrian vb.) (Cartledge, 2013, s. 317).

Şimdi buradan Klasik Dönem Atina’sının özgürlük ve düşünce odaklı eğitiminden ayrılıp, Sparta’nın disiplin, itaat ve cesaret temelinde şekillenen eğitim sistemine geçiyoruz. Burada Sparta için sadece eğitim konusundan bahsedeceğiz Sparta’da siyasi ve sosyal düzen konularına Atina hakkında bilgi verirken karşılaştırmalı olarak anlatmıştık. Sparta’da eğitim, sadece bireyin değil, devletin ve toplumun çıkarlarını önceleyen askeri bir kurguya sahip olduğu sistemin eğitim şekline değineceğiz.

4. KLASİK DÖNEM SPARTA KENT DEVLETİ’NDE ÇOCUK EĞİTİMİ

Sparta’da eğitim, bireyin gelişiminden çok, devlete sadık, fiziksel olarak üstün, savaşçı yurttaşlar yetiştirmeye yöneliktir. Eğitim sistemi tamamen devlet kontrolünde

⁵⁸ Mithridates VI. Eupator Dionysos (MÖ. 132 – MÖ. 63) yani Pontus Kralı Mithridates VI.’dır. Ünvanları: *Eupator* (soylu babadan doğmuş), *Dionysos* (tanrı gibi yaşamış) tır. Roma’nın Anadolu ve Doğu Akdeniz üzerindeki artan egemenliğine karşı direnmiştir. Üç büyük savaşta (Mithridatik Savaşlar) Roma’ya karşı savaşmıştır: Birinci Mithridatik Savaşı (MÖ. 89–85), İkinci Mithridatik Savaşı (MÖ. 83–81), Üçüncü Mithridatik Savaşı (MÖ. 73–63) dır. Rakipleri arasında ünlü Romalı komutanlar vardır: Sulla, Lucullus, Pompeius Magnus dur. Efsaneye göre Mithridates, zehirle öldürülmekten korktuğu için: Küçük dozlarda çeşitli zehirleri alarak kendi bedenini bağışıklı hale getirmiştir. Bu nedenle *Mithridatism* terimi doğmuştur: Yavaş yavaş zehire bağışıklık kazanma sanatı. Sonunda, kendi hayatına son vermek istediğinde aldığı zehirler işe yaramamış; kendi kılıcıyla ölmek zorunda kalmıştır (ya da yardım almıştır). Mithridates’in ölümü, Doğu Akdeniz’de Roma’nın karşısında durabilecek büyük bir güç kalmaması anlamına gelmiştir. O hem Yunan Şehirleri’ni hem Anadolu halklarını hem de İran kökenli kültürleri Roma’ya karşı geçici bir süre için birleştiren son liderdir. (Mansel, 2004, s. 297)

olup, toplumun tümü militarist bir ideolojiyle şekillendirilir. Spartalı, yaşamı değil, onurlu ölümü hedefler (Dikyol, 2016, s. 189). İlk kısımda Atina ve Sparta'nın sosyal ve kültürel yapısı başlığı altında Sparta'nın bir kent devleti olduğunu ama sıradan bir Kent Devleti olmadığını bahsetmiştik. Sparta'da toplumsal yapı *Spartiades* adı verilen tam yurttaş olan askeri sınıf erkeklerden, *Perioikoi* adı verilen çevre halkı ve *Helotlar* olarak adlandırılan kölelerden oluşmaktaydı. Sparta'da eğitim *Spartiades* adı verilen tam yurttaş olan erkeklerin çocuklarına verilmekteydi. Atina'da *Gnēsios* adı verilen yurttaş olarak sayılan erkeklerin evlilik içi çocuklarına verildiği gibi bir kural vardı, bir benzerini de Sparta'da uygulandığını görmekteyiz (Erdemir, 2012, s. 82).

Sparta'da da eğitim Atina'da olduğu gibi 6-7 yaş civarında başlar. Atina'da bu eğitim esnasında çocuk anne ve babasının yanında ikamet etmeye devam ederken Sparta'da bu durum farklı olarak işlemektedir (Dikyol, 2016, s. 189). Sparta'da çocuk 7 yaşına kadar evde aile denetimi altında büyür. Sonra devlet çocuğa el koyar ve *Agoge* adı verilen bir eğitim sistemi içerisine alır ve çocuğun ailesi ile bağı kesilir. *Agoge* kelimesi, yönlendirme, götürme anlamına gelir (Özdemir, 2007, s. 372). MÖ. 7. Yüzyıl'da Lykurgos'a atfedilen yasalarla sistemleştirilmiştir. Amaç Sparta'yı savunabilecek Disiplinli, cesur ve itaatkâr savaşçılar yetiştirmektir (Plutharkhos, 2010, s. 5). Sparta'da eğitim sadece erkek çocuklara verilmemekte kız çocukları Atina Kent Devleti'nde olduğu gibi erkek kardeşleri *Paideia* eğitimi için *Didaskaleion*'a giderken annesi ile ev işleri ve dokumacılık öğrenerek anneliğe hazırlanmaz. Sparta'da kız çocukları da eğitim alırlardı (Külahlı, 2022, s. 172).

4.1. SPARTA'DA KIZ ÇOCUKLARI'NIN EĞİTİMİ

Kız çocuklarının eğitimi genellikle devlet gözetiminde, ancak erkeklerin aksine resmî yapılar dışında, açık alanlarda ve topluca gerçekleştirilirdi. Kadın eğitimciler, yaşça büyük kadınlar ve anneler tarafından yönlendirilirdi. Kimi ritüellerde ve beden eğitimlerinde kadın rahibeler de eğitime katılırdı. Sparta'da eğitim yalnızca erkeklere değil, toplumun geleceğini taşıyan kadınlara da bir görev olarak verilirdi (Akalin, 2003, s. 20).

Eğitim tıpkı erkeklerde olduğu gibi kızlarda da 7 yaş civarında başlamakta, ancak kızlar hiçbir zaman militarist yapı içerisine alınmamaktadır. Eğitim süreci daha

çok bedensel gelişim, toplumsal sorumluluk bilinci ve annelik görevi ile eş seçimi temelinde biçimlenmekteydi (Dikyol, 2016, s. 190).

Eğitimlerin içeriğinde beden eğitiminde *Gymnastikē; Koşu, Güreş, Disk atma, Uzun atlama*, çıplak veya *Tunik* ile yapılan sporlar, Yalınayak koşular, dayanıklılık alıştırma yapılmaktaydı eğitimin amacı güçlü ve sağlıklı kadınlar yetiştirerek, güçlü ve sağlıklı nesiller elde etmektir (Cartwright, 2013, s. 1). Plutarkhos şöyle der: “*Spartalı kadınlar bedenlerini erkeğin savaşı için değil, sağlıklı çocuklar doğurmak için eğitir*” (Plutarkhos, 2010, s. 8).

Müzik ve Şiir, *Mousikē* eğitiminde ise Kızlar, dini törenlerde ve bayramlarda koro hâlinde şarkılar söyler, dans ederdi. Alkman’ın *Parthenia*⁵⁹ adlı şiirlerinde bu koro kızlarına yer verilir. Sözlü Hitabet ve Alay Şiirleri konusunda da eğitim alırlar ve Kızlar, erkeklerle alay eden şikâyet şiirleri okur, onları rekabete teşvik ederdi. Bu şiirler yarışmalar ve festival günlerinde yapılırdı (Pausanias, 2025, s. 7).

Son olarak da en önemli eğitim olan Ahlaki ve Toplumsal Eğitimi alırlardı. Burada Cesaret, iffetsizlikten uzak durmak, özgüven, eşine sadık olmak ama aynı zamanda yumuşak değil, onurlu bir eş olmak, toplumun içinde erkekleri onurlandıran ve yönlendiren bir pozisyon edinmek konusunda eğitimler almakta, ama bu aldıkları eğitim sadece fiziksel değil, ideolojiktir (Özdemir, 2007, s. 374). Amaç, sağlıklı savaşçı doğuracak kadınlar yetiştirmektir. Çünkü sağlıklı çocuklar dağ eteklerine bırakılır ve orada ölmesi beklenirdi. Yaşarlarsa da toplum içinde bir ucube olarak görülür, eğitim ve saygıdan *Malisli Efialtes*⁶⁰ örneğinde olduğu gibi mahrum kalırlardı. Erkeğini

⁵⁹ Alkman, MÖ. 7. Yüzyıl’ın ikinci yarısında, Sparta’da yaşamıştır. En erken *Dorik Lirik* şairlerinden biridir. Kimi kaynaklar onun Lidya (Sardes) kökenli olduğunu yazar; yani Anadolu doğumludur ama Sparta vatandaşı sayılmıştır. *Parthenion*, “*Παρθένιον*”: Kızlara ait ya da bekâret korosu anlamına gelir. Bu eser, Apollon festivali sırasında genç Spartalı kızlar tarafından söylenmek üzere yazılmıştır. İçeriğinde, kızların birbirleriyle rekabeti, güzellik ve zarafet övgüsü ve Doğa, hayvanlar ve tanrılarla uyum temaları bulunur. Papirüs parçaları hâlinde günümüze ulaşan bu şiir, Antik Yunan’da kadın sesini duyabildiğimiz nadir metinlerden biridir. (Pausanias, 2025, s. 7, 15.7)

⁶⁰ *Efialtes*, (Εφιάλτης), özellikle MÖ. 480 yılındaki Termopylai Savaşı’nda Yunanistan’ı Persler’e gammazlayan, Yunanistan’a ihanet eden kişi olarak tanınır. Bir vatan haini olarak ebedi ihanetin sembolü haline gelmiştir. Termopylai Savaşı (MÖ. 480), Spartalı Kral Leonidas ve 300 Spartalı, birkaç bin müttefikle birlikte dar bir geçidi Pers ordusuna karşı savunuyordu. Pers Kralı Xerxes, doğrudan saldırılarla geçidi aşamayınca bir geçit aradı. İşte burada *Efialtes* devreye girdi, Termopylai geçidinin üstünden dağlık bir patika (Anopaea Yolu) olduğunu biliyordu. Xerxes’e bu gizli geçidi gösterdi. Böylece Pers ordusu, Yunanlıları arkadan kuşattı. Leonidas ve adamları kahramanca savaşıp öldü. Özetle, *Efialtes*’in ihaneti, Termopylai direnişinin kırılmasına yol açtı. Yunancada *Efialtes* “*Εφιάλτης*” kelimesi, zamanla kâbus, karabasan anlamına gelmiştir. Bu değişim doğrudan Termopylai ihaneti sonrası oluşan toplumsal tepkinin bir sonucudur. Bugün bile Modern Yunanca’da *Efialtis* kelimesi kâbus anlamına gelir. Bu, tarihsel bir olayın kültürel bilinçaltında nasıl kök saldığını gösteren önemli bir örnektir. (Herodotos, 2006, s. 75, VII. kitap.) (Dikyol, 2016, s. 190)

savaşa gönderen ve ondan korkmayan eşler hazırlamak, erkekleri motive eden, küçük düşüren değil cesareti aşılayan kadınlar yetiştirmekti. Spartalı kadınlar çocuklarına şöyle derdi: “*Kalkanınla dön, ya da kalkanın üstünde*” (Cartwright, 2013, s. 1).

Sparta’da kız çocukları, sadece doğurmakla değil, yetiştirmekle, yönlendirmekle ve desteklemekle sorumlu bireyler olarak görülmüştür. Eğitimleri, onların pasif değil; aktif, gözü kara, onurlu ve özgüvenli bireyler olarak topluma katılmalarını sağlamıştır. Spartalı kadın, savaşmaz ama savaşı doğurur, yüceltir ve yüreklendirir (Külahlı, 2022, s. 84).

4.2. SPARTA’DA ERKEK ÇOCUKLARI’NIN EĞİTİMİ

4.2.1. Paides Dönemi (ἀγωγή)

Paides, kelimesi Yunanca’da çocuklar anlamına gelmektedir (Çelgin, 2024, s. 316). Sparta eğitim sisteminde 7-12 arası olan erkek çocukları bu kategoriye girmektedir. Bu yaşa gelen çocuklar devlet tarafından alınır ve *Agoge* eğitimine alınmaktadır. Sparta’da çocuk artık özel birey değil, devletin şekillendireceği bir malzeme dir (Özdemir, 2007, s. 373).

Bu eğitim esnasında *Paidonomos* “*Παιδονόμος*” adı verilen *Paides* döneminin devlet görevlisi eğitmenidir (Çelgin, 2024, s. 318). Hem eğitim programından sorumludur hem de disiplinin korunmasını sağlar. Genellikle saygı gören, yaşlı ama deneyimli bir yurttaştır (Burckhardt, 2021, s. 157). *Eirenes* adı verilen *Agoge* eğitimi esnasında 20 yaşına gelen kıdemli öğrencilerden oluşan yardımcıları vardır. *Paidonomos*’a sadece *Eirenes*’ler yardımcı olmazlar *Paidiskoi* adı verilen daha büyük yaştaki gençlerde yardımcı görevi görerek eğitim alan gençlere mentorluk görevi yaparlar (Ünal, 2024, s. 1346).

Eğitime alınan çocuklar bu eğitim esnasında fiziksel dayanıklılık eğitimi, savaş ve savunma alıştırma ve ahlaki disiplin konularında eğitilmektedir. Çocuklara fiziksel dayanıklılık eğitimi adı altında aç bırakma, yalınayak gezme, ince giysiler giyme, dayağa maruz kalma ve yoksunlukla mücadele eğitimleri verilmektedir (Cartwright, 2013, s. 1).

Savaş ve savunma alıştırma ve eğitimi ise *Dövüş oyunları*, *Güreş*, *Sopa dövüşü*, grup halinde hareket etme, birlikte mukavemet gösterme eğitimi verilir. Bu

eğitim esnasında oluşturulan sosyal birlik gruplarına *Agele (Sürü) Sistemi* adı verilmektedir (Burckhardt, 2021, s. 160).

Ahlaki disiplin eğitimi içeriğinde ise sükûnet, itaat, sabır, sessizlik erdemleri aşılanır, Sparta’da başarı değil itaatkâr karakter önemlidir. Özlü, kısa, veciz konuşma biçimi olarak adlandırılan *Laconismus*⁶¹ eğitimi de bu yaşta başlar. Atina eğitim sisteminde 14 yaşında verilen *Retorik* eğitiminin Sparta’da verilen biçimidir. Spartalı bir *Paidēs* öğretisi şöyle der, “Söz az, anlam derin olmalı” (Özdemir, 2007, s. 374-378).

Görünüşte şiddet ve korkuyu bir eğitim aracı olarak kullanıyormuş gibi gözükseler de verilen bu eğitimler dayanıklılığı arttırmak, korkuyu yenmek ve disiplin kazandırmak için uygulanır. Amaç, çocuğu sertleştirerek, emir almaya koşullandırmaktır. Bundan dolayı Spartalı eğitimde fiziksel ceza normaldir. Spartalı öğretmenler “*Korkuya dayanmayı öğrenmeyen, cesareti öğrenemez.*” Demişlerdir (Dikyol, 2016, s. 189-190).

Çocuk bu eğitim sayesinde bireyselliği içerisinde bastırarak kollektif bir kimlik inşa eder. Otoriteye kayıtsız ve şartsız itaati öğrenir. Cesur, acıya dayanıklı, ketum ve disiplinli bir karakter oluşturur (Erdemir, 2012, s. 83-84).

Paidēs, Spartalı erkek çocuk için çocuklukla vedalaşma, devlete ait olma ve savaşçılığa adım atma dönemidir. Bu evrede eğitim, bir entellektüel gelişim süreci değil; bir bedensel ve ruhsal şekillendirme sürecidir. Amaç: Korkusuz, boyun eğen, topluma adanmış birey yetiştirmektir. Dönemin kaynakları bu durumu şöyle açıklar; “*Spartalı, daha çocukken acıyla kardeş olur.*” Der (Burckhardt, 2021, s. 170).

4.2.2. Paidiskoi Dönemi (Παιδίσκοι)

Bu dönem, çocukluktan çıkıp genç bir savaşçı adayına dönüşme sürecidir. Burada artık sadece bedensel değil, aynı zamanda ahlaki cesaret, gizlilik, bağlılık ve liderlik gibi erdemler geliştirilmeye başlanır (Dikyol, 2016, s. 192). Dönemin adı ve anlamı *Paidiskoi* “Παιδίσκοι” Genç delikanlılar anlamına gelir (Çelgin, 2024, s. 322).

⁶¹ *Laconismus* “*Λακωνισμός*” terimi, esasen Antik Sparta’nın (Lakonia bölgesinin) kültürel-sosyal karakterini tanımlar. Özellikle: Az konuşmak, Sözleri öz ve etkili biçimde kullanmak, Aşırı gösteriştan kaçınmak anlamlarında kullanılır. Ama eğitimsel bağlamda, *Laconismus* çok daha geniş bir sistemdir: Sparta toplumunun çocuklarına ve gençlerine bilinçli olarak kazandırılan, öz disiplin, özlülük, ölçülülük ve dayanıklılık üzerine kurulu bir hayat anlayışıdır. (Burckhardt, 2021, s. 165)

Çocuklar ya da genç delikanlılar bu eğitime 12-18 yaşları arasında alınırlar (Özdemir, 2007, s. 374).

Eğitim esnasında *Paides* dönemine göre sertleşen bir askeri disiplin, açlık ve yoksunluk eğitimi, zihin ve ruh eğitimi ve kıdemli gençlerin gözetiminde eğitim konuları verilir (Burckhardt, 2021, s. 172). Sertleşen askeri disiplin genç delikanlılara gerçekçi savaş senaryolarına dönüşerek *Paides* dönemindeki oyun kimliğini kaybeder. Silahsız dövüş, sopa savaşları, saldırı ve savunma taktikleri öğretilir. Eğitim alanları doğal ortamlarda, sert iklim ve koşullar altında gerçekleştirilir (Dikyol, 2016, s. 194-195).

Açlık ve yoksunluk eğitimi ise çocuklara verilen günlük rasyonlar minimuma düşürülerek aç kalmaları sağlanır. Hırsızlık teşvik edilir, ama yakalanmak ağır şekilde cezalandırılır. Bu uygulama, gençlerin çeviklik, gizlilik ve zekâ gibi askerî erdemlerini geliştirmeyi amaçlar (Mutluay, 2007, s. 287).

Zihin ve ruh eğitimi esnasında ise Sessizlik ve az konuşma *Laconismus* eğitimi derinleştirilir. Acıya dayanmak kadar, duygusal soğukkanlılık da öğretilir. Öfke, korku ve panik gibi duygular bastırılır. *Paidiskoi*'ler genellikle 20 yaşındaki bir *Eiren* (genç eğitmen) gözetiminde yaşar. *Eiren*, onlara komut verir, günlük görevler yükler, zaman zaman fiziksel cezalar uygular (Özdemir, 2007, s. 378).

Bu eğitim sayesinde genç delikanlılar Sadakat, itaat, emir almaya hazır olmaları sürekli test edilir. Yoldaşlık bağı *Syssitia Hazırlığı*⁶² oluşturulur; kolektif yaşama geçiş başlar. Cesaret ve zayıflık ayrıştırılır; korkaklık aşağılanır. Sparta'da cesaretsizlik, fiziksel ölümden daha kötü sayılırdı. Yakalanıp ağlayan, dövüşmekten kaçan bir *paidiskos*, toplumdan dışlanabilirdi (Cartwright, 2013, s. 1).

Bu dönemde *Paidiskoi*, sürekli gözetim altındadır. Onların davranışları, büyüklere örnek olacak şekilde şekillendirilir. Toplumun önünde spor yarışmaları, savaş oyunları, saldırı-savunma tiyatroları düzenlenir (Dikyol, 2016, s. 196). Bu uygulamalar devletin ilkelerini ve amaçlarını halka genç delikanlılar ile enforme

⁶² *Syssitia* “Συσσιτία”, Antik Sparta'da (ve ayrıca Girit'te) uygulanan, Vatandaş erkeklerin birlikte yediği, Kamusal zorunluluk taşıyan ortak yemeklerdir. Bu yemekler bir sosyal dayanışma, askeri disiplin ve eşitlik kültürünün temel parçasıydı. *Syssitia Hazırlığı* ise: Spartalı genç erkeklerin, *Efeboi*, askerî erginliğe adım atmadan önce, *Syssitia*'ya kabul edilmek için geçtiği eğitimsel, fiziksel ve sosyal hazırlık süreci anlamına gelir. Bu, sıradan bir yemek düzenine geçmek değil, toplumun tam üyesi, *Homoioi*- eşitler, olarak kabul edilmenin ritüel öncesi aşamasıdır. (Özdemir, 2007, s. 380)

etmesi ve devleti tüm unsurları ile bir amaç altında toplamaya çalışması olarak tanımlayabiliriz (Özdemir, 2007, s. 381).

Atina eğitim sisteminde *Gymnasion* ve *Palestra* eğitimi Sparta’da bu döneme denk gelmektedir. Atina’da *Palestra* ve *Gymnasionlar*’ın ayrılma nedenlerinden biri olan *Homoerotik* unsurlar burada da ele alınmalıdır (Yılmazcan, 2020, s. 254). Kimi Antik kaynaklar (Plutarkhos, Xenophon), bu dönemde kıdemli-er genç arasında aşk bağlarının (pedagojik ve ahlaki yönleriyle) geliştirildiğini belirtir. Amaç, romantik değil, ahlaki koruyuculuk, liderlik eğitimi ve bağ kurma olarak savunulur. Ancak bu ilişkinin istismarı, Sparta’da cezai yaptırımlarla karşılaşılır (Dikyol, 2016, s. 196).

Paidiskoi Dönemi’nde Spartalı erkek bir birey olmaktan çok, toplum için biçimlendirilmiş bir karakter hâline gelir. Cesaret, acıya direnç, kolektif bağlılık ve disiplin bu dönemin kalıcı kazanımlarıdır. Dönemin kaynaklarında bu durum “*Spartalı genç, sessizliğiyle emir alır, cesaretiyle toplumuna sadakat gösterir.*” Diyerek pekiştirilmeye çalışılır (Burckhardt, 2021, s. 176).

Şimdi Sparta’nın eğitim sisteminde gençliğin doruk noktasına ulaştığımız döneme geliyoruz: *Hebontes* “*ἑβοντες*” evresi.

4.2.3. Hebontes Dönemi (ἑβοντες)

Bu dönem artık çocukluk, hatta ergenlik değil; gerçek bir Spartalı savaşçı olmanın eşliğidir. *Paidiskoi* döneminde biçimlenen beden ve karakter, *Hebontes* safhasında sınanır, sahaya çıkar, devletin hizmetine girer (Cartwright, 2013, s. 1). *Hebontes*, genç yetişkinler anlamına gelir. 18–20 yaş arasındaki Spartalı erkekler bu statüye ulaşır. Artık çırak değil, uygulayıcı, görev taşıyan genç askerlerdir. Bu dönemde gençler, eğitim grubundan ayrılır, Devletin sınır bölgelerinde, karakollarda, askeri taburlarda görev alırlar, Savaş pratiği, ilk kez eğitim olmaktan çıkıp hayatî bir sorumluluk hâline gelir. Sparta’da eğitim ile askerlik birbirinden ayrılmaz; *Hebontes* bunu en somut biçimde yaşar (Burckhardt, 2021, s. 179).

Sınır koruma ve gözetleme görevinde *Helot* nüfusunun bastırılması, komşu kent devletlerine karşı gözcülük yapma, yürüyüş, nöbet, ani saldırı gibi görevleri içermektedir (Yılmazcan, 2017, s. 118). Taktik eğitiminde *Falanks formasyonu*⁶³

⁶³ *Falanks*, kelime anlamı olarak kütle, sıralı birlik demektir. Yunan *Hoplitleri*’nin (ağır zırhlı piyade) sıkı ve düzenli bir şekilde dizildiği, omuz omuza yürüdüğü savaş formasyonudur. Sparta’da falanks eğitimi, *Hebontes* ve *Neoi* dönemlerinde yoğunlaşır. Diziliş; 8 ila 16 sıra derinliğinde, satır

çalışmaları, Kalkan, mızrak, kılıç kullanımı artık profesyonelleşir ve Grup hâlinde saldırı ve savunma senaryoları uygulanırdı. Karar alma ve liderlik eğitiminde Küçük birliklerin yönetimi için seçilen gençler *Eiren* olurlar ve *Paidonomoslar*'a yardımcı olarak *Paides* evresindeki çocuklara eğitim verirlerdi (Yılmazcan, 2017, s. 119).

Bu evrede genç yetişkin olarak adlandırılan *Hebontesler* 'e *Krypteia* adı altında bir özel eğitim de verilmektedir (Bakırezer, 2008, s. 20).

4.2.3.1. Krypteia Eğitimi

Krypteia, “*Κρυπτεία*” bir yandan askerî seçkinliğin sınavı, diğer yandan bir siyasi korku mekanizması olarak sparta kent devlerinde *Helotlar* üzerinde kullanılmıştır (Yılmazcan, 2017, s. 120). Bu terim, Sparta'da özellikle *Hebontes* (18–20 yaş) ya da *Neoi* (20–30 yaş) sınıfındaki en seçkin gençlerin katıldığı gizli bir eğitim ve uygulama sistemidir. Kimi kaynaklar *Krypteia*'yı ölüm eğitimi, kimileri gizli polislik ya da psikolojik dayanıklılık testi olarak yorumlar (Burckhardt, 2021, s. 226).

Eğitimin amacı cesaret, yalnızlık, gizlilik, karanlıkta hayatta kalma gibi savaş alanında kritik beceriler kazandırmak, Korku ve şiddetle başa çıkmayı içselleştirmek ile *Helot* nüfusu (Sparta'nın ezilmiş köylü köleleri), sayıca Spartalılar dan fazlaydı bu nedenle *Krypteia*, *Helotlar* üzerinde sistematik bir korku rejimi kurmak için kullanılırdı (Croix, 2014, s. 316). Plutarkhos'a göre; “*Krypteia* 'ya katılan gençler gece vakti kırsal bölgelere gizlice gönderilir, *Helotlar* arasında en güçlü görünenleri öldürmekle görevlendirilirdi” (Plutarkhos, 2010, s. 70).

Uygulama şu şekilde yapıldı. *Hebontes* döneminde en cesur, disiplinli ve ketum gençler seçilir, gençler genellikle bıçak dışında silah taşımaz, görevlerini tek

hâlinde sıralanırlar. Silahlar; Uzun mızrak -*Dory*, kalkan -*Aspis*, kılıç -*Xiphos* dır. Kalkan dizilimi; Her savaşçı kalkanını sol koluna alır, sağındakini korur. Yönü; Genellikle sağa kayar → En zayıf nokta sağ kanattır. Bir Spartalı için *Falanks* yalnızca bir savaş taktiği değil, bir karakter eğitimidir: Kolektif sadakat (herkes bir diğerinin hayatından sorumludur.), Dizilimi bozmadan yürümek, disiplinin bedenle uyumunu öğretir, Korku kontrolü: Savaşta yalnız değilsin, ama herkes seni tamamlıyor düşüncesi ile psikolojik destek verir. *Falanks*'ta en güçlü olan, en arkadaki değil, dizilimi bozmayan kişidir. *Falanks* Eğitiminde Öğretilen Beceriler ise Sıralı Yürüyüş-*Pyknosis*, Mızrak Uzatma-*Ektenosis*, Kalkan ve Koruma Pozisyonu, Kanat Manevraları dır. Sağ veya sol kanat zayıfladığında, genç savaşçılar oraya kayar. Bu manevra refleksi *Hebontes* döneminde öğretilir. Sparta'nın askerî sisteminde, bireysel kahramanlıktan çok, birlik olarak hareket etme becerisi yüceltilirdi. Bu yüzden *Falanks*: Spartalı kimliğin simgesi, *Agoge* Eğitimi'nin final sınavı, Yurttaş olmanın bedensel kanıtıdır. Bir *Falanks*'ta bir kişi kaçarsa, bütün cephe çöker. *Falanks*, Spartalı eğitimin hem stratejik hem de ahlaki doruk noktasıdır. Bir *Falanks*'ta savaşmak demek, kendi hayatını bir başkasının kalkanına emanet etmek ve devletin bir parçası olarak var olmayı kabul etmek demektir. Spartalı bir adam, mızrağından değil, yanındaki dostundan cesaret alır. (Burckhardt, 2021, s. 220-224)

başlarına ya da en fazla 2 kişilik gruplarla yaparlardı (Burckhardt, 2021, s. 228). Geceleri dağlara, köylere inerek *Helotlar* arasında ayıklama yaparlardı. Bu eğitim uygulamasında yakalanmak, hatta konuşmak bile onursuzluk ve cezayla sonuçlanabilirdi. *Krypteia*'ya katılan gençler, karanlıkta öldürmeyi ve karanlıkla yaşamayı öğrenirdi (Yılmazcan, 2017, s. 121).

Bu uygulama Sparta'da *Totaliter* Devlet anlayışının bir yansıması olarak görülmektedir. Sparta'da birey yalnızca savaşçı değil; aynı zamanda devletin gizli silahıdır. Fakat Bireysel varlık değil, araç olarak görülmektedir (Özdemir, 2007, s. 384). Sonucunda ise *Helotlar* üzerinde psikolojik yıldırma yöntemi ve *Krypteia* sayesinde *Helotlar* arasında örgütlenme, isyan gibi düşünceler bastırılır. Asıl olarak bu uygulama, sınıfsal terör ve sosyal mühendislik aracı olarak görülmelidir (Croix, 2014, s. 320).

Antik kaynaklarda konu hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Plutarkhos, Lykurgos'un Hayatı adlı eserinde şöyle der: "*Krypteia*'ya seçilen gençler, çöllere gönderilir, sadece hançerleri ve rasyonları olur. Gündüz saklanır, gece çıkar, *Helotlar* arasında en güçlü ve yeteneklileri hedef alırlardı" (Plutarkhos, 2010, s. 77). Aristoteles, Politika adlı eserinde *Krypteia*'yı barbarca ve ahlaki dışı bulur (Aristoteles, 2013, s. 50).

Krypteia, Sparta eğitim sisteminin hem en acımasız hem de en sembolik evresidir. Burada Spartalı genç, savaşın doğrudan bir unsuru olur, ancak savaş artık meydanda değil, toplumun gölgesinde yaşanır. Ve bu eğitim, onu bir birey olmaktan çıkarıp devletin kalkanına dönüştürür (Burckhardt, 2021, s. 230). Bir sparta sözü şöyle der; "*Karanlıkta yürüyen bir Spartalı, ışığı düşmanına götürmek için eğitilir*" (Dikyo, 2016, s. 198).

4.2.4. Neoi Dönemi (Νέοι)

Sparta eğitim sisteminin son eğitimsel evresine, yani *Neoi* "*Νέοι*" dönemine geçiyoruz. Bu evre artık bir eğitim süreci değil, aynı zamanda bir toplumsal ve askerî bütünleşme dönemidir. *Neoi*, *Hebontes*'in olgunlaşmış hâlidir, ama henüz tam yurttaş değildir (Yılmazcan, 2017, s. 123). *Neoi* "*Νέοι*", Yunanca Genç Adamlar anlamına gelir. Sparta'da bu terim, askerî eğitimini tamamlamış ama henüz tam yurttaş olmamış 20–30 yaş arası erkekleri tanımlar (Çelgin, 2024, s. 344).

Bu dönemde artık bir *Neoi* tam donanımlı bir *Hoplit*⁶⁴ savaşçısı olmakta ve sürekli seferlere katılarak, sınır karakollarında nöbet tutmaya başlarlar. Savaşın teorisi ile değil pratiği ile iç içedir (Dikyol, 2016, s. 200). *Neoi* bu artık erkek yemek gruplarının, *Syssitia* “Συσσιτία” aktif üyesi olarak katılmaya hak kazanırlar. *Syssitia*’da günde iki öğün yemek yenir ve kolektif yaşamın disiplini korunur. *Syssitia*, sadece yemek değil; bir tür ideolojik aidiyet mekânıdır (Burckhardt, 2021, s. 233).

Sparta Kent Devleti’nde evlilik sınırı bulunmaktadır. Erkekler 20-30 yaş arası erkeklerin katıldığı *Neoi* döneminde evlenebilirler. Fakat karısı ile aynı ortamda yaşayamaz. Ancak 30 yaşında karısı ile aynı ortamda yaşamaya başlar, çünkü 30 yaşına kadar askerlik görevi devam etmektedir. Bu sınırlama, bireysel hazları değil, devlete hizmeti önceleyen bir anlayışı yansıtır (Karaaslan, 2016, s. 166).

Neoi, Sparta toplumunun dinamik taşıyıcıları olarak görülmektedir. *Neoi*’ler askeri operasyonları yürütür, *Helot*’lara baskı uygular, toplumsal düzeninde gözleyicisi olarak kolektif yaşam tarzını gözlemler ve kontrol ederdi. Ayrıca *Hebontes* ve *Paidiskoi* gruplarına örnek teşkil ederek (mentorluk), *Eiren* olan gençlere eğitim verirler ve disiplin uygulayabilirlerdi (Yılmazcan, 2017, s. 124).

Neoi’ler 30 yaşında tam yurttaş olduklarında artık *Homoioi* “ὅμοιοι” yani eşit yurttaş statüsüne geçer *Apella*’ya (meclis) katılabilirler, toprak sahibi olabilirler, resmi görevler alabilirler, siyasi haklar kazanırlar, karısı ile yaşamaya başlarlar ve kendi *Syssitia* gruplarının kurucusu olabilirler. Bu geçiş, eğitim değil, bir tür toplumsal onay töreni olarak görülür (Özdemir, 2007, s. 384).

Neoi Sparta Kent Devleti’nin askeri ve sosyal sürekliliğinin garantisidir. Bu dönemde bir Spartalı, artık bedenlen eğitilmiş, ruhen törpülenmiş, ama siyasal olarak hala olgunlaşmayı bekleyen bir taş gibidir. Spartalı erkek, 30 yaşına kadar devlete ait bir silahtır; ondan sonra o silah, yurttaşın kendisi olur (Burckhardt, 2021, s. 234).

Bu dönemden (30 yaş) sonra formel eğitim *Agoge* biter fakat Spartalı olmakta bir Atinalı olmak gibi eğitimin bitmediği bir yolculuktur. Kısaca 30 yaşından sonra

⁶⁴ *Hoplit*, MÖ. 7. Yüzyıl’dan itibaren Yunan Şehir Devletleri’nin ana savaş gücünü oluşturan ağır zırhlı piyadedir. Adını taşıdığı *Hoplön* (büyük yuvarlak kalkan) ile tanınır. Özellikleri, zırhları, Tunç Miğfer, Göğüslük-*Thorax*, Kalkan-*Aspis/Hoplön*, Silahları, Uzun mızrak-*Dory* ve Kısa kılıç-*Xiphos*, kullandıkları askeri düzen ise, *Falanx* adı verilen sıkı saflı ve disiplinli savaş düzeninde çarpışırlar. Bir *hoplit*, sadece bir asker değil, şehir devletinin özgür vatandaşıdır. Savaşta omuz omuza durmak, *Polis*’e olan bağlılığın ve eşit yurttaşlığın simgesidir. (Burckhardt, 2021, s. 225)

yurttaşlık eğitimi, kolektif davranış ve askerî itaat ömür boyu devam eder (Dikyol, 2016, s. 201).

Spartalı olmak günün her anında toplumsal gözetim önünde yaşamak demektir. *Homoioi* olduktan sonra bile *Ephorlar* bireyi denetler, *Syssitia* grupları bireyin davranışlarını yargılar ve savaşçı yeteneklerini sürekli test ederler (Özdemir, 2007, s. 385). Plutarkhos der ki: “*Sparta’da yaşam bir oyun değil, ölene dek süren bir eğitimidir*” (Plutarkhos, 2010, s. 76). Kısaca bir Spartalı kimliği şu şekilde oluşmaktadır (Burckhardt, 2021, s. 235):

Tablo 6. Spartalı Kimliği.

Spartalı Kimliği.		
Yaş Aralığı	Eğitim Durumu	Toplumsal Rol
7-12 <i>Paides</i>	Başlangıç, Temel disiplin	Çocuk
12-18 <i>Paidiskoi</i>	Sertleşme ve İtaat	Genç
18-20 <i>Hebontes</i>	Saha görevi, Karanlıkla yüzleşme	Askerî aday
20-30 <i>Neoi</i>	Savaşçı, Gözetim altı yurttaş adayı	Toplumsal taşımacı
30+ <i>Homoioi</i>	Eğitim biter ama sorumluluk başlar	Tam yurttaş, Mentor, örnek kişi

Kaynak: (Burckhardt, 2021, s. 235)

Spartalı bir *Neos*’un⁶⁵ eğitim süreci, 30 yaşında şeklen tamamlanır, Ama onun gerçek Spartalı kimliği, savaştaki duruşunda, sofradaki suskunluğunda, devlet için yaptığı fedakârlıkta yaşamaya devam eder (Blanck, 1999, s. 314).

Sparta’da verilen bu katı, disiplinli ve sistematik eğitim Sparta Kent Devleti’nin zirve dönemi olan MÖ. 5. Yüzyıl’da ortaya çıkmıştır. Ve Lykurgos

⁶⁵ *Neos*: Tekil erkek birey, 20–30 yaş arası Spartalı genç savaşçı anlamında, *Neoi*: Bu yaş grubundaki genç savaşçılar topluluğu. (Çelgin, 2024, s. 349)

kanunları ile sınırları çizilerek bir çerçeve içerisine alınmıştır. Bu eğitim sisteminin ağırlığı Sparta'nın çöküşünü yavaşlatmış fakat önleyememiştir. Sparta'nın yıkılışı, tıpkı kendisi gibi ani değil, uzun ve aşamalı bir çöküş olarak kabul edilmelidir (Cartwright, 2013, s. 1). MÖ. 371'de yapılan *Leuctra* savaşı Sparta'nın ikinci dönüm noktasını oluşturur. Thebai lideri Epaminondas, Sparta ordusunu *Leuctra*'da bozguna uğratar. Bu, Sparta'nın askerî yenilmezlik efsanesinin sonudur. *Leuctra*, Sparta'nın kalkanına ilk kez kılıç değdiği yerdir (Mansel, 2004, s. 328). İlerleyen dönemlerde MÖ. 4. Ve 3. Yüzyıllar'da Sparta'nın Politik ve Sosyal Çöküşü de Toprakların büyük kısmı *Homoioi* dışı zenginlerin eline geçer, *Spartiates* (tam yurttaş sınıfı) nüfus olarak azalır, çünkü eğitim ve savaş yükümlülüğü ağırdır, İç reform girişimleri (IV. Agis ve III. Kleomenes) başarısız olmasıyla gerçekleşir (Yılmazcan, 2017, s. 125).

Bu reformlar arasında Kral III. Kleomenes'in Reformları ile Sparta'yı son bir kez daha eski gücüne döndürmek ister ama MÖ. 222'de *Sellasia* Savaşı'nda Makedonlar ve *Achaia* Birliği'ne⁶⁶ karşı yenilir (Mansel, 2004, s. 296). Bu reform umudu da gerçekleşemediği için MÖ. 195'te Roma *Konsülü* Titus Quinctius Flamininus'un Müdahalesi ile Sparta bağımsızlığını kaybeder (Errington, 2020, s. 243). Şehir yağmalanmaz, ama müstahkem duvarları yıkılır, dış ilişkileri ve politik özgürlüğü Roma vesayetine bırakılır (Cartwright, 2013, s. 1). MÖ. 146'da Roma, *Akhai Birliği*'ni tamamen yok eder ve tüm Yunan Kentleri'ni Achaea Eyaleti altında birleştirir. MÖ. 146 Sparta'nın resmen yıkıldığı ve Peloponnesos Yarımadası'nda Roma'ya bağlı Achaea eyaletinin kurulduğu tarih olarak kabul edilir (Mansel, 2004, s. 300).

Sparta, kılıçla değil, zamanla ve Roma'nın diplomatik müdahaleleriyle yıkılmıştır. MÖ. 195, bir anlamda Sparta'nın kültürel bağımsızlığının sonu, MÖ. 146 ise politik olarak tarih sahnesinden çekilişidir. Sparta düşmedi; sessizleşti. Çünkü onun savaşı artık tarihçilerleydi (Özdemir, 2007, s. 385).

⁶⁶ *Akhai Birliği*, İlk olarak MÖ. 5. Yüzyıl'da Peloponnesos'un kuzeybatısında (*Akhai* bölgesi) bazı şehir devletlerinin aralarında kurduğu dini ve savunma amaçlı bir birlik olarak ortaya çıktı. Amaç ve Varlık Nedeni, Makedon hâkimiyetine karşı bağımsız Yunan kentlerinin savunulması, Dış saldırılara karşı ortak askerî güç oluşturmak, İç işlerde politik dayanışma ve ekonomik iş birliği sağlamaktır. Birlikte büyük-küçük şehir ayrımı gözetilmezdi, bu da federal eşitlik idealini yansıtır. Başlarda Roma ile ittifak yaptı ama daha sonra Roma-*Akhai* savaşında MÖ. 146'da Roma'ya karşı çıkan *Akhai Birliği* büyük bir yenilgiye uğradı. Birlik resmen dağıtıldı, Yunanistan Roma'nın *Achaea* Eyaleti'ne dönüştü. (Mansel, 2004, s. 297)

Klasik Dönem boyunca devam eden *Polis* (Kent Devleti) anlayışı MÖ. 323'te İskender'in ölümüyle başlayan Hellenistik Dönem'de sona erer. Hellenistik Dönem'de Yunan Kültürü'nün Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Levant ve Orta Asya'ya kadar yayıldığı dönemdir. Kültür merkezleri artık sadece Atina ve Sparta değil, İskenderiye, Pergamon, Antiokheia, Rodos, Efes gibi geniş coğrafyalardır (Errington, 2020, s. 250).

5. HELLENİSTİK DÖNEM'DE EĞİTİME GETİRİLEN YENİLİKLER

Hellenistik Dönem, Antik Yunan Tarihi'nin en büyüleyici ve dönüştürücü evrelerinden biridir. Hem kültürel yayılma hem de medeniyetler arası etkileşim açısından tarihin ilk küreselleşme çağlarından biri olarak görülebilir (İplikçioğlu, 2007, s. 56). Hellenistik terimi, *Hellen* (Yunan) kökünden gelir ve Yunan tarzında anlamındadır. MÖ. 323 yılında Büyük İskender'in ölümüyle başlar. İskender'in kurduğu devasa imparatorluk, onun generalleri *Diadokhoi* arasında bölünür, Ptolemaioslar (Mısır), Seleukoslar (Asya/Mezopotamya), Antigonidler (Makedonya/Yunanistan) adında devletler kurulur. Bu krallıklar, Yunan Kültürü'nü doğuya yayarak bir medeniyet sentezi yarattılar (Errington, 2020, s. 253).

Yunan kültürü artık yalnızca Atina, Sparta, Korinthos gibi *Polisler*'de değil, İskenderiye (Mısır), Antiokheia (Suriye), Pergamon (Anadolu), Baktria (Orta Asya) gibi şehirlerde de yaşamaktadır. Bu geniş coğrafya, Doğu ile Batı'nın sentezini yaratır (İplikçioğlu, 2007, s. 60).

Hellenistik Dönem'in geniş kültürel dönüşümleri pek çok Yunan Kenti'nde eğitim anlayışını derinden etkilerken, Sparta bu dalgaya karşı uzun süre direnen, ama sonunda kendi öz geleneklerini deforme ederek bazı değişiklikler yapmak zorunda kalan ilginç bir örnektir (Errington, 2020, s. 254).

5.1. HELLENİSTİK DÖNEM'DE SPARTA'DA EĞİTİM

Sparta, Hellenistik Dönem boyunca Lykurgos'un mirasını koruduğunu iddia etti, yani, *Agoge* eğitim sistemi, *Gymnastik* ve savaş temelli eğitim, *Syssitia* yemek birlikleri devam ettirilmeye çalışıldı. Ama gerçek şu ki: Sparta artık eskisi kadar güçlü değil, nüfus azalmış, toprak reformları gecikmiş ve eğitim sistemini sürdürecektir sosyoekonomik temel sarsılmıştı (Burckhardt, 2021, s. 236).

Eğitim sistemini zorlayan krizler arasında *Spartiates* nüfusunun azalması ve eğitimin toprakla bağlantısının kopması başlıca nedenler arasında sayılmaktadır. Savaşlar, sert eğitim, vatandaşlık sınırları gibi sebeplerle *Spartiates* nüfusu azaldı. Bu da *Agoge* sisteminin sürekliliğini zorlaştırdı (Dikyol, 2016, s. 203). Yurttaş eğitimi, toprak sahipliğine ve *Syssitia* katılımına bağlıydı. Ama çoğu Spartalı topraksızlaştı, bu da eğitimin tam yurttaş yetiştirme fonksiyonunu zayıflattı (Özdemir, 2007, s. 380).

Yukarıda da anlattığımız üzere yapılan reformlarda yeterli olmamıştır. IV. Agis (MÖ. 245–241) Lykurgos yasalarına geri dönmeyi savunmuş, *Agoge* sistemini güçlendirme, eğitimde eşitliği sağlama amacı gütmüş olsa da reformları kabul görmedi ve karşıtları tarafından öldürüldü (Errington, 2020, s. 255). III. Kleomenes (MÖ. 235–222) ise daha radikal oldu, eski *Agoge* Sistemi'ni yeniden canlandırdı, eğitim sistemini fiziksel zayıflamış aristokratlardan uzaklaştırıp yeni yurttaşlar için açtı ve eğitimde ahlaki saflaşma, disiplinin geri getirilmesi, eğitim hakkının genişletilmesi hedeflendi. Kleomenes Reformları, Spartalı eğitimin yeniden yapılandırılması yönünde son ciddi girişimdi (Özdemir, 2007, s. 382).

Hellenistik Dönem'in etkileri Sparta'ya ulaşsa da çok az yankı buldu. Sparta'da ne Atina gibi *Felsefe* akademileri kuruldu, ne de Rodos gibi *Retorik* merkezleri açıldı (Dikyol, 2016, s. 210).

Ama bazı yeniliklerde sızdı, kız çocuklarının eğitiminde festival ve ritüel katılımları genişletildi, *Gymnastik* etkinliklerde Hellenistik Stil yarışmaları yapılmaya başlandı, *Mousike* eğitiminde Alkman gibi şairlerin eserleri koro eğitiminde korundu. Ve Hellenistik Dönem ile tanışılan şehir planlaması yapılarak eğitim yapıları artık daha çok mimari standartlara göre düzenlendi (İplikçioğlu, 2007, s. 65).

Her ne kadar yenilik yapılmaya çalışılmış olsa da Sparta'nın eğitimi, taşa yazılı bir yasaydı. Ama zaman, taşları da aşındırmış ve Sparta'nın sonunu getirmişti (Özdemir, 2007, s. 382). Atina, Hellenistik Dönem'de artık politik gücünü yitirmiş olsa da entelektüel bir merkez olarak etkisini sürdürmeye devam etti. Bir zamanların demokrasinin ve yurttaş eğitiminin kalbi olan bu kent, Hellenistik Çağ'da Felsefe, Retorik ve özel öğretim kurumları sayesinde yepyeni bir rol üstlendi (İplikçioğlu, 2007, s. 66).

5.2. HELLENİSTİK DÖNEM'DE ATİNA'DA EĞİTİM

Atina ise MÖ. 338'de *Khaironeia* Savaşı ile Makedon egemenliği altına girmiş, ardından Hellenistik krallıklar (Ptolemaioslar, Seleukoslar) ile ilişkiler kurulmuş ve Atina artık bir eğitim ve felsefe şehri olarak öne çıkmıştır. Artık devlet yurttaşı yetiştirmek yerine, artık bireyler için ahlak, bilgi ve kültür merkezine dönüşmüştür (Mansel, 2004, s. 297).

Atina'da Klasik Dönem'de temelleri atılan Felsefî okullar, Hellenistik Dönem'de kurumsallaşarak gelişti ve yenileri de açıldı (Erdemli, 2015, s. 173):

Tablo 7. Antik Dönem Felsefî Okulları.

Antik Dönem Felsefî Okulları.		
Okul	Kurucusu	Özellikleri ve Yenilikleri
<i>Akademia</i>	Platon	<i>Metafizik</i> ve Siyaset yerine Ahlak felsefesi öne çıktı.
<i>Lykeion</i>	Aristoteles	<i>Mantık</i> , <i>Doğa</i> bilimleri, Tarih; araştırma merkezine dönüştü.
<i>Stoa Poikile</i>	Zenon	Kamusal alanda dersler; bireysel etik, kozmopolit ahlak.
<i>Kepos</i> (Bahçe)	Epikuros	Özel mekânda sade yaşam, dostluk ve ruh dinginliği.
<i>Yeni Akademia</i>	Arkesilaos vb.	<i>Şüphencilik</i> , kesin bilginin reddi.

Kaynak: (Erdemli, 2015, s. 173)

Bu okullar, artık sadece tartışma alanları değil, tüm Hellenistik Dünya'ya yaşam tarzı sunan okullar hâline geldi. Hellenistik Atina'da eğitim artık devlet gözetiminde değil *Didaskaloi* (özel öğretmen) aracılığıyla verilmeye başladı ve eğitim üç ana aşamaya bölündü. Bunlar (Marrou, 1964, s. 137);

- *Grammatikos* → Okuma, yazma, *aritmetik*.
- *Kitharistēs* → Müzik, şiir, *Mousikē*.
- *Rhetor* / *Philosophos* → Retorik, felsefe, diyalektik olarak aşamalandırılmıştır.

Özellikle *Retorik* eğitimi, yurttaşlık erdeminden çok, kişisel başarı ve mahkemelerde ikna becerisi olarak önem kazandı. Bu dönem de Atina artık kapalı bir şehir değil, bölge bölge çokkültürlü öğrenci gruplarını ağırlayan bir merkezdi, Rodoslu, Anadolulu, Mısırlı, Fenikeli gençler buraya eğitim için gelirlerdi, *Koini Yunanca*’sı sayesinde iletişim ve öğrenim kolaylaşmıştı (Errington, 2020, s. 180).

Hellenistik Çağ ile Atina’da meydana gelen yeniliklerden geleneksel olarak yaşayan Atina kadını da etkilenmiştir. Artık kadınlar ev içinde ama entelektüel sohbetlerde yer alabilecek bilgi düzeyine ulaştı ve bazı aristokrat ailelerde kadınlara *Gramer*, *Müzik* ve *Felsefe* eğitimi verilmeye başlandı (Külahlı, 2022, s. 146).

Klasik Dönem Atina’sında yurttaş devlet hazırlamak anlamı gelen *Paideia*, Hellenistik Dönem ile bireyi zihinsel, etik ve estetik olarak olgunlaştırmak anlamına gelmeye başladı. Eğitim, devlet ideolojisinin değil, kişisel gelişimin bir aracı hâline geldi. Bu gelişmeler ile Atina artık İmparatorluk kurmazdı, ama insan zihninde hâlâ bir tahtı vardı (Marrou, 1964, s. 80).

Hellenistik Çağ ile eğitimdeki yenilikleri sadece Atina ve Sparta’daki yeniliklerden ibaret sayamayız. Artık konu İskenderiye (Mısır), Antiokheia (Suriye), Pergamon (Anadolu), Baktria (Orta Asya) gibi şehirlerde yapılan araştırmalar ile yayılmıştır (İplikçioğlu, 2007, s. 67).

5.3. HELLENİSTİK DÖNEM’DE EĞİTİM KURUMLARI, KADIN VE ERKEKLER’İN ENTELEKTÜEL YERİ VE FELSEFE’NİN YAŞAM BİÇİMİNE DÖNÜŞMESİ

Klasik Dönem’deki *Paideia* kavramı, Hellenistik Dönem’de akademikleşti ve evrenselleşti. Bu durum şöyle özetlenebilir (Marrou, 1964, s. 82);

Tablo 8. Hellenistik Dönem Eğitim Kurumları.

Hellenistik Dönem Eğitim Kurumları.	
Kurum/Yerleşke	Açıklama
İskenderiye Müzesi (<i>Museion</i>)	Araştırma merkezi, laboratuvar, konferans salonu, gözlemevi barındırırdı.
İskenderiye Kütüphanesi	700.000’e yakın <i>Parşömen</i> → Dünya Tarihi’ndeki ilk evrensel bilgi arşivi.

Pergamon Kütüphanesi	Rakip merkez; rulo yerine <i>Parşömen</i> kullanımının geliştiği yer.
Rodos Retorik Okulları	Roma Dönemi hatiplerinin eğitim gördüğü prestijli merkezler.
Özel <i>Gymnasionlar</i>	<i>Beden eğitimi, Felsefe, Retorik, Mantık</i> içeren karma kurumlar.

Kaynak: (Marrou, 1964, s. 82)

Hellenistik Dönem’de Atina’da eğitim konusunda anlattığımız gibi eğitim üç seviye de incelenmekteydi. Bunlar (Bonnard, 2004, s. 128);

- *Grammatistēs* → Okuma-yazma, *Aritmetik*
- *Kitharistēs* → Müzik, şiir, *Mousikē*
- *Rhetor / Philosophos* → *Retorik, Felsefe, Diyalektik* dir.

Hellenistik eğitim kurumları artık yalnızca yurttaş değil, aydın bireyler yetiştirmeyi amaçlıyordu. Atina’da kadınlar özel alana hapsedilmişken, Hellenistik merkezlerde, kadınlar da eğitime erişim sağladı ve bazı kadınlar *Aritmetik, Astronomi, Felsefe* ve *Tıp* alanlarında etkin oldular (Freeman, 2021, s. 341).

5.3.1. Hellenistik Dönem’in Kadın Entelektüelleri

Hellenistik Dönem, Antik Yunan Tarihi’nde kadınların entelektüel, sanatsal ve siyasi alanlarda daha görünür hâle geldiği ilk büyük kırılmadır. Özellikle İskenderiye, Pergamon, Rodos gibi kozmopolit merkezlerde kadınlar sadece tanrıçalar değil, artık şairler, filozoflar, bilim insanları, eğitimciler ve yöneticiler olarak da yer almışlardır (Külahlı, 2022, s. 89).

5.3.1.1. Hypatia (Hipatiya)

Hypatia MS. 4. Yüzyıl’da yaşamış bir filozoftur ve tarihsel olarak Hellenistik Dönem’in sonrasına, yani Roma İmparatorluk Dönemi’ne aittir. Ancak onun adının Hellenistik kadın figürleri arasında anılmasının birkaç güçlü nedeni vardır (Bonnard, 2004, s. 130).

Hypatia Hellenistik Dönem’in en parlak merkezlerinden biri olan İskenderiye’de doğmuştur. Yeni Platoncu düşüncenin önemli temsilcilerindendir.

Babası Theon ile *Öklidyen Matematik ve Astronomi* üzerine çalışmıştır. İskenderiye’de ders veren ilk kadın filozof ve kütüphane çevresindeki bilimsel çevrelerin simgesidir. Yani İskenderiye Müzesi ve Kütüphanesi geleneğinin son büyük temsilcisidir (Weduwen, 2023, s. 106). Bu nedenle Hypatia Hellenistik Düşünce Sistemi’nin doğal bir mirasçısı sayılır ve Hellenistik Bilimsel Yöntemleri (*Matematik, Astronomi, Mantık*) kullanmıştır. Yaşam tarzı olarak hellenistik *Paideia* anlayışını sürdüren bir kadındır (Bonnard, 2004, s. 144). Yani kronolojik olarak Roma Dönemi’nde yaşasa da kültürel ve zihinsel olarak Hellenistik bir figürdür. Pek çok Tarihçi ve Felsefe Tarihçisi, Hypatia’yı Geç Antik Çağ’ın Hellenistik geleneğini sürdüren figürü olarak tanımlar. Hypatia için şöyle de denilebilir; Zamanın içindeydi ama ruhu bir önceki çağın yankısıydı (Külahlı, 2022, s. 100). Kısaca kronolojik bağlamda Roma İmparatorluk Dönemi’nde yaşamış olsa da entelektüel gelenek açısından Hypatia, Hellenistik kadın figürlerinin son ışıltısı olarak anılır (Bonnard, 2004, s. 146).

MS. 415’te *Hristiyanlık* ile *Pagan* felsefesi arasındaki çatışmalarda acı bir şekilde öldürülmüştür. Hypatia, bilimle ahlakı birleştiren bir figür olarak antik entelektüel geleneğin son parlak yıldızıdır (İplikçioğlu, 2007, s. 80).

5.3.1.2. II. Arsinoe

MÖ. 316-270 yılları arasında yaşamıştır. Büyük İskender’in generallerinden I. Ptolemaios *Soter*’in (Kurtarıcı) kızı, olan Arsinoe Mısır’da Ptolemaios Hanedanı Dönemi’nde yaşamıştır (Errington, 2020, s. 228). Yaşamında Makedonya (Lysimakhos ile ilk evliliği), Trakya ve Mısır’da Kraliçelik yapan Arsinoe ikinci eşi ve kardeşi olan II. Ptolemaios *Philadelphos* (kardeş seven) ile ortak hükümdarlık yapmıştır. İskenderiye’de kültürel hamilerden biri olarak, şairleri ve bilim insanlarını desteklemiştir (İplikçioğlu, 2007, s. 94). Ölümünden sonra tapınaklarda tanrılaştırılmıştır. (*Arsinoe Philadelphos*) Dönemi’ne göre Politik zekâsı ve kültürel etkisiyle bir Hellenistik Kraliçe’den çok daha fazlasıydı (Errington, 2020, s. 229).

5.3.1.3. VII. Kleopatra

MÖ. 69-30 yıllarında Mısır’da Ptolemaios Hanedanı Dönemi’nde yaşamıştır. Genellikle Politik yönü ile bilinse de aynı zamanda çok iyi eğitimliydi ve 9 Dil bilmekteydi. *Tıp, Felsefe* ve *Tarih* alanlarında eğitim almıştır. Roma siyasetinde etkili

olmuş Julius Caesar ve Marcus Antonius ile ittifaklar kurmuştur. Ölümü ile Hellenistik Dönem sona etmiştir. Kleopatra, zekâsı, kültürel temsil gücü ve stratejik dehasıyla Antik Dünya'nın en etkileyici kadınlarından biridir (İplikçioğlu, 2007, s. 96).

5.3.1.4. Tegea'lı Anyte

*Epigram*⁶⁷ şairi, kadınlara ait mezar yazıtları ve Doğa temalı şiirleriyle tanınır. Bazı kaynaklara göre Kadın *Theokritos*⁶⁸ olarak adlandırılmıştır. Antik kaynaklar onun kadın duyarlılığını ilk yansıtan şairlerden biri olduğunu belirtir. Duygusal, *Pastoral* ve sade diliyle kadının *sesini* edebiyata kazandırdı (Bonnard, 2004, s. 148).

5.3.1.5. Efsanevi Figür Agnodike

Bu figür Atina'da yaşamış olduğu düşünülen muhtemelen mitolojik veya yarı-tarihi (kesinliği yoktur.) bir figürdür (Berens, 2021, s. 127). Kadın olduğu için doktorluk yapmasına izin verilmeyen, o da erkek kılığına girerek eğitim alıp Kadın Doğum Doktor'luğu yapan efsanevi bir kadın doktordur (Erdemir A. D., 2022, s. 46). Kadın hastalar arasında o kadar popüler olur ki, gerçek kimliği ortaya çıkınca yasa değişir. Agnodike, tarihsel gerçekliği tartışmalı olsa da kadınların eğitim hakkının sembolü hâline gelmiştir (Külahlı, 2022, s. 99).

5.3.1.6. Cyrene'li Arete

Arete MÖ. 4. Yüzyıl'da Cyrene'de (Libya) yaşamıştır. *Kyrene Okulu*'nun (*Hedonist Etik*) kurucularından Aristippos'un kızıdır (Bonnard, 2004, s. 116). Felsefe öğreten ilk kadınlar arasında sayılır. Kaynaklara göre 100'e yakın öğrenci eğitmiştir. Dönemi'nde entelektüel çevre tarafından saygı gören bir kadın filozoftur (Erdemli, 2015, s. 144).

⁶⁷ *Epigram* “ἐπίγραμμα”, kelime anlamı olarak üzerine yazı demektir: *Epi-* “ἐπὶ” = üzerine, üstüne, *Gramma* “γράμμα” = yazı, harf, yazılı şey, anlamına gelir. Başlangıçta taşlara, anıtlara, sunaklara veya mezar taşlarına kazınan kısa yazıtlar için kullanılan bir terimdir. Ancak zamanla *Epigram*, Kısa, özlü, anlamlı ve genellikle sanatsal bir etki bırakan şiirsel ifade biçimi anlamını kazanmıştır. (Çelgin, 2024, s. 99)

⁶⁸ Theokritos “Θεόκριτος”, MÖ. 3. Yüzyıl'da yaşamış olan Hellenistik Dönem'in en önemli şairlerinden biridir. Özellikle *Pastoral* (Çoban) şiirinin kurucusu kabul edilir. Kısaca: Theokritos, doğayı, köy yaşamını ve sade aşkı yücelten, Antik Edebiyat'ın ilk büyük *Pastoral* şairidir. Kurucu olarak kabul edilmesinden dolayı *Pastoral* şiirlere ve yazarlara *Theokritos* adı verilmektedir. (Bonnard, 2004, s. 150)

Hellenistik Dönem’de eğitim evrenselleşmesi ve kadın üzerinde etkili olan geleneksel Tabu’nun yıkılması ile kadınlarda sosyal hayata katılmaya başlamışlar ve çok da etkili olmuşlardır. Ama hala eğitim kadınlar arasında verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere ya babası tarafından aristokrat sınıfına üye olan ya da hanedan ailesine mensup kadınlardan oluşmaktadır (Külahlı, 2022, s. 102). Hellenistik Çağ topraklarında taşrada yaşayan kadınlar halen Klasik Dönem’in mirası olan gelenekselci kadın tabusuna maruz kaldıkları görülmektedir. Ama Klasik Dönem’e göre Hellenistik Dönem, kadının yalnızca tanrıça değil, düşünür, öğretmen, şair ve lider de olabileceğini kanıtladı (İplikçioğlu, 2007, s. 95).

Hellenistik Dönem, yalnızca coğrafi ve politik olarak değil, aynı zamanda entelektüel üretim açısından da tarihin en verimli dönemlerinden biridir. Bu çağda, Bilim, Felsefe, Retorik, Tıp ve Edebiyat alanlarında öne çıkan erkek entelektüeller, yalnızca Antik Yunan’ın değil, tüm Batı düşüncesinin temellerini şekillendirmiştir (Errington, 2020, s. 161).

5.3.2. Hellenistik Dönem’in Erkek Entelektüelleri

Hellenistik Dönem’in erkek entelektüellerini *Bilim*, *Matematik* ve *Astronomi* alanları, *Felsefe* alanı ve *Edebiyat* ve *Şiir* alanları olarak üç başlık altında inceleyeceğiz (İplikçioğlu, 2007, s. 100).

5.3.2.1. Bilim, Matematik ve Astronomi Alanı

5.3.2.1.1. Öklid (Euclid)

Öklid MÖ. 3. Yüzyıl’da İskenderiye/Mısır’da yaşamıştır. Geometrinin babası olarak anılmaktadır. *Stoicheia* (Elementler) adlı eseriyle *matematik* eğitiminde standart hâline gelen kurallar dizisini oluşturdu. *Aksiyomatik Sistem*’i⁶⁹ kurmuştur (İplikçioğlu, 2007, s. 106).

⁶⁹ Aksiyomatik Sistem: Bazı temel doğruların (*Aksiyomlar*) başlangıçta doğru kabul edilerek, diğer tüm bilgilerin mantıksal çıkarımlarla (*Teoremler*) bu temel üzerine inşa edilmesidir. Bu sistemde, *Aksiyomlar* = Temel yapı taşlarıdır, ispatlanmazlar, *Teoremler* = Bu taşlar üzerine kurulan binalardır, ispatlanırlar. *Aksiyomlar* doğru oldukları için değil, doğru kabul edildikleri için başlangıç noktasıdır (Bonnard, 2004, s. 271). (Örn. *Aksiyom (Kabul)*: “Aynı ayakkabı numarasını giyen iki kişi, birbirlerinin ayakkabılarını da giyebilir.” (Bu, eşitliğin pratik bir yansımasıdır.) Durum: Ali 42 numara giyiyor. Mehmet de 42 numara giyiyor. *Teorem*: Ali’nin ayakkabısı Mehmet’e olur.).

5.3.2.1.2. Arşimet (Archimedes)

Arşimet günümüz İtalya'sında Sicilya adası özerk bölgesinde bulunan Siraküza kentinde yaşamıştır. Siraküza, Antik Yunan Kolonisi bir Kent Devleti olarak kurulmuştur. Arşimet Siraküza'da MÖ. 287-212 yılları arasında yaşamıştır. Arşimet *Fizik*, *Mekanik* ve *Hidrostatik* alanında devrim niteliğinde çalışmalar yapmıştır. *Arşimet Vidası*, *Kaldıraç* ve *Özgül Ağırlık Prensipleri* alanında çalışmalar yaparak matematiği mühendislik ile birleştiren ilk figürlerdendir (Errington, 2020, s. 248).

5.3.2.1.3. Eratosthenes

Eratosthenes MÖ. 276-194 yıllarında İskenderiye/Mısır'da yaşamıştır. Dünyanın çevresini oldukça doğru bir şekilde hesaplayarak, *Cografya*'nın kurucusu olarak anılmış ve İskenderiye Kütüphanesi'nin yöneticisi olarak görev yapmıştır (İplikçioğlu, 2007, s. 110).

5.3.2.1.4. Hipparchos

Hipparkhos MÖ. 2. Yüzyıl'da Rodos adasında yaşamıştır. *Trigonometri*'yi geliştirmiş ve ilk gök haritalarını oluşturmuştur. Güneş yılı uzunluğu ve tutulmaları hesaplamıştır (Bonnard, 2004, s. 278).

5.3.2.2. Felsefe Alanı

5.3.2.2.1. Kıbrıslı Zenon

MÖ. 334-262 yıllarında Atina'da yaşamıştır. *Stoacılığın* kurucusudur. Doğaya uygun yaşam, kader, evrensel akıl gibi kavramlarla etik ve doğa felsefesini birleştirdi (Çapak, 2015, s. 44-46).

5.3.2.2.2. Epikuros

MÖ. 341-270 yıllarında Atina'da yaşamıştır. Ölüm korkusunu yenmeyi, haz ve dostluğu erdemin temeli saydı. *Bahçesi* (Kepos) Felsefe'yi halk için erişilebilir kıldı (Kranz, 2014, s. 68).

5.3.2.2.3. Arkesilaos

MÖ. 316-241 yıllarında yaşamıştır. *Yeni Platoncu*’luğun ve *Akademik Septisizm*’in öncüsüdür. Bilginin kesinliğini sorgulayan yaklaşımlarıyla *Felsefe*’de eleştirel şüphe geleneğini başlattı. Yeni Akademia’nın kurucusu kabul edilmektedir (Cevizci, 2016, s. 211).

5.3.2.3. Retorik ve Dilbilgisi Alanı

5.3.2.3.1. Kallimakhos

MÖ. 310-240 yılları arasında İskenderiye’de yaşamıştır. *Epigram* ve kısa şiir türlerinin ustasıdır. Büyük destanlara karşı minimalist şiir anlayışı getirdi: “*Büyük kitap, büyük bela*” olarak kabul etmektedir (Coşgun, 2011, s. 200).

5.3.2.3.2. Theokritos

Antik Yunan Kolonisi Siraküza’da MÖ. 3. Yüzyıl’da yaşamıştır. *Pastoral* (Kır) şiirinin öncüsüdür. Çobanlar, doğa, aşk ve sade yaşam temalarıyla yeni bir şiir dili yarattı (Bonnard, 2004, s. 150).

5.3.2.3.3. Apollonios Rhodios

MÖ. 3. Yüzyıl’da İskenderiye’de yaşamıştır. Argonautika adlı *Epik* şiiriyle tanınır. Hellenistik Dönem’in tek büyük destan şairidir. İskenderiye Kütüphanesi’nde çalışmıştır (İplikçioğlu, 2007, s. 110).

Hellenistik Dönem, eğitim tarihinde yalnızca coğrafi yayılmanın değil, aynı zamanda içeriksel ve kurumsal dönüşümün de miladıdır (Errington, 2020, s. 249). Büyük İskender’in fetihleriyle şekillenen bu yeni dünyada, eğitim artık bir şehir devletinin yurttaşlarını yetiştirmeye yönelik dar çerçeveden çıkmış; bireyin içsel gelişimini, entelektüel donanımını ve ahlaki erdemini hedefleyen evrensel bir *Paideia* anlayışına dönüşmüştür (Cevizci, 2000, s. 200). Bu dönemde eğitim kurumları sistematikleşmiş; İskenderiye Müzesi, Pergamon Kütüphanesi ve Rodos’taki *Retorik* okulları gibi merkezlerde bilim, edebiyat ve felsefe yoğunluk kazanmıştır (Weduwen, 2023, s. 152).

Kadınlar, özellikle İskenderiye ve Anadolu’daki Kozmopolit kentlerde, sınırlı da olsa entelektüel hayata katılım göstermiş, Hypatia, Cyrene’li Arete, II. Arsinoe ve

VII. Kleopatra gibi figürlerle bilgi üretiminde etkin roller üstlenmiştir (Külahlı, 2022, s. 131). Aynı şekilde, erkek entelektüeller de yalnızca devlet adamı değil, Matematikçi (Öklid), Astronom (Eratosthenes, Hipparkhos), Filozof (Zenon, Epikuros), Şair (Kallimakhos, Theokritos) gibi farklı alanlarda uzmanlaşarak disiplinler arası bir entelektüel yapı kurmuşlardır (Bonnard, 2004, s. 162).

Bu bütünlük içinde *Felsefe* ise yalnızca spekülatif bir düşünce alanı olmaktan çıkmış; *Stoacılık*, *Epikürcülük* ve *Septisizm* gibi okullar aracılığıyla bireyin psikolojik huzurunu ve etik yaşamını yönlendiren bir yaşam tarzına evrilmiştir (Erdemli, 2015, s. 162). Böylece Hellenistik Çağ, eğitim aracılığıyla insanın hem dış dünyayı hem de iç benliğini dönüştürmeyi amaçlayan bir bilinç çağı olarak tarihe geçmiştir. Hellenistik Dönem, yalnızca kralların değil, düşünürlerin de dünyayı yönettiği bir çağdır (Errington, 2020, s. 240).

5.3.3. Hellenistik Dönemde Felsefe'nin Yaşam Biçimine Dönüşmesi

Klasik Dönem'de *Felsefe*, özellikle Platon ve Aristoteles'te, bireyin devlete, *Polis*'e uyumlu olması, idealle bütünleşmesi yönünde bir araçtı. Ancak MÖ. 323'te Büyük İskender'in ölümüyle birlikte, bağımsız *Polis* yapıları çözülmeye başladı. Devlet artık bireyi koruyan bir yapı olmaktan çıkınca, birey de kendini korumak için başka yollar aradı. Kısaca *Polis* dağılınca, insan kendi iç devletini kurmak zorunda kaldı (Bonnard, 2004, s. 277).

Hellenistik Dönem'de artık Felsefe'nin amacı devleti idealize etmek değil, bireye acıyla, korkuyla, kayıpla nasıl başa çıkacağını öğretmektir. Her Hellenistik Felsefe Okulu, kendine özgü bir etik ve yaşam pratiği geliştirdi. Bunlar sadece düşünceler değil, günlük disiplinler hâline geldi (Erdemli, 2015, s. 257).

Örneğin *Stoacı* birey, bir iç kale kurar ve dış olaylara karşı duygusal sarsılmazlık geliştirir. *Epikürcülük*, fiziksel değil ruhsal hazzı yönelmiş, ölçülü, sade bir yaşam önermiştir. Ve *Septikler* için kurtuluş, kesinlik aramaktan vazgeçmektir (Cevizci, 2000, s. 200).

Hellenistik filozoflar, Felsefe'yi bir tür “*Ψυχῆς ἰατρεία*” *Psykhēs İatreia*, ruhun hekimliği olarak tanımlar. Bu dönemde filozof, sadece öğretmen değil, bir tür yaşam rehberi, içsel danışman, ahlaki terapisttir. Epiktetos: “*Bize bilgiyi değil, acıya nasıl dayanacağımızı öğret*” Der (Cevizci, 2016, s. 204).

Felsefe artık *Agora*'da siyasal bir söylem değil, Bahçede, *Stoa*'da, günlük sohbetlerde yaşanan bir şeydi. Artık günlük yaşam da kamusal görev yerine kişisel erdem öne çıktı ve kentli değil, kozmopolit birey kavramı gelişmiştir (Erdemli, 2015, s. 260).

Hellenistik Dönem, Felsefe'nin yalnızca akıl yürüten bir etkinlik değil; aynı zamanda insanın varoluşsal sorunlarına çözüm üreten, ruhsal dengeyi gözeten, ahlaki istikamet sağlayan kapsayıcı bir yaşam biçimi hâline geldiği eşsiz bir tarihsel kesiti temsil eder (Cevizci, 2000, s. 204). Klasik Dönem filozofları bilgiye, erdeme ve ideal devlete ulaşmayı hedeflerken, Hellenistik filozoflar devletin çözülmesi, yurttaşlığın anlamını yitirmesi ve bireyin kozmik yalnızlığı karşısında Felsefe'yi bir ruhun hekimliği olarak konumlandırmışlardır (Walden, 2022, s. 176).

Bu bağlamda, *Stoacılık* doğaya uygun yaşamının erdemini öğütlemiş; *Epikürcülük*, ölçülü haz, dostluk ve ölüm korkusunun aşılmasıyla ruhsal huzura erişileceğini savunmuştur. *Septikler* ise bilginin kesinliğini sorgulayıp, yargıyı askıya alarak dinginliğe ulaşmanın yolunu aramışlardır. Bu okullar, Felsefe'yi bir yaşam sanatına dönüştürmüş, bilgiye ulaşmak kadar sarsıntısız bir yaşam sürdürebilmenin yollarını öğretmiştir (Erdemli, 2015, s. 211).

Hellenistik Felsefe, artık yalnızca akademilerin, *Agoralar*'ın ya da filozofların değil; her bireyin içsel dünyasının parçası hâline gelmiştir. Felsefe, metinlerin konusu olmaktan çıkmış; bahçelerde, revaklarda, gündelik ilişkilerde, kayıplarda, korkularda, sevinçlerde hayatın kendisiyle birlikte akan bir öğretiye dönüşmüştür (Errington, 2020, s. 271).

Bu dönüşüm, Felsefe'yi hem yaygınlaştırmış hem de derinleştirmiştir. Çünkü artık Felsefe, idealin peşindeki bir seçkin uğraş değil; yaşayan, uygulanabilir, kişisel bir varoluş biçimi hâline gelmiştir. Bu bağlamda Hellenistik Felsefe Okulları, yalnızca düşünsel akımlar değil, aynı zamanda kişisel ruhsal mimariler kuran okullar olmuştur (Walden, 2022, s. 180).

SONUÇ

Antik Yunan Dünyası, insanlık tarihinin en erken bilinçli eğitim sistemlerini geliştiren uygarlıklardan biri olarak, çocuğu yalnızca biyolojik bir varlık değil, bir *Paideia* projesinin öznesi olarak görmüş ve onun gelişimini devlet, toplum ve doğa üçgeninde konumlandırmıştır. Bu bağlamda Klasik ve Hellenistik Dönemler, çocuğun eğitimi konusunda hem devamlılıklar hem de radikal kırılmalar içeren iki büyük tarihsel fazı temsil eder.

Klasik Dönem’de eğitim, özellikle Atina ve Sparta gibi iki büyük merkezde, toplumsal örgütlenmenin ideolojik bir uzantısı olarak şekillenmiştir. Atina’da eğitim, özgür yurttaşlar yetiştirme gayesiyle okuryazarlık, Müzik, Beden eğitimi, Retorik ve Felsefe gibi alanlarda gelişmiş; demokratik değerlere, estetik duyarlılığa ve entelektüel üretime dayalı bir birey modeli oluşturulmuştur. Buna karşılık Sparta’da ise eğitim, askerî topluma hizmet eden disiplinli, itaatkâr ve güçlü bir savaşçı birey yetiştirme üzerine kurgulanmış, eğitimin odağı fiziksel mükemmellik, cesaret ve kolektif aidiyet olmuştur. Bu iki kutup, Antik Yunan Pedagojisi’nin ideolojik yelpazesini oluşturur.

Bu dönemde çocuk eğitimi yalnızca erkeklere özgü bir yapıdaydı. Atina’da kız çocuklarının eğitimi ev içi rollerle sınırlı kalırken; Sparta’da kadınların da beden eğitimi alması, onların doğrudan toplumsal bedenin bir parçası sayıldığını gösterir. Eğitim, hem fiziksel mekânlara (*Gymnasion*, *Palaistra*, *Didaskaleion*) hem de belirli yaş geçişlerine (*Paidēs*, *Paidiskoi*, *Hebontes*, *Neoi*) bağlı bir süreç içinde ilerlemekteydi.

Hellenistik Dönem ise, Büyük İskender’in fetihleriyle şekillenen çokkültürlü ve kozmopolit bir dünya düzeninde, eğitimi politik görevden bireysel gelişim idealine yöneltmiştir. Artık eğitim, sadece *Polis* yurttaşı yetiştirmek için değil, bireyin ruhsal, entelektüel ve ahlaki bütünlüğünü inşa etmek için bir araçtır. *Koini Yunancası*’nın yaygınlaşmasıyla eğitim, etnik ve kültürel sınırların ötesine geçmiş; İskenderiye, Pergamon, Rodos, Antiokheia gibi merkezlerde Akademiler, Kütüphaneler ve Müzeler aracılığıyla sistematikleşmiştir.

Hellenistik Dönem’de çocuklar, temel eğitimlerinin ardından *Mousikē*, *Beden eğitimi*, *Mantık*, *Dilbilgisi* ve özellikle *Retorik* ile *Felsefe*’ye yönlendirilmiştir. Bu dönemde Felsefe yalnızca bir düşünsel etkinlik değil, aynı

zamanda bireyin iç huzurunu sağlayan bir yaşam biçimi hâline gelmiş; *Epikürcülük*, *Stoacılık* ve *Septisizm* gibi okullar aracılığıyla eğitim, bireysel mutluluk, erdem ve dengeyle özdeşleştirilmiştir. Eğitimin kurumsallaşması kadar özelleşmesi de bu dönemin belirleyici özelliği olmuştur: Aristokrat aileler özel hocalar tutmuş, çocukların bireysel yeteneklerine göre eğitimi biçimlenmiştir.

Aynı zamanda bu dönem, kadın entelektüellerin sınırlı da olsa görünürlük kazandığı, Hypatia, Arete, II. Arsinoe gibi figürlerin Felsefe, Bilim ve Siyaset'te rol aldığı bir çağdır. Kadınların eğitime katılımı hâlâ sınırlı olmakla birlikte, İskenderiye gibi merkezlerde kadınlar da *Paideia* kültürünün öznesi olmaya başlamıştır.

Tüm bu süreç boyunca bedensel eğitimin (*Gymnastik*) yeri sabit kalmış; *Paidotribesler*, *Palaistra* eğitimcileri ve askeri *Agoge* eğitimi, çocuğun karakter ve toplumla kuracağı ilişkiyi biçimlendiren asli unsurlar olmuştur. Ancak beden eğitimi artık yalnızca savaş için değil, bireyin sağlıklı ruh-beden bütünlüğü için de önemsenmiştir.

Klasik ve Hellenistik Dönem karşılaştırıldığında; birincisi toplumun yeniden üretimini hedefleyen, ikincisi ise bireyin bütünsel gelişimini önceleyen iki farklı pedagoji modeli olarak karşımıza çıkar. Bu geçiş, yalnızca eğitimin yapısal evrimi değil, aynı zamanda Antik Yunan Düşüncesi'nin devletten bireye, yurttaşan insana, kamudan iç dünyaya doğru yönelimini de yansıtır. Çocuk eğitimi bu bağlamda yalnızca pedagojik bir etkinlik değil, bir uygarlığın kendi varlık tasavvurunu inşa etme biçimi hâline gelmiştir. Her *Paides*, yalnızca geleceğin yurttaşı değil; evrenin anlamına açılan bir bilinçtir. Her *Gymnasion*, sadece bir beden eğitimi alanı değil; aklın ve ruhun birlikte işlendiği kutsal bir *Temenos*'tur.

GÖRSELLER



Şekil 1. Pers İmparatorluğu'nun Yunanistan'a yönelik seferlerini ve Yunan Şehir Devletleri'nin savunma stratejilerini göstermektedir.⁷⁰

Öne çıkan muharebeler arasında Maraton (MÖ. 490), Termopylae (M.Ö 480), Salamis (MÖ. 480) ve Platea (MÖ. 479) bulunmaktadır.⁷⁰

⁷⁰ Wikipedia contributors. (N.d.). *Ancient Greek colonies*. Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_colonies



Şekil 3. Mermer büst, Atinalı devlet adamı Perikles'in Roma Dönemi'ne ait bir kopyasıdır.⁷²

Orijinali, MÖ. 5. Yüzyıl'da heykeltıraş Kresilas tarafından yapılmış ve Atina Akropolis'i'nde sergilenmiştir. Büst'te Perikles, başına geriye itilmiş bir Korinth Miğferi'yle tasvir edilmiştir; bu hem onun stratejik askeri rolünü simgeler hem de Antik kaynaklara göre alışılmadık şekilde uzun kafatasını örtmek için kullanılmış olabilir.⁷²

⁷² British Museum. (N.d.). *Marble portrait bust: Pericles wearing a helmet pushed back on his head*. Retrieved May 3, 2025, from https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703-91



Şekil 4. MÖ. 447–432 yılları arasında inşa edilen bu yapı, tanrıça Athena'ya adanmış olup Dor düzeninde tasarlanmıştır.⁷³

Mimarlar Iktinos ve Kallikrates tarafından yapılan tapınak, heykeltıraş Phidias'ın denetiminde süslenmiştir. *Parthenon*, Antik Yunan Mimarisi'nin en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilir.⁷³

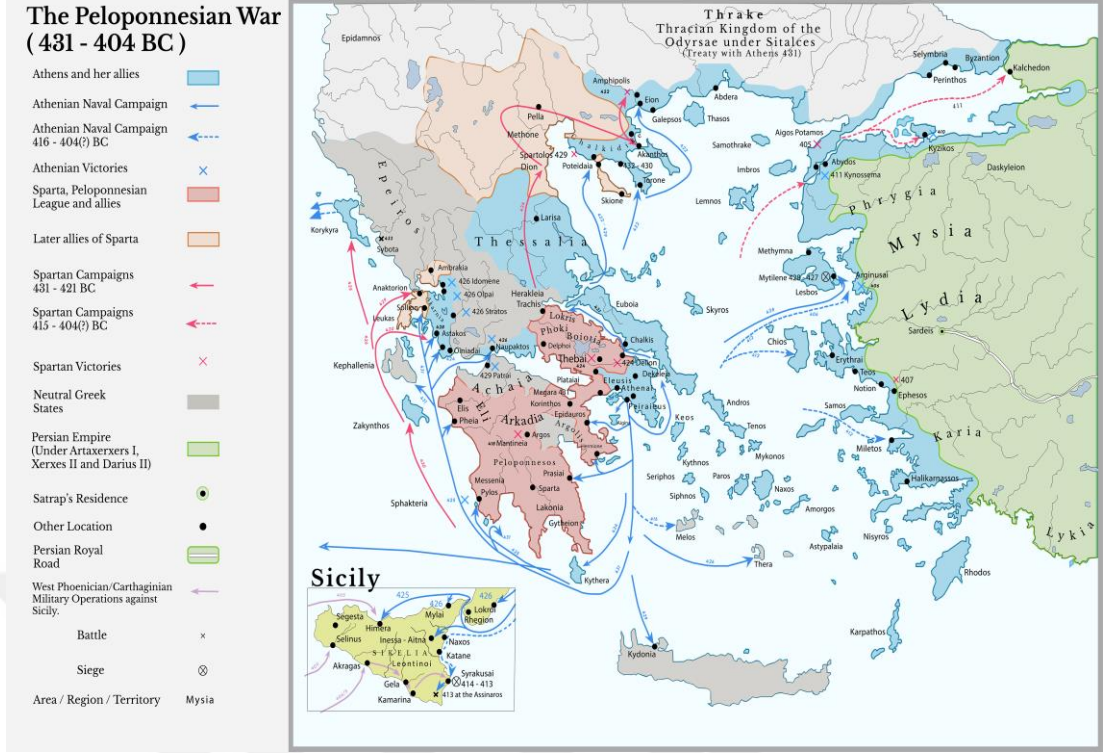
⁷³ Wikipedia contributors. (N.d.). *The Parthenon in Athens*. *Wikipedia*. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Parthenon_in_Athens.jpg



Şekil 5. Bu mermer büst, MÖ. 5. Yüzyıl'da yaşamış olan Miletli Aspasia'nın Roma dönemine ait bir kopyasıdır.⁷⁴

Orijinali, MÖ. 5. Yüzyıl'da yapılmış ve Berlin'deki Antikensammlung koleksiyonunda sergilenmektedir. Büste Aspasia, başına geriye itilmiş bir örtüyle tasvir edilmiştir; bu, onun entelektüel ve sosyal statüsünü simgeler.⁷⁴

⁷⁴ Antikensammlung. (N.d.). *Marble bust of Aspasia*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.smb.museum/en/museums-institutions/antike-sammlung/home/>



Şekil 6. Bu harita, Peloponez Savaşı sırasında Yunanistan, Anadolu ve Sicilya'yı göstermektedir.⁷⁵

Atina'nın liderliğindeki Delos Birliği (turuncu), Sparta'nın liderliğindeki Peloponez Birliği (yeşil) ve tarafsız şehir devletleri belirtilmiştir. Önemli muharebeler "X" ile işaretlenmiş, askeri seferler ise oklarla gösterilmiştir.⁷⁵

⁷⁵ De Roza, E. S. (2020, Nisan 15). *Map of the Peloponnesian Wars (431–404 BCE)*. World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/image/12079/map-of-the-peloponnesian-wars-431-404-bce/>



Şekil 7. Bu harita, Makedon Krallığı'nın II. Philip döneminden itibaren Kıta Yunanistan'da kazandığı toprakları ve Büyük İskender dönemindeki genişlemeyi göstermektedir.⁷⁶

Özellikle MÖ. 338'deki *Khaironeia* Savaşı sonrasında Atina ve Thebai'nin yenilgisiyle Makedon hâkimiyeti pekişmiştir. Büyük İskender'in tahta geçmesiyle birlikte, Makedon İmparatorluğu'nun sınırları doğuda Hindistan'a kadar genişlemiştir.⁷⁶

⁷⁶ Wikipedia contributors. (N.d.). *Macedonian Empire*. *Wikipedia*. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_Empire



Şekil 8. Bu figürin, ince detaylarla işlenmiş keten bir *Chiton* ve ince bir *Himation* (Pelerin) giymiş bir Antik Dönem Yunan kadını tasvir eder.⁷⁷

MÖ. 4. Yüzyıl'ın sonları – 3. Yüzyıl'ın başlarına tarihlenmektedir.⁷⁷

⁷⁷ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta statuette of a woman*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253487>



Şekil 9. Penelope, gündüz boyunca ördüğü kumaşı, gece gizlice sökerek Odysseus'un dönüşünü beklemeyi sürdüren sadakat timsali figür olarak tasvir edilmiştir.⁷⁸

Bu eser, Homeros'un Odysseia destanındaki meşhur dokuma hilesine sanatsal bir yorumdur. Sanatçı: Dora Wheeler, Tarih: 1886, Malzeme: İpek üzerine suluboya ve altın varak.⁷⁸

⁷⁸ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Penelope Unraveling Her Web at Night*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/470057>



Şekil 10. *Parthenon*'un doğu frizinde yer alan ve *Peplos Sunusu* olarak bilinen sahne, *Panathenaia* şenliklerinin doruk noktasını temsil eder.⁷⁹

Bu sahne, Atinalıların tanrıça Athena'ya sunduğu kutsal *Peplos*'un teslimini betimler. Bu sahnede, beş figür yer alır. Solda, *Chiton* ve *Himation* giymiş üç kadın figürü görülür; iki genç kız başlarında kutsal tabureler (*Diphroi*) taşıırken, yaşlı bir kadın (muhtemelen bir rahibe) bu tabureleri almak üzere uzanır. Sağda ise, uzun *Chiton* giymiş yaşlı bir erkek figürü (muhtemelen Arkhon Basileus) ve omzuna *Himation* atmış bir erkek çocuk birlikte katlanmış *Peplos*'u tutarlar. Bu sahne, *Peplos*'un Athena'nın kutsal heykeline sunulmak üzere teslimini simgeler. Klasik Dönem (MÖ. 447–433).⁷⁹

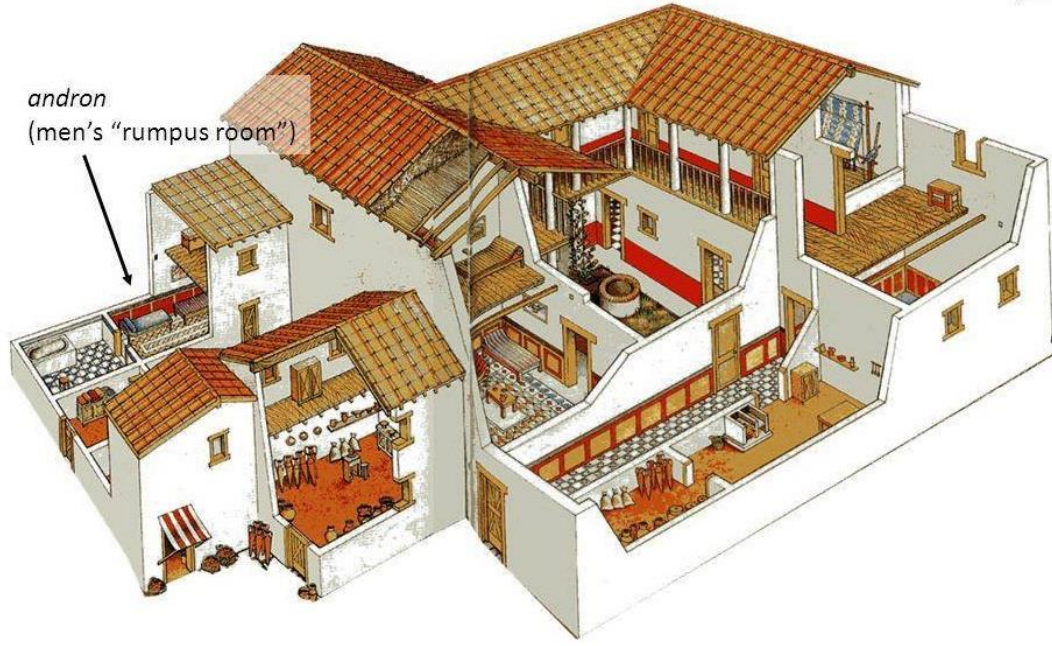
⁷⁹ British Museum. (N.d.). *Parthenon east frieze, Block V*. Retrieved May 3, 2025, from https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1816-0610-19



Şekil 11. Bu Skyphos (iki kulplu içki kabı), Penelope'nin dokuma tezgâhında çalışırken oğluyla olan etkileşimini tasvir eder.⁸⁰

Sahne, Penelope'nin sadakati ve Telemakhos'un annesine olan bağlılığını vurgular. Dönem: Klasik Dönem, MÖ. 440 civarı, Stil: Kırmızı Figür Tekniği, Sanatçı: Penelope Ressamı olarak bilinen sanatçı.⁸⁰

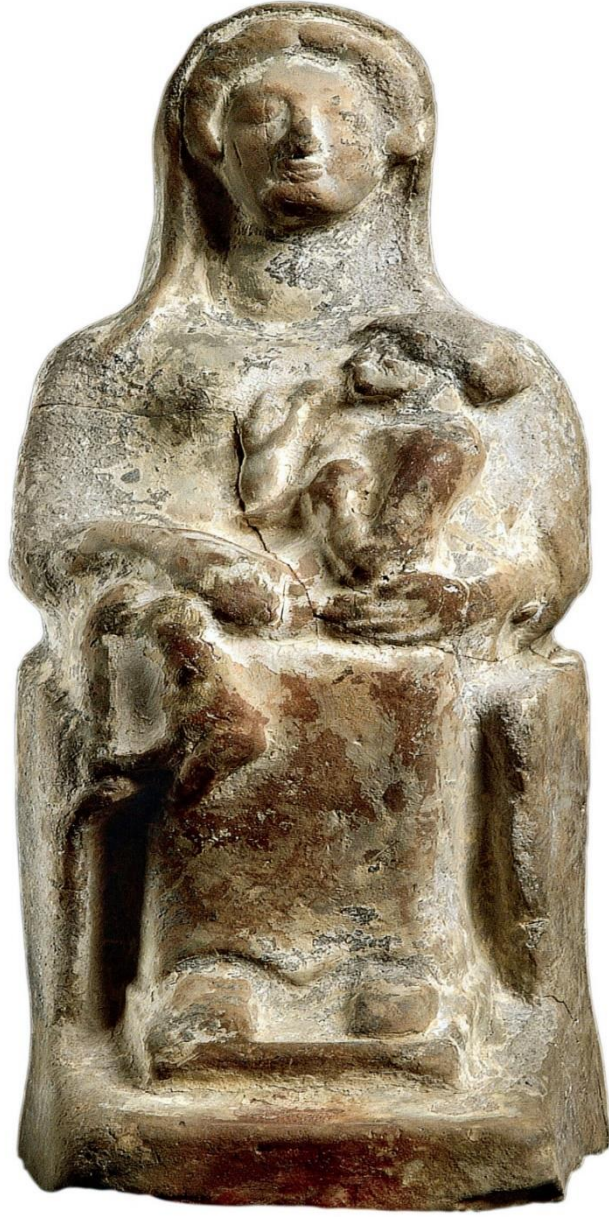
⁸⁰ Museo Archeologico Nazionale. (N.d.). *Attic Skyphos portraying Penelope and Telemachus*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Greek/1117359/Attic-skyphos-portraying-Penelope-and-Telemachus.html>



Şekil 12. Antik Yunan ev planlarında *Andron* (erkekler bölümü) ve *Gynaikonitis* (kadınlar bölümü) gibi cinsiyete dayalı mekânsal ayrımlar önemli bir yer tutar.⁸¹

Bu bölümler, evin sosyal yapısını ve günlük yaşamın cinsiyet rollerine göre nasıl şekillendiğini yansıtır.⁸¹

⁸¹ World Arkeoloji. (2017, Şubat 4). *Antik Çağ Grek Evi*. Retrieved May 3, 2025, from <https://worldarkeoloji.blogspot.com/2017/02/antik-cag-grek-evi.html>

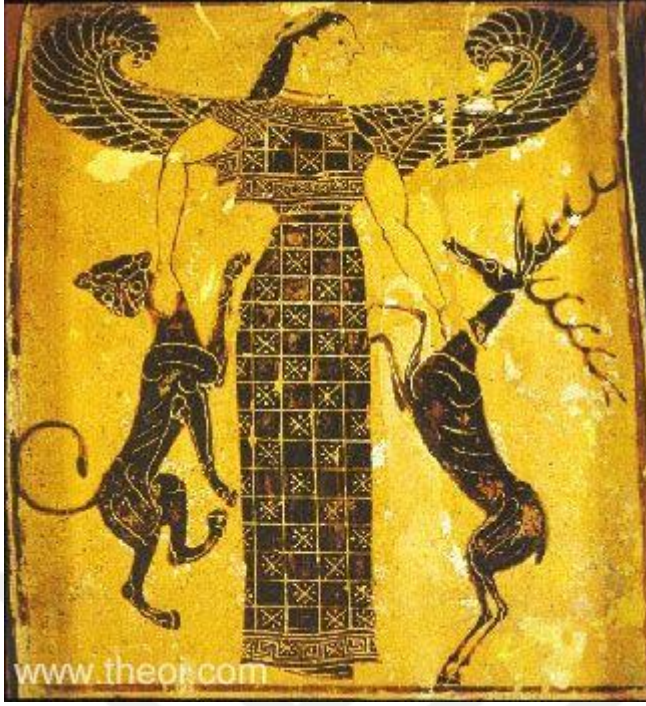


Şekil 13. Artemis, sırtı olmayan bir tahtta otururken, kucağında bir çocuk tutmaktadır.⁸²

Bu tasvir, onun *Kourotrophos* sıfatını, yani çocukların koruyucusu rolünü temsil eder. Tarih: MÖ. 500–480⁸²

⁸² Reddit. (N.d.). *Artemis Kourotrophos* | 5th Century BC Clay figurine. Retrieved May 3, 2025, from

https://www.reddit.com/r/Artemision/comments/15x3j8k/artemis_kourotrophos_5th_century_bc_clay_figurine/



Şekil 14. Artemis, kanatlı olarak tasvir edilmiş ve iki yanında bir panter ile bir geyiği boyunlarından tutarken gösterilmiştir.⁸³

Bu betimleme, onun *Potnia Theron* sıfatını, yani hayvanların hâkimi rolünü vurgular. Tarih: MÖ. 570 civarı, Teknik: Siyah Figürlü Krater (François Vazosu)⁸³

⁸³ Theoi Project. (N.d.). *Artemis Potnia Theron*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theoi.com/Gallery/K6.3.html>



Şekil 15, Şekil 16, Şekil 17, Şekil 18 Bu baş, Artemis *Brauronia*'nın Akropolis'teki kutsal alanında bulunan bir kült heykeline aittir.⁸⁴

Heykelin, tanrıçayı oturur pozisyonda tasvir ettiği ve Praxiteles tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Saçları, çocuklara özgü bir tarzda, iki uzun örgüyle yanlarda toplanmış ve başın üzerinde çaprazlanmıştır. Bu detay, Artemis'in çocuklarla olan ilişkisini ve koruyucu rolünü vurgular. Heykelin yüzündeki izler, muhtemelen Hristiyanlık döneminde putperest heykellerin tahrip edilmesi sırasında oluşmuştur. Sanatçı: Praxiteles'e atfedilir, Tarih: MÖ. 330 civarı.⁸⁴

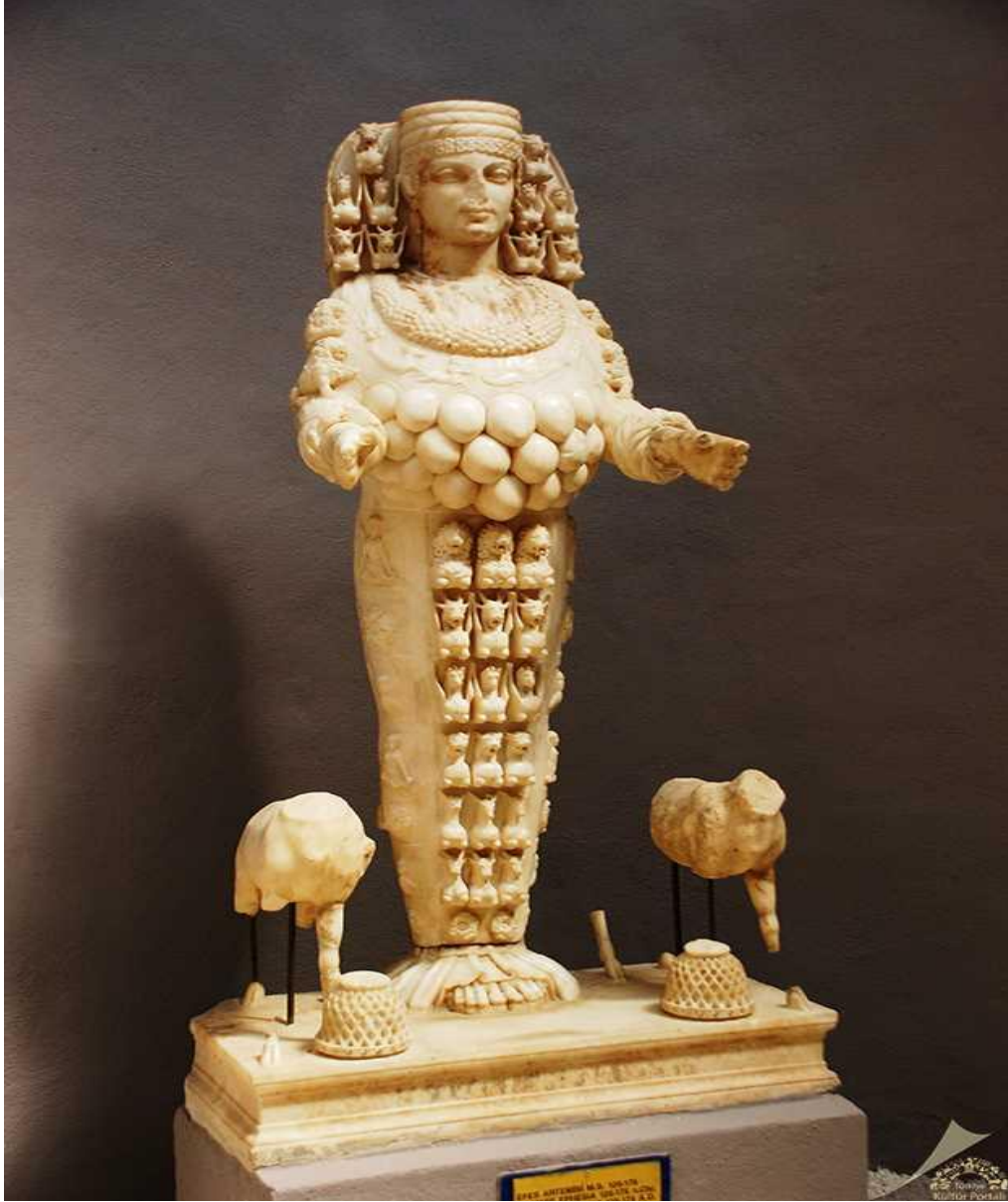
⁸⁴ Acropolis Museum. (N.d.). *Head of a statue of Artemis Brauronia*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.thecacropolismuseum.gr/en/head-statue-artemis-brauronia>



Şekil 19. Bu heykel, Artemis *Brauronia*'nın ayı ile olan bağlantısını simgeler.⁸⁵

Ayı, tanrıçanın kutsal hayvanıdır ve Brauron'daki ritüellerde önemli bir yer tutar. Özellikle Arkteia adı verilen törenlerde, genç kızlar ayı kostümleri giyerek tanrıçaya hizmet ederlerdi. Tarih: MÖ. 4. Yüzyıl⁸⁵

⁸⁵ Acropolis Museum. (N.d.). *Statue of a bear cub*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theacropolismuseum.gr/en/statue-bear-cub>



Şekil 20. Bu heykel, Artemis'in Anadolu'daki Bereket tanrıçası kimliğini yansıtan özgün bir tasvirdir.⁸⁶

Üzerindeki çok sayıda oval şekilli çıkıntılar, geleneksel olarak çok memeli olarak yorumlanmış, ancak bazı araştırmacılar bunların boğa testisleri veya meme, arı kozası veya adak eşyaları olabileceğini öne sürmüşlerdir. Heykelin gövdesinde yer alan hayvan figürleri ve diğer semboller, Artemis'in doğa ve vahşi yaşamla olan bağını simgeler. Tarih: MS. 2. Yüzyıl.⁸⁶

⁸⁶ Kültür Portalı. (N.d.). *Efes Müzesi Artemis Heykeli*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/3996/efes-muzesi-artemis-heykeli>



Şekil 21. Bu tür Kylixler’de, *Heteralar* genellikle *Symposion* (içki toplantısı) sahnelerinde erkeklerle birlikte tasvir edilmiştir.⁸⁷

Bu betimlemeler, *Heteralar*’ın sosyal etkinliklerdeki rollerini ve etkileşimlerini göstermektedir. Dönem: MÖ. 5. Yüzyıl, Teknik: Kırmızı Figürlü Seramik.⁸⁷

⁸⁷ Legio X Fretensis. (N.d.). *Hetaera*. Retrieved May 3, 2025, from <https://x-legio.com/en/wiki/lupana>



Şekil 22. Bu heykel, yaşlı ve sarhoş bir kadını tasvir eder.⁸⁸

Bazı yorumcular, bu figürün emekli bir *Hetera* olabileceğini öne sürmektedir. Heykel, dönemin sosyal eleştirisini ve *Heteralar*'ın yaşlanma sürecindeki toplumsal algısını yansıtabilir. Dönem: Hellenistik Dönem.⁸⁸



Şekil 23. Leaena, Tiran Hipparchos'a karşı düzenlenen suikastın ardından işkenceye rağmen sır vermeyen bir *Hetera* dır.⁸⁹

Onun anısına, dili olmayan bir aslan heykeli dikilmiştir. Bu heykel, sadakati ve suskunluğu simgeler. Dönem: MÖ. 5. Yüzyıl, Malzeme: Bronz, Konum: Atina Akropolisi, Propylaia Girişi.⁸⁹

⁸⁸ Ancient Rome. (N.d.). *Statue of a drunken old woman*. Retrieved May 3, 2025, from <https://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=6374>

⁸⁹ Folia Magazine. (N.d.). *Leaena*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.foliamagazine.it/en/leaena/>



Şekil 24, Şekil 25. *Loutrophoros*, düğün öncesi gelinin kutsal banyosunda kullanılan uzun boyunlu bir kaptır.⁹⁰

Bu örnekte, gelin alayı sahnesi detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Gelin, üç kulplu bir *Loutrophoros* taşıırken, diğer kadın figürleri ona eşlik etmektedir. Bu sahne, evlilik öncesi ritüellerin önemini vurgular. Tarih: MÖ. 5. Yüzyıl.⁹⁰

⁹⁰ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Bathing vessel (loutrophoros) depicting a bridal procession*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153797>



Şekil 26, Şekil 27. Bu *Lekythos*, bilinen en erken ve en eksiksiz Attik düğün betimlemelerinden biridir.⁹¹

Gelin ve damat, iki eşek tarafından çekilen bir arabada otururken, arkasında sağdıçları ve diğer misafirler yürümektedir. Önde, elinde meşale taşıyan bir kadın figürü, törenin gece gerçekleştiğini gösterir. Tarih: MÖ. 550–530, Sanatçı: Amasis Ressamı'na atfedilir.⁹¹

⁹¹ Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta lekythos (oil flask)*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254843>



Şekil 28. Bu Hydria, dört at tarafından çekilen bir arabada gelin ve damadı gösterir.⁹²

Gelin, geleneksel olarak duvağını tutarken, arabanın arkasında tanrı ve tanrıçalar yürümektedir. Önde, Demeter buğday başakları taşır, bu da evliliğin bereketle ilişkilendirildiğini gösterir. Tarih: MÖ. 4. Yüzyıl.⁹²

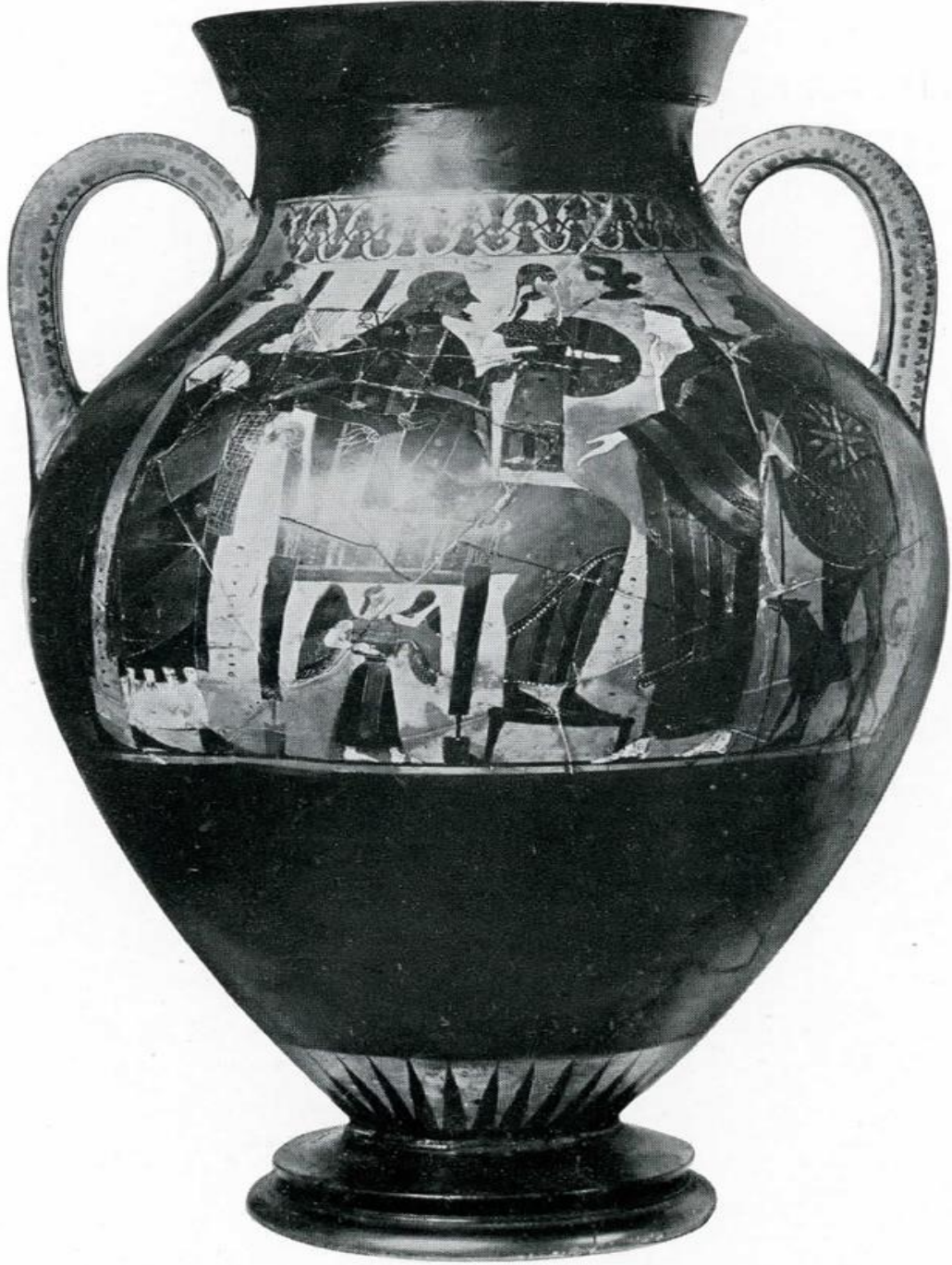
⁹² Walters Art Museum. (N.d.). *Hydria Depicting a Wedding Procession*. Retrieved May 3, 2025, from <https://art.thewalters.org/object/48.33/>



Şekil 29. *Dipylon* Amfora (MÖ. 760–750). Bu Amfora, kadın mezarlarını işaretlemek için kullanılmıştır.⁹³

Üzerinde, *Prothesis* sahnesi detaylı bir şekilde işlenmiştir; ölen kadın, bir sedye üzerinde yatarken, etrafında yas tutan figürler görülür. Bu eser, Geometrik Dönem'in cenaze ritüelleri ve kadınların toplumsal rolü hakkında bilgi verir. Sanatçı: *Dipylon Ustası*'na atfedilir.⁹³

⁹³ Wikipedia contributors. (N.d.). *Dipylon Amphora*. In *Wikipedia*. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Dipylon_Amphora



Şekil 30. Bu Amfora, Athena'nın doğumunu ve Eileithyia'nın bu doğuma eşlik edişini betimler.⁹⁴

Sahnelerde, Eileithyia doğum anında ellerini yukarı kaldırmış şekilde tasvir edilmiştir. Tarih: MÖ. 6. Yüzyıl, Malzeme: Siyah Figürlü Amfora.⁹⁴

⁹⁴ H., E. H. (1912). *Two Black-Figured Amphoræ with Scenes Portraying the Birth of Athena*. *The Museum Journal*, 3(4), 68–75. Retrieved May 3, 2025, from



Şekil 31. Bu Amfora, Athena'nın Zeus'un başından doğumunu betimler.⁹⁵

Sahne, Eileithyia doğuma eşlik ederken, diğer tanrılar da hazır bulunur. Eileithyia'nın doğum anındaki varlığı, onun doğum tanrıçası olarak önemini gösterir. Tarih: MÖ. 550 civarı, Malzeme: Siyah Figürlü Amfora.⁹⁵

<https://www.penn.museum/sites/journal/9712/>

⁹⁵ Theoi Greek Mythology. (N.d.). *Eileithyia – Ancient Greek Vase Painting*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theoi.com/Gallery/K19.1.html>



Şekil 32. Bu Chous, *Antheateria* şenliğinin ikinci günü olan *Choes*'te çocuklara verilen küçük şarap testilerinden biridir.⁹⁶

Üzerindeki sahnede, iki kadın figürü giysileri tutsülerken ve bir çocuk figürü görülmektedir. Bu betimleme, şenlik sırasında gerçekleştirilen ritüelleri yansıtır. Sanatçı: Meidias Ressamı'na atfedilir. Dönem: Klasik Dönem, MÖ. 420–410. Malzeme: Terrakota; Kırmızı Figür Tekniği.⁹⁶

⁹⁶ Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta oinochoe: chous (jug)*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/244817>



Şekil 33, Şekil 34. *Apulian Kalyx Krater* (MÖ. 330–320) Bu *Krater*, Sophokles'in kayıp oyunu *Thyestes* at Sikyon'dan bir sahneyi betimler.⁹⁷

Sahne, Thyestes'in kızı Pelopeia'nın doğurduğu Aegisthos'un terk edilmesi anlatılır. Tanrılar Artemis ve Pan, çocuğun hayatta kalmasını sağlamak için müdahale ederler. Bu sahne, terk edilme temasını mitolojik bir bağlamda işler. Sanatçı: Darius Ressamı'na atfedilir. Teknik: *Apulian Kırmızı Figür Tekniği*.⁹⁷

⁹⁷ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Mixing bowl (calyx-krater) with the exposure of baby Aegisthos*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153797>



Şekil 35, Şekil 36. Attik Kırmızı Figür Kylix (MÖ 470-460).⁹⁸

Bu Kylix, Danae ve oğlu Perseus'un bir sandık içinde denize bırakılmasını betimler. Danae'nin babası Akrisios, torununun kendisini öldüreceği kehanetinden korkarak onları denize bırakır. Bu sahne, terk edilme ve kader temalarını işler.⁹⁸

⁹⁸ Linnet Moss. (2015, October 28). *The Delights of Greek Vase Painting: Boston MFA*. Retrieved May 3, 2025, from <https://linnetmoss.com/2015/10/28/the-delights-of-greek-vase-painting-boston-mfa/>



Şekil 37, Şekil 38. Magas'ın elinden çıkan Apollon *Karneios*'un başının bulunduğu Kyrene Didrahmisi.⁹⁹

Helenistik Dönem. MÖ. 308–277 veya sonrası. Ön yüz: Sağda koç boynuzu olan Apollon *Karneios*'un başı. Arka yüz: Büyük *Silphium* bitkisi; altta, solda bir tripod. Üstte Yunanca yazıt ve sağda monogram.⁹⁹



Şekil 39, Şekil 40. *Silphium* bitkisi ile Kyrene Tetradrakhmisi.¹⁰⁰

Klasik Dönem MÖ. 435-375 civarı. Ön yüz: *Silphium* bitkisi. Arka yüz: Solda kısa, dağınık saçlı ve sakallı Zeus *Ammon*'un başı. Dairesel girinti.¹⁰⁰

⁹⁹ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Didrachm of Kyrene with head of Apollo Karneios, struck under Magas*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/3198>

¹⁰⁰ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Tetradrachm of Kyrene with silphion plant*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/3283>



Şekil 41. Hydria (Su Testisi), MÖ. 5. Yüzyıl ortası.¹⁰¹

Bu Hydria, genç bir annenin canlı bir erkek bebeği dadıya uzattığı ve genç bir babanın da sahnede yer aldığı bir aile sahnesini betimler. Sahnenin sakin havası, MÖ. 5. Yüzyıl ortalarındaki Yüksek Klasik Dönem'in tipik özelliklerini yansıtır. Bu tür aile temaları, mezar rölyeflerinde de sıkça görülür.¹⁰¹

¹⁰¹ Harvard Art Museums. (N.d.). *Hydria (water jar): Family Scene*. Retrieved May 3, 2025, from <https://harvardartmuseums.org/art/288891>



Şekil 42. Bu heykel grubu, Truva rahibi Laokoon'un ve iki oğlunun deniz yılanları tarafından saldırıya uğradığı dramatik bir sahneyi betimler.¹⁰²

Baba ve oğulları arasındaki fiziksel ve duygusal bağ, eserin merkezinde yer alır. Sanatçılar: Agesander, Athenodoros ve Polydoros. Dönem: MÖ. 2. Yüzyıl sonu – MÖ. 1. Yüzyıl başı.¹⁰²

¹⁰² Wikipedia contributors. (N.d.). *Laocoön and His Sons*. In *Wikipedia*. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Laocoön_and_His_Sons



Şekil 43. Bu Hellenistik figürin, yaşlı bir dadının ya da büyükanne figürünün bir bebeği özenle kucağında tuttuğu sahneyi betimler.¹⁰³

Yaşlılığın abartılı yüz hatları ve eğilmiş duruşu, figürinlerde mizah ve realizmin iç içe geçtiği Tanagra tarzını yansıtır. Aynı zamanda bu eser, Antik Dünya’da kuşaklar arası bakım ilişkilerinin fiziksel ve duygusal boyutlarına dair önemli bir ikonografik veridir. Eser Adı: Old Nurse and Child (Yaşlı Dadı ve Çocuk). Tarih: MÖ. 3. Yüzyıl-Hellenistik Dönem. Orijin: Muhtemelen Tanagra, Boeotia (Yunanistan)¹⁰³

¹⁰³ British Museum. (N.d.). *Terracotta figure of an old nurse with child [Terracotta figurine]*. The British Museum Collection. Retrieved May 4, 2025, from https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1887-0501-20



Şekil 44. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen bir mezar rölyefi, oturan bir annenin yanında bir bakıcı veya yakın akrabasının bebeği tuttuğu bir sahneyi gösterir.¹⁰⁴

Bu tür betimlemeler, ölen kişinin aile ilişkilerini ve toplumsal rollerini yansıtır. Tarih: MÖ.370-360.¹⁰⁴

¹⁰⁴ National Archaeological Museum. (N.d.). *Longing for an embrace*. Retrieved May 4, 2025, from https://www.namuseum.gr/en/monthly_artefact/16441/



Şekil 45. MÖ. 6. Yüzyıl'a ait bu Kıbrıs heykelinde, anne figürü kucağında çocuğuyla birlikte tasvir edilir.¹⁰⁵

¹⁰⁵ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Limestone statue of a seated mother nursing her child*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/242077>



Şekil 46. New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nde sergilenen bu *Terrakotta* biberon.¹⁰⁶

Hadra Hydria formunda olup, muhtemelen Girit'te üretilmiştir. Bebekleri beslemek için kullanıldığı düşünülmektedir. Eser, MÖ. 3. Yüzyıl'a tarihlenmektedir.¹⁰⁶



Şekil 47. Güney İtalya'nın Campania bölgesine ait olan bu *Terrakotta* biberon.¹⁰⁷

Geç Klasik Dönem'e tarihlenmektedir. Üzerinde üç siyah bantla çevrelenmiş olan bu eser, Metropolitan Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta feeding bottle*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255330>

¹⁰⁷ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta feeding bottle*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/247257>



Şekil 48. Seramikten yapılmış bir biberon. Üzerinde “iç, sakın düşürme” yazmaktadır.¹⁰⁸



Şekil 49. Üzerinde, annesine bebeğini uzatmakta olan bir dadıyı gösteren sahnenin yer aldığı bir Hydria.¹⁰⁹

¹⁰⁸ (Jenkins, 1993, s. 9)

¹⁰⁹ (Jenkins, 1993, s. 10)



Şekil 50. *Terrakotta* Figürin.¹¹⁰

Yaşlı Dadı ve Çocuk (MÖ. 4. Yüzyıl). Bu figürinde, yaşlı bir dadı çocuğu omzuna almış şekilde tasvir edilmiştir. Geç Klasik veya Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen bu eser, Metropolitan Sanat Müzesi'nde sergilenmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta statuette of an old nurse and a child*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253554>



Şekil 51. Tuvalet eğitimi üzerine vazo resmi ve canlandırma örnek.¹¹¹

1. Resimde: Brüksel'deki Kraliyet Sanat ve Tarih Müzesi'nde sergilenen bu Kylix, bir bebeğin lazımlık benzeri bir oturağa oturmuş şekilde annesine seslendiği sahneyi betimler. Bu tür sahneler, Antik Yunan'da çocukların tuvalet alışkanlıklarının kazandırılmasına dair görsel anlatımlardır.¹¹¹ 2. resimde Atina *Agora*'sında keşfedilen bu *Terrakotta* lazımlık, çocukların tuvalet eğitimi için kullanılan bir oturak olarak tanımlanmıştır. Eser, Gorgon Ressamı'na atfedilmekte olup, üzerindeki hayvan figürleriyle dikkat çeker. Bu tür eserler, çocuk bakımının sanatsal ve fonksiyonel yönlerini bir araya getirir.¹¹² 3. Resimde Panoply Vase Animation Project kapsamında incelenen bu kırmızı figürlü Chous, bir çocuğun lazımlık benzeri bir oturağa oturduğu sahneyi gösterir. Bu tür betimlemeler, Antik Yunan'da çocukların eğitimi ve bakımına dair önemli ipuçları sunar.¹¹³

¹¹¹ Reddit. (N.d.). *An ancient Greek kylix showing a baby sitting in his pottychair and calling to his mother.* Retrieved May 4, 2025, from https://www.reddit.com/r/ArtefactPorn/comments/1afhmta/an_ancient_greek_kylix_showing_a_baby_sitting_in/

¹¹² Lynch, K. M., & Papadopoulos, J. K. (2006). *Sella Cacatoria: A Study of the Potty in Archaic and Classical Athens.* *Hesperia*, 75(1), 1–32. <https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/hesperia/25067974.pdf>

¹¹³ Panoply Vase Animation Project. (N.d.). *The Rattle.* Retrieved May 4, 2025, from <https://www.panoply.org.uk/rattle>



Şekil 52. Tekerlekli At Figürü.¹¹⁴

MÖ. 6. Yüzyıl. Bu *Terrakotta* at figürü, tekerlekli yapısıyla çocukların çekerek oynayabileceği bir oyuncak olarak tasarlanmıştır. Üzerinde iki adet saklama kabı taşıyan bu figür, çocukların hem oyun hem de öğrenme süreçlerine katkı sağlamıştır. Eser, Metropolitan Sanat Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır.¹¹⁴



Şekil 53. Hareketli Eklemlili Bebek.¹¹⁵

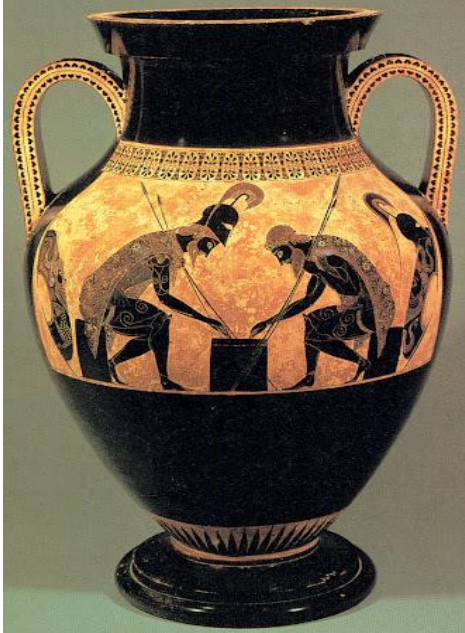
MÖ. 5. Yüzyıl. Bu *Terrakotta* bebek figürü, hareketli kolları ve bacaklarıyla dikkat çeker. Çocukların oyunlarında kullanıldığı düşünülen bu tür figürler, aynı

¹¹⁴ Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta wheeled horse*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/240402>

zamanda dini ritüellerde de yer almıştır. Eser, J. Paul Getty Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır.¹¹⁵



Şekil 54. Çıngırak (*Seistron*).¹¹⁶



MÖ. 2. Binyıl. Bebeklerin ilk oyuncaklarından biri olan çıngıraklar hem eğlence hem de kötü ruhları uzaklaştırma amacıyla kullanılmıştır. Antik Yunan'da yaygın olarak kullanılan bu tür oyuncaklar, çeşitli müzelerde sergilenmektedir.¹¹⁶

Şekil 55. Bu Amphora'da, Akhilleus ve Aias, zırhlarını giymiş halde, mızraklarını ellerinde tutarak bir masa oyunu oynarken betimlenmiştir.¹¹⁷

Her iki figür de oyuna odaklanmış bir şekilde eğilmiş, aralarındaki masa üzerinde

¹¹⁵J. Paul Getty Museum. (N.d.). *Doll*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.getty.edu/art/collection/object/103SZQ>

¹¹⁶ National Archaeological Museum. (N.d.). *Sleep little baby...* Retrieved May 4, 2025, from https://www.namuseum.gr/en/monthly_artefact/sleep-little-baby-quot/

oyun taşları bulunmaktadır. Exekias, figürlerin ağızlarından çıkan yazılarla Akhilleus'un "*Tesara*" (dört) ve Aias'ın "*Tria*" (üç) dediğini belirtmiştir. Bu detay, oyunun zarla oynandığını ve Akhilleus'un önde olduğunu gösterir. Sahne, savaşın ortasında iki kahramanın kısa bir mola anını ve aralarındaki dostane rekabeti yansıtır. Sanatçı: Exekias. Tarih: MÖ. 540–530. Teknik: Siyah Figürlü Seramik.¹¹⁷

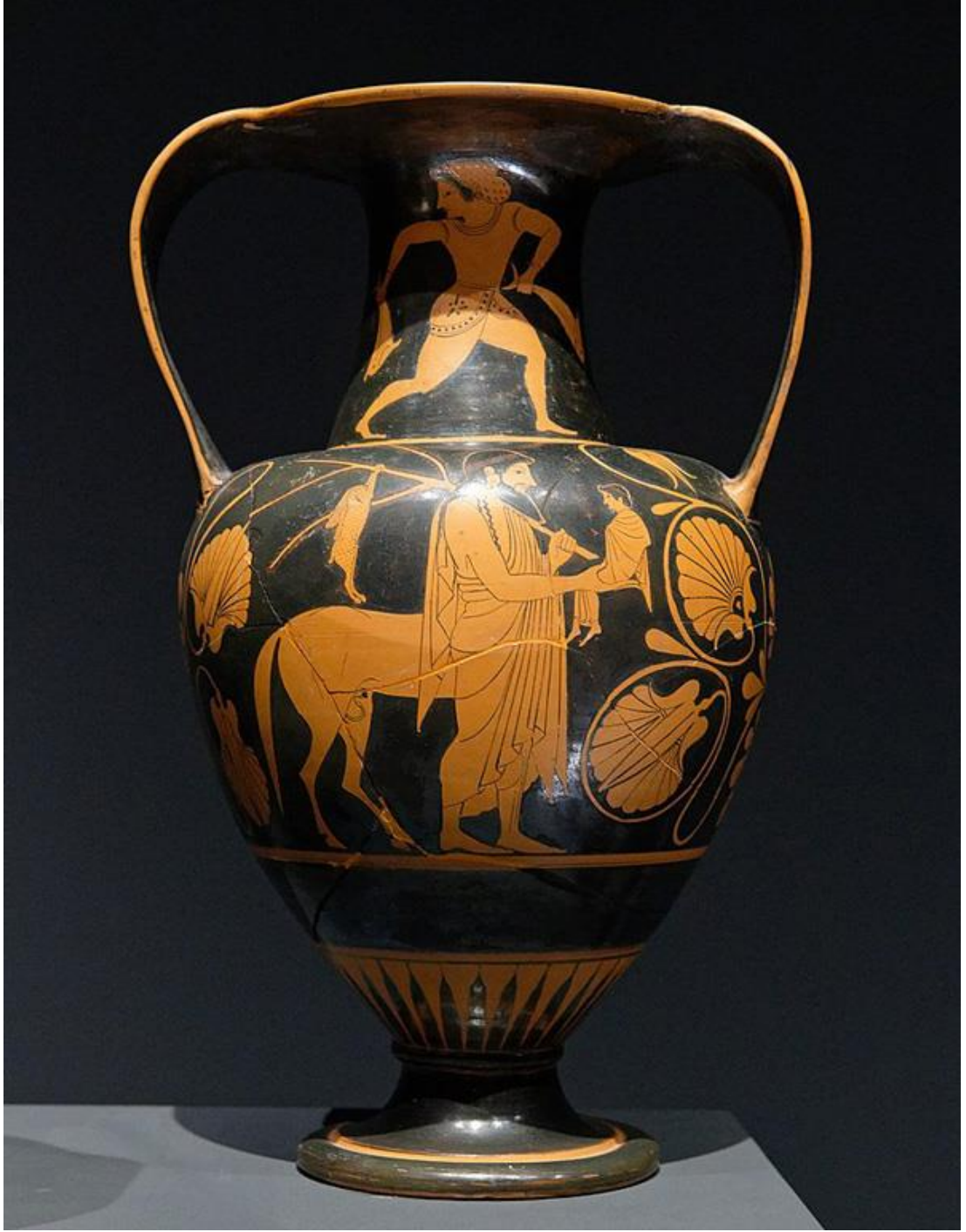


Şekil 56. Attik Kırmızı Figürlü Kylix.¹¹⁸

MÖ. 480 – Douris. Bu Kylix'in iç yüzeyinde, bir öğretmen ve öğrencilerle birlikte bir *Paidagogos* tasvir edilmiştir. *Paidagogos*, elinde sopa tutan, sakallı ve olgun bir erkek olarak betimlenmiştir.¹¹⁸

¹¹⁷ Smarthistory. (N.d.). *Exekias, Attic black figure amphora with Ajax and Achilles playing a game*. Retrieved May 4, 2025, from <https://smarthistory.org/exekias-attic-black-figure-amphora-with-ajax-and-achilles-playing-a-game/>

¹¹⁸ Staatliche Museen zu Berlin. (N.d.). *Attic red-figure kylix by Douris depicting a paidagogos with students*. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.flickr.com/photos/101561334@N08/28454187850/>



Şekil 57. *Kheiron*, bir elinde küçük Akhilleus'u, diğerinde ise bir tavşan postu taşıyan bir dal tutmaktadır.¹¹⁹

Bu sahne, *Kheiron*'un Akhilleus'u eğitme sürecini simgeler. Tarih: MÖ. 525–515. Sanatçı: Pamphaios. Eser: Kırmızı figürlü *Nikosthenik boyun-Amphora*.¹¹⁹

¹¹⁹ Pamphaios. (N.d.). *Attic red-figure Nikosthenic amphora depicting Chiron and Achilles*. Retrieved May 5, 2025, from https://www.nlm.nih.gov/hmd/topics/greek-medicine/chiron_Nikosthenic_amphora_Pamphaios_Louvre_G3-sm.html



Şekil 58. *Kheiron'un bir Satirle birlikte tasvir edildiği kırmızı figürlü Bell-Krater.*¹²⁰

*Kheiron, bir Satirle birlikte yürürken gösterilmiştir. Bu sahne, Kheiron'un sosyal ilişkilerini ve toplum içindeki yerini yansıtır. Sanatçı: Python. Tarih: MÖ. 350–325.*¹²⁰

¹²⁰ Python. (N.d.). *Bell-krater depicting Chiron accompanied by a satyr*. Retrieved May 5, 2025, from <https://collections.lacma.org/node/230099>



Şekil 59. Apulian Kırmızı Figürlü Volütlü Krater (MÖ. 4. Yüzyıl).¹²¹

Bu büyük boyutlu kraterde, Helikon Müzleri'nin çeşitli figürleri betimlenmiştir. Müzler, müzik aletleri ve yazı tabletleriyle birlikte tasvir edilmiştir. Sanatçı: Darius Ressamı.¹²¹

¹²¹ Darius Painter. (N.d.). *Apulian red-figure volute krater depicting the Muses*. Museo Archeologico Nazionale, Napoli. Retrieved May 5, 2025, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Apulian_red-figure_volute_krater.jpg



Şekil 60, Şekil 61. Phaistos Diski, 3 Temmuz 1908'de İtalyan Arkeolog Luigi Pernier tarafından Girit adasındaki Phaistos Sarayı'nda bulunmuştur.¹²²

Disk'in her iki yüzünde, saat yönünde dıştan içe doğru spiral şeklinde düzenlenmiş toplam 241 adet işaret bulunmaktadır. Bu işaretler, kil henüz yumuşakken damgalarla basılmıştır. Bu yöntem, hareketli harf baskı tekniğinin bilinen en eski

örneklerinden biri olarak kabul edilir. Tarih: MÖ. 2. binyılın ortaları (yaklaşık MÖ 1850–1600). Üst: A yüzü. Alt: B yüzü.¹²²



Şekil 62. Dipylon Oinochoe Yazıtı.¹²³

Vazonun boyun kısmında, ağız kenarının hemen altında, dairesel bir bant üzerinde yer alır. Yazı, yüzeye kazınarak yazılmıştır ve sağdan sola (Retrograd) yönünde yazılmıştır. Tarih: MÖ. 740. Bulunduğu Yer: Atina, Dipylon Mezarlığı. Yazıt, Erken Yunan alfabesiyle yazılmış olup, aşağıdaki gibidir: “HOΣ NYN OPXEΣTON ΠANTON ATAAOTATA ΠAIZEI TO TOΔE KAMIN”. Bu metin, Klasik Yunanca’da şu şekilde okunur: “ὅς νῦν ὀρχηστῶν πάντων ἀταλώτατα παίζει, τῷ τόδε κλ[.]μιν”. Anlamı: “Kim dans edenler arasında en zarif oynarsa, bu (vazo) onun ödülüdür.”. Bu yazıt, vazonun bir dans yarışmasının ödülü olarak verildiğini göstermektedir.¹²³

¹²² Cartwright, M. (2012, April 26). *Phaistos Disk (Illustration)*. *World History Encyclopedia*. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/364/phaistos-disk/>

¹²³ Durutomo. (2015). *Dipylon oinochoe inscription*. *World History Encyclopedia*. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/3425/dipylon-oinochoe-inscription/>



Şekil 63.

Ostrakon.¹²⁴

Yandaki görsel, Atina'da bulunan ve ünlü devlet adamı Themistokles'in adının yazılı olduğu bir Ostrakon'u göstermektedir.¹²⁴



Şekil 64. Ani'nin *Papirüs*'ü, MÖ. 13. Yüzyıl'da yaşamış bir yazıcı olan Ani'ye

ait olup, *Ölümler Kitabı*'nın en zengin resimli ve tam metinlerinden biridir.¹²⁵

¹²⁴ Ancient-Greece.org. (N.d.). *Ostraca Incised with the Name Themistocles*. Retrieved May 5, 2025, from <https://ancient-greece.org/agora-museum-ostraka-featured>

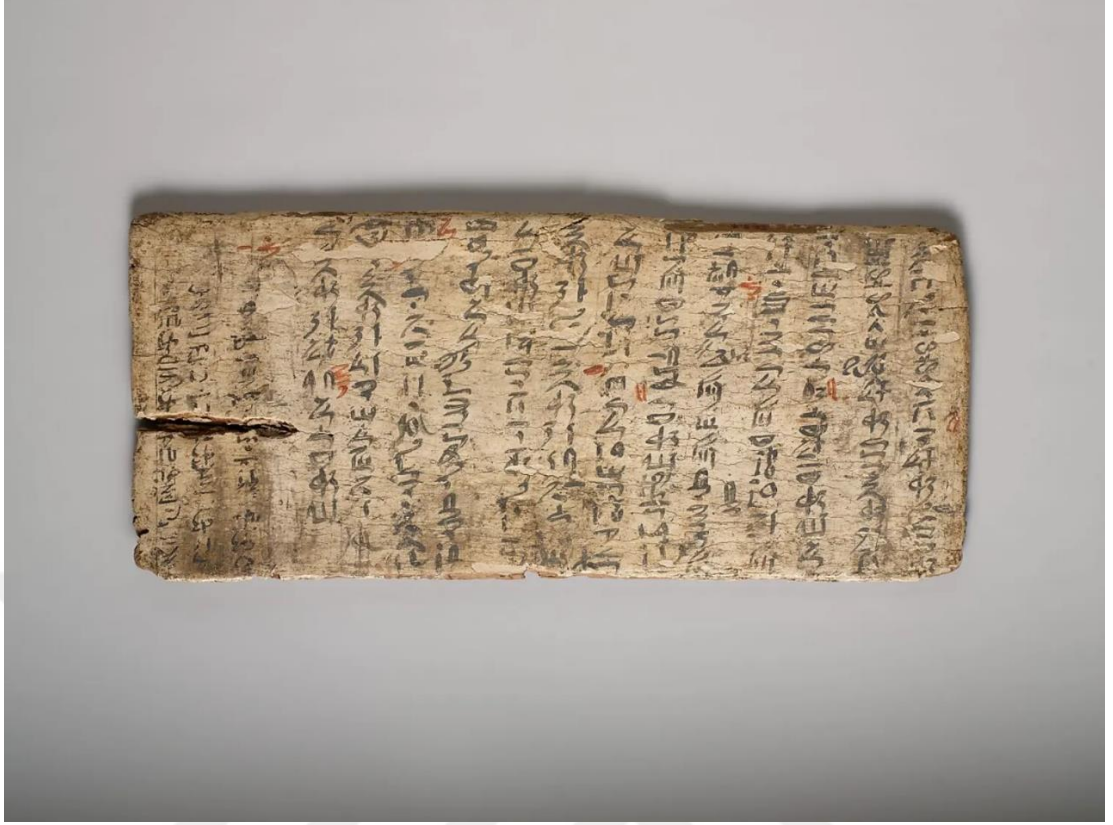
Papirüs, tanrılar önünde yargılanma, kalbin tartılması ve ölümden sonraki yaşam gibi temaları içerir. Bu eser, Mısır ölüm kültürü ve papirüs yazıcılığı hakkında birincil kaynak niteliğindedir.¹²⁵



Şekil 65. Bergama’da bulunan ve Antik Dönem’de yazım amacıyla kullanılan orijinal bir Parşömen örneği.¹²⁶

¹²⁵ Kamrin, J. (2015). *Papyrus in Ancient Egypt. The Metropolitan Museum of Art*. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.metmuseum.org/essays/papyrus-in-ancient-egypt>

¹²⁶ İzmir Dergisi. (2022, Şubat). *Bergama’nın insanlığa armağanı: Parşömen*. <https://www.izmirdergisi.com/bergamanin-insanliga-armagani-parsomen/> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025)



Şekil 66. Bu mumlu yazı tabletleri, Antik Dönem’de yazı yazmak ve kayıt tutmak amacıyla kullanılan araçlardandır.¹²⁷

Ahşap yüzey üzerine balmumu kaplanarak, bir Stylus yardımıyla yazı yazılırdı. Bu tür tabletler, özellikle eğitimde ve günlük notlarda yaygın olarak kullanılmıştır.¹²⁷

¹²⁷ Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Wooden Writing Tablets*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/473393>



Şekil 67. Antik Roma Demir Stylus.¹²⁸

Mizahi Yazıtlı. Tarih: Yaklaşık MS. 70. Materyal: Demir. Özellik: Üzerinde Latince mizahi bir yazıt bulunmaktadır: “Roma’dan geldim ve sana aldığım tek şey bu berbat kalem.”¹²⁸

¹²⁸ Arkeofili. (2019, Temmuz 29). *Şaka Yazılı Antik Roma Kalemi Bulundu*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://arkeofili.com/saka-yazili-antik-roma-kalemi-bulundu/>



Şekil 68. Bu kamış kalem örneği, Antik Dönemler’de yazı yazmak için kullanılan araçların günümüzdeki benzeridir.¹²⁹

¹²⁹ Sanat Hobi. (N.d.). *Bambu Kamış Kalem Yuvarlak-Uzun*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://sanathobi.com/urun/bambu-kamis-kalem-yuvarlak-uzun/>



Şekil 69. Antik yazım araçlarından oluşan bu örnek set, kamış kalemler ve mürekkep kabı ile sunulmuştur.¹³⁰

¹³⁰ Alamy. (N.d.). *Ancient inkpot, reed pens and pen case, writing tools of past civilizations*. Alamy Stock Photo. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.alamy.com/ancient-inkpot-reed-pens-and-pen-case-writing-tools-of-past-civilizations-image361634822.html>



Şekil 70. İkonografik bir temsile dayanarak stilize edilmiş bir sahne.¹³¹

Sol figür *Aulos* çalarken, sağ figür oldukça net biçimde ahşap gövdeli bir Antik Yunan *Lir* (muhtemelen bir *Kithara* ya da düz formda basit bir *Lyra*) çalıyor. “Sanatsal temsildir, arkeolojik kaynak değildir”.¹³¹

¹³¹ Suricoma. (N.d.). *Ancient Greek musicians with flute and lyre* [Illustration]. iStock. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.istockphoto.com/vector/ancient-greek-musicians-with-flute-and-lyre-gm508711050-85155827>



Şekil 71. *Kithara Çalan Genç*.¹³²

Attik Kırmızı Figürlü Amphora. Sanatçı: Berlin Ressamı'na atfedilmiştir. Tarih: MÖ. 490 civarı. Bu Amphora'nın ön yüzünde, bir *Kitharode* (Kithara çalan ve şarkı söyleyen kişi) betimlenmiştir. Genç adam, başını geriye atmış, ağzı açık bir şekilde şarkı söylerken, sol omzuna dayadığı *Kithara*'yı sağ elindeki *Plektrumla* çalmaktadır. Üzerinde işlemeli bir *Chiton* (uzun tunik) ve kısa bir pelerin (*Himation*) bulunmaktadır. Arka yüzünde ise, bir jüri üyesi ya da dinleyici olduğu düşünülen bir figür yer almaktadır.¹³²

¹³² Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta amphora (jar)*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254896>



Şekil 72. Attik Kırmızı Figürlü Bell Krater.¹³³

Harvard 1960.343. Tarih: MÖ. 440–430. Sanatçı: Curti Ressamı'na atfedilmiştir. Teknik: Kırmızı figürlü seramik. Bu Krater'in A yüzünde, ortada Dionysos yer alırken, solunda Aulos (çift flüt) çalan bir Satyr, sağında ise Typanon çalan bir Maenad betimlenmiştir. Maenad, büyük bir tambur benzeri davulu iki eliyle tutmakta ve ritmik bir şekilde çalmaktadır. Bu sahne, Dionysos'un etrafındaki müzikli ve danslı ritüelleri yansıtan tipik bir örnektir.¹³³

¹³³ Harvard University Art Museums. (N.d.). *Attic Red-Figure Bell Krater (Harvard 1960.343)*.



Şekil 73. Bu, Antik Yunan Dönemi'ne ait bir *Syrinx*'in modern rekonstrüksiyonu dur.¹³⁴

Çalgı, farklı uzunluklardaki kamış boruların yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur.¹³⁴

¹³⁴ Cartwright, M. (2012, 18 Haziran). *Panpipes*. *World History Encyclopedia*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.worldhistory.org/image/689/panpipes/>



Şekil 74. Figür: Bir *Hoplit* (zırhlı piyade askeri) tasvir edilmiştir.¹³⁵

Çalgı: Elinde uzun, düz bir boru tutuyor, bu çalgı *Salpinx* olarak tanımlanır.
Vazo Tipi: Yüksek olasılıkla bir Kylix'in iç yüzey sahnesidir. Dönem: MÖ. 5. Yüzyıl
– kırmızı figür tekniğiyle işlenmiş.¹³⁵

¹³⁵ Beazley Archive. (N.d.). *Red-figure kylix depicting a salpinx player*. University of Oxford. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.beazley.ox.ac.uk>



Şekil 75. 1992 yılında Yunanistan'ın Dion kentinde yapılan kazılarda, MÖ. 1. Yüzyıl'a tarihlenen bir *Hydraulis* keşfedilmiştir. ¹³⁶

Bu enstrüman, 24 büyük ve 16 küçük olmak üzere toplam 40 borudan oluşmaktadır. Borular, gümüş halkalarla süslenmiş ve organın gövdesi renkli cam

süslemelerle dekore edilmiştir. Bu buluntu, bilinen en eski *Hydraulis* örneğidir ve Dion Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.¹³⁶

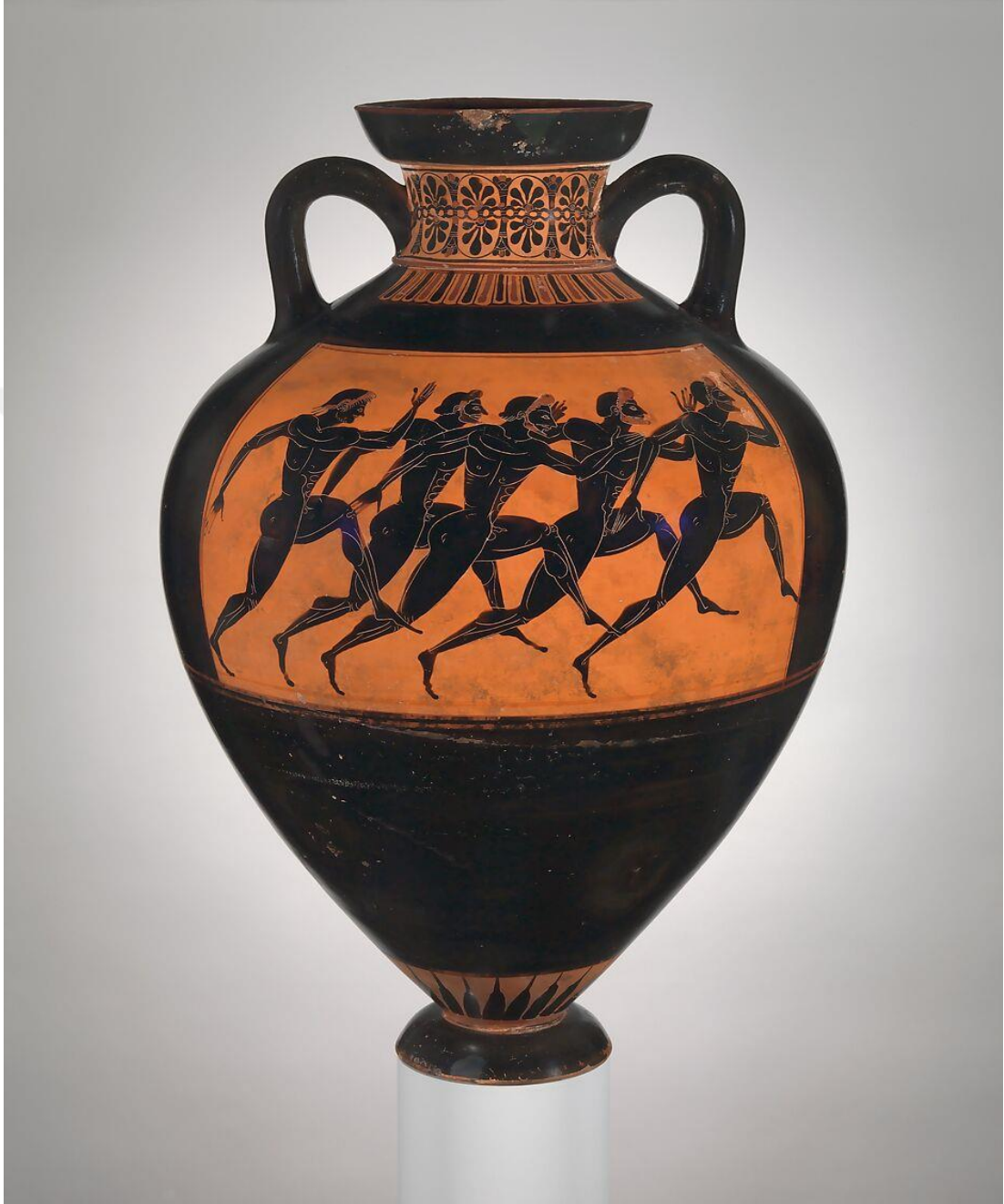


Şekil 76. Attik beyaz zeminli Kylix (iç yüzey sahnesi).¹³⁷

Dönem: MÖ. 5. Yüzyıl, yaklaşık MÖ. 470–460. Teknik: Beyaz zeminli kırmızı figür tekniği. Sanatçı: Tarquinia Ressamı'na atfedilir. Envanter Numarası: Kylix G 467. Çalgı: Figür, klasik bir Chelys Lir tutmakta rezonans kutusu kaplumbağa kabuğu formunda açıkça belirgindir. Sahne: Müzisyen (genç bir erkek veya tanrısal figür) çalgısını tutarken, önüne uzattığı bir kapla (Kantharos olabilir) siyah bir kuşa

¹³⁶ Wikipedia. (N.d.). *Hydraulis of Dion*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, [https://en.wikipedia.org/wiki/Hydraulis_of_Dion:contentReference\[oaicite:37\]{index=37}](https://en.wikipedia.org/wiki/Hydraulis_of_Dion:contentReference[oaicite:37]{index=37})

(muhtemelen bir karga, Apollon simgesi) içki sunuyor. Aksesuarlar: Müzisyenin başında defne çelengi bulunur, bu da sahneyi Apollonik bir bağlama taşır.¹³⁷

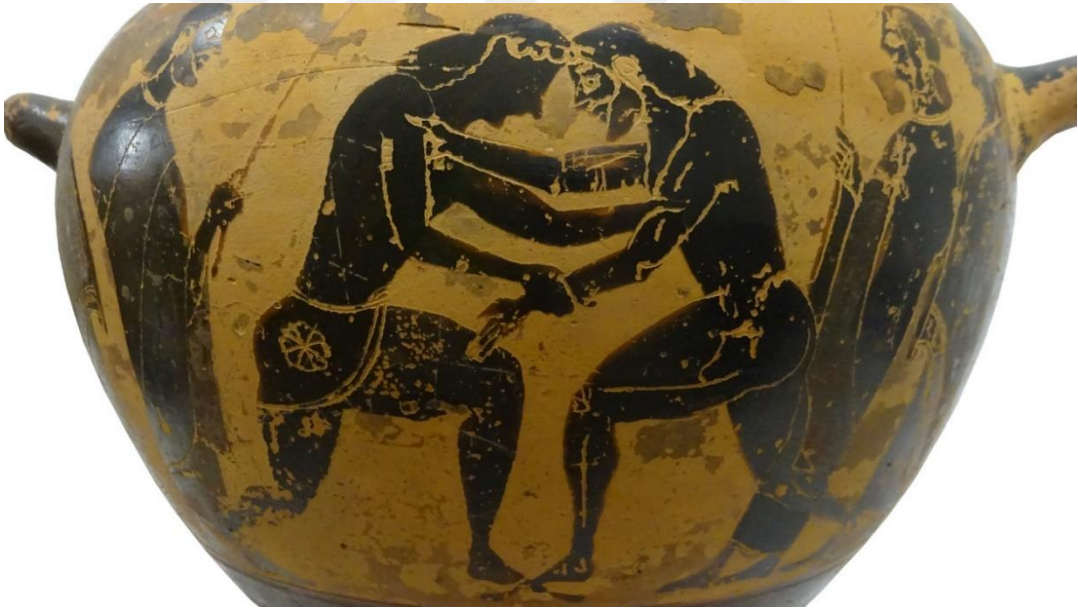


Şekil 77. Panathenaik Ödül Amphorası.¹³⁸

Euphiletos Ressamı. MÖ. 530 civarına tarihlenen bu siyah figürlü Amphora, Atina'daki Panathenaik Oyunları'nda kazananlara ödül olarak verilmiştir. Bir yüzünde

¹³⁷ Louvre Museum. (N.d.). *Chelys lyre player offering to a crow. White-ground kylix by the Tarquinia Painter (G 467)*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.louvre.fr/en>

tanrıça Athena tasvir edilirken, diğer yüzünde çıplak erkek atletlerin koşu sahnesi yer almaktadır. Atletlerin kas yapıları ve hareketleri, siyah figür tekniğiyle detaylı bir şekilde işlenmiştir.¹³⁸



Şekil 78, Şekil 79. Hydria.¹³⁹

Vazonun ön yüzünde, mitolojik kahraman Atalante ile Peleus'un güreş sahnesi betimlenmiştir. Arka planda, muhtemelen ödül olarak sunulan Kalydon domuzunun postu ve başı yer almaktadır. Bu detay, sahnenin Pelias'ın cenaze oyunları sırasında

¹³⁸ Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta Panathenaic prize amphora attributed to the Euphiletos Painter*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248902>

gerçekleştğini ve Kalydon domuz avıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Tarih: MÖ. 530 civarı. Teknik: Siyah figürlü seramik. Tür: Hydria (su taşıma kabı). Sanatçı: Bilinmemektedir; ancak stilistik özellikleri nedeniyle bazı araştırmacılar tarafından Atalante Grubu'na atfedilmektedir.¹³⁹



¹³⁹ Staatliche Antikensammlungen. (N.d.). *Hydria depicting Atalanta and Peleus wrestling*.
Wikimedia Commons.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atalanta_Peleus_Staatliche_Antikensammlungen_596.jpg





Şekil 80, Şekil 81, Şekil 82. MÖ. 5. Yüzyıl'a tarihlenen bu siyah figürlü Kylix (şarap soğutma kabı), *Pentatlon* antrenmanlarını betimlemektedir.¹⁴⁰

Üç çift çıplak cirit atıcısı ve bir çift güreşçi sahnelenmiştir. Atletlerin antrenörleri, uzun değnekler tutarak gözlem yapmaktadır. Bu sahne, Antik Yunan'da sporun disiplinli bir eğitim süreci olduğunu göstermektedir.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Drinking cup (kylix) depicting pentathletes*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153699/drinking-cup-kylix-depicting-pentathletes>





Şekil 83, Şekil 84. Pseudo-Panathenaik Amphora.¹⁴¹

Mastos Ressamı. MÖ. 530–520 yıllarına tarihlenen bu siyah figürlü Amphora, *Pankration* müsabakasını betimlemektedir. Bir atletin parmağını kaldırarak teslim olduğunu gösterdiği sahne, *Pankration*'un acımasız doğasını gözler önüne sermektedir.¹⁴¹

¹⁴¹ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Pseudo-Panathenaic vase (amphora) depicting a pankration match*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153412>



Şekil 85. Zeytin Dalı Çelengi (Kotinos).¹⁴²



Şekil 86. Defne Dalı Çelengi (Daphne).¹⁴³

¹⁴² iStock. (N.d.). *Olive wreath on white background*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.istockphoto.com/vector/olive-wreath-gm1304739251-395812638>

¹⁴³ PNGWing. (N.d.). *Laurel wreath transparent PNG*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.pngwing.com/en/free-png-bhfbz>



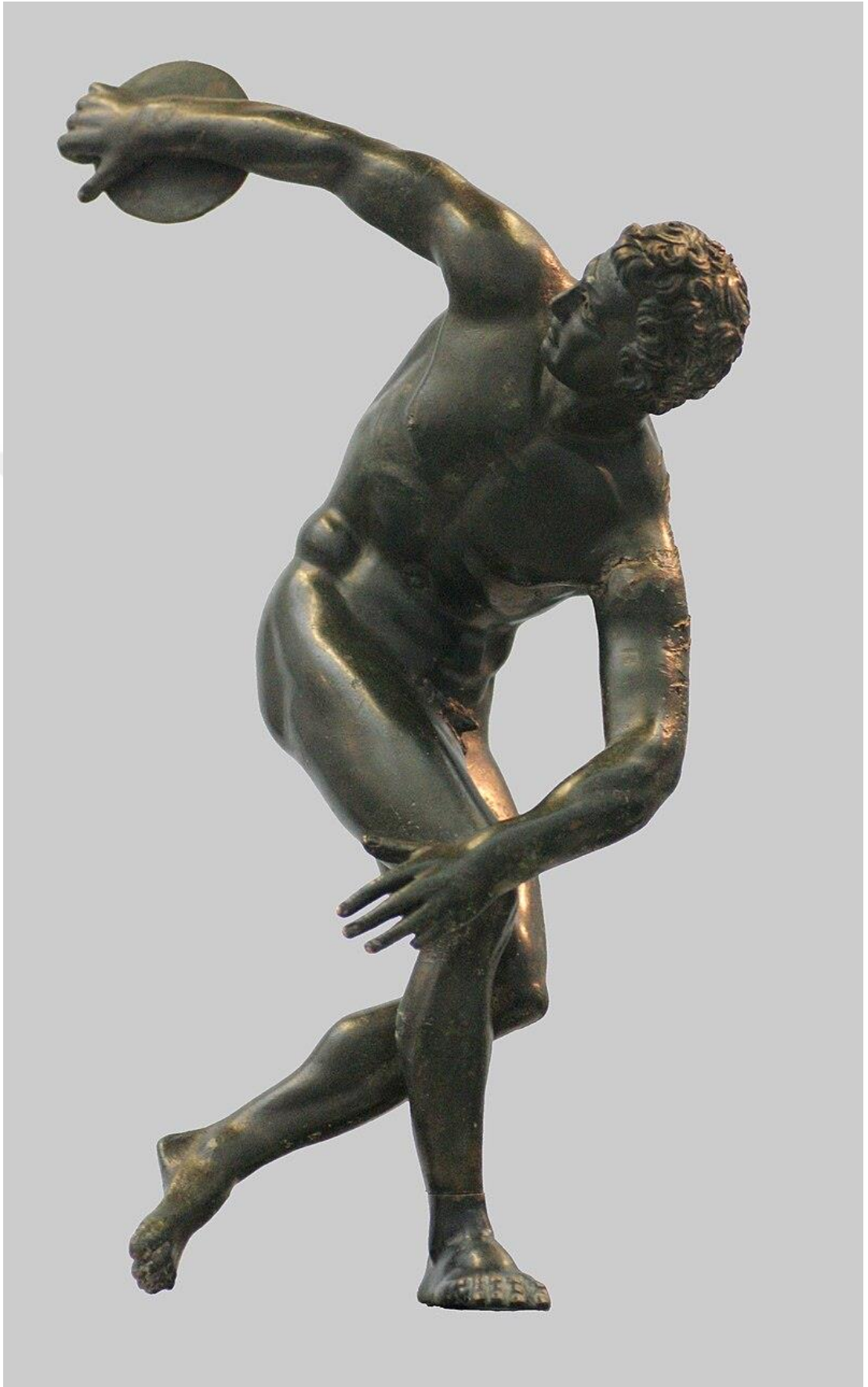
Şekil 87. Yaban Kerevizi (Selinon).¹⁴⁴



Şekil 88. Çam Dalı Çelengi (Pitys).¹⁴⁵

¹⁴⁴ Atlas Obscura. (N.d.). *Ancient Greek Funerals Were Decked Out in Celery*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.atlasobscura.com/articles/history-of-funeral-wreaths>

¹⁴⁵ iStock. (N.d.). *New Year wreath with pine branches*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.istockphoto.com/vector/new-year-wreath-with-pine-branches-gm1172157837-325035676>





Şekil 89, Şekil 90. Diskobolos, Antik Yunan heykeltıraşı Myron tarafından MÖ. 460–450 yılları arasında bronzdan yapılmış bir heykeldir.¹⁴⁶

Orijinal bronz heykel günümüze ulaşmamış olsa da birçok Roma dönemi mermer kopyası mevcuttur. Bu heykel, bir atletin disk atma anındaki dinamik pozunu ve vücut gerilimini ustalıkla yansıtarak, antik Yunan sanatında hareketin ve anatomik detayların betimlenmesinde önemli bir örnek teşkil eder.¹⁴⁶

1. Görsel: Myron'un Diskobolos'una ait bir Roma dönemi bronz kopyası, MS. 2. Yüzyıl (Glyptothek Müzesi, Münih).¹⁴⁶

2. Görsel: Palazzo Massimo Alle Terme'deki Ulusal Roma Müzesi'nde sergilenen bir Diskobolos heykeli, MS. 1.–2. Yüzyıl'a tarihlenen Roma dönemi bir mermer kopyadır.¹⁴⁶



¹⁴⁶ Wikipedia contributors. (2024, April 30). *Discobolus*. In *Wikipedia*. Retrieved May 7, 2025, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Discobolus>



Şekil 91. Pentatletleri Betimleyen Psykter.¹⁴⁷

MÖ. 5. Yüzyıl. MÖ. 5. Yüzyıl'a tarihlenen bu siyah figürlü Psykter (şarap soğutma kabı), Pentatlon antrenmanlarını betimlemektedir. Üç çift çıplak Cirit atıcısı ve bir Çift güreşçi sahnelenmiştir. Atletlerin antrenörleri, uzun değnekler tutarak gözlem yapmaktadır. Bu sahne, Antik Yunan'da sporun disiplinli bir eğitim süreci olduğunu göstermektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Wine cooler (psykter) depicting pentathletes*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/8025>





Şekil 92, Şekil 93. Toplumsal-Siyasi Katman: Aristogeiton ve Harmodios.¹⁴⁸

MÖ. 514'te Atina'da Hipparkhos'u öldürerek tiranlığa son veren Aristogeiton ve Harmodios, Tiran Katilleri, Tyrannoktonoi olarak anılmış ve Atina demokrasisinin sembolleri haline gelmiştir. Bu olay, Erastes-Eromenos ilişkisi bağlamında, erkekler arası bağın yurttaşlık ve özgürlükle ilişkisini göstermektedir.¹⁴⁸

1. Görsel: Harmodios ve Aristogeiton'un heykeli, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi. Bu heykeller, MÖ. 477 civarında Kritios ve Nesiotes tarafından bronz olarak yapılan Atinalı orijinallerin, MS. 1.-2. Yüzyıl'a tarihlenen Roma mermer kopyalarıdır.¹⁴⁸

2. Görsel: Harmodios ve Aristogeiton'un heykel grubu, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi. Bu heykeller, MÖ. 477 civarında Kritios ve Nesiotes tarafından yapılan Atinalı bronz orijinallerin, MS. 1.-2. Yüzyıl'a tarihlenen Roma mermer

kopyalarıdır. Görseldeki eser, Adolf Michaelis tarafından hazırlanan tarihi alçı dökümdür ve Strasbourg Gypsothèque koleksiyonunda yer almaktadır.¹⁴⁸



¹⁴⁸ Wikipedia contributors. (2025, March 15). *Harmodius and Aristogeiton (sculpture)*. In *Wikipedia*. [https://en.wikipedia.org/wiki/Harmodius_and_Aristogeiton_\(sculpture\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Harmodius_and_Aristogeiton_(sculpture))







Şekil 94, Şekil 95,
Şekil 96, Şekil 97.
Mitolojik-İlahi Katman:
Zeus ve Ganymedes.¹⁴⁹

Ganymedes, Troya kralı Tros'un oğlu ve olağanüstü güzelliğiyle tanınan bir gençtir. Zeus, Ganymedes'i ya kartal kılığına girerek ya da bir kartal göndererek kaçırmış

ve onu tanrıların sakisi yapmıştır. Bu hikâye, tanrısal arzu, idealleştirme ve "pedagogik erotizm" temalarını barındırır.¹⁴⁹

1. Görsel: Zeus'un Ganymedes'i Kaçırması, MÖ. 480–470. Bu geç Arkaik Dönem'e ait Terrakotta grup heykelinde, Zeus genç Ganymedes'i kucaklayarak kaçırırken betimlenmiştir. Ganymedes'in gençliği ve ifadesiz duruşu ile Zeus'un yaşça büyük, sakallı ve güçlü figürü arasındaki karşıtlık, sahnenin hem erotik hem de pedagojik bağlamını vurgular. Eser, homoerotik ilişkinin tanrısal düzlemde idealize edildiği ve seçilmiş genç temasının işlendiği önemli bir örnektir. Günümüzde Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır.¹⁴⁹

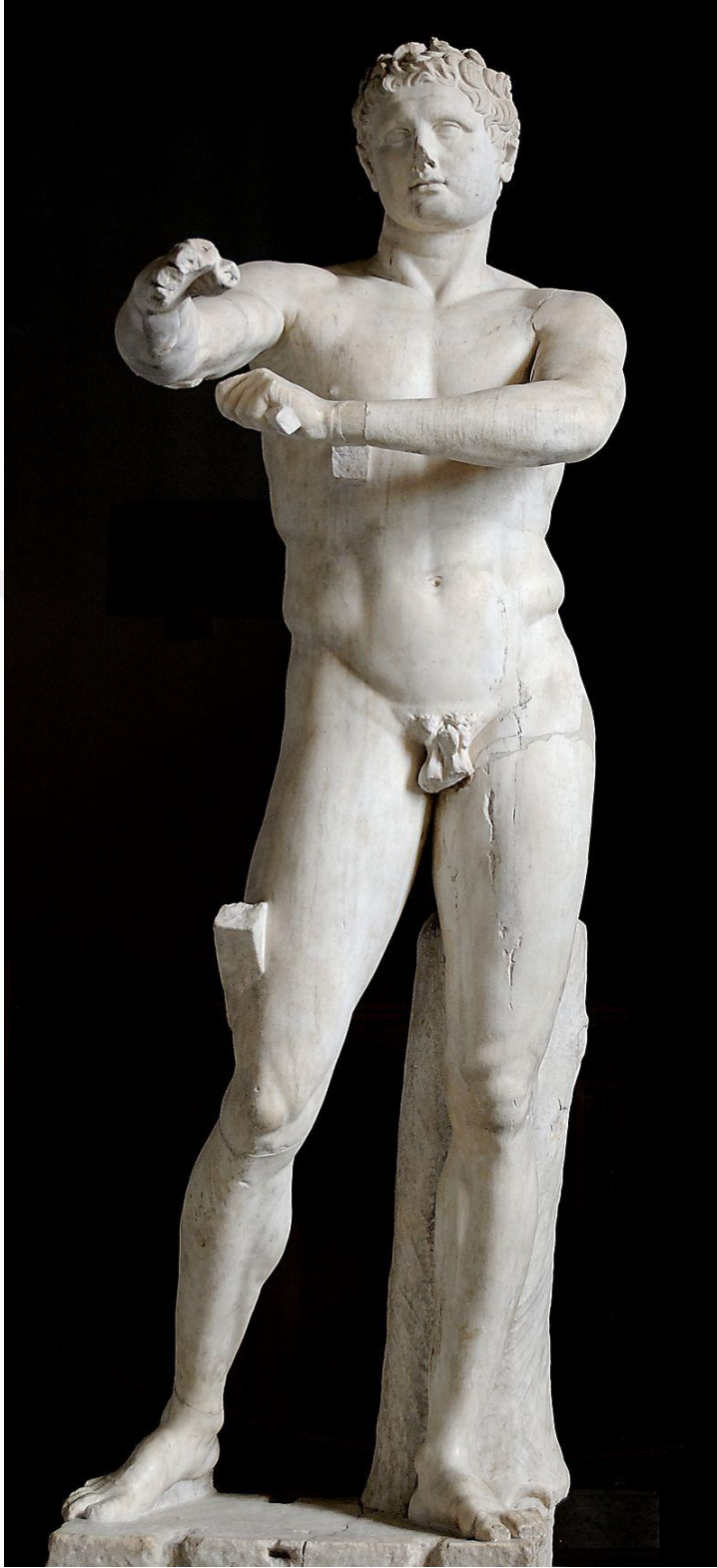
2. Görsel: Ganymedes'in Zeus'a Libasyon Sunması, MÖ. 490–480. Eucharides Ressamı'na atfedilen bu Attika kırmızı figürlü Calyx Krater, Ganymedes'in Zeus'a libasyon sunduğu sahneyi betimler. Zeus, tahtında otururken bir elinde asa, diğerinde içki kabı tutar; asanın ucunda bir kartal figürü yer alır. Ganymedes ise bir Oinochoe (şarap sürahisi) ile tanrıya içki sunmaktadır. Bu sahne, Antik Yunan'da homoerotik ilişkilerin tanrısal düzlemdeki idealizasyonunu ve eğitimsel bağlamını yansıtır.¹⁴⁹

3. Görsel: Zeus'un Ganymedes'i kartal biçiminde kaçırmasını betimleyen en etkileyici Roma mermer heykel gruplarından biridir. Eserin ikonografisi hem mitolojik hem de estetik açıdan çok katmanlı anlamlar taşır. Tarih: Roma İmparatorluk Dönemi, MS. 2. Yüzyıl, Orijinal model: Muhtemelen MÖ. 4. Yüzyıl'da Leochares'in bronz kompozisyonundan örnek alınmıştır. Bu heykel grubunda: Ganymedes, genç ve çıplak

bir erkek olarak betimlenmiştir. Yüzü yukarıya dönük, bir kolunu havaya kaldırmış, diğer elinde Libasyon Kabı tutar. Zeus, bu sahnede bir kartal formunda temsil edilir. Kartal kanatlarını genişçe açmış, Ganymedes'i sırtından kavramıştır. Ganymedes'in köpeği, kaidesin hemen önünde yukarıya havlamaktadır, bu kaçırılış sahnesine dramatik bir dünyevi katman ekler.¹⁴⁹

4. Görsel: Zeus'un Kartal Biçiminde Ganymedes'i Kaçırması – Roma Dönemi Kabartma. Tarih: MS. 1. Yüzyıl sonları. İkonografik Detaylar, Genç ve çıplak olarak tasvir edilen Ganymedes, doğu kökenini simgeleyen Frig başlığı giymektedir. Bu başlık, onun Troya'dan geldiğini ve barbar olarak algılanan doğu halklarına mensup olduğunu gösterir. Ayrıca, Frig başlığı Antik Yunan ve Roma sanatında özgürlük ve kurtuluşun sembolü olarak da kullanılmıştır. Zeus, burada devasa bir kartal formunda tasvir edilmiştir. Kartal, Ganymedes'i güçlü pençeleriyle kavrayarak göğe doğru yükselmektedir. Kartal figürü, Zeus'un kudretini ve tanrısallığını simgeler. Kabartmanın alt kısmında, bir nehir tanrısı figürü yer alır. Bu figür, Ganymedes'in kaçırıldığı coğrafi konumu, yani Troya yakınlarındaki İda Dağı'nı ve çevresindeki nehirleri temsil eder. Nehir tanrıları, genellikle yatar pozisyonda ve suyla ilişkilendirilmiş sembollerle betimlenir. (Trajan Sütunu'nda da bununla başlar.)¹⁴⁹

¹⁴⁹ Wikipedia contributors. (2025, March 15). *Ganymede (mythology)*. In *Wikipedia*. [https://en.wikipedia.org/wiki/Ganymede_\(mythology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ganymede_(mythology))



Şekil 98.

Apoxyomenos heykeli.¹⁵⁰

Antik Yunan sanatının önemli örneklerinden biridir. Bu heykel, bir sporcunun vücudundaki ter ve tozu Strigil adı verilen bir aletle kazıdığı anı tasvir eder. Orijinali MÖ. 330 civarında heykeltıraş Lysippos tarafından bronz olarak yapılmış, ancak orijinal eser günümüze ulaşmamıştır. Bunun yerine, farklı dönemlerde yapılmış Roma kopyaları bulunmaktadır.¹⁵⁰

Vatikan

Apoxyomenos,

Bu mermer kopya, 1849 yılında Roma'nın Trastevere bölgesinde keşfedilmiş ve şu anda Vatikan Müzeleri'nde sergilenmektedir. Heykel, Lysippos'un orijinal eserine dayanmaktadır.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Wikipedia. (2024). *Apoxyomenos*. Retrieved May 8, 2025, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Apoxyomenos>



Şekil 99. Bu bronz Strigilis, MÖ. 5.–4. Yüzyıl'a tarihlenmekte olup, New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'nin koleksiyonunda yer almaktadır.¹⁵¹

Antik Yunan Dünyası'nda, zeytinyağı vücuda uygulandıktan sonra cilt yüzeyini temizlemek için kullanılırdı. Vazolar üzerindeki birçok tasvir, atletlerin egzersiz sonrası bu prosedürü takip ettiğini göstermektedir.¹⁵¹

¹⁵¹ The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Bronze strigil (scraper)*. Retrieved May 8, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248881>



Şekil 100. Chigi Vazosu (MÖ.650–640).¹⁵²

Protokorinth tarzında yapılmış bu olpe, *Hoplitler*'in *Falanks* düzeninde savaşını betimleyen en erken örneklerden biridir. Vazoda, *Hoplitler*'in mızrak ve kalkanlarıyla düzenli bir şekilde ilerlediği sahne dikkat çeker.¹⁵²

¹⁵² Osborne, R. (2004). *Greek History and Greek Art*. In R. Osborne (Ed.), *Classical Greece: 500–323 BC* (pp. 4–54). Oxford University Press. Wikipedia contributors. (2024, February 20). Chigi vase. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Chigi_vase



Şekil 101. Togatus Barberini (Atalarının Büstlerini Taşıyan Patrici)
Tarih: MÖ. 1. Yüzyıl sonları.¹⁵³

Toga giymiş bir Romalı Patrici, iki elinde atalarına ait büstleri taşıyor. Bu sahne, sadece bir aile saygısı değil, aynı zamanda Roma'nın atalara dayalı toplum yapısı, civic identity (yurttaş kimliği) ve mos maiorum (ataların geleneği) gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir.¹⁵³

1. Kafa (MÖ. 1. Yüzyıl – Cumhuriyet Dönemi): Yüzde derin kırışıklıklar, sert mimikler, bastırılmış dudaklar. Bu kafa, Verism akımının tipik bir örneğidir: gerçekçilik değil, gerçekliğin ideolojik olarak

yüceltilmiş hali. Mesaj, bu adam, savaş görmüş, görev yapmış, kamu hizmetiyle yaşlanmıştır. Cumhuriyet'in Gravitas (ağırbaşlılık) ve Virtus (erdem) değerlerini yansıtır.¹⁵³

2. Kafa (MS 1. Yüzyıl – İmparatorluk Başlangıcı): Yüz daha genç, belki daha idealize edilmiş; saç ve yüz simetrik. Bu kafa, artık yurttaş değil, imparatorluk sistemine entegre olmuş birey tipolojisine yakındır. Mesaj: Bu soydan gelenler artık sadece erdemle değil, mevcut sistemin sadık destekçileri olarak değerlidir.¹⁵³

Heykel izleyicisine ben bir Roma yurttaşıyım. Soyumun geçmişı Cumhuriyet'in erdeminden, geleceği ise İmparatorluk'un istikrarından gelir. İzlenimi vermekte veya demektedir.¹⁵³



¹⁵³ Wikipedia contributors. (2024, March 22). *Togatus Barberini*. In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Togatus_Barberini



Şekil 102. Augustus of Prima Porta.¹⁵⁴

Bu heykel, İmparator Augustus'u sağ elini kaldırmış şekilde, *Adlocutio* pozunda tasvir eder. Göğsündeki zırh, Roma'nın zaferlerini ve tanrılarla olan ilişkisini betimleyen kabartmalarla süslenmiştir. Heykel, Augustus'un tanrısal soyunu vurgulamak için bir Cupido figürüyle desteklenmiştir. Tarih: MÖ. 1. Yüzyıl sonları.¹⁵⁴

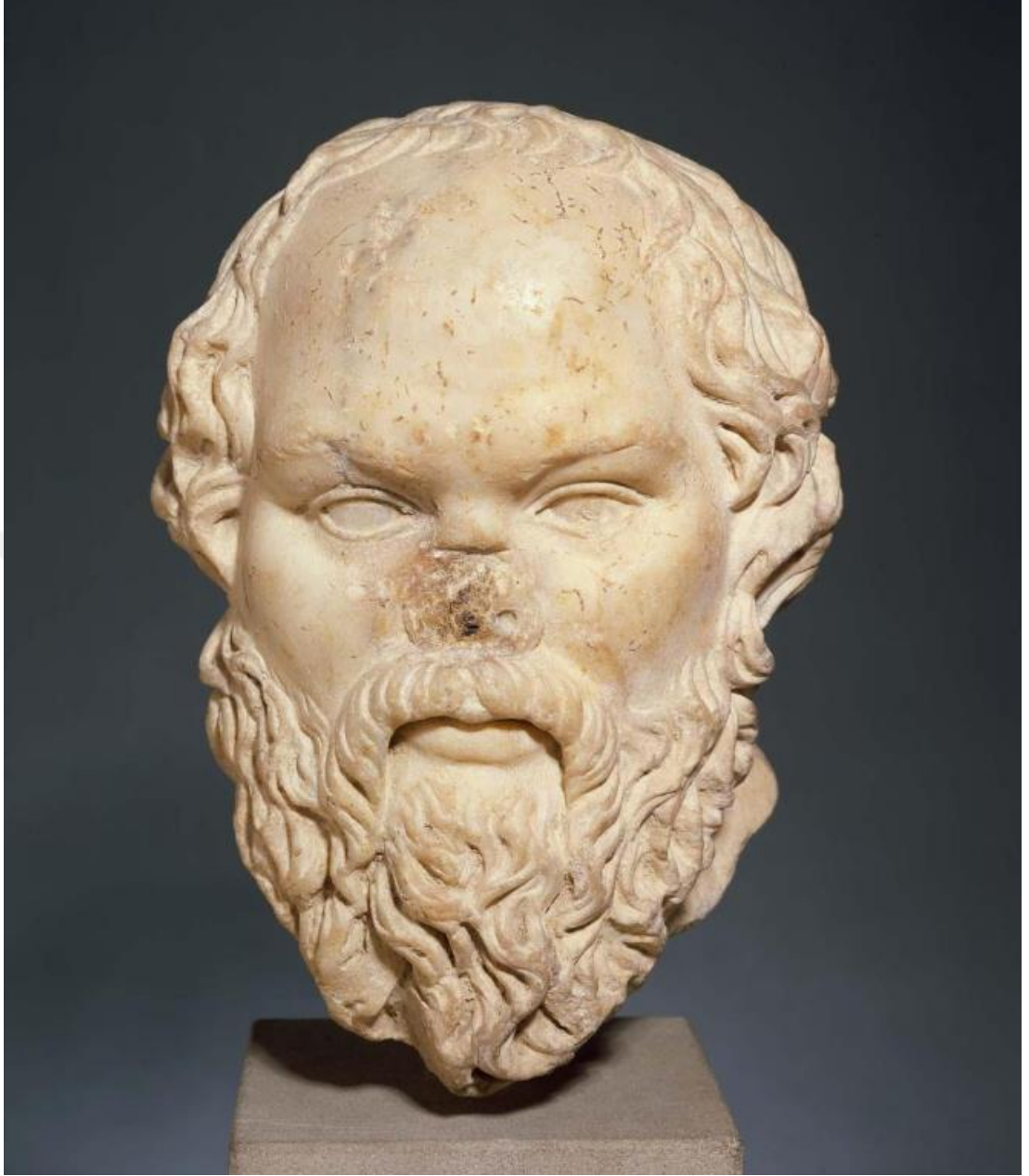
¹⁵⁴ Zanker, P. (1988). *The Power of Images in the Age of Augustus* (A. Shapiro, Trans.). University of Michigan Press. Wikipedia contributors. (2024, April 20). Augustus of Prima Porta. In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Augustus_of_Prima_Porta



Şekil 103. Macmillan Aryballosu (MÖ. 640).¹⁵⁵

Bu küçük parfüm şişesi, Hoplitler'in bire bir savaşını gösteren detaylı bir sahneye sahiptir. Her bir savaşçının kalkanı farklı sembollerle süslenmiştir.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Boardman, J. (1991). *Athenian Black Figure Vases*. Thames & Hudson. Wikipedia contributors. (2024, January 10). Macmillan aryballos. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Macmillan_aryballos



Şekil 104. Sokrates Büstü.¹⁵⁶

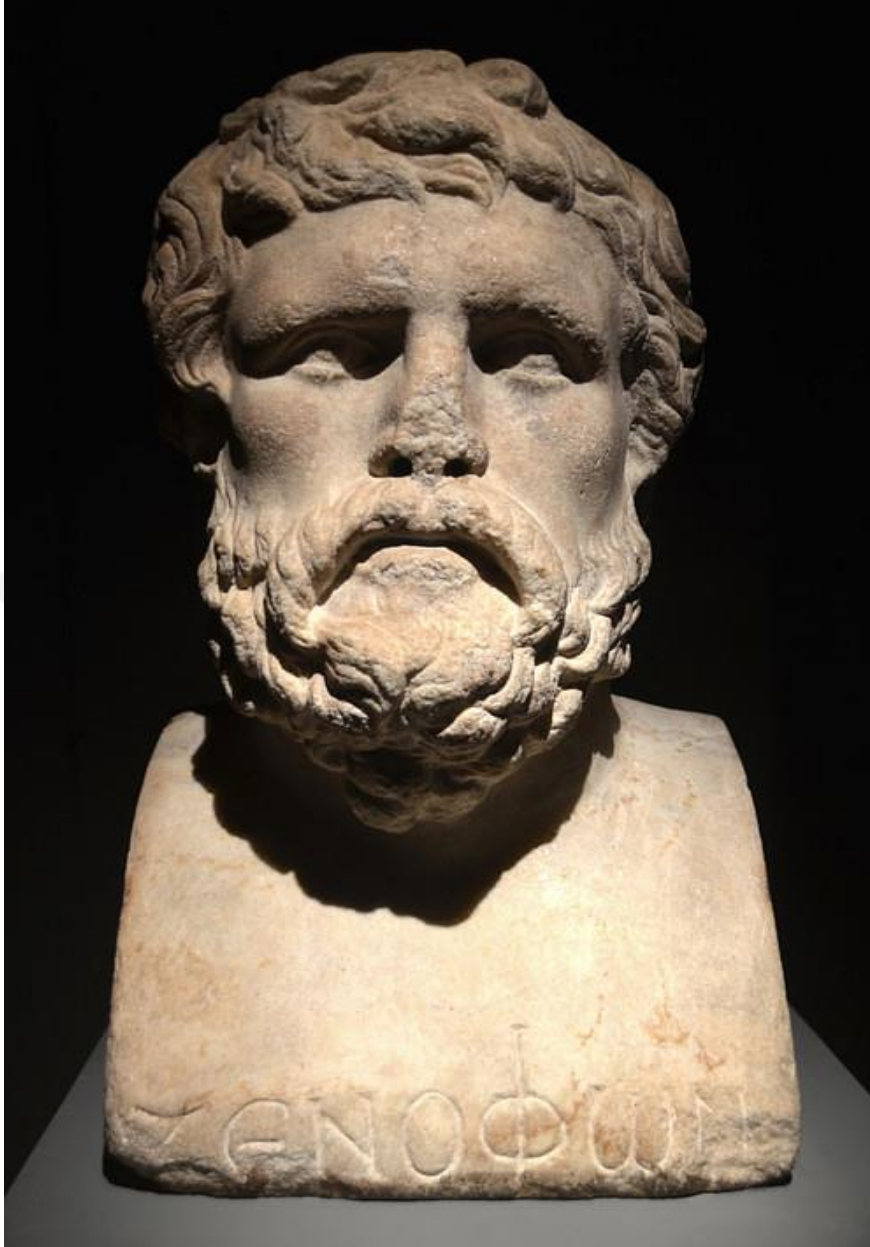
Boston Güzel Sanatlar Müzesi (MFA). Tarih: MS. 170–195. (Antoninler Dönemi, Roma İmparatorluğu). Bu büst, Sokrates'in basık burunlu, kalın dudaklı ve yoğun sakallı yüzünü betimler. Büst, muhtemelen MÖ 4. Yüzyıl'da Lysippos tarafından Atina'da yapılan bir heykelin Roma dönemine ait bir kopyasıdır. Heykelin burnu eksiktir ve antik dönemde demir bir pimle onarılmıştır. Bu tür portreler,

filozofların bireysel karakterlerini vurgulamak amacıyla yapılmıştır.¹⁵⁶ Sokrates, klasik güzellikten fersah fersah uzakta ama zekânın karizmasıyla gelmiş geçmiş en çekici çirkin olabilir. Platon bile onun için şöyle der: “Satirleri andıran bir dış görünüşü vardı; ama içinde tanrısal sözler saklıydı.”¹⁵⁷



¹⁵⁶ Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Portrait head of Socrates*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/151123>

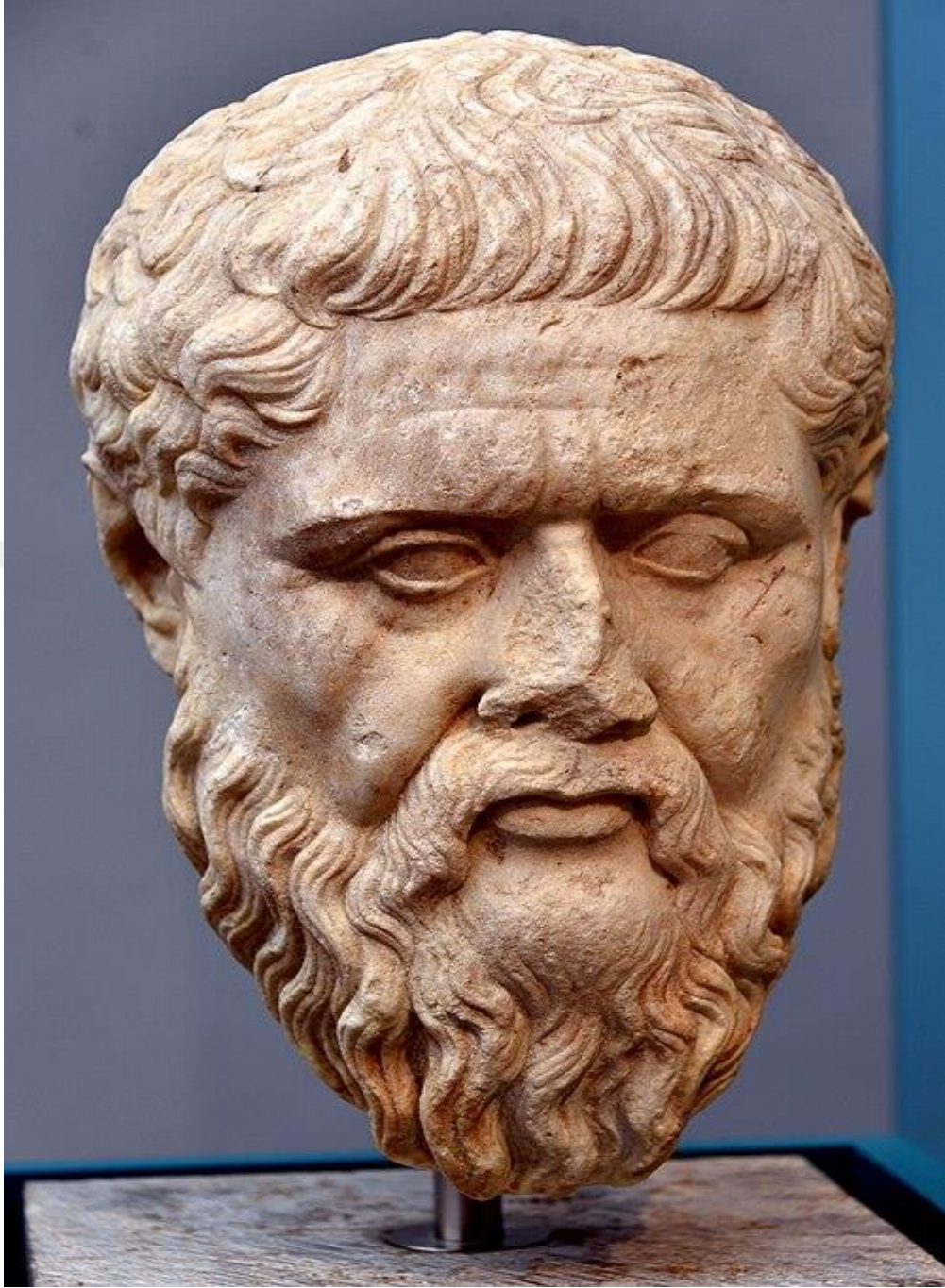
¹⁵⁷ (Platon, 1998, s. 87.215a)



Şekil 105. Ksenophon'a ait bir büst. ¹⁵⁸

Bu mermer büst, M.S. 120 civarına tarihlenmekte olup, şu anda Mısır'daki İskenderiye Kütüphanesi'ne bağlı Antik Eserler Müzesi'nde sergilenmektedir. Büst, Ksenophon'un Atinalı bir komutan, filozof ve tarihçi olarak önemini yansıtan klasik bir örnektir.¹⁵⁸

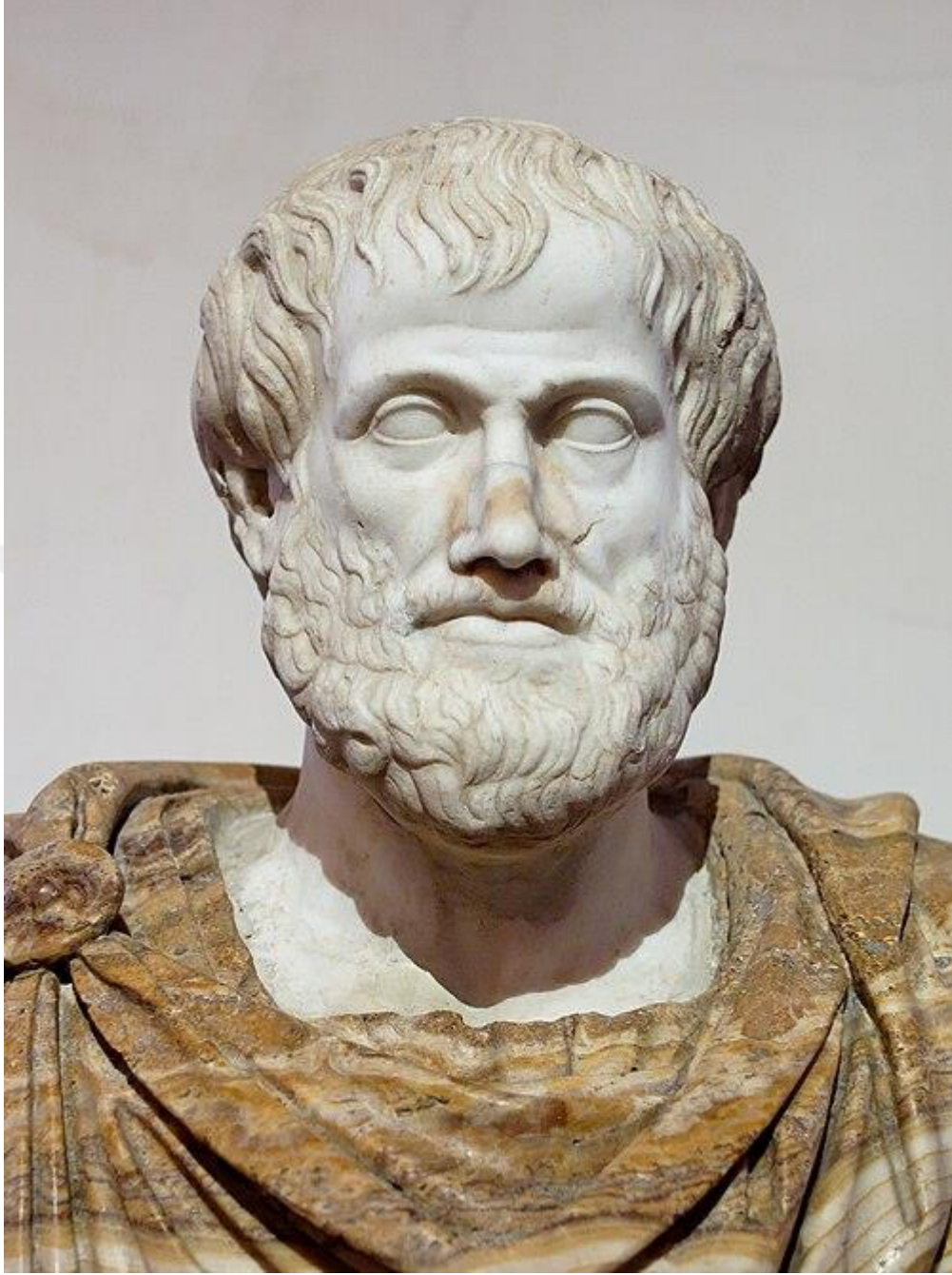
¹⁵⁸ World History Encyclopedia. (N.d.). *Bust of Xenophon*. Retrieved May 8, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/18242/bust-of-xenophon/>



Şekil 106. Platon'un MÖ. 350–340 yıllarına tarihlenen orijinal bir Yunan heykelinin MS. 1. Yüzyıl'da yapılmış Roma kopyasıdır.¹⁵⁹

Bu mermer büst, Berlin'deki Altes Museum'da sergilenmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Wikimedia Commons. (N.d.). *Marble bust of the Greek philosopher Plato, Roman copy (1st century CE) of an original (350–340 BCE). Altes Museum, Berlin.* Retrieved May 8, 2025, from [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marble_bust_of_the_Greek_philosopher_Plato,Roman_copy\(1st_century_CE\)of_an_original\(350-340_BCE\).Altes_Museum,_Berlin.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marble_bust_of_the_Greek_philosopher_Plato,Roman_copy(1st_century_CE)of_an_original(350-340_BCE).Altes_Museum,_Berlin.jpg)



Şekil 107. Bu mermer büst, MÖ. 330 civarında heykeltıraş Lysippos tarafından yapılan bronz bir orijinalin MS 1. Yüzyıl'da Roma döneminde yapılmış bir kopyasıdır.¹⁶⁰

Alabaster pelerin modern bir eklemedir. Büst, Roma'daki Palazzo Altemps'te sergilenmektedir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Wikimedia Commons. (N.d.). *Aristotle Altemps Inv8575*. Retrieved May 8, 2025, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aristotle_Altemps_Inv8575.jpg

GÖRSELLERE AİT KAYNAKÇA

Acropolis Museum. (N.d.). *Head of a statue of Artemis Brauronia*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theacropolismuseum.gr/en/head-statue-artemis-brauronia>

Acropolis Museum. (N.d.). *Statue of a bear cub*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theacropolismuseum.gr/en/statue-bear-cub>

Alamy. (N.d.). *Ancient inkpot, reed pens and pen case, writing tools of past civilizations*. Alamy Stock Photo. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.alamy.com/ancient-inkpot-reed-pens-and-pen-case-writing-tools-of-past-civilizations-image361634822.html>

Ancient Rome. (N.d.). *Statue of a drunken old woman*. Retrieved May 3, 2025, from <https://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=6374>

Antikensammlung. (N.d.). *Marble bust of Aspasia*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.smb.museum/en/museums-institutions/antike-sammlung/home/>

Arkeofili. (2019, Temmuz 29). *Şaka Yazılı Antik Roma Kalemi Bulundu*. <https://arkeofili.com/saka-yazili-antik-roma-kalemi-bulundu/>

Atlas Obscura. (N.d.). *Ancient Greek Funerals Were Decked Out in Celery*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.atlasobscura.com/articles/history-of-funeral-wreaths>

Beazley Archive. (N.d.). *Red-figure kylix depicting a salpinx player*. University of Oxford. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.beazley.ox.ac.uk>

Boardman, J. (1991). *Athenian Black Figure Vases*. Thames & Hudson. Wikipedia contributors. (2024, January 10). *Macmillan aryballos*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Macmillan_aryballos

British Museum. (N.d.). *Marble portrait bust: Pericles wearing a helmet pushed back on his head*. Retrieved May 3, 2025, https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1805-0703-91

British Museum. (N.d.). *Parthenon east frieze, Block V*. Retrieved May 3, 2025, from https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1816-0610-19

British Museum. (N.d.). *Terracotta figure of an old nurse with child* [Terracotta figurine]. The British Museum Collection. Retrieved May 4, 2025, from https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1887-0501-20

Cartwright, M. (2012, 18 Haziran). *Panpipes*. World History Encyclopedia. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.worldhistory.org/image/689/panpipes/>

Cartwright, M. (2012, April 26). *Phaistos Disk (Illustration)*. World History Encyclopedia. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/364/phaistos-disk/>

Darius Painter. (N.d.). *Apulian red-figure volute krater depicting the Muses*. Museo Archeologico Nazionale, Napoli. Retrieved May 5, 2025, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Apulian_red-figure_volute_krater.jpg

De Roza, E. S. (2020, Nisan 15). *Map of the Peloponnesian Wars (431–404 BCE)*. World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/image/12079/map-of-the-peloponnesian-wars-431-404-bce/>

Durutomo. (2015). *Dipylon oinochoe inscription*. World History Encyclopedia. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/3425/dipylon-oinochoe-inscription/>

Folia Magazine. (N.d.). *Leaena*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.foliamagazine.it/en/leaena/>

H., E. H. (1912). *Two Black-Figured Amphoræ with Scenes Portraying the Birth of Athena*. The Museum Journal, 3(4), 68–75. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.penn.museum/sites/journal/9712/>

Harvard Art Museums. (N.d.). *Hydria (water jar): Family Scene*. Retrieved May 3, 2025, from <https://harvardartmuseums.org/art/288891>

Harvard University Art Museums. (N.d.). *Attic Red-Figure Bell Krater (Harvard 1960.343)*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/artifact?name=Harvard+1960.343&object=Vase>

iStock. (N.d.). *New Year wreath with pine branches*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.istockphoto.com/vector/new-year-wreath-with-pine-branches-gm1172157837-325035676>

iStock. (N.d.). *Olive wreath on white background*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.istockphoto.com/vector/olive-wreath-gm1304739251-395812638>

İzmir Dergisi. (2022, Şubat). *Bergama'nın insanlığa armağanı: Parşömen*.
<https://www.izmirdergisi.com/bergamanin-insanliga-armagani-parsomen/> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025)

J. Paul Getty Museum. (N.d.). *Doll*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.getty.edu/art/collection/object/103SZQ>

Kamrin, J. (2015). *Papyrus in Ancient Egypt*. The Metropolitan Museum of Art. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.metmuseum.org/essays/papyrus-in-ancient-egypt>

Khan Academy. (N.d.). *The Greek Polis*. Retrieved April 30, 2025, from <https://www.khanacademy.org/humanities/world-history/ancient-medieval/classical-greece/a/the-greek-polis>

Kültür Portalı. (N.d.). *Efes Müzesi Artemis Heykeli*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.kulturportalı.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/3996/efes-muzesi-artemis-heykeli>

Legio X Fretensis. (N.d.). *Hetaera*. Retrieved May 3, 2025, from <https://x-legio.com/en/wiki/lupana>

Linnet Moss. (2015, October 28). *The Delights of Greek Vase Painting: Boston MFA*. Retrieved May 3, 2025, from <https://linnetmoss.com/2015/10/28/the-delights-of-greek-vase-painting-boston-mfa/>

Lynch, K. M., & Papadopoulos, J. K. (2006). *Sella Cacatoria: A Study of the Potty in Archaic and Classical Athens*. *Hesperia*, 75(1), 1–32.
<https://www.ascsa.edu.gr/uploads/media/hesperia/25067974.pdf>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta amphora (jar)*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254896>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta lekythos (oil flask)*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254843>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta oinochoe: chous (jug)*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/244817>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta Panathenaic prize amphora attributed to the Euphiletos Painter*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248902>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta wheeled horse*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/240402>

Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Wooden Writing Tablets*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/473393>

Museo Archeologico Nazionale. (N.d.). *Attic skyphos portraying Penelope and Telemachus*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Greek/1117359/Attic-skyphos-portraying-Penelope-and-Telemachus.html>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Bathing vessel (loutrophoros) depicting a bridal procession*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153797>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Didrachm of Kyrene with head of Apollo Karneios, struck under Magas*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/3198>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Drinking cup (kylix) depicting pentathletes*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153699/drinking-cup-kylix-depicting-pentathletes>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Mixing bowl (calyx-krater) with the exposure of baby Aegisthos*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153797>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Portrait head of Socrates*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/151123>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Pseudo-Panathenaic vase (amphora) depicting a pankration match*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/153412>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Tetradrachm of Kyrene with silphion plant*. Retrieved May 3, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/3283>

Museum of Fine Arts, Boston. (N.d.). *Wine cooler (psykter) depicting pentathletes*. Retrieved May 7, 2025, from <https://collections.mfa.org/objects/8025>

National Archaeological Museum. (N.d.). *Longing for an embrace*. Retrieved May 4, 2025, from https://www.namuseum.gr/en/monthly_artefact/16441/

National Archaeological Museum. (N.d.). *Sleep little baby...* Retrieved May 4, 2025, from https://www.namuseum.gr/en/monthly_artefact/sleep-little-baby-quot/

Osborne, R. (2004). *Greek History and Greek Art*. In R. Osborne (Ed.), *Classical Greece: 500–323 BC* (pp. 4–54). Oxford University Press.
Wikipedia contributors. (2024, February 20). *Chigi vase*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Chigi_vase

Pamphaios. (N.d.). *Attic red-figure Nikosthenic amphora depicting Chiron and Achilles*. Retrieved May 5, 2025, from https://www.nlm.nih.gov/hmd/topics/greek-medicine/chiron_Nikosthenic_amphora_Pamphaios_Louvre_G3-sm.html

Panoply Vase Animation Project. (N.d.). *The Rattle*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.panoply.org.uk/rattle>

PNGWing. (N.d.). *Laurel wreath transparent PNG*. Retrieved May 7, 2025, from <https://www.pngwing.com/en/free-png-bhfbz>

Python. (N.d.). *Bell-krater depicting Chiron accompanied by a satyr*. Retrieved May 5, 2025, from <https://collections.lacma.org/node/230099>

Reddit. (N.d.). *An ancient Greek kylix showing a baby sitting in his potty chair and calling to his mother*. Retrieved May 4, 2025, from https://www.reddit.com/r/ArtefactPorn/comments/1afhmta/an_ancient_greek_kylix_showing_a_baby_sitting_in/

Reddit. (N.d.). *Artemis Kourotrophos | 5th Century BC Clay figurine*. Retrieved May 3, 2025, from https://www.reddit.com/r/Artemision/comments/15x3j8k/artemis_kourotrophos_5th_century_bc_clay_figurine/

Sanat Hobi. (N.d.). *Bambu Kamış Kalem Yuvarlak-Uzun*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, <https://sanathobi.com/urun/bambu-kamis-kalem-yuvarlak-uzun/>

Smarthistory. (N.d.). *Exekias, Attic black figure amphora with Ajax and Achilles playing a game*. Retrieved May 4, 2025, from <https://smarthistory.org/exekias-attic-black-figure-amphora-with-ajax-and-achilles-playing-a-game/>

Staatliche Antikensammlungen. (N.d.). *Hydria depicting Atalanta and Peleus wrestling*. Wikimedia Commons.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atalanta_Peleus_Staatliche_Antikensammlungen_596.jpg

Staatliche Museen zu Berlin. (N.d.). *Attic red-figure kylix by Douris depicting a paidagogos with students*. Retrieved May 5, 2025, from <https://www.flickr.com/photos/101561334@N08/28454187850/>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Bronze strigil (scraper)*. Retrieved May 8, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248881>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Limestone statue of a seated mother nursing her child*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/242077>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Penelope Unraveling Her Web at Night*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/470057>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta feeding bottle*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/247257>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta feeding bottle*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/255330>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta statuette of an old nurse and a child*. Retrieved May 4, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253554>

The Metropolitan Museum of Art. (N.d.). *Terracotta statuette of a woman*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/253487>

Theoi Greek Mythology. (N.d.). *Eileithyia – Ancient Greek Vase Painting*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theoi.com/Gallery/K19.1.html>

Theoi Project. (N.d.). *Artemis Potnia Theron*. Retrieved May 3, 2025, from <https://www.theoi.com/Gallery/K6.3.html>

Walters Art Museum. (N.d.). *Hydria Depicting a Wedding Procession*. Retrieved May 3, 2025, from <https://art.thewalters.org/object/48.33/>

Wikimedia Commons. (N.d.). *Aristotle Altemps Inv8575*. Retrieved May 8, 2025, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aristotle_Altemps_Inv8575.jpg

Wikimedia Commons. (N.d.). *Marble bust of the Greek philosopher Plato, Roman copy (1st century CE) of an original (350–340 BCE). Altes Museum, Berlin*. Retrieved May 8, 2025, from [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marble_bust_of_the_Greek_philosopher_Plato,Roman_copy\(1st_century_CE\)of_an_original\(350-340_BCE\).Altes_Museum,_Berlin.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marble_bust_of_the_Greek_philosopher_Plato,Roman_copy(1st_century_CE)of_an_original(350-340_BCE).Altes_Museum,_Berlin.jpg)

Wikipedia contributors. (2024, April 30). *Discobolus*. In Wikipedia. Retrieved May 7, 2025, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Discobolus>

Wikipedia contributors. (2024, March 22). *Togatus Barberini*. In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Togatus_Barberini

Wikipedia contributors. (2025, March 15). *Ganymede (mythology)*. In Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Ganymede_\(mythology\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ganymede_(mythology))

Wikipedia contributors. (2025, March 15). *Harmodius and Aristogeiton (sculpture)*. In Wikipedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Harmodius_and_Aristogeiton_\(sculpture\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Harmodius_and_Aristogeiton_(sculpture))

Wikipedia contributors. (N.d.). *Ancient Greek colonies*. Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Greek_colonies

Wikipedia contributors. (N.d.). *Dipylon Amphora*. In Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Dipylon_Amphora

Wikipedia contributors. (N.d.). *Laocoön and His Sons*. In Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Laoco%C3%B6n_and_His_Sons

Wikipedia contributors. (N.d.). *Macedonian Empire*. Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Macedonian_Empire

Wikipedia contributors. (N.d.). *The Parthenon in Athens*. Wikipedia. Retrieved May 3, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/File:The_Parthenon_in_Athens.jpg

Wikipedia. (2024). *Apoxyomenos*. Retrieved May 8, 2025, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Apoxyomenos>

Wikipedia. (N.d.). *Hydraulis of Dion*. Erişim tarihi: 6 Mayıs 2025, [https://en.wikipedia.org/wiki/Hydraulis_of_Dion:contentReference\[oaicite:37\]{index=37}](https://en.wikipedia.org/wiki/Hydraulis_of_Dion:contentReference[oaicite:37]{index=37})

World Arkeoloji. (2017, February 4). *Antik Çağ Grek Evi*. Retrieved May 3, 2025, from <https://worldarkeoloji.blogspot.com/2017/02/antik-cag-grek-evi.html>

World History Encyclopedia. (N.d.). *Bust of Xenophon*. Retrieved May 8, 2025, from <https://www.worldhistory.org/image/18242/bust-of-xenophon/>

Zanker, P. (1988). *The Power of Images in the Age of Augustus* (A. Shapiro, Trans.). University of Michigan Press.

Wikipedia contributors. (2024, April 20). *Augustus of Prima Porta*. In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Augustus_of_Prima_Porta



KAYNAKÇA

- Adam, J. (2021). *Antik Yunan'ın Din Öğretmenleri* (Çev. Özgüç Orhan). İstanbul: Yaylacık Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
- Adomeit, K. (2004). *Hukuk ve Devlet Felsefesi: Eski Yunan Düşünürlerinin Devlet Hakkındaki Görüşleri*, (Çev: Halil Akkanat). İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Ağaoğulları, M. A. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara.: İmge Kitapevi.
- Aiskhülos. (2010). *ESKİ YUNAN TRAGEDYALARI Oresteia* (Çev. Yılmaz Onay). İstanbul: TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti.
- Akalın, A. G. (2003). Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXI, sayı. 33, s. 17-49.
- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akçay, T. (2020). *Roma Dünyasında Ölüm Mezarlar, Ritüeller Ve Öteki Dünya*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Akkurnaz, F. B. (2016). *ESKİ YUNAN ve ROMA KAPLAR - İŞLEVLER* . Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.
- Altunay, E. (2023). *Tanrıların Çağrısı "DİONYSOS" Bize Ne Mesaj Veriyor?* İstanbul: Destek Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Politika* (Çev. Murat Temelli). İstanbul: Ark Kitapları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik* (Çev.Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2021). *Atinalıların Devleti* (Çev. Ari Çokona). İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Aristoteles. (2023). *Retorik* (Çev. Furkan Akderin). Say Yayınları.
- Aron, R. (1992). *Sınıf Mücadelesi*. İstanbul.: Dergâh Yayınları.
- Arslan, A. (2014). *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Arslan, A. (2023). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1 / Sokrates-Öncesi Yunan Felsefesi*. Alfa Yayınları.
- Atari, S. (2023, Aralık 17). Bir Antik Hint Kaynağında Erken Gebelik Konusu: Sushruta Samhita. *Lokman Hekim Dergisi - Lokman Hekim Journal*, s. 51-64.
- Bakırezer, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergis*, 17-54.

- Bener, S. S. (2016). *Antikçağda Oyun ve Oyuncaklar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Berens, E. M. (2021). *Antik Yunan Ve Romanın Mitleri Ve Efsaneleri*. İstanbul: Balkan Sanat Yayın Yapım Tic. Ltd. Şti.
- Blanck, H. (1999). *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam, çev. İslam Tanrıkut*. İstanbul: Arion Yayınevi.
- Boardman, J. (2002). *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları (Çev. Gürkan Ergin)*. Homer Yayınları.
- Bonnard. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides'ten İskenderiye'ye. (çev. K. Kurtgözü)*. İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Bonnard. (2011). *Antik Yunan Uygarlığı 1 İlyada'dan Parthenon'a. (çev. K. Kurtgözü)*. İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Bonnard. (2012). *Antik Yunan Uygarlığı 2 Antigone'den Sokrates'e. (çev. K. Kurtgözü)*. İstanbul: Evrensel Yayınları.
- Burckhardt, L. (2021). *Antik Çağ Askeri Tarihi (Çev. Hakan Arslanbaba)*. Rünik Kitap.
- Cartledge, P. (2013). *Pratikte Antik Yunan Siyasi Düşüncesi. (çev. K. Tanrıyar)*. İstanbul : Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cartwright, M. (2013, Mayıs 28). *Sparta (çev. Berkcan Ulutürk)*. World History Encyclopedia: <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-197/sparta/> adresinden alındı
- Cennet, P. (2007). *Antik Çağ'da Karia Bölgesinde Dionysos Kültü ve Şarap Üretimi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Cevizci, A. (2000). *İlkçağ Felsefesi Tarihi (2b.)*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Cevizci, A. (2016). *İlkçağ Felsefesi (10b.)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Childe, G. (2007). *Tarihte Neler Oldu. (çev. A. Şenel ve M. Tunçay)*. İstanbul: Kırmızı Yayınları,.
- Copleston, F. (1997). *Copleston Felsefe Tarihi Ön-sokratikler ve Sokrates. (çev. A. Yardımlı)*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Coşgun, S. (2011). *Eski Yunan'da Çocukların Ve Gençlerin Eğitimi*. İzmir: T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI TARİH ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ.

- Croix, G. E. (2014). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (Çev. Çağdaş Sümer). İstanbul: Yordam Kitap Basın Ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
- Çapak, I. (2015). Kıbrıslı Zenon ve Stoa Okulu. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 1/1, 9–20.
- Çelgin, G. (2024). *Eski Yunanca Türkçe Sözlük*. Alfa Yayınları.
- Dalkılıç, E. (2020). *Antik Yunan Döneminde Spor*. İzmir: T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI ARKEOLOJİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI YÜKSEK LİSANS TEZİ.
- Deighton, H. J. (2000). *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, çev. Hande Kökten Ersoy. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Demirgen, E. (2016, 12 9). Eski Yunan'da Müzik Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 616-627. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/music-education-in-ancient-greek.pdf> adresinden alındı
- Demiriş, B. (2007). Antikçağda Dil ve Gramer. *DOĞU BATI*, s. 40.
- Dikyol, D. Ç. (2016). Antik Yunanda Bir Eğitim Modeli: Sparta. *Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, sy.2, 189-207.
- Dinçer, P. S. (2016, 09 05). El Yazmasının Kökeni Ve Terminoloji Önerileri. *İdil*, s. 931-940.
- Dürüşken, Ç. (2018). *Rhetorica Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi Roma'da Rhetorica Eğitimi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erdemir. (2012). Antikçağ'da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek! *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı 2.Cilt* (s. 643-659). Ankara: (MÇG) Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Erdemir, A. D. (2022, Nisan 1). Hipokrat'ın Tıp Tarihindeki Yeri Ve Bazı Sonuçlar. *Anadolu Tıbbi Dergisi*, s. 45-58.
- Erdemli, A. (2015). *Mitostan Felsefeye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erleten, A. (2018). *Verimlilik Ve Şarap Tanrısı DİONYSOS*. İstanbul: Erasmus Yayınları.
- Ermiş, B. (2002). *Eskiçağ'da Yazı Araç Ve Gereçleri*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Erol, A. F. (2007). Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1*, 249-260.
- Errington, R. M. (2020). *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*. İstanbul: Homer Kitabevi Ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- Euripides. (2014). *ESKİ YUNAN TRAGEDYALARI Medea* (Çev. Metin Balay). İstanbul: TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti.
- Fischer, S. R. (2023). *Yazı'nın Kısa Tarihi*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Foucault, M. (2023). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). Ayrıntı Yayınları.
- Freeman, C. (2021). *Mısır, Yunan Ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- George, T. (1988). *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler, İlk Filozoflar* (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları.
- Gezgin, D. (2022). *Bitki Mitosları*. Pinhan Yayıncılık.
- Grimal, P. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Grimal, P. (2018). *Yunan Mitolojisi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Herakleitos. (2019). *Fragmanlar Testimonia-Fragmenta-Imitationes*. Dergah Yayınları.
- Herodas. (2016). *Mimoslar* (Çev. Erdal Alovera). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Herodotos. (2006). *Tarih, Çev: Müntekim Ökmen*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hesiodos. (2020). *Theogonia - İşler Ve Günler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hmeros. (2020). *İlyada*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hmeros. (2020). *Odyseia*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İşbilen, E. Ş. (2018, 04. 27). Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliğine Tarihten Bir Örnek: Antik Yunan. *Turkish History Education Journal Cilt: 7 Sayı: 1*, s. 92 - 112.
- Jenkins, I. (1993). *Yazılı Kaynaklar Ve Arkeolojik Buluntular Işığında ANTİK DEVİRDE ÇOCUK EĞİTİMİ* (Çev. Hasan Malay). İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları.

- Karaaslan, D. (2016, 12 04). Antik Yunanda Kadın Olmak. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi • Cilt: 1 • Sayı 2*, s. s. 159-174.
- Karatağ, M. (2013). *Klasik Arkeoloji Sözlüğü "Yunan Ve Roma"*. Ankara: Midas Kitap.
- Kaya, E. A. (2023). Antik Yunan Edebî Eserlerinde Toplumsal Cinsiyet Roller: Kadınlık Kimliği ve İdeal Kadın İmgesi. *Mediterranean Journal of Humanities XIII*, s. 27-42.
- Kaygısız, S. (2023). *ANTİK YUNAN VE ROMA'DA ONURLANDIRMA Propaganda, Gelenek ve Kentler*. Sakin Kitap.
- Knox, A. D. (2014). *Herodas The Mimes and Fragments*. Cambridge University Press.
- Kranz, W. (2014). *Antik Felsefe*. (çev. S. Y. Baydur). İstanbul: Cinius Sosyal Yayınları.
- Ksenophon. (1999). *Yunan Tarihi* (Çev. Suan Sinanoğlu). Ankara: TTK Yayınları.
- Ksenophon. (2007). *Kyros' un Eğitimi* (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ksenophon. (2020). *İktisat Üzerine - Oikonomikos* (Çev: Ari Çokona). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ksenophon. (2022). *Sokrates'ten Alıntılar* (Çev. Candan Şentuna). Ankara: doğu Batı Yayınları.
- Külahlı. (2022). *Antik Yunan Eğitiminde Kadın*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Külahlı. (2022, 13 12). Klasik Çağ'dan Helenistik Dönem Sonuna Kadar Okul Öncesi Yunan Eğitiminde Kadının Yeri: Hemşireler, Sütanneler ve Dadılar. *Amisos*, 7/13, s. 405-419.
- Külahlı. (2023, Aralık 2023). Eğitimde Artemis Ephesia Kültü: Kız Çocuklarının Geçiş Ayinleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt 9, Sayı 4*, s. 746-770.
- Latacz. (2001). *Homeros Batının İlk Ozanı*. (D. Ç. Sazcı, Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Latacz. (2016). *Antik Yunan Tragedyaları*. İstanbul: TEM Yapımcılık Ve Yayıncılık Ltd.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK.
- Marrou, H. I. (1964). *A History Of Education In Antiquity*. A Mentor Book.
- Martin, T. (2024). *Perikles* (çev. Ülke Evrim UYSAL). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- McNamara, L. (2023). *Psyche Ve Eros* (Çev. Seyhan Dönmez). Doğan Yayınları Yayıncılık Ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

- Mierop, M. V. (2006). *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323*. Ankara: Dost Yayınevi Yayınları.
- Mutlu, G. (2024, 06 25). (Antik) Yunan-Roma Dönemi Anadolu'sunda Bebek/Çocuk Sağlığı. *DTCF Dergisi* 64.1, s. 441-468.
- Mutluay, N. (2007). *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Ozansoy, E. (2002). *Adalya c.1*. İstanbul: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Özdemir, Y. (2007). İlk Cumhuriyet yada Sparta'yı Anlamak. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi sy.15* , 372-393.
- Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı I*. Ege Yayınları.
- Pausanias. (2024). *Hellados Periegesis VI. Elis-2 / Yunanistan'ın Tasviri VI. Elis-2* (çev. Murat KARATAĞ). Töz Yayınları.
- Pausanias. (2024). *Phokis / Yunanistan'ın Tasviri 10* (Çev. Murat KARATAĞ). Töz Yayınları.
- Pausanias. (2025). *Arkadia / Yunanistan'ın Tasviri 8* (Çev. Murat Karatağ). Töz Yayınları.
- Pausanias. (2025). *Lakonia / Yunanistan'ın Tasviri 3* (Çev. Murat Karatağ). Töz Yayınları.
- Pausanias. (2025). *Yunanistan'ın Tasviri 1. Attika* (Çev. Murat Karatağ). Töz Yayınları.
- Pausanias. (2025). *Yunanistan'ın Tasviri 5. Elis 1* (Çev. Murat Karatağ). Töz Yayınları.
- Philostratus. (2015). *Gymnasticus* (Çev: Stocking, Charles H.). Scribd. 05 11, 2025 tarihinde <https://www.scribd.com/document/379991027/Philostratus-Gymnasticus-2015-1> adresinden alındı
- Pirson, F. (2025). *Pergamon – Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent* (Çev. Güler Ateş). Yapıkredi Yayınları.
- Platon. (1998). *Şölen* (Çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2020). *Lysis* (Çev. Y. Gurur Sev, Osman Baran Kaplan). Pinhan Yayıncılık.
- Platon. (2020). *Yasalar Üzerine* (Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon. (2021). *Devlet* (Çev. M. Ali Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Plinius. (1848). *Natural History A Translation on The Basis of That By Dr. Philemon*.
Castle Street, Leicester: Printed For The Club By George Barclay.
- Plutarkos. (2024). *Yaşamlar II* (Çev. Meriç Mete). İdea Yayınevi.
- Plutharkhos. (2010). *Lykurgos' un Hayatı* (Çev. Sebahattin Eyyüboğlu, Vedat Günyol).
İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Pomeroy, S. B. (1994). *Xenophon, Oeconomicus: toplumsal ve tarihsel bir yorum*.
Clarendon Press; Oxford University Press.
- Pulhan, G. (2003). Yakındoğu'da Yazının Ortaya Çıkışı. *Toplumsal Tarih*, s. 109.
- Reinsberg, C. (1989). *Ehe, Hetärentum und Knabenliebe im Artiken Griechenland*.
Beck's Archäologische Bibliothek.
- Sevik, S. (2022). *Areté Eski Mısır'dan Antik Yunan Olimpiyatlarına Sporun Kültür Tarihi*. Sakin Kitap.
- Şinforoğlu, T. (2015). *Antik Olimpiyat Oyunları*. Spor Yayınevi.
- Takmer, B. A. (2001-2002). *Adalya c.5*. İstanbul: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Taş, S. (2015). Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları. *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.2, 141-166.
- Tekin, O. (2016). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Theodorakupulos, V. T. (2018). *Attika Retorigine Giriş: Retoriğin Doğuşu / On Retor/ Retorika Sanatı* (Çev. Sema Sandalcı). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Thraks, D. (2017). *Gramer Sanatı* (Çev. Eyüp Çoraklı). Alfa Yayınları.
- Thukydides. (2023). *Peloponnesos Savaşları* (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Belge Yayınları.
- Ünal, A. (2024, 08. 28). Antikçağda Çocuk, Çocukluk ve Eğitim Üzerine Bir İnceleme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi Cilt: 15 Sayı: 2*, s. 1340 - 1364.
- Vallejo, I. (2023). *Papirüs Antik Dünya'da Kitapların İcadı*. Bilgi Yayınevi.
- Vitruvius. (2023). *Mimarlık Üzerine* (Çev. Çiğdem Dürüşken). Alfa Yayınları.
- Walden, J. W. (2022). *Antik Yunanistan'da Eğitim Kurumları* (Çev. Serhat Pir Tosun). Selenge Yayınları.
- Weduwen, A. D. (2023). *Kütüphane;Kırılğan Bir Tarih* (Çev.Buğra Can Bayçıfci). Yeditepe Yayınları.

- Xenophon. (2000). *Cyropaedia: The Education of Cyrus* (Translator: Henry Graham Dakyns). london: The Project Gutenberg.
- Yıldız, N. (2000). *Eskiçağda Yazı Malzemeleri ve Kitabın Oluşumu*. Ankara,: TTK.
- Yılmazcan. (2017). Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5-2, 117-136.
- Yılmazcan. (2020). *Antik Yunan Aristokrasisinde İdeo-Pedagojik Bir Aygıt EŞCİNSELLİK*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yücel, Ç. (2015, Mayıs 15). Dionysos Bayramları Ve Şenlikleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 151-164.
- Zimmermann, B. (2017). *Antik Yunan Komedyaları*. İstanbul: TEM Yapım Ve Yayıncılık Ltd.